

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Κ. ΓΑΡΔΙΚΑ

ΕΚΤ. ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΩΝ ΕΛΛ. ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΕΝ ΤΩ ΕΘΝ. ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ
ΚΑΙ ΓΥΜΝΑΣΙΑΡΧΟΥ ΕΝ ΤΩ ΑΡΣΑΚΕΙΩ

ΝΣ
ΕΠΙΤΟΜΟΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΑ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ

Τῶν μαθητῶν Γ', Δ', Ε' καὶ ΣΤ' τάξεως τοῦ Γυμνασίου
καὶ τῶν ἀντιστοιχῶν τάξεων τῶν λοιπῶν σχολείων
τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως.

Ἡ μόνη ἐγκριθεῖσα ἐν τῷ τελευταίῳ διαγωνισμῷ ἐπὶ
πενταετίαν ἀπὸ τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1930—1931

ΕΚΔΟΣΙΣ ΠΡΩΤΗ

Νικόλαος α

Ἀριθ. ἐδείας κυκλοφορίας

Τιμᾶται.....

Ἀξία βιβλιοθήμου.....

Πρόσθετος φόρος

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Κ. ΓΑΡΔΙΚΑ

Ἐκτ. Καθηγητοῦ τῶν Ἑλλ. Γραμμάτων ἐν τῷ Ἑθν. Πανεπιστημίῳ
καὶ Γυμνασίου ἐν τῷ Ἀρσασίῳ.

Νικ. Λαρίνης

ΕΠΙΤΟΜΟΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΑ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ

ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ Γ', Δ', Ε', ΣΤ' ΤΑΞΕΩΣ ΤΟΥ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ
ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΩΝ ΤΑΞΕΩΝ ΤΩΝ ΛΟΙΠΩΝ
ΣΧΟΛΕΙΩΝ ΤΗΣ ΜΕΣΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

*Ἡ μόνη ἐγκριθεῖσα ἐν τῷ τελευταίῳ διαγωνισμῷ ἐπι
πενταετίαν ἀπὸ τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1930—1931*

ΕΚΔΟΣΙΣ ΠΡΩΤΗ



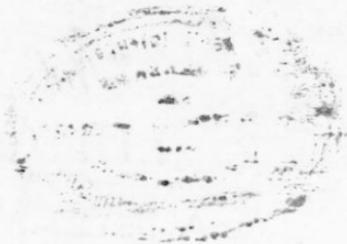
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΣΙΔΕΡΗ
52 ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ 52—ΜΕΓΑΡΟΝ ΑΡΣΑΚΕΙΟΥ

1930

18522

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής



ΤΥΠΟΙΣ, ΔΘ. ΠΑΠΑΣΠΥΡΟΥ ΟΔΟΣ ΛΕΚΑ
(ΣΤΟΑ ΣΙΜΟΠΟΥΛΟΥ)



Πρωτ. Σαφίρης

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ, ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΑ, ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Φιλολογία κυρίως είναι η φιλία πρὸς τοὺς λόγους καὶ τὰς συζητήσεις, ἀντίθετος δὲ πρὸς αὐτὴν εἶναι ἡ *μισολογία*. ἰδιαιτέρως δὲ ἡ *φιλολογία* σημαίνει οὐ μόνον τὴν ἀγάπην καὶ σπουδὴν περὶ τοὺς ἐντέχνους γραπτοὺς λόγους, ἀλλὰ καὶ τὸ σύνολον αὐτῶν· διότι ἐν τοῖς μνημείοις τούτοις τοῦ λόγου περιέχονται οἱ πνευματικοὶ θησαυροὶ λαοῦ τινος, ἐν αὐτοῖς περισσότερον ἢ ἀλλαγῶν ἀπεικονίζεται ἡ διανοητικὴ καὶ ἠθικὴ κατάστασις αὐτοῦ, οἱ πολιτικοί, κοινωνικοὶ καὶ θρησκευτικοὶ θεσμοί, ἡ περὶ τὰς τέχνας ἱκανότης καὶ ἐν γένει ὁ βαθμὸς τοῦ πολιτισμοῦ αὐτοῦ. Ὅσῳ δὲ μᾶλλον ἐπολιτίσθη λαὸς τις, τόσῳ μᾶλλον καὶ τὴν φιλολογίαν αὐτοῦ ἀνέπτυξεν, ὡς ὁ ἑλληνικὸς· εἰς τὴν ὑψηλὴν δὲ ἀνάπτυξιν τῆς *ἑλληνικῆς φιλολογίας* συνετέλεσε τὸ μὲν ἡ εὐφυΐα τοῦ λαοῦ, διότι καὶ ἀντίληψιν ὀξεῖαν εἶχε καὶ φαντασίαν ζωηράν καὶ λεπτὸν τὸ αἴσθημα τοῦ καλοῦ· τὸ δὲ καὶ τὸ φιλελεύθερον αὐτοῦ πολίτευμα· διότι οὔτε ἰεροκρατία ἐπίεξεν αὐτόν, ὡς ἐν Αἰγύπτῳ, οὔτε δεσποτεία ὡς ἐν Ἀσίᾳ· ἀλλὰ καὶ τὸ κλίμα τῆς χώρας συνετέλεσε προσέτι· διότι καὶ οὐρανὸν αἴθριον ἔχει ἡ Ἑλλάς καὶ ἀέρος εὐκρασίαν· ἐπὶ πᾶσι δὲ οἱ Ἕλληνες ἐν τῷ βίῳ αὐτῶν ἐφέροντο πρὸς τὸ ἰδανικόν, οὐχὶ δὲ πρὸς τὸν χρηματισμόν, ὡς οἱ Φοίνικες. Ὅθεν ἡ ἑλληνικὴ φιλολογία διὰ τὴν ἁρμονικὴν αὐτῆς σύνθεσιν καὶ τὸ κάλλος τῆς μορφῆς, διὰ τὸ πλούσιον καὶ σπουδαῖον περιεχόμενον καὶ διὰ τὴν ὑγιᾶ τῆς φύσεως καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ἀντίληψιν, ἔτι δὲ καὶ διὰ τὴν ἀνθρωπιστικὴν αὐτῆς δύναμιν εὐλόγως ἐγένετο πρότυπον μιμῆ-

σεως· και πρώτον οί Ρωμαίοι κατατελχθέντες ἐξ αὐτῆς και ταύτην μιμηθέντες προήγαγον τὴν ἑαυτῶν φιλολογίαν, δι' ἧς ἐξέπολίτισαν τὴν Δύσιν. Ὅτε δὲ μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Κωνσταν/πόλεως πλείους λογίων φυγάδων ἀνερορίπισεν ἐν Ἰταλίᾳ τὰς ἑλληνικὰς σπουδὰς, αὗται συνετέλεσαν τὰ μάλιστα εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῶν γραμμάτων, τῶν καλῶν τεχνῶν και τῶν ἐπιστημῶν καθ' ὅλην τὴν Δύσιν. Ἐκτοτε τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἠξιώθησαν παγκοσμίου τιμῆς και σπουδῆς και ἐκ τῆς σπουδῆς ταύτης ἐπλούτισθη και ἐρορυθμίσθη πρώτον μὲν ἡ ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΔ' ἀνθήσασσα Γαλλικὴ φιλολογία, ὕστερον δὲ και ἡ Γερμανικὴ, ὅτε οἱ σοφοὶ τῆς χώρας ἐκείνης ἐγολουχῆθησαν ἐκ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας.

Ἡ ἑλληνικὴ φιλολογία ἐπιστήμη ἰδίᾳ γίνεται ἀπὸ τῶν Ἀλεξανδρινῶν χρόνων (Βου αἰῶνος π. Χ.) ἀπὸ δὲ τοῦ τέλους τοῦ 18ου αἰῶνος ὑπὸ τῶν λογίων τῆς Εὐρώπης καλλιεργηθεῖσα εὐρέως ἀνέπτυξε διαφόρους κλάδους· διότι ἐσπουδάσθη ἰδιαίτερος ἡ ἀρχαιολογία, ἡ μυθολογία, ὁ δημόσιος, ὁ ἰδιωτικὸς βίος τῶν Ἑλλήνων κλπ. εἰς δὲ τῶν κλαδῶν τούτων εἶναι και ἡ γραμματολογία, ἣτις εἶναι ἡ ἱστορικὴ και καλλιλογικὴ ἐξέτασις τῶν ἐντέχνων τοῦ λόγου μνημείων, ἐν οἷς ἀπεικονίζεται τὸ πνεῦμα και ὁ βίος τοῦ συγχρόνου αὐτοῖς ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἔτι δὲ ἡ ἰδιαίτουσα περὶ τὸν λόγον τέχνη τῶν παραγαγόντων αὐτὰ. Ἀντὶ τοῦ ὅρου γραμματολογία ὀλίγοι τινὲς μετεχειρίσθησαν τὴν λέξιν γραμματεία¹, ἣτις σημαίνει τὰ γράμματα γενικῶς και τὴν περὶ ταῦτα σπουδὴν· ἀλλ' ὁ ὅρος οὗτος δὲν ἐφάνη ἀρεστὸς εἰς τοὺς εἰδικούς· πολλοὶ δὲ σήμερον μεταχειρίζονται τὸν ὅρον λογοτεχνία, ἣτις σημαίνει οὐ μόνον τὴν ἐν τοῖς μνημείοις τοῦ λόγου τέχνην, ἀλλὰ και τὴν περὶ ταῦτα σπουδὴν, ἔτι δὲ και τὸ σύνολον τῶν ἐντέχνων τοῦ λόγου μνημείων,

Πᾶς δὲ λόγος δύναται νὰ ἐξετασθῆ κατὰ τὴν ὕλην και τὸ εἶδος. Ἐξ ὧν σύγκειται· και ὕλη μὲν εἶναι τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ ἢτοι τὰ νοήματα· εἶδος δὲ ἡ μορφή εἶναι ὁ τρόπος, καθ' ὃν ταῦτα ἐκφράζονται· ἀποτελοῦσι δὲ τὸ εἶδος οὐ μόνον αἱ λέξεις και ἡ κατὰ κανόνας πλοκὴ αὐτῶν, αἱ εἰκόνες, αἱ παραβολαί, τὰ

1. Ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἡ περὶ τὰ γράμματα (=litterae) σπουδὴ ὀνομάσθη Litteratura, ὅθεν τὸ Γαλλικ. litterature και τὸ Γερμαν. Literatur.

ποικίλα σχήματα, ἀλλὰ καὶ ἡ τοῦ ὅλου λογοτεχνήματος οἰκονομία· καὶ τῶν μὲν νοημάτων ἀρετὴ εἶναι ἡ ἀλήθεια, τοῦ δὲ εἶδους τὸ κάλλος· ἡ γραμματολογία ὡς ἱστορικὴ ἅμα καὶ καλλιλογικὴ ἐπιστήμη ἐξετάζει τὰ μνημεῖα τοῦ λόγου κατὰ τε τὴν ὕλην καὶ τὸ εἶδος αὐτῶν· καὶ ὡς ἱστορικὴ μὲν ἀναζητεῖ πότε καὶ ποῦ ἕκαστον εἶδος τοῦ λόγου παρήχθη καὶ πῶς γίνεται ἀπαύγασμα τῆς συγχρόνου πνευματικῆς, ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς καταστάσεως, ὡς καλλιλογικὴ δὲ κρίνει κατὰ πόσον ἐμφανίζεται ἐν αὐτοῖς ἡ τοῦ καλοῦ ἰδέα.

Μέθοδοι τῆς γραμματολογίας

Πρὸς κατανόησιν δὲ τῶν ἱστορικῶν καὶ αἰσθητικῶν νόμων, οὔτινες ἐκ τῶν εἰρημένων μνημείων τοῦ λόγου συνάγονται, ἀπαιτεῖται μεθοδικὴ τις ταξινομήσις· τρεῖς δὲ μέθοδοι πρὸς τοῦτο ἐπενοήθησαν.

α') Ἡ συγχρονιστικὴ δηλ. ἡ συγχρόνως ἐξετάζουσα πάντα τὰ σύγχρονα γραπτὰ μνημεῖα καὶ ἑτεροειδῆ ὄντα· β') ἡ εἰδογραφικὴ ἢ ἐξετάζουσα δηλ. ἕκαστον εἶδος τοῦ λόγου χωριστὰ ἀπὸ τῆς ἐμφάνσεως αὐτοῦ μέχρι τέλους καὶ

γ') ἡ μεικτὴ, ἢ συνδυάζουσα τὴν συγχρονιστικὴν μετὰ τῆς εἰδογραφικῆς· αὕτη δηλ. ἐξετάζει μὲν τὰ μνημεῖα τοῦ λόγου κατ' εἶδος, ἀλλὰ κατὰ τὰς περιόδους, ἐν αἷς ἐμφανίζονται ταῦτα.

Ταύτην δὲ καὶ ἀκολουθοῦμεν ὡς πρὸς τὴν ἀρχαίαν γραμματολογίαν.

Β' ΜΕΡΟΣ Α'. ΓΕΝΙΚΟΝ

Ὁ ἑλληνικὸς λόγος διαιρεῖται εἰς δύο μεγάλα γένη, τὴν ποίησιν (λόγον ἑμμετρον) καὶ τὸν πεζὸν (λόγον ἄνευ μέτρου)· Ἡ ποίησις δὲ παρ' Ἑλλησιν ἀνεπτύχθη πολὺ προτερον τοῦ πεζοῦ λόγου· τούτου δὲ τὰ γραπτὰ μνημεῖα φαίνονται τὸ πρῶτον ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῶν Ὀλυμπιάδων (776 π. Χ.)· διότι τότε ἤρξατο ἡ

ἀναγραφὴ τῶν Ὀλυμπιονικῶν καὶ ἄλλων τινῶν γεγονότων ἢ συμβάντων. Μέχρι τότε δὲ καὶ ἡ γραφὴ δὲν ἦτο ἐν πολλῇ χρήσει· καὶ ἡ γραφικὴ ὕλη ἦτο δύσχρηστος· διότι πρὸς γραφὴν μεταχειρίζοντο λίθους, μεταλλίνας πλάκας, ξυλίνας πινακίδας, διφθέρας· ἦτοι βύρσους αἰγῶν καὶ προβάτων κατειργασμένας. Μόλις δὲ ἀπὸ τοῦ 600 π. Χ. ἤρξαντο νὰ πορίζωνται ἐξ Αἰγύπτου τὸν πάπυρον, ὅστις ἦτο καταλληλοτάτη καὶ εὐωνος γραφικὴ ὕλη. Ἐκτοτε δὲ χρονολογοῦνται καὶ τὰ πρῶτα ὀπωσοῦν ἐντεχνα μνημεῖα τοῦ πεζοῦ λόγου. Ἀλλὰ πολὺ πρὸ τοῦ πεζοῦ λόγου ὑπῆρχον ἀνεπτυγμένα παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ τῆς ποιήσεως τὰ προϊόντα. ταῦτα δ' ὅμως ἦσαν ἄγραφα· ὡς τοιαῦτα δὲ διεδίδοντο διὰ τῆς ἀπαγγελίας ἢ ἀδόμενα, διετηροῦντο διὰ τῆς μνήμης καὶ παρεδίδοντο διὰ στόματος ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν.

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΕΝ Τῷ ΠΟΙΗΤΙΚῷ ΛΟΓῷ

Α') Ποίησις.

Ἡ ποίησις εἶναι τέχνη μιμητικὴ πράξεων τε καὶ λόγων οὐχ ὅποια ταῦτα ὑπάρχουσιν, ἀλλ' ὅποια δύνανται καὶ εἶδει νὰ ὑπάρχωσι, σκοπὸν ἔχουσα μετὰ ὀρθοῦ καὶ ἁρμονίας εἰς ἀρετὴν νὰ διαθέτῃ τὰς τῶν ἀκουόντων ψυχάς.

Ὡς μιμητικὴ δὲ τέχνη ἡ ποίησις ὁμοιάζει πρὸς τὴν ζωγραφικὴν· διότι καὶ ἐκείνη μιμεῖται· ἀλλὰ διαφέρουσιν ἀλλήλων κατὰ τὴν ὕλην καὶ τοὺς τρόπους τῆς μιμήσεως· διότι ἡ μὲν ζωγραφικὴ μιμεῖται διὰ χρωμάτων καὶ σχημάτων ἐν χώρῳ, ἡ δὲ ποίησις δι' ὀνομάτων καὶ λέξεων ἐν χρόνῳ. Καὶ καθὼς ἐν ἐκείνῃ ὁ χώρος κατὰ τινὰς κανόνας διηρημένος ἔχει τὴν συμμετρίαν, οὕτω καὶ ἐν τῇ ποιήσει ὁ χρόνος ἔχει τὸν ὀρθμόν· διὰ τὴν ὁμοιότητα δὲ ταύτην ἡ μὲν ζωγραφικὴ ὀνομάσθη ποίησις-σιγῶσα, ἡ δὲ ποίησις ζωγραφία φθεγγομένη.

Ὡς τέχνη δὲ ἡ ποίησις θηρεῖται τὸ κάλλος, ὅπερ εἶναι φυσικὸν καὶ ἰδανικόν· τὸ μὲν πρῶτον εἶναι καθαρὰ τῆς φύσεως ἀπομίμησις, τὸ δὲ δεύτερον οὐδσομοῦ ταύτης ὑπάρχον παράγει ἡ ἀν-

θρωπίνη φαντασία ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ καὶ τῆς ἐξάρσεως τῶν φυσικῶν τύπων.

Πρὸς τὸ ιδανικόν δὲ τοῦτο κάλλος ῥέπουσα ἡ ἑλληνικὴ ποίησις παρήγαγεν ἔργα ἐφ' ὧν διαλάμπει ἡ χάρις καὶ τὸ ἤρημον μεγαλεῖον. Πρὸς τὴν τοιαύτην δὲ ἐσωτερικὴν φύσιν τῶν ποιημάτων συμφωνεῖ καὶ ἡ μορφὴ ἢ τὸ εἶδος· ἡ γλῶσσα εἶναι καθάρα καὶ ἀκριβής, ἡ δὲ εὐφωνία, γλαφυρότης καὶ ὁ πλοῦτος τῶν μετρικῶν σχημάτων καταμαγεύουσι τὸν ἀκροατὴν· κατὰ ταῦτα ἡ ἑλληνικὴ ποίησις ἐγένετο ἀνυπέροβλητος. Εἶδη δὲ ταύτης εἶναι τρία, τὸ ἔπος, τὸ μέλος καὶ τὸ δραῆμα.

α' Περὶ ἔπους

Τὸ ἔπος (λόγος) εἶναι διηγηματικὴ ποίησις, ἣτις ἐγένετο δι' ἀπλῆς ἀπαγγελίας· προῆλθε δὲ τὸ ἔπος ἐκ τῶν μύθων, οὓς εἶχεν ὁ λαὸς περὶ θεῶν καὶ ἡμιθέων, ἔτι δὲ ἐκ τῶν θρυλουμένων ἀνδραγαθημάτων ἐπιφανῶν ἀνδρῶν καὶ ἔχει ὑπόθεσιν κατ' ἐξοχὴν τὸ παρελθόν· διηγεῖται δὲ ὁ ἐπικός ποιητὴς τὰς πράξεις τῶν ἡρώων, κοσμῶν μὲν τὴν παράδοσιν διὰ τῆς ἑαυτοῦ φαντασίας, ἀλλ' οὐδαμοῦ τὸ ἑαυτοῦ πρόσωπον ἐμφανίζων οὐδὲ τὰ ἴδια αἰσθήματα ἐκδηλῶν· διὸ καὶ ἀντικειμενικὴ ποίησις καλεῖται τὸ ἔπος· διηγεῖται δὲ ὁ ἐπικός ποιητὴς τὴν πρᾶξιν οὐχὶ ὡς ἐγένετο ἀκριβῶς, ἀλλ' ὅπως ἠδύνατο νὰ τελεσθῇ κατὰ τὸ πιθανόν· καὶ κατὰ τοῦτο διαφέρει τοῦ ἱστορικοῦ, ὅτι ὁ μὲν λέγει τὰ γενόμενα ὡς οἷόν τε ἀκριβῶς, ὁ δὲ ποιητὴς, οἷα ἠδύνατο νὰ συμβῶσι.

Ἄλλὰ πρὸς τῷ πιθανῷ ἡ διήγησις ἔχει καὶ τὸ θαυμαστόν· εἶναι δὲ θαυμαστόν τὸ ὑπὲρ τοὺς φυσικοὺς νόμους γινόμενον, οἷον ἡ ἐμφάνισις τῶν θεῶν εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἡ ἀνάμειξις αὐτῶν εἰς τὰ ἀνθρώπινα ἔργα. Ἄλλὰ τὸ θαυμαστόν τοῦτο οὐδόλως ἀντίκειται πρὸς τὸ πιθανόν· διότι ἐν τῷ ἀπλοϊκότητι τῆς παιδικῆς τοῦ ἔθνους ἡλικίας, καθ' ἣν ἐπικρατεῖ τὸ ἔπος, τὸ θαῦμα ἦτο πιστευτὸν καὶ διὰ τοῦτο λίαν ἄρεστόν.

Ἡ τοῦ ποιήματος δὲ ὑπόθεσις πρέπει νὰ ἔχῃ ἐνότητα τ. ἔ. ν' ἀποτελεῖται ἐκ μερῶν συνηρμοσμένων μετ' ἀλλήλων εἰς ὀργανικόν τι ὅλον· ἀλλ' ἡ ἐνότης αὕτη δὲν ἀποκλείει τὰ ἐπεισόδια (δευτερευούσας πράξεις), ἅτινα ἠδύνατο μὲν νὰ λείπωσιν, ἀλλὰ παρεμβαλλόμενα τὴν μὲν ἐνότητα δὲν παραβλάπτουσιν, ἅτε ἐξ αὐτῆς τῆς πράξεως ὥσπερ ἐκ κορμοῦ ἀποφυόμενα, μειοῦντα δὲ

τὴν μονοτονίαν ἐπαυξάνουσι διὰ τῆς ποικιλίας τὴν τοῦ ἀναγνώ-
στου τέρψιν.

Ἀνάγκη δὲ ἡ πρᾶξις προσέτι νὰ εἶναι τελεία δηλ. ν' ἀποτελῆ
καθ' ἑαυτὴν ὅλον τι ἄρτιον καὶ ἐντελές· γίνεται δὲ τελεία, ὅταν
ἔχη ἀρχήν, μέσον καὶ τέλος.

Ἐν τῇ ἐντέχνῳ δὲ πλοκῇ τοῦ μύθου παρατηρεῖται δέσεις καὶ
λύσεις καὶ τὴν μὲν δέσειν ἀποτελοῦσι τὰ παρεμβαλλόμενα εἰς τὴν
πρᾶξιν τοῦ ἥρωος κωλύματα, περιπλέκοντα αὐτὸν καὶ εἰς ἀγω-
νίαν περιάγοντα αὐτόν τε καὶ τὸν ἀκροατὴν· λύσεις δὲ εἶναι ἡ παῦσις
τῶν κωλυμάτων, μεθ' ἧν ἡ πρᾶξις ἀπροσκόπτως φέρεται πρὸς τὸ
τέλος αὐτῆς λ. χ. ἐν τῇ Ὀδυσσεΐᾳ ἡ μὲν δέσις παρατείνεται μέχρι
τοῦ μέρους, ὅπου γίνεται ἡ τοῦ Ὀδυσσεὸς εἰς Ἰθάκην ἀπόβασις
καὶ ἡ ἀναγνώρισις τοῦ ἥρωος μετὰ τοῦ Τηλεμάχου· ἐκεῖθεν δὲ
ἀρχεται ἡ λύσις.

Ἐπίθεσιν δ' εἶχε τὸ ἔπος τὸ μὲν πρῶτον τὰς τῶν ἡρώων
πράξεις, εἶτα δὲ καὶ τοὺς πόλεων πρὸς πόλεις πολέμους, ὡς τοῦ
Ἄργους καὶ τῶν Θηβῶν, ἔτι δὲ καὶ τοὺς τοῦ ἔθνους ὅλου πρὸς
τοὺς βαρβάρους ἀγῶνας.

Τὸ ἔπος ἐξυμνοῦν τὰς πράξεις τῶν ἡρώων λέγεται ἡρωϊκόν,
ἀλλ' εἶναι καὶ ἕτερον, ἐν ᾧ ὁ ποιητὴς δίδων συμβουλὰς ὠφελίμους
εἰς τὸν πρακτικὸν βίον ἐμφανίζεται ὡς διδάσκων· διὸ καὶ τὸ
ἔπος τοῦτο καλεῖται διδασκικόν. Μέτρον δὲ καὶ τοῦ ἡρωϊκοῦ
ἔπους καὶ τοῦ διδασκικοῦ καθιερώθη τὸ δακτυλικόν ἑξάμετρον,
διάλεκτος δὲ ἡ ἰωνικὴ.

6' Μέλος ἢ λυρικὴ ποίησις.

Ἡ λυρικὴ κυρίως σημαίνει τὴν ποίησιν τὴν πρὸς λύραν ἢ
πρὸς ἄλλο μουσικὸν ὄργανον ᾠδομένην ἥτοι τὴν μελωδικὴν ἀπαγ-
γελίαν. Ἡ δὲ διαμόρφωσις αὐτῆς συνδεομένη πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς
μουσικῆς ἀνεπτύχθη ἐκ τῆς διαμορφώσεως τεχνικωτέρων ὄργανων
καὶ μελωδιῶν. Ἐν ᾧ δηλ. μέχρι τοῦδε ἐπεκράτει ἐν τῇ ἑλληνικῇ
ποιήσῃ μονοτόνως ἐπαναλαμβανόμενος ὁ αὐτὸς στίχος ἥτοι τὸ δακ-
τυλικόν ἑξάμετρον, κατ' ὀλίγον ἢ ποίησις μεταχειρίζεται διαφόρους
μορφὰς τοῦ αὐτοῦ ὄργανου, οἷον τετραποδίας, τριποδίας, διποδίας
ἢ ἕτερα ὄργανα εἶδη ἥτοι ἀναπαίστους (υυ⁺), τροχαίους (⁺ υ).
ἰάμβους (υ⁺), δι' ὧν οἱ ποιηταὶ ἐκφράζουσιν ἤδη ἐντεχνότερον τὴν
ταραχώδη διάθεσιν τῆς ψυχῆς, θρήνους δηλ. καὶ θλίψιν, ἀγανά-

κτησιν καὶ χαράν, ἔρωτα μεθ' ὧν συμμειγνύουσι γνώμας, συμβου-
λάς καὶ παρορμήσεις· τὰ αἰσθήματα ταῦτα ἐκφράζει ἡ λυρική
ποίησις, ἣτις ἤκμασεν ἀπὸ τοῦ 7ου* μέχρι 8ου π.Χ. αἰῶνος. Εἰς τὴν
ἀνάπτυξιν δὲ αὐτῆς συνετέλεσαν καὶ οἱ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην
τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας ἐμφύλιοι πόλεμοι, οὓς προεκάλεσεν ἡ φι-
λαρχία τῶν ἀριστοκρατικῶν, τὸ φιλελεύθερον τοῦ δήμου καὶ ἡ
πλεονεξία τῶν τυράννων· πλὴν δὲ τούτων καὶ ἀποικία πρὸς πάντα
τὰ σημεῖα τοῦ ὀρίζοντος ἐκπέμπονται, διὰ τῆς ναυτιλίας καὶ τῆς
ἐμπορίας ὑλικῆ εὐπορία ἀναπτύσσεται, ὧν ἕνεκα τὸ ἔθνος μὴ ἀρ-
κούμενον πλέον εἰς τὴν ἐπικὴν ποίησιν, ἣτις ἦτο τὸ θέλημα
τῆς παιδικῆς ἡλικίας αὐτοῦ, ἀναπτύσσει τὸ νέον εἶδος τῆς ποιή-
σεως, τὸ λυρικόν. Ἐν ᾧ δὲ ἐν τῷ ἔπει ὁ ποιητῆς ἀφηγεῖται τὰ
τῶν παρελθόντων καὶ μετὰ τοσαύτης ἀπαθείας, ὥστε νὰ μὴ ἐμφα-
νίζηται τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἐν τῇ λυρικῇ ποιήσει τοῦναντίον λαμ-
βάνει ὑπ' ὄψιν τὸ παρὸν καὶ ἐκφράζων τὰ αἰσθήματα αὐτοῦ προτρέ-
πει, παρορμᾷ καὶ ἐξάπτει πρόσωπα μεμονωμένα ἢ πλήθη, ἵνα ἀνα-
κουφίσῃ τὴν τεταραγμένην αὐτοῦ ψυχὴν· καὶ διὰ τὴν ταραχάδην ψυ-
χικὴν διάθεσιν τὰ ποιήματα τῆς λυρικῆς, ὡς εἶκός, δὲν λαμβάνουσι
τὸ μῆκος, ὅπερ ἔχουσι τὰ ἀφηγηματικὰ ἔπη· πρὸς δὲ ἐπειδὴ ἡ
ὑπόθεσις αὐτῆς εἶναι ποικιλωτάτη, διὰ τοῦτο ἢ τε ἁρμονία καὶ τὰ
μετρικὰ σχήματα μεθαρμόζονται πρὸς τὰ διάφορα αὐτῆς εἶδη·
τέσσαρα δὲ εἶναι τὰ εἶδη τῆς λυρικῆς, ἡ ἐλεγεία, ὁ ἵαμβος, τὸ
μέλος, καὶ τὸ μετὰ χοροῦ μέλος ἢ χορικόν.

1. Ἐλεγεία. Ἐπίγραμμα.

Ἡ ἐλεγεία οὕσα κράμα ἐπικῶν καὶ λυρικῶν στοιχείων ἀπο-
τελεῖ τὴν ἐκ τοῦ ἔπους εἰς τὴν λυρικὴν ποίησιν μετάβασιν· καὶ
ἐλεγεία μὲν καλεῖται ἡ φῶδις, ἡ ἐκ διστίχων στροφῶν ἀποτελου-
μένη, τὸ δὲ δίστιχον, ἐξ οὗ σύγκειται ἡ στροφή, λέγεται ἐλεγεῖτον.
καὶ ὁ μὲν πρῶτος στίχος τοῦ ἐλεγείου εἶναι ὁ δακτυλικὸς ἐξάμε-
τρος, ὡς ἐν τῷ ἔπει, ὁ δὲ δεύτερος εἶναι καὶ οὗτος ἐξάμετρος,
ἀλλ' ἀποκεκομμένος τὰς βραχείας συλλαβὰς· ἦτοι τὰς ἄρσεις τοῦ
τρίτου καὶ τοῦ ἔκτου ποδός· διὰ δὲ τῆς ἐν τῷ μέσῳ καὶ τῷ τέλει
τοῦ στίχου διακοπῆς τῆς φωνῆς ἐκδηλοῦται καὶ τὸ πάθος τῆς
ψυχῆς· διὰ τῆς συζεύξεως τῶν δύο τούτων στίχων ἡ τέχνη ἔσχεν
εἶδος στροφῆς, ὅπερ οἱ κατὰ στίχον ἐξάμετροι τοῦ ἔπους δὲν
εἶχον.

Ἡ ἔλεγεία κυρίως σημαίνει λυπηρὸν ᾄσμα πρὸς αὐτὸν ἀδόμενον· ἐδανείσθησαν δὲ οἱ Ἕλληνες τὸν ὄρον τοῦτον παρὰ τῶν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ γειτόχων· συχνὰ ἐμνημονεύοντο θρηνοὶ **Καριοὶ** καὶ **Λυδικοὶ**· πιθανώτερον δὲ προῆλθεν ἐκ τῆς φρυγικῆς λέξεως **ἔλεγος**, σημαίνουσης θρηνώδες ᾄσμα. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἡ ἔλεγεία ἐξεδήλου τὴν λυπηρὰν διάθεσιν τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα οἱ Ἕλληνες ἐξέφροζον δι' αὐτῆς πᾶσαν σφοδρὰν κίνησιν τῆς ψυχῆς καὶ πᾶν ζῶηρὸν συναίσθημα· διὸ καὶ ἡ ἔλεγεία εἶναι **πολεμική, ἐρωτική, γνωμική, συμποτική**. Τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἔλαβεν ἐν τῇ Ἀσιατικῇ Ἰωνίᾳ, ὅπου ἦνθησε τὸ ἔπος· διὸ καὶ τὴν **ἰωνικὴν** διάλεκτον μεταχειρίζονται οἱ ποιηταὶ τῆς ἔλεγείας, εἰ καὶ τινες τούτων εἶναι Δωριεῖς.

Καὶ τὸ **ἐπίγραμμα** εἶναι βραχεῖα ἔλεγεία, ὡς συγκείμενον ἐξ ἑνὸς ἢ πλείονων ἔλεγείων διστίχων(1)· τὸ ἐπίγραμμα χαρασσόμενον ἐπὶ τάφου περιεῖχεν ἐν βραχεῖ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀποθανόντος· ἐπιγράμματα πρὸς τούτοις ἐχαράσσοντο καὶ ἐπὶ ἀναθημάτων ἢ ἄλλων μνημείων ἐχόντων ἀνάγκην ἐρμηγείας, κατ' ἐξοχὴν δὲ ἐπὶ τῶν τύμβων τῶν ὑπὲρ πατρίδος πεσόντων. Μεταχειρίσθησαν δὲ ἐν τοῖς ἐπιγράμμασι τὸ δίστιχον ἔλεγείον, διότι αἱ ἐπιτάφιοι ἐπιγραφαὶ ὁμοιάζον πρὸς θρήνους, οἱ δὲ θρηνοὶ ἀπὸ παλαιοτάτου χρόνου παρέλαβον τὸ ἔλεγειακὸν μέτρον.

2. Ἰαμβος

Ἰαμβος λέγεται ἡ πικρὰ καὶ σκωπτικὴ ποίησις· διότι ἡ ποίησις οὐχὶ πάντοτε τὰ καλὰ καὶ τὰ μεγάλα ἐζήτησε ν' ἀπεικονίσῃ, ἀλλ' ἐκπαλαί ἀπέβλιψε καὶ ἐπὶ τὰς τοῦ ἀνθρώπινου βίου κακίας· ταύτας δὲ ὁ μὲν φαιδρὸς καὶ εὐθυμος ποιητῆς, ὁ φίλος τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ὑψηλοῦ, ἐθεώρησε μόνον **σκιάν ἐν τῇ εἰκόνι**, ἣτις οὐ μόνον δὲν διαφθείρει τὴν ἀπόλαυσιν αὐτῆς, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀντιθέσεως καὶ λαμπρότερα καθιστᾷ τὰ λοιπὰ τῆς εἰκότος μέρη· ὁ ποιητῆς οὗτος ἐκδηλοῖ μειδίσμα τι καὶ ἑλαφρὸν σκῶμμα, ὅπερ κατ' οὐδὲν μείοι τὸ τῆς ποιητικῆς εἰκότος κάλλος· ὁ δὲ ποιητῆς ὁ εἰσδύσας βαθύτερον εἰς τὰ κακὰ τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας ἀντεπεξέρχεται κατ' αὐτῶν μετὰ σφοδροῦ πάθους, πικρίας καὶ χλεύης·

(1)

$$\begin{array}{cccccccccccccccc} \text{L} & \text{L} & \text{L} & \text{U} \\ \text{L} & \text{L} & \text{U} & \text{U} & \text{L} & \text{L} \end{array}$$

τοῦ τοιοῦτου δὲ μάλιστα ποιητοῦ ὄργανον εἶναι ὁ ἴαμβος, τὸ β' εἶδος τῆς λυρικῆς ποιήσεως.

3. Τὸ μέλος, μελικὴ ποίησις.

Ἡ ἐλεγεία καὶ ὁ ἴαμβος εἶναι πρόδρομοι τῆς κυρίως λυρικῆς τ. ἔ. τοῦ μέλους· ἡ δὲ μελικὴ ποίησις ἦτο προσωρισμένη πρὸς ᾠδὴν, ἵνα δηλ. ἄδῃται συνοδευομένη ὑπὸ τῆς λύρας ἢ ἄλλου μουσικοῦ ὄργάνου, τῆς κιθάρας, φόρμιγγος, αὐλοῦ ἢ ᾠδῆ δὲ καὶ ἡ ὄργανικὴ μουσικὴ τότε κυρίως ἀρμόζουσιν, ὅταν σφοδρὸν αἶσθημα ἢ πάθος καταλάβῃ τὴν ψυχὴν· αὕτη τότε δὲν ἀρκεῖται εἰς τὸν μονότονον τῆς ἀπαγγελίας τρόπον· ὅταν αἱ χορδαὶ τῆς καρδίας πάλλωνται ἐντεινόμεναι ἐναλλάξ καὶ χαλαρούμεναι, μετασχηματίζεται ὁ λόγος ἐν τῷ στόματι τοῦ φυσικοῦ καὶ ἀπλοικοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς ὀξύτητος καὶ τῆς βαρύτητος τῆς φωνῆς εἰς ἐντεχνον ἄσμα· ἐπειδὴ δὲ ἡ σφοδρότης αὕτη τοῦ πάθους χρῆζει καὶ ἀναπαύσεως, κατ' ἀνάγκην τὸ ἄσμα διαιρεῖται εἰς διάφορα τμήματα στίχων, ἅτινα στροφαὶ καλοῦνται· τούτων δὲ τὰ τέλη ἀνάπαισιν καὶ ἀνεσίς τινα παρέχουσιν εἰς τὴν ψυχὴν.

Αἱ στροφαὶ δὲ τοῦ μέλους σύγκεινται οὐχὶ ἐκ δύο στίχων, ὡς ἡ τῆς ἐλεγείας, ἀλλὰ ἐκ πλείονων ὁμοίου ἢ διαφόρου ὅυθμου ἑναρμόνιον τι ὅλον ἀποτελούντων· ἡ ἐπίτασις δὲ τοῦ ψυχικοῦ πάθους δὲν ἐκδηλοῦται μόνον διὰ τῶν διαφόρων χρωματισμῶν τῆς φωνῆς, ἀλλὰ καὶ διὰ ὄυθμικῶν κινήσεων τοῦ σώματος, αἰτινὲς ἀπετέλεσαν τὴν ὄρχησιν ἢ τὸν χορόν. Ἐκαλλιεργήθη δὲ τὸ μέλος μάλιστα ὑπὸ τῶν Αἰολέων καὶ τῶν Δωριέων· ἀλλὰ τὸ μὲν τῶν Αἰολέων ἦδετο μόνον ὑπὸ μουσικοῦ ὄργάνου συνοδευόμενον, τὸ δὲ Δωρικὸν ἠδόμενον μετὰ μουσικοῦ ὄργάνου, συνωδευέτο καὶ ὑπὸ χοροῦ ὄρχουμένου· διὸ καὶ χορικὸν μέλος λέγεται. Καὶ τὸ μὲν Αἰολικὸν ἔχει στροφὰς ἐξ ὁμοιορhythμων τεσσάρων στίχων, ὧν ὁ τελευταῖος βραχυτέρος κατακλείει τὴν στροφὴν· αἱ δὲ τοῦ Δωρικοῦ μέλους στροφαὶ εἶναι μακρότεραι καὶ ἐντεχνότεραι. Καὶ ἐν μὲν τῷ Αἰολικῷ μέλει ἡ αὐτὴ κατὰ τὸν ὄυθμόν στροφὴ ἐπαναλαμβάνεται ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους· τὸ δὲ Δωρικὸν ὡς τὰ πολλὰ μετὰ δύο στροφὰς ὁμοίας ἔχει καὶ τρίτην ἀνομοίου ὄυθμοῦ, ἣτις καλεῖται ἐπώδός. Καὶ ἐπὶ τινα μὲν χρόνον τὸ μέλος καλλιεργεῖται κατὰ τόπους περιοριζόμενον ἐν τοῖς φυλετικοῖς ὄροις, ἀλλὰ κατόπιν διαρρήγνυνται οἱ τοπικοὶ φραγμαὶ καὶ τὸ

μέλος ἀνυψωθὲν εἰς ἔθνηκην περιωπὴν καὶ ἄδον ἔθνηκὰ γεγονότα
γίνεται *καθολικὸν καὶ ἔθνηκόν*. X

Εἶδη τοῦ μέλους.

Τὰ εἶδη τοῦ μέλους ἢ τῶν ἁσμάτων ἀναφέρονται ἢ εἰς τὸ
θεῖον ἢ εἰς τοὺς ἀνθρώπους· καὶ τὰ μὲν εἰς τοὺς θεοὺς ἀναφε-
ρόμενα εἶναι α'. ὁ ὕμνος, τὸ ἀρχαιότατον τῶν εἰς τὸν θεὸν ἁσμά-
των, ἔχον ὑπόθεσιν τὸν μῦθον τοῦ ὕμνουμένου θεοῦ· β'. τὸ
προσόδιον ἁσμα, ὅπερ καλεῖται οὕτω ὡς ἁδόμενον κατὰ τὴν
εἰς τοὺς βωμοὺς ἢ ναοὺς *πρόσοδον*.

γ') Ὁ *παιάν*, ὅστις ἦτο διττός, *ἰκετήριος* δηλ. φῶδὴ πρὸς
ἀποτροπὴν λοιμοῦ ἢ ἄλλου τινὸς κακοῦ, καὶ *εὐχαριστήριος* ἐπὶ
τῇ ἀποτροπῇ καὶ καταπαύσει αὐτῶν· καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐγένετο
ὁ παιάν πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα ἢ τὴν Ἄρτεμιν, εἶτα δὲ πρὸς πάντα
θεόν· δ' ὁ *διθύραμβος*, φῶδὴ εἰς τὸν Διόνυσον, ἔχουσα χαρακτηῖρα
ἐνθουσιαστικὸν καὶ μανικόν· καὶ ε' τὸ *ὑπόρχημα*, χορικὸν εἰς τὸν
Ἀπόλλωνα κυρίως ἁσμα, διαφέρον τοῦ παιάνος, καθότι ζωη-
ροὺς τοὺς ὁυθμοὺς εἶχεν· καὶ ὁ *ζυυλος*, ὕμνος εἰς τὴν Δήμητρα.

Τὰ δὲ εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἀναφερόμενα ἁσματα ἦσαν α' τὸ
ἐγκώμιον (ἁσμα ἐν κώμφ) ἁδόμενον ὑπὲρ φίλων ἢ ἡγεμόνων πρὸς
δήλωσιν ἐξόχου τιμῆς· ὅπερ μετὰ ταῦτα ἐγένετο χορικόν· β'
ἐπίνικος (ὕμνος) ἢ *ἐπινίκιον* (μέλος), ἐπὶ νίκη γενομένη ἢ ἐν
ἀγῶνι ἀθλητικῷ ἢ ἐν πολέμῳ· γ' *σκόλια ἢ παροίγια ἁσματα* ἁδό-
μενα παρὰ τοὺς πότους· ἔλαβον δὲ τὸ ὄνομα ὡς ἔχοντα σκολιὸν τὸν
ὁυθμόν, ἀκανόνιστον τὴν μελωδίαν ἢ διὰ τὴν (σκολιὰν) ἀκανόνι-
στον τάξιν, καθ' ἣν ὑπὸ τῶν συνδαιτυμόνων ἤδεδετο· ἕκαστος δηλ.
ἐξ αὐτῶν ἄδων ἐκράτει κλάδον μυρσίνης, ἣν μετέδιδεν εἰς
ὄντινα ἤθελεν, ὅπως ἐκεῖνος ἐξακολουθήσῃ τὸ ἁσμα· δ'
τὰ *παρθένεια*, ἁδόμενα ὑπὸ παρθένων χορευουσῶν ἐν αἷς
πόλεσιν ἢ γυνὴ ἀπέλαυνεν ἑλευθερίας ὡς ἐν Σπάρτῃ· ε' Ὑμέ-
ναιος (ὕμνος), ὅστις ἤδεδετο, ὅτι ἤγον τὴν νύμφην ἐκ τῆς πα-
τρικῆς οἰκίας εἰς τὴν τοῦ νυμφίου· ς' τὸ *ἐπιθαλάμιον*, γαμή-
λιον ἁσμα, ὅπερ ἤδεδετο πρὸ τοῦ θαλάμου τῶν νεονύμφων·
καὶ ζ' ὁ *θρηῆνος* καὶ τὸ *ἐπιμήθειον* ἁσμα· καὶ τοῦτο μὲν ἤδεδετο
παρ' αὐτὸ τὸ κῆδος τοῦ ἀποθανόντος, ἔτι δηλ. τοῦ νεκροῦ προ-
κειμένου, ὁ δὲ *θρηῆνος* ἐν παντὶ χρόνῳ.

Πρὸς δὲ μνημονεῦνται ἁσματα καὶ τῶν διαφόρων ὥρῶν τοῦ

ἔτους καὶ κατὰ διαφοροῦς ἐργασίας, ὡς ἡ ἐπιμύλιος ᾗδῃ κατὰ τὴν ἄλῃσιν τοῦ σίτου ἐν τῷ μύλῳ, τὰ ἐπιλήνια (ἄσματα τρουγητῶν), τὰ βαυκαλήματα καὶ τὰ ᾠσχοφορικά, κληθέντα οὕτω ἐκ τῶν ᾠσχων ἦτοι κληματίδων μετὰ βοτρώων, ἃς ἔφερον οἱ ἄδοντες.

Χριστιανικὴ λυρική.

Κατὰ τὴν βυζαντιανὴν περίοδον ἀναβλαστάνει καὶ τὸ μέλος, ὅπερ ἤδη ἐκκλησιαστικὴ ποιήσις καλεῖται· αὕτη ἔσχεν ὡς πρότυπον τὴν ἀρχαίαν λυρικήν· διὸ καὶ τὴν ποικιλίαν τῶν ἁσμάτων ἐκείνης ἔχει· ἀλλὰ τὰς ἀρμονίας ἐκείνης ὠνόμασαν ἤδη ἤχους, ὧν τὸν μὲν α' ἐκάλεσαν Δωρίον, ὡς ἔχοντα τὸ σεμνὸν καὶ μεγαλοπρεπὲς τῶν Δωριέων· τὸν δὲ β' διὰ τὸ ἀνειμένον καὶ χαλαρὸν ἐκάλεσαν Λύδιον· τὸν γ' Φρύγιον ὡς ἔχοντα χαρακτηριστὰ ὀρητικὸν καὶ οὕτω καθεξῆς· τῶν δὲ ἐκκλησιαστικῶν ἁσμάτων τὰ μὲν καλοῦνται εἰρμῶι (1), τὰ δὲ τροπάρια (=στροφαί), ἀλλὰ δὲ κοντάκια (περιληκτικὰ τῆς ἑορτῆς) (2)· οἱ δὲ κανόνες εἶναι συστήματα ᾗδῶν· διότι ἕκαστος σύγκεται ἐξ ὀκτώ ἢ ἐννέα ᾗδῶν, ἐκάστη δὲ τούτων ἐκ τριῶν ἢ πλειόνων στροφῶν.

γ' Δ ρ ᾠ μ α. κῶματα

Τὸ δρᾶμα, τὸ τρίτον καὶ τελειότατον εἶδος τῆς ποιήσεως, εἶναι μίμησις πράξεως, ὑπὸ προσώπων δρώντων ἐν τῷ θεάτρῳ τελομένη, ἧς σκοπὸς εἶναι ἢ μετὰ τέρψεως ἠθικὴ βελτίωσις τοῦ θεατοῦ. X

Εἶναι δὲ τὸ δρᾶμα ἔντεχρον κρᾶμα καὶ ἀρμονικὴ ἔνωσις τῶν δύο ἄλλων τῆς ποιήσεως εἰδῶν, τοῦ ἔπους καὶ τοῦ μέλους, καὶ ἐκ τούτου μὲν παρέλαβε τὰς ᾠδὰς, τὰς ὑπὸ τοῦ χοροῦ ἄδομένας, ἐξ ἐκείνου δὲ τὸν μῦθον· ἀλλ' ἐνῶ τὸ ἔπος ἀφηγείται τὸν μῦθον ὡς τετελεσμένον ἐν τῷ παρελθόντι, τὸ δρᾶμα μεταβάλλει τὸ παρελθὸν εἰς παρὸν καὶ τὴν διήγησιν εἰς διάλογον καὶ εἰς πρᾶξιν πρὸ τῶν ὀμμάτων τοῦ θεατοῦ ἐξελισσομένην καὶ ὑπὸ τῶν ὑποκριτῶν δρωμένην· διὸ καὶ δρᾶμα ἐκλήθη.

1. Εἰρμός· πρότυπος στροφή, πρὸς ἣν τὰ τροπάρια καὶ οἱ κανόνες ὁμοιομετρῶνται.

2. Κόνταξ, Κοντός (=κύλινδρος. Ἐπὶ τούτου περιελίσσεται ἡ μεμβράνη ἐφ' ἧς ἦτο γεγραμμένος ὁ ὕμνος τὰ τῆς ἑορτῆς ἐν συνόψει περιέχον).

Διηρέθη δὲ τὸ δράμα εἰς *τραγωδίαν* καὶ *κωμωδίαν* ἐξ ὧν ἡ μὲν μιμεῖται πράξεις *τραγικάς* δηλ. λυπηράς καὶ φοβεράς, ἡ δὲ κωμωδία πράξεις *ἀστείας* καὶ γελοίας. Κράμα δὲ τούτων εἶναι τὸ λεγόμενον *σατυρικὸν* δράμα λαβὸν τὸ ὄνομα ἐκ τῶν *σατύρων*, οἷτινες ἀπετέλουν τὸν χορὸν αὐτοῦ.

Μῖμος

Τῆς κωμωδίας ἀποφυὰς θεωρητέος καὶ ὁ *μῖμος*, ὃν δύναται τις νὰ παραβάλῃ πρὸς τὰ μονόπρακτα τῶν νεωτέρων δραμάτων· ὁ μῖμος ἐξ ἀπλοῦ διαλόγου ἀνεπτύχθη εἰς ὀλόκληρον δράματιον τὸ πρῶτον ἐν Σικελίᾳ καὶ ἀπεικονίζει τὴν εὐθυμίαν τὴν χαρακτηρίζουσιν τοὺς ἐκεῖ Ἑλληνας, ὡς καὶ τὴν εὐτραπελίαν αὐτῶν καὶ τὴν εὐφυΐαν περὶ τὴν παρατήρησιν· Διεκωμωδοῦντο μὲν καὶ πολιτικὰ γεγονότα διὰ τοῦ μίμου, ἀλλὰ μάλιστα οἱ τρόποι, τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα τῶν διαφόρων κοινωνικῶν τάξεων.

Βουκολικὴ ποίησις.

Ἐπιγονὸν τοῦ δράματος εἶδος εἶναι ἡ *βουκολικὴ* ποίησις, ἣτις ἔχει ὡς θέμα τοὺς *βουκόλους*, τοὺς ποιμένας καὶ ὅπως εἰπεῖν τὸν ἀγροτικὸν βίον· ἀλλ' ἔλαβε τὸ ὄνομα ἐκ τῶν *βουκόλων* δηλ. τοῦ ἐπικρατεστέρου εἶδους· ἡ βουκολικὴ ποίησις ἀνεπτύχθη εἰς ἔντεχρον εἶδος ἐκ τῶν λαϊκῶν ποιμενικῶν ᾠσμάτων· ἐνέχει δὲ στοιχεῖα καὶ τῶν τριῶν κυριωτέρων εἰδῶν τῆς ποιήσεως· διότι ἐκ μὲν τοῦ ἔπους παρέλαβε τὸ μέτρον, τὸ δακτυλικὸν δηλ. ἑξάμετρον, ἐκ δὲ τοῦ μέλους τὴν στροφὴν καὶ ἐκ τοῦ δράματος τὸν διάλογον.

Β' Λογοτεχνία ἐν τῷ πεζῷ λόγῳ.

Ἡεζὸς λόγος.

Οἱ ἀρχαῖοι τὸν μὲν ποιητὴν παρέβαλλον πρὸς τὸν ἐφ' ἄρματος ὀχοούμενον, τὸν δὲ ἄνευ μέτρου ἢ *καταλογάδην* γράφοντα πρὸς *πεζοποροῦντα*· ὁ πεζὸς λόγος ὡς ἔντεχρον εἶδος διεμορφώθη πολλῶ ὕστερον τῆς ποιήσεως· ὅτε δηλ. τὸ ἔθνος προέβαιναν εἰς τὴν ἀνδρικὴν ἡλικίαν, ἤρξατο καὶ ὁ λόγος νὰ συμμε-

ταβάλλεται, οὕτω δὲ καὶ ἀπεδύετο τὰ πρότερον κοσμήματα' κατέβη δηλ. ἀπὸ τῶν μέτρων, ὡσπερ ἀπὸ τῶν ὀχημάτων τῆς φαντασίας εἰς τὸ ἔδαφος τῆς πραγματικότητος, καὶ πεζῶς γενόμενος ἐθῆρενε τὸ ἀληθές ἀντὶ τοῦ μυθώδους: διακρίνονται δὲ ἐν τῷ πεζῷ λόγῳ, ὡς καὶ ἐν τῇ ποιήσει, τρία εἶδη, ἡ ἱστορία, ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ ῥητορεία, αἵτινα ἀντιστοιχοῦσι πρὸς τὰ τρία εἶδη τῆς ποιήσεως ἦτοι ἡ μὲν ἱστορία πρὸς τὸ ἔπος, ἡ δὲ φιλοσοφία πρὸς τὸ μέλος καὶ ἡ ῥητορεία πρὸς τὸ δράμα.

α' ἱστορία

Ἡ ἱστορία, τὸ ἀρχαιότατον τῶν εἰδῶν τοῦ πεζοῦ λόγου, ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ ἔπος· διαφέρει δὲ αὐτοῦ καθ' ὅτι ἐκεῖνο μὲν περιγράφει τὰ πράγματα οἷα ἠδύναντο νὰ γίνωσιν, ἡ δὲ ἱστορία αὐτὰ τὰ γενόμενα ὡς οἷόν τε ἀκριβῶς.

β' φιλοσοφία

Φιλοσοφία κυρίως εἶναι ἡ φιλία ἢ ἀγάπη πρὸς τὴν σοφίαν, ὃ ἔρως πρὸς τὴν μάθησιν· διότι κατ' ἀρχὰς σοφία καὶ μάθησις συνωνυμοῦσι καὶ σοφὸς λέγεται ὁ πολλὰ μαθὼν· διὸ φιλόσοφος καὶ φιλομαθῆς λαμβάνονται ἀδιαφόρως· ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ ἡ φιλοσοφία ἐρευνᾷ τὴν γένεσιν τοῦ κόσμου καὶ ζητεῖ τὴν ἀρχὴν καὶ τὸν σκοπὸν τῶν ὄντων· διότι ὁ ἄνθρωπος εὐρεθεὶς ἐν μέσῳ τῶν θαυμάτων τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ τελουμένων μυστηρίων ἐζήτησε νὰ μάθῃ τὸν δημιουργόν, τὰ δημιουργήματα καὶ τοὺς νόμους τῆς ἑαυτοῦ διανοίας. Καὶ μέχρι μὲν τῶν μηδικῶν πολέμων ἡ φιλοσοφία ἐρευνῶσα τὴν φύσιν μόνον εἶναι φυσικὴ ἢ φυσιολογία· μετὰ δὲ ταῦτα γίνεται ἠθικὴ καὶ διαλεκτικὴ ἢ λογικὴ· καὶ τέλος ἐπιστήμη τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ καλοῦ καὶ καὶ ἀγαθοῦ. Ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἔλαβε μὲν τὰ πρῶτα σπέρματα ἐκ τῆς ἐν τῇ Ἐσσοῦ Ανατολῇ καλλιεργηθείσης ἐπιστήμης, ἀλλ' ἀναπτυχθεῖσα θαυμασίως ἐγένετο προῖδὸν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος πρωτότυπον καὶ τὸ μεγαλοπρεπέστατον τῆς ἑλληνικῆς μεγαλοφυΐας μνημεῖον.

γ' Ρητορεία

Ἡ ῥητορεία, τὸ τρίτον εἶδος τοῦ πεζοῦ λόγου, εἶναι εὐγλωττία τις ἐπαγωγός, ψυχαγωγία διὰ λόγου, ὥστε νὰ πείθῃ τοὺς ἀνθρώπους· διὸ καὶ πειθοῦς δημιουργός ὠρίσθη· τὸ δῶρον δὲ τοῦτο τοῦ λόγου καὶ τῆς εὐγλωττίας τινὲς μὲν ἔχουσι φύσει, τινὲς δὲ ἀποκτῶσιν αὐτὸ διὰ σπουδῆς καὶ μελέτης· ἐκείνη μὲν εἶνε φυσικὴ ῥητορεία, ἡ δὲ δευτέρα ἐντεχνος· διότι περὶ τὴν ῥητορείαν ἀνεπτύχθη ἰδία τέχνη, ἡ ῥητορικὴ καλουμένη· ἀποτείνεται δὲ ὁ ῥήτωρ πρὸς τὰ πλήθη ἢ ἐν ἑορταῖς ἢ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου ἢ ἐν τοῖς δικαστηρίοις καὶ σκοπὸς αὐτοῦ εἶναι νὰ πείθῃ τοὺς ἀνθρώπους πρὸς οὓς ἀγορεύει.

Διὸ καὶ τῆς ῥητορικῆς εἶναι τρία τὰ εἶδη α' τὸ συμβουλευτικόν, β' τὸ δικανικόν καὶ γ' τὸ ἐπιδεικτικόν· καὶ τοῦ μὲν α' εἶδους ὁ λόγος εἶναι τὸ μὲν προτροπὴ, τὸ δὲ ἀποτροπὴ· τοῦ δὲ β' κατηγορία ἢ ἀπολογία καὶ τοῦ γ' τὸ μὲν ἔπαινος, τὸ δὲ ψόγος· καὶ ὁ μὲν συμβουλευτικὸς λόγος ἀναφέρεται εἰς τὸ μέλλον καὶ σκοπεῖ τὸ συμφέρον ἢ τὸ βλαβερόν· ὁ δὲ δικανικὸς εἰς τὸ παρελθόν ἀναφερόμενος σκοπεῖ τὸ δίκαιον καὶ ἄδικον· καὶ ὁ ἐπιδεικτικὸς κυρίως μὲν ἀναφέρεται εἰς τὸ παρόν, ἀλλὰ πολλάκις ἀναμνησκαται τοῦ παρελθόντος καὶ προεικάζει τὸ μέλλον· σκοπὸς δ' ἔχει οὗτος τὸ καλὸν καὶ τὸ αἰσχρόν¹.

Τὰ ἔξ δὲ ταῦτα εἶδη τῆς ποιήσεως καὶ τοῦ πεζοῦ λόγου ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς οὐ μόνον αὐτοὺς ἐδημιούργησεν, ἀλλὰ καὶ προήγαγε θαυμασίως. Καὶ προηγέθησαν μὲν τῶν Ἑλλήνων ἐν τῷ πολιτισμῷ καὶ ἐν τῇ σπουδῇ τῶν γραμμάτων λαοὶ τινες τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλ' οὔτε πάντα τὰ εἶδη τοῦ λόγου παρήγαγον ἐκεῖνοι καὶ ὅσα παρ' αὐτοῖς ἀνεπτύχθησαν πολὺ ἀπέχουσι τοῦ τελείου.

1. Ἐάν τις παραβάλλῃ τὰς διαφόρους γνωστὰς γραμματολογίας πρὸς ἀλλήλας, φαίνεται, ὅτι οὐδεμία δύναται νὰ ἐξισωθῇ πρὸς τὴν ἑλληνικὴν· χαρακτηριστὴ αὐτῆς ἰδίως εἶναι ὅτι ἀνεπτύχθησαν τὰ διάφορα εἶδη τοῦ λόγου αὐτοφυνῶς. Οἱ Ῥωμαῖοι ἐμμήθησαν αὐτήν, οἱ νεώτεροι λαοὶ ἐμμήθησαν τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ῥώμην· ἐποποιία, τραγωδία, κωμῳδία, ποιήσις λυρική, ποιήσις βουκολική, ῥητορικὴ, ἱστορία, διάλογοι, πάντες οἱ ὄροι οὗτοι οὓς ἐδανείσθησαν οἱ νεώτεροι λαοί, εἶναι ἑλληνικοί, καὶ δηλοῦσιν εἶδη γραμματολογικὰ βλαστήσαντα ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους καὶ ἐκεῖ προσχθέντα εἰς τὴν τελειότητα· Laurand, Litterature Grecque § 7 ἐκδ. 5η 1926

Παρά δὲ τοῖς Ἑλλήσι τὰ εἶδη τοῦ λόγου ἀνεπτύχθησαν αὐτοφυῶς, ἐξ ἐμφύτου ὁρμῆς τοῦ πνεύματος αὐτῶν καὶ οὐχὶ ἐκ μιμήσεως ἄλλων, ὡς τὰ τῶν Ῥωμαίων· διὸ ταῦτα παρὰ τοῖς Ἑλλήνιν ἀνεπτύχθησαν κατὰ τοὺς φυσικοὺς νόμους ἦτοι πρότερον μὲν τὰ ἀπλούστερα, εἶτα δὲ τὰ συνθετώτερα καὶ ἐντεχνότερα.

Τὰ διάφορα δὲ ταῦτα εἶδη τοῦ ἑλληνικοῦ λόγου κατὰ τοὺς διαφόρους αἰῶνας δὲν ἔχουσιν ἀκριβῶς τὸν αὐτὸν γλωσσικὸν τύπον, ἀλλ' ἐμφανίζουσι καὶ διαλεκτικὰς τινὰς διαφορὰς· ὅθεν ἀνάγκη νὰ ἴδωμεν καὶ τὰς διαλέκτους τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης.

Ἑλληνικὴ γλῶσσα. Διάλεκτοι.

Ὡς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἦτο διηρημένον κατὰ φυλάς, οὕτω καὶ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα εἰς διαλέκτους, ἦτοι τὴν Αἰολικὴν, τὴν Δωρικὴν, τὴν Ἰωνικὴν καὶ τὴν Ἀττικὴν.

Τούτων ἡ μὲν **Αἰολικὴ** εἶχε τὰ ἐξῆς ἰδιώματα· φιλεῖ α'. τὴν βαρῦτητα τοῦ τόνου, ἔλεγε δηλ. χεῖμων, θῦμος, ἄστερες, ἀγαθος. β' τὰ εἰς μι δῆματα ἀντὶ τῶν συνηρημένων π. χ. ὄρημι, φίλημι, κάλημι (= ὄρω...) γ' τὰ διπλὰ ὑγρά ἢ ἔνρινα π. χ. κρίνω, κτένω, φθέρω σπέρω.

Ἡ δὲ **Δωρικὴ** εἶχεν ὡς ἰδιώματα α' τὸν φθόγγον α ἀντὶ τοῦ η· ἔλεγε λ.χ. ἀμέρα, σελάνα, Ἀθάνα, δᾶμος· ἡ προφορὰ δ' αὕτη ἡ πλατεῖ τῷ στόματι γινομένη λέγεται πλαταιάζειν, πλαταιασμός. β' ἐν τῇ καταλήξει τοῦ ὀήματος ἔχει τοὺς τύπους λέγομες, φατί (= φησί), φαντί (φασί), διδόμεν (= διδοῖναι), δοθῆμεν (δοθῆναι), δωσῶ, θεραπευσῶ (δώσω, θεραπεύσω).

Ἡ **Ἰωνικὴ** α' εἶχε τὸ η ἀντὶ τοῦ α μακροῦ π. χ. Ἀθήνη, ἡμέρη προῆγμα. β' τοὺς ἀσυναϊρέτους τύπους π. χ. ποιέω· γ' τὰ ψιλὰ σύμφωνα καὶ πνεύματα, οἷον ἀπίκετο, (= ἀφίκετο), κατήμενος, δέχομαι.

Καὶ τέλος ἡ **Ἀττικὴ** ἢ Ἀτθίς οὔτε τὰ πολλὰ ἡ τῆς Ἰωνικῆς ἔχει οὔτε τὰ πολλὰ α τῆς Δωρικῆς λέγουσα π. χ. ἡμέρα, Ἀθηναῖ. Ἀπὸ δὲ τοῦ τέλους τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου προτιμᾷ τὰ τε (ἀντὶ τῶν σσ) π. χ. θάλαττα, ἦττα, τὴν πρόθεσιν εἰς καὶ **σύν** (ἀντὶ ἐς καὶ ξύν), τὴν ὀνομαστικὴν πληθ. βασιλεῖς, ἱππεῖς (ἀντὶ τῶν πρότερον βασιλῆς, ἱπλῆς), καὶ τὸ α' πρόσωπον τοῦ ὑπερσυντελείου π. χ. ἐγεγράφειν (ἀντὶ ἐγεγράφη).

Ἐπὶ δὲ τῶν Μακεδόνων ἡ Ἀττικὴ διάλεκτος προσλαβοῦσα καὶ

Ἐπίτομος Ἑλληνικὴ Γραμματολογία.

ἐκ τῶν ἄλλων στοιχειᾶ τίνα, ἐτι δὲ καὶ ξενικά, λαμβάνει νέον ὄνομα καὶ καλεῖται κοινή αὕτη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἀλεξάνδρου ἦτο ἐν χρήσει καθ' ἅπαντα τὸν ἑλληνικὸν κόσμον καὶ ἀνὰ τὰς Μακεδονικὰς κτήσεις ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ, τῇ Συρίᾳ καὶ Αἰγύπτῳ· διὰ τὴν ἐπιμεξίαν ὁμως τοῦ ἔθνους μετ' ἄλλων πολλῶν λαῶν ἢ γλῶσσα συμφυρομένη μετὰ στοιχείων ξενικῶν καὶ ἀμελουμένη ἤρξατο ν' ἀλλοιοῦται. Τούτου ἕνεκα ἀναφαίνονται οἱ καλούμενοι

Ἀττικισταί, οἵτινες πειρῶνται, ἵνα τὸν γραπτὸν λόγον εἰς τὴν Ἀττικὴν καθαρότητα ἐπαναφέρωσιν. Ἀλλοίωσιν δὲ ἡ γλῶσσα μέζονα ἔπαθε κατὰ τὴν Βυζαντιακὴν περίοδον καὶ μεγίστην ἐπὶ Τουρκοκρατίας. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ζοφερὰν ταύτην περίοδον οἱ διδάσκαλοι τοῦ Γένους καὶ σοφοὶ τῆς Ἐκκλησίας ἱεράρχαι προσεπάθον νὰ φυλάττωσι τὰ ζῶπυρα τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως καὶ νὰ περισώζωσιν ὅ τι ἠδύναντο ἐκ τοῦ γλωσσικοῦ θησαυροῦ. Ἀπὸ δὲ τῆς ἀπελευθερώσεως τὸ ἔθνος κατὰ τὰς ὑποδείξεις τοῦ σοφοῦ Κοραῖ το μὲν ἀποκαθαίρει τὴν γλῶσσαν ἐκ τῶν ξενικῶν λέξεων, τὸ δὲ πλουτίζει αὐτὴν ἐκ τοῦ θησαυροῦ τῆς ἀρχαίας. Ἐκτοτε δὲ ἡ διαμορφουμένη νέα Ἑλληνικὴ διὰ τῶν σχολείων, τῶν λογίων, τῶν ἐπιστημόνων καὶ τῆς δημοσιογραφίας, ὁσημέραι προσλαμβάνουσα πλοῦτον μέγαν καὶ χάριν πολλήν, ἐπαρκεῖ εἰς τὸ νὰ ἐκφράζη πᾶσαν ἐπιστημονικὴν γνῶσιν.

Υ Περὶοδοὶ τῆς Ἑλληνικῆς Γραμματολογίας

Τὴν ἱστορίαν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τῶν πρώτων μνημείων τοῦ λόγου μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων διαιροῦμεν εἰς ἐπτὰ περιόδους. Ἡ μὲν πρώτη τούτων ἐκτείνεται ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν Περσικῶν πολέμων (490 π. Χ.) καὶ δύναται νὰ ὀνομασθῇ ποιητικὴ κατ' αὐτὴν τῆς ποιήσεως μόνον ἔχομεν μνημεῖα καὶ ταύτης μόνον ἐπικά καὶ λυρικά· καλλιεργοῦσι δὲ τὰ γράμματα κατ' αὐτὴν μάλιστα μὲν αἱ ἀποικίαι, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι πόλεις τινές.

Ἡ δὲ δευτέρα περίοδος διήκει ἀπὸ τῶν Περσικῶν πολέμων μέχρι τέλους τοῦ τετάρτου π. Χ. αἰῶνος (490 π. Χ.-300 π. Χ.) καὶ καλεῖται Ἀττικὴ· διότι κατ' αὐτὴν ἐστία τῶν γραμμάτων ἐγένοντο αἱ Ἀθηναί. (Κλαδικὴ περίοδος)

Ἡ τρίτη ἐκτεινομένη ἀπὸ τῶν διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου μέχρι τῶν χρόνων τοῦ αὐτοκράτορος Ὀκταβιανοῦ Αὐγούστου

1) ἀρχαϊκὴ
2) μελέστην (Ἀττικὴ)
3) Ἀρμενικὴ

(300-30 π.Χ.) καλεῖται Ἀλεξανδρεωτική ἐκ τῆς Ἀλεξανδρείας, ἣτις μάλιστα γίνεται ἤδη τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ κέντρον καὶ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐστία.

Ἡ Τετάρτη περίοδος διήκει ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Αὐγούστου μέχρι τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ (30 π. Χ.—527 μ. Χ.).

Σημειώτεον δὲ ὅτι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Δ' αἰῶνος μ. Χ. ἡ εἶδρα τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν μετατίθεται ἐκ τῆς Ρώμης εἰς τὴν νεόδμητον τοῦ Κωνσταντίνου πόλιν, εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ἡ Πέμπτη περίοδος ἐκτείνεται ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων (528-1453 μ.Χ.) καὶ ὀνομάζεται Βυζαντινὴ ἀπὸ τοῦ Βυζαντίου (Κωνσταντινουπόλεως), ὅπερ ἤδη γίνεται τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐστία.

Ἡ Ἑκτη διήκει ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων μέχρι τῆς μεγάλης ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως (1454-1821) καθ' ἣν περίοδον διατελεῖ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ὑπὸ τῆν βάρβαρον δεσποτείαν τῶν Τούρκων.

Τέλος ἡ Ἑβδόμη ἐκτείνεται ἀπὸ τῆς ἐκρήξεως τῆς Ἐπαναστάσεως μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων.

4)
Ρωμαϊσμός
Βυζαντινός
Διμερής
Νεοελληνισμός

Γ' ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ· ΕΙΔΙΚΟΝ

Α' ΠΕΡΙΟΔΟΣ (—490 Π. Χ.)

Α' ΠΟΙΗΣΙΣ. Α' ΕΠΟΣ ΗΡΩΪΚΟΝ

Προσμήρειος ποίησις. Ὅμηρος

Τὰ Ὀμηρικὰ ποιήματα εἶναι οὐ μόνον τὰ ἀρχαιότατα τῶν περιωθέντων μνημείων τοῦ ἑλληνικοῦ λόγου, ἀλλὰ καὶ τὰ τελειότατα. Ὅτι δὲ καὶ πρὸ τοῦ Ὀμήρου ἄλλα ποιήματα ὑπῆρχον, μαρτυροῦσιν αὐτὰ τὰ Ὀμηρικὰ ἔπη· διότι ἐν αὐτοῖς μνημονεύονται ὡς γνωστὰ τὸ νεῖκος τοῦ Ἀχιλλέως καὶ τοῦ Ὀδυσσεως,

Εὐμοῖος, Μουσαῖος, Ὀργεῖς, Διμερόβιος
Θάμυρις, Φύμιος κ.τ.λ.

τὰ τοῦ Δουρείου ἔπουν καὶ ἡ τίσις τοῦ Ὅρέστου, ἔτι ὀνόματα θεῶν, ἡρώων καὶ ἡρωίδων ὡς ἀπὸ πολλοῦ γνωστὰ καὶ πολυθρό-
λητα ἐξ ἄλλων ποιημάτων· ὡσαύτως μνημονεύονται καὶ αἰοῖδοί,
ὡς ὁ Δημόδοκος καὶ ὁ Φῆμιος, ὧν ὁ μὲν παρὰ τοῖς Φαίαξιν ἄδει
τὰς ἡρωϊκὰς πράξεις τῶν Ἀχαιῶν, ὁ δ' ἐν Ἰθάκῃ τὸν οἰκτρὸν
αὐτῶν νόστον (ἐπιστροφὴν).

Τὸ δὲ ἄδειν ἀσκούμενον ὑπὸ τῶν αἰοιδῶν ὡς ἐπιτήδευμα ἐθε-
ωρεῖτο θεῖον δῶρον ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος, τοῦ Διὸς καὶ τῶν
Μουσῶν διδόμενον· διὸ καὶ οἱ αἰοῖδοί ἐτύγγανον μεγάλης τιμῆς
ὑπὸ τῶν συγχρόνων· ὁ αἰοῖδός, ὡς φαίνεται παρ' Ὀμήρῳ, ἔκρουε
καὶ ἔγχορδόν τι ὄργανον ὅπερ καλεῖται φόρμιγγξ ἢ κιθάρα, ἀλλὰ
τὸ ὄργανον αὐτοῦ κατὰ τὴν ἀπαγγελίαν τῶν ἔπων ἔκρουε μόνον
ἐν ἀναβολῇ ἤτοι ὡς προανάκρουσιν, ὅπως δηλ. ἡ φωνὴ λάβη
τὴν προσήκουσαν βᾶσιν (φορμιζῶν ἀνεβάλλετο καλὸν αἰδεῖν).
Ἵτι δὲ καὶ ἀγῶνες μουσικοὶ καὶ ποιητικοὶ ἐγίνοντο, δηλοῖ τὸ
ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου μνημονευόμενον, ὅτι ὁ Θάμυρις ἠττηθεὶς ἐν
ἀγῶνι πρὸς τὰς Μούσας ἀπώλεσε «τὴν ὄρασιν, τὴν θεσπεσίαν αἰο-
δὴν καὶ τὴν κιθαριστύν» (=τὴν τέχνην τοῦ κιθαρίζειν).

Ἄλλὰ πλὴν τῶν μνημονευθέντων ἁσμάτων τῆς ἐπικῆς ποιή-
σεως ὑπῆρχον κατὰ τὸν ποιητὴν καὶ ἄλλα τινά, ἅτινα εἶναι ὡς
σπέσματα τῆς μετὰ ταῦτα ἀναπτυχθείσης λυρικῆς ποιήσεως, ἤτοι οἱ
ὑμέναιοι δηλ. ἄσματα γαμήλια ὑπὸ ὀρχήσεως καὶ φόρμιγγος συνο-
δευόμενα, παιᾶνες ἢ ὕμνοι εἰς τὸν Ἀπόλλωνα, ἔτι δὲ καὶ πένθιμα
ἄσματα· ὡς ὁ λίνος καὶ οἱ θρήνοι εἰς τοὺς τεθνεῶτας· ταῦτα δὲ
ἦδον αἰοῖδοί τεχνίται, οἱ ἔξαρχοὶ τοῦ θρήνου, αἱ δὲ γυναῖκες
ἐπωλοφύροντο (=ἐθρήνον κατόπιν).

Ἡ ἀρχαία δ' ὁμῶς παράδοσις ἐμνημόνευσε καὶ ἄλλων ποιη-
τῶν καὶ αἰοιδῶν περὶ ὧν ὁ Ὀμηρὸς οὐδεμίαν μνείαν ποιεῖται·
ἦσαν δ' οὗτοι ὁ Εὐμόλοπος, ὁ Μουσαῖος καὶ ὁ Ὀρφεύς, περὶ οὗ
ἐλέγετο ὅτι διὰ τῆς φθῆς καὶ κιθάρας κατεγοήτευε τὰ ἄγρια θηρία,
ἐκίνει τὰ δένδρα, τοὺς λίθους καὶ ἐπέιχε τὸν ῥοῦν τῶν ποταμῶν.
Οἱ πανόρχαιο οὗτοι αἰοῖδοί καὶ ποιηταὶ λέγονται Θορῆκες ἐκ τῆς
περὶ τὸν Ὀλυμπον Πιερίας ὄντες· ὅθεν καὶ αἱ Μοῦσαι ἐπωνο-
μάζοντο Ὀλυμπιάδες καὶ Πιερίδες.

Περὶ Ὀμήρου.

Ὀμηρὸς, ὁ μέγιστος ἐπικός ποιητὴς (καὶ τὸ ἀρχαιότερον καὶ

οἱ Γιοβάννα ἢ Γιονάν ἢ Γουάν
ἀνεφερόμενοι εἰς Πάριον ἢ
Διοθήκη τῆς Σαίης ἢ προίσιον ἰδ
τῶν Ἰωνίων

τιμαφέστερον μνημεῖον τοῦ ἑλλην. λόγου), ἦτο ἐκ τῆς **Ἰωνίας** τῆς **Μικρᾶς Ἀσίας**. Οἱ Ἰῶνες ἀποικήσαντες παρέλαβον ἐκ τῆς μητροπόλεως πλείστους μύθους καὶ πληθὺν ἁσμάτων ἅτινα ἐκαλλίεργησαν καὶ ἐν τῇ Ἰωνίᾳ. Εὐφρεῖς δ' ὄντες καὶ εὐφάνταστοι ἐτελειοποίησαν τὸ **ἔπος**, ὅπερ οἱ Αἰολεῖς τὸ πρῶτον ἐκαλλίεργησαν. Ἐκ τῶν πολλῶν πόλεων αἷτινες ἀντιποιοῦνται τοῦ Ὀμήρου, ἡ **Σμύρνη** φαίνεται εὐλογώτατα ὡς ἡ πατρίς τοῦ μεγάλου ποιητοῦ, ἥτις Αἰολέων ἀποικία οὕσα προσετέθη κατόπιν εἰς τὴν Ἰωνικὴν συμπολιτείαν.

Ὅτι δὲ γνώστης τῶν μερῶν ἐκείνων ὁ ποιητὴς ἦτο, δηλοῦσιν αἱ παρομοιώσεις αἷ λαμβάνει ἐκ τῆς κλαγγῆς τῶν χηνῶν ἐν Ἀσίῳ λειμῶνι περὶ τὰ ῥεῖθρα τοῦ Καῦστρίου (B 466), ἐκ τῆς ὀρμῆς τῶν ἐκ Θυράκης πνεόντων ἀνέμων Βορέου καὶ Ζεφύρου (I, 14), ἐκ τοῦ **ταύρου** τοῦ θυομένου ἐν τῷ Πανιώνῳ (Y 404)· καὶ τὰς ἀκτὰς δὲ τοῦ Ἀνδραμυτινοῦ κόλπου φαίνεται καλῶς γνωρίζων, ὡς καὶ τοὺς ἐξέχοντας παρὰ τὸν πλατὺν αἰγιαλὸν τοῦ Ἑλληνοσπόντου τύμβους (E 86)· πρὸς δὲ αἱ περιγραφαὶ τοῦ ὄρους Ἰδης, τῆς πεδιάδος τοῦ Σκαμάνδρου (E 773, Ω 336), τῆς ἀκροτάτης κορυφῆς τῆς Σαμοθράκης (E 10) γίνονται μετὰ μεγίστης ἐναργείας, ὅπερ δηλοῖ, ὅτι ὁ ποιητὴς εἶδεν ἰδίως ὄμμασι τὸ θέατρον τῶν ἀγῶνων τῶν ἡρώων αὐτοῦ. Ὅτι δὲ ὁ Ὀμηρος ἐγένετο πολὺ μεταγενέστερος τῶν Τρωϊκῶν, μαρτυρεῖ αὐτὸς ἐν τοῖς ποιήμασιν αὐτοῦ. διότι ἐν αὐτοῖς μνημονεύονται οἱ τοῦ χρόνου ἐκείνου ἥρωες ὡς πολὺ ὑπέρτεροι κατὰ τε τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν ῥώμην τῶν συγχρόνων τοῦ ποιητοῦ (E 304, M 449, I 287). Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἡρόδοτος (B' 53) ἰστορεῖ, ὅτι ὁ Ὀμηρος ἐγένετο 400 ἔτη πρὸ αὐτοῦ, δηλονότι ὁ ποιητὴς ἐξῆσε τὸν ἔνατον αἰῶνα π. Χ. Ἔργα δὲ τοῦ ποιητοῦ εἶναι ἡ **Ἰλιάς** καὶ ἡ **Ὀδύσεια**· τούτων ἡ μὲν ἔχει ὡς ὑπόθεσιν τὴν **μῆνιν τοῦ Ἀχιλλέως** κατὰ τοῦ Ἀγαμέμνονος καὶ τὰ δεινὰ ἐπακόλουθα αὐτῆς· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ ποιητὴς παρενεῖρει ἐν αὐτῇ καὶ πολλὰ γεγονότα τοῦ πολέμου τοῦ περὶ τὸ Ἴλιον, ἐκ τούτου ὠνομάσθη οὐχὶ Ἀχίλλεια, ἀλλ' Ἰλιάς· ἡ δὲ Ὀδύσεια ἔχει ὡς ὑπόθεσιν τὸν **νόστον** (ἐπιστροφὴν) τοῦ ἐπωνύμου ἥρωος ἐκ τῆς Τροίας εἰς τὴν Ἰθάκην καὶ ἡ ὅλη πρᾶξις τῆς μὲν Ἰλιάδος τελεῖται ἐν 51 ἡμέραις, τῆς δὲ Ὀδυσσεΐας ἐν 41.

✶

ὁ Ζωὸντος ὁ Ζοῦντος
δ' Ἀριστοφάνης ὁ Βουζαίνιος
ἢ ὁ Ἀριστοφάνης

Ἀνάλυσις τῆς Ἰλιάδος.

Ὁ ποιητὴς ἐν βραχεῖ προοιμίῳ ἐπικαλεῖται τὴν Μοῦσαν, ἵνα ψάλῃ τὴν ὀλεθρίαν μῆνιν τοῦ Ἀχιλλέως, ἣτις μυρίας συμφορὰς τοῖς Ἀχαιοῖς ἐπήνεγκεν· ἐμπνευσθεὶς δὲ ὑπὸ τῆς θεᾶς διηγεῖται τὰ κατὰ τὴν μῆνιν ἔχοντα ὡς ἑξῆς· ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ δεκάτου ἔτους τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου βροτολογὸς λοιμὸς ἐνέσκηψεν εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Ἀχαιῶν· ὁ δὲ Ἀχιλλεὺς κηδόμενος τῶν ὁμοφύλων συγκαλεῖ τὸν στρατὸν εἰς συνέλευσιν, ἐν ἣ ὁ Κάλχας προτραπεῖς ὑπὸ τοῦ ἥρωος, ἵνα εἴπῃ τὴν αἰτίαν τῆς ὀργῆς τοῦ Ἀπόλλωνος, δηλοῖ, ὅτι ὁ θεὸς ὠργίσθη διότι ὕβρισεν ὁ Ἀγαμέμνων τὸν ἱερέα τοῦ θεοῦ Χρῦσην ἐλθόντα, ἵνα ἀπολυτρώσῃ τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα, τὴν αἰχμάλωτον γενομένην εἶχεν ὡς γέρας ὁ Ἀγαμέμνων. Ὁ βασιλεὺς καίπερ σφόδρα ὀργισθεὶς κατὰ τοῦ Κάλχαντος, ὅμως κατὰ τὴν συμβουλὴν αὐτοῦ ἀποστέλλει μὲν τὴν Χρυσίδα πρὸς τὸν πατέρα αὐτῆς καὶ θυσίαν πρὸς ἐξιλέωσιν τοῦ θεοῦ, ἀλλ' ἐν τῷ θυμῷ αὐτοῦ ἀφαιρεῖ τὴν Βρισηίδα, τὸ γέρας τοῦ Ἀχιλλέως, ὅστις ἐτόλμησε νὰ φιλονικήσῃ πρὸς τὸν βασιλέα καὶ ὑβριστικῶς προσενεχθῆ πρὸς αὐτόν. Ὁ ἥρωος τότε μνησίσας ἀπέχεται τοῦ πολέμου, ἡ δὲ μήτηρ αὐτοῦ Θέτις ἀναβάσα εἰς τὸν Ὀλυμπον καὶ ἐκλιπαρήσασα τὸν Δία, ἀπέσπασε παρ' αὐτοῦ τὴν ὑπόσχεσιν, ὅτι ὁ Ἀχιλλεὺς ταχέως καὶ προσηκόντως θὰ ἱκανοποιηθῆ διὰ τὴν ὕβριν τοῦ βασιλέως· διὸ τῶν Ἀχαιῶν καὶ τῶν Τρώων μανιώδης ὁ πόλεμος ἐπακολουθεῖ, ἐνῶ οἱ Ἀχαιοὶ μετὰ τινὰς ἀμφιταλαντεύσεις ἠττηθέντες, διὰ πρεσβείας ἱκετεύουσι τὸν Ἀχιλλέα, ἵνα σώσῃ αὐτοὺς ἐξ ἀφεύκτου ὀλέθρου, τοῦ Ἀγαμέμνονος ὑπισχνουμένου εἰς γάμον καὶ τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα καὶ ἄπειρα δῶρα πρὸς ἱκανοποίησιν. Ἀλλὰ μάτην· διότι τὰ δῶρα οὐδαμῶς θεραπεύουσι τὴν εὐαίσθητον φιλοτιμίαν τοῦ ἥρωος, ὅστις θέλει τὴν τελείαν ταπεινώσιν τοῦ ὑβρισαντος αὐτὸν ἀρχιστρατήγου. Ὅθεν ὁ πόλεμος ἑξακολουθεῖ καὶ μάτην ἀριστεύουσι πολλοὶ ἐκ τῶν ἡρώων τῶν Ἀχαιῶν· διότι ἐπὶ τέλους οἱ ἀριστεῖς τούτων καταβάλλονται, ὁ στρατὸς κατατροποῦνται καὶ ὁ Ἐκτωρ ἐν τῇ μέθῃ τῆς νίκης ὁρμῶν νὰ πυρπολήσῃ τὰς ναῦς τῶν Ἀχαιῶν· τότε πλέον συγκινηθεὶς ὁ Ἀχιλλεὺς ἐκ τῶν μετὰ δακρῶν ἐκλιπαρήσεων τοῦ Πατρόκλου πέμπει αὐτὸν μετὰ τῆς ἑαυτοῦ πανοπλίας καὶ μετὰ τῶν Μυρμιδόνων, ἵνα τοὺς Τρῶας ἀπωθήσῃ. Ἄλλ' ὁ Πάτροκλος τρέψας εἰς

φυγὴν τοὺς πολεμίους, οἵτινες ἐφοβήθησαν ὑπολαβόντες αὐτὸν ἐκ τῆς πανοπλίας ὡς τὸν Ἀχιλλέα, ἐμέθυσε ἐκ τῆς νίκης, καὶ νομίσας, ὅτι ἠδύνατο αὐτὸς ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ νὰ κυριεύσῃ τὴν Τροίαν καταδιώκει τοὺς ἐχθροὺς πρὸς τὰ τεῖχη. Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἀναγνωρίσας αὐτὸν ὁ Ἔκτωρ καὶ μονομαχίσας ἀπέκτεινε αὐτόν. Τότε δὲ ὁ Ἀχιλλεὺς πρὸς ἐκδίκησιν τοῦ φίλου ἀποβαλὼν τὴν πρὸς τὸν Ἀγαμέμνονα μῆνιν στρέφει ὅλην τὴν ὀργὴν αὐτοῦ κατὰ τοῦ Ἔκτορος καὶ τῶν Τρώων, οἵτινες ἐν αἵματηρᾷ μάχῃ νικῶνται, πολλοὶ ἐξ αὐτῶν σφάζονται καὶ οἱ περισωθέντες προτροπάδην φεύγοντες συγκλείονται ἐντὸς τῶν τευχῶν. Μόνος ὁ Ἔκτωρ ἐκτὸς τῶν τευχῶν τολμήσας ν' ἀντιμετωπίσῃ αὐτὸν ἐν μονομαχίᾳ φονεύεται. Ὁ Ἀχιλλεὺς κατεχόμενος ἐτι ἐκ τῆς ἀγρίας ὀργῆς διὰ τὸν θάνατον τοῦ φίλου, ἐξαορτήσας ἐκ τοῦ ἄρματος τὸν νεκρὸν τοῦ Ἔκτορος σύρει αὐτὸν περὶ τὸν τάφον τοῦ Πατρόκλου, ὑπὲρ οὗ καὶ ἐπιταφίους ἀγῶνας τελεῖ καὶ ἡγεμονικὰ δῶρα ἀπονέμει. Ἄλλ' ἡ ὀργὴ αὐτοῦ πραῦνεται, ὅτε ὁ γηραιὸς Πριάμος τῇ βουλήσει τοῦ Διὸς καὶ τῇ ὀδηγίᾳ τοῦ Ἑρμοῦ νύκτωρ εἰσελθὼν εἰς τὴν σκηνὴν αὐτοῦ γονυπετῆς καὶ μετὰ δακρύων αἰτεῖ τὸν νεκρὸν τοῦ υἱοῦ πρὸς ταφήν· φιλανθρωπίας τότε αἰσθήματα πληροῦσι τὴν καρδίαν τοῦ ἥρωος, ὅστις ἀποδίδει τὸν νεκρὸν τοῦ Ἔκτορος καὶ παρέχει τὴν ζητηθεῖσαν ἀνακωχὴν πρὸς ταφήν τοῦ ἥρωος, ἥτις τελεῖται ὑπὸ τῶν Τρώων μετὰ τῶν προσηκουσῶν εἰς αὐτὸν τιμῶν· ἡτελευταία δὲ αὕτη τῆς ἰκεσίας τοῦ Πριάμου σκηνή, ἡ τόσον συγκινητικὴ, ἐν ἧ' πραότης, ἐπιείκεια καὶ φιλανθρωπία πληροῦσι τὴν ψυχὴν τοῦ Ἀχιλλεύου, φαίνεται οἷονεὶ ἀποκατάστασις τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἥρωος· ἐν τῇ σκηνῇ ταύτῃ ἀποκαθαρθεὶς ὁ ἥρωος παντὸς ἐλαττώματος ἐπέδειξε τὴν θεϊαν αὐτοῦ φύσιν. Ἐκ τῆς καθάρσεως δὲ ταύτης ἀνακουφίζεται καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ προσεκτικοῦ ἀναγνώστου, ἥτις εἶχε ταραχθῆ ἐκ τῆς πρὸς τὸν νεκρὸν τοῦ Ἔκτορος σκληρότητος τοῦ ἥρωος.

Οὕτω κυριώτατον τῶν δρώντων προσώπων καὶ οἷονεὶ τὸ κέντρον, περὶ ὃ στρέφεται ἡ πρᾶξις τοῦ ὅλου ποιήματος, γίνεται ὁ Ἀχιλλεύς. Διότι, εἰ καὶ αὐτοῦ ἀπόντος πολλὰ καὶ λαμπρὰ πολεμικὰ ἔργα τελοῦνται, ὅμως ἡ προσοχὴ πάντων πρὸς ἐκεῖνον διηνεκῶς στρέφεται καὶ ἐκεῖνον πάντες ἀναμένουσιν, ἵνα ἐκ νέου ἀναφανῆ εἰς τὴν μάχην καὶ σωτὴρ τῶν Ἀχαιῶν γίνῃ. Αἱ ἀριστεῖαι τοῦ Διομήδους, τοῦ Αἴαντος καὶ πολλῶν ἄλλων ὁμοφύλων

ἥρωων οὐ μόνον δὲν ἐπισκιάζουσι τὸ κλέος ἐκείνου, ἀλλὰ τοῦναντίον λαμπρότερον ἀναδεικνύουσιν αὐτόν. Διότι πάντες ἐκείνοι παρίστανται κατώτεροι τοῦ Ἔκτορος. Μόνον ὁ Ἀχιλλεὺς τρέπει εἰς φυγὴν τοὺς Τρῶας καὶ τὸν Ἔκτορα καὶ ἐμβάλλει εἰς αὐτὸν τὸν φόβον, ὃν ἐκείνος ἐνέβαλλεν εἰς τοὺς ἀριστεῖς τῶν Ἀχαιῶν καὶ τέλος μονομαχῶν φονεύει αὐτόν. Καίπερ δὲ γνωρίζων ὅτι μετὰ τὸν φόνον τοῦ Ἔκτορος ἐπέκειτο καὶ ὁ θάνατος αὐτοῦ, ὅμως μέλλων νὰ ἐκπληρώσῃ τὸ πρὸς τὸν φίλον καθήκον καταφρονεῖ τοῦ ζῆν.

Ἀνάλυσις τῆς Ὀδυσσεΐας

Ὁ ποιητὴς ἐμπνευσθεὶς ὑπὸ τῆς Μούσης, ἦν ἐπεκαλέσθη ἐν τῷ προοίμῳ, διηγεῖται τὸν νόστον τοῦ Ὀδυσσεὺς· ὁ ἥρωας οὐτός παλιννοστῶν εἰς τὴν Ἰθάκην μετὰ δεινὰς καὶ μακρὰς πλάνας σφίξεται ναυαγὸς μόνος ἄνευ τῶν ἐταίρων εἰς νῆσον ἀπωτάτην τὴν καλουμένην Ὠγυγίαν. Ἐκεῖ ὑποδέχεται αὐτὸν φιλοφρόνως ἡ νύμφη Καλυψώ, ἣτις ἐρασθεῖσα αὐτοῦ καὶ διὰ λόγων γλυκέων καὶ ἐπαγωγῶν θέλγουσα, ἐπιθυμεῖ νὰ κατέχῃ παρ' ἑαυτῆ, ὑπισχνουμένη μάλιστα νὰ καταστήσῃ αὐτὸν ἀγήρων καὶ ἀθάνατον. Ἄλλ' ὁ ἥρωας ποθῶν διακαῶς νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Ἰθάκην καὶ ἐπανιδῆ τὴν «περίφρονα» Πηνελόπην καὶ τὸν «θεοσεικελον» Τηλέμαχον ἐτήκετο κλαίων καὶ προετίμα μᾶλλον τὸν θάνατον ἢ τοιαύτην ἀθανασίαν.

Ἐν τῷ δὲ οὗτος ἐκεῖ τοιαῦτα ἐπασχεν, ἐν Ἰθάκῃ εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ νέαι συμφοραὶ ἐκ τῶν μνηστήρων ἐπέσκηπτον· θρασεῖς καὶ ὑπερφίαλοι νέοι νομίσαντες ὅτι ὁ ἥρωας ἀπώλεσθη, τὴν μὲν Πηνελόπην ἀναιδῶς ἐξήτουν εἰς γάμον, τὴν δὲ οὐσίαν αὐτοῦ ὕβριστικῶς κατέτρωγον, ἦν ὁ συνετὸς Τηλέμαχος μόνος ὢν καὶ νέος δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπερασπίσῃ. Τῇ συμβουλῇ δὲ τῆς Ἀθηναῖς ἀποδημεῖ εἰς Πελοπόννησον, ἵνα ἐρωτήσῃ περὶ τοῦ πατρὸς τὸν Νέστορα καὶ τὸν ἄρτι παλιννοστήσαντα Μενέλαον· καὶ ἡ θεὰ Πάνταχού παρακολουθοῦσα τὸν νεανίαν προστατεύει αὐτόν, τὴν μορφὴν τοῦ Μέντορος λαμβάνουσα, ὅστις ἦτο φίλιτος τοῦ Ὀδυσσεὺς.

Οἱ δὲ θεοὶ ἐν τῷ μεταξὺ συγκινηθέντες ἐκ τῶν δακρύων τοῦ πολυπαθοῦς ἥρωος κελεύουσι διὰ τοῦ Ἑρμοῦ τὴν Καλυψώ, ἵνα μηκέτι διὰ τῆς βίας κρατῇ αὐτόν· ἤδη ὁ Ὀδυσσεὺς ἐλευθερω-

θεις συμπήξας σχεδίαν ἀποπλέει οἴκαδε. Ἄλλ' ἡ ὄργη τοῦ Ποσειδῶνος, ὅστις ἐκράτει αὐτὸν πόρρω τῆς Ἰθάκης δέκα ἔτη, ἤδη ἐκρήγνυται ἀγριωτέρα. Ἐν ᾧ δηλαδὴ ὁ καρτερικὸς ἦρωσ προσήγγιζεν εἰς τὴν νῆσον τῶν Φαιάκων καὶ χαίρων διέκρινε τὰ ὄρη αὐτῆς, θύελλα ἐπισκίψασα συντρίβει τὴν σχεδίαν καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς μόλις κολυμβῶν σφίζεται εἰς τὴν νῆσον. Ἐκεῖ περιθάλλει αὐτὸν ἡ χαρίεσσα βασιλόπαις Νανσικᾶ, ἧς τῇ συμβουλῇ γίνεται ἱκέτης τῆς βασιλίσσης Ἀρήτης. Ταύτης δὲ τὸν οἶκτον κινήσας ὁ ναυαγὸς φιλοξενεῖται ἐν τοῖς ἀνακτόροις τοῦ Ἀλκίνου, καὶ τοῦτ' ἡ χαρίζομενος διηγεῖται μετὰ τὸ δεῖπνον τοὺς κινδύνους αὐτοῦ καὶ τὰς πλάνας· καὶ α' τὰ ὅσα ὑπέστη ἐκ τῶν Κικόνων, ὅν' ἀπωλέσθησαν τῶν ἐταίρων τινές, β' τὰ ὅσα ἐκ τῶν Λωτοφάγων· διότι ὅσοι τῶν ἐταίρων «τὸν μεληδέα λωτόν» ἔφαγον, ἐπιλήσιμονες ἐγένοντο τοῦ νόστου. Μετὰ τοῦτο διηγεῖται ὅτι προσπλεύσασαίς τὴν νῆσον τῶν ἀθμείστων Κυκλώπων εἰσῆλθεν εἰς τὸ ἄντρον τοῦ ἀγρίου Πολυφήμου, ὅστις κατεσπάραξε τοὺς συνεισελθόντας ἐταίρους· ἀλλ' ὁ ἦρωσ τυφλώσας αὐτὸν κοιμώμενον ἐσώθη μετὰ τῶν ὑπολοίπων ἐταίρων. Ἄλλὰ τὸ μέγιστον κακὸν παρέσχον αὐτῷ οἱ γιγαντώδεις καὶ ἀγριοὶ Λαιστρυγόνες, οἵτινες τὰς ἄλλας ναῦς τοῦ ἦρωος συνέτριψαν καὶ τοὺς ἐταίρους ἀπώλεσαν· μόνος δὲ αὐτὸς μετὰ τῆς νεῶς αὐτοῦ καὶ ὀλίγων ἐταίρων ἐσώθη. Εἶτα δὲ νέοι κίνδυνοι ἀνέμενον αὐτὸν ἐκ τῶν φαρμάκων τῆς Κίρκης, δι' ὧν ἡ γόησσα εἰς σῆς τοὺς ἀνθρώπους μετεμόρφωσεν. Ἄλλὰ ὁ Ὀδυσσεὺς τὰ φάρμακα αὐτῆς ἐματαίωσεν ὑπὸ τοῦ Ἑρμοῦ διδαχθεὶς. ἤδη ἡ φαρμακίς φιλικῶς καὶ ἐρωτικῶς πρὸς αὐτὸν διετέθη· διὸ καὶ κατὰ τὴν συμβουλὴν αὐτῆς ὁ ἦρωσ κατέβη εἰς τὸν «Ἄδην», ἵνα παρὰ τοῦ Τειρεσίου μάθῃ τὴν μετὰ ταῦτα τύχην αὐτοῦ. Ἐφεξῆς διηγεῖται, πῶς κατώρθωσεν αὐτὸς μόνος νὰ ἀκούσῃ τὸ λιγυρὸν ζῆσμα τῶν Σειρήνων ἀκινδύνως, ἐν ᾧ πάντες οἱ ἄλλοι καταγοητευόμενοι ἀπώλλυντο ὑπ' αὐτοῦ καὶ πῶς διέφυγε τὴν Σκύλλαν καὶ τὴν Χάρυβδιν. Τέλος λέγει ὅτι ἀπολεσθέντων καὶ τῶν λοιπῶν ἐταίρων, οἵτινες ἀσεβῶς τὰς καλάς τοῦ Ἥλιου βούς ἔφαγον, μόνος αὐτὸς ἐκ τῆς τρικυμίας ἐξεβράσθη ναυαγὸς εἰς τὴν νῆσον τῆς Καλυψοῦς. Ἐκεῖθεν μετὰ ἑπταετῆ διαμονὴν πλεύσας μετὰ νέαν ναυαγίαν ἐσώθη κολυμβῶν εἰς τὴν νῦν φιλοξενοῦσαν αὐτὸν νῆσον τῶν Φαιάκων. Ὁ Ἀλκίνοος συγκινηθεὶς ἤδη προθύμως πέμπει τὸν πολυπαθῆ ἦρωα διὰ νεῶς εἰς τὴν

Ἰθάκην, ὅπου ἀποβάς ὁ Ὀδυσσεὺς εἰσέρχεται ἄγνωστος εἰς τὴν καλύβην τοῦ πιστοῦ συβώτου Εὐμαίου.

Ἐκεῖ ἐντὸς ὀλίγου ἐπιστρέφει ὁ Τηλέμαχος ἐκ τῆς εἰς τὴν Πελοπόννησον ἀποδημίας, τῇ βοηθείᾳ τῆς Ἀθηνᾶς σωθεὶς ἐκ τῆς ἐνέδρας τῶν μνηστήρων. Ἐνταῦθα πατὴρ καὶ υἱὸς ἀναγνωρίζονται καὶ σχεδιάζουσι τὸν ὄλεθρον τῶν μνηστήρων· ὁ Ὀδυσσεὺς κατόπιν ὡς ἐπαίτης εἰσέρχεται εἰς τὴν πόλιν· ὅτε δὲ προσήγγισεν εἰς τὰ ἀνάκτορα ὅλως ἠλλοιωμένος, οὐδεὶς ἀνεγνώρισεν αὐτόν· μόνος ὁ πιστὸς κύων Ἄργος ἀνεγνώρισεν αὐτὸν μετὰ εἰκοσαετῇ ἀπουσίᾳ καὶ τὴν χαρὰν αὐτοῦ ἐκδηλώσας, [σαίνων, ἐξέπνευσεν, ὅπερ μέχρι δακρύων συνεκίνησε τὸν δεσπότην. Μετ' ὀλίγον ἔλαβε γνῶσιν ὁ ἥρωος τῆς ἀτασθαλίας καὶ τῆς ὕβρεως τῶν μνηστήρων, πρὸς οὓς ἦδη ἡ Πηνελόπη προέθηκεν ἀγῶνα τόξου δηλώσασα ὅτι θέλει λάβει σύζυγον ἐκεῖνον, ὅστις ἔμελλε νὰ ἐντεῖνῃ τὸ τόξον τοῦ ἀποθανόντος ἀνδρός. Ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ μάτην οἱ μνηστίηρες πειρῶνται νὰ τανύσωσι τὸ τόξον. Ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς μετασχὼν τοῦ ἀγῶνος τανύει τὸ τόξον καὶ ἀποκαλύψας ἑαυτὸν ἐξολοθρεύει τοὺς μνηστήρας τῇ βοηθείᾳ τοῦ Τηλεμάχου καὶ δύο πιστῶν δούλων. Καὶ τὸ ποίημα τέλος ἐπιστέφεται διὰ συγκινητικωτάτης σκηνῆς, ἐν ἣ γίνεται ὁ μετὰ τῆς Πηνελόπης ἀναγνωρισμὸς τοῦ ἥρωος· ἡ σκηνὴ δὲ αὕτη ἀνακουφίζει καὶ τὴν ἀδημονοῦσαν ἐκ τῶν περιπετειῶν τοῦ ἥρωος ψυχὴν τοῦ ἀναγνώστου.

Ἐν τῇ Ὀδυσσεΐᾳ ὁ μυθικὸς μίτος πλέκεται ἐντεχνότερος καὶ ἢ ἐνότης τοῦ ποιήματος καθίσταται σφιγκτοτέρα· ὁ ἀναγνώστης μετ' ἀγωνίας καὶ ἀδιαπτώτου διαφέροντος παρακολουθεῖ τὰς περιπετείας τοῦ ἥρωος ἀπὸ τῆς πρώτης μέχρι τῆς τελευταίας ῥαψωδίας· ὁ Ὀδυσσεὺς παρὼν ἢ ἀπὼν αἰετοῦ ἐρχεται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ ἀναγνώστου καὶ ἐκεῖ δέ, ἐνθα ὁ μίτος τῆς διηγήσεως ἀπώτατα ἔλκεται, τοῦ πλανωμένου ἥρωος ἢ μνήμη οὐδέποτε ἐξαλείφεται. Πάντα ὅσα λέγουσι καὶ πράττουσι τὰ ἄλλα πρόσωπα, εἰς τὸν Ὀδυσσεᾶ τείνουσιν· οὕτω δὲ τὸ πρόσωπον τοῦ ἥρωος γίνεται τὸ κέντρον τοῦ ὅλου ποιήματος.

Χαρακτήρ καὶ ἀξία τῶν Ὀμηρικῶν ἐπῶν.

Ὁ ποιητὴς θεσπεσίαν τὴν τέχνην ἔχει κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη (Ποιητ. 23 σελ. 1459 A)· διότι ἐν τῇ Ἰλιάδι ὡς ὑπόθεσιν ἔλαβεν οὐχὶ τὸν

πόλεμον *δλον*, ὅστις μέγας ὢν οὐχὶ εὐσύνοπτος ἔμελλε νὰ εἶναι· *μῖαν δὲ προᾶξιν* τούτου ἀποχωρίσας δι' ἐπεισοδίων συμπληροῖ τὸ ὄλον· αὕτη δὲ ἐντονωτάτη οὔσα δύναται νὰ κρατῆ μέχρι τέλους μετέωρον τὸν ἀκροατὴν (πρβλ. καὶ Ὅρατ. ποιητ. 748).

Τῆς *πράξεως* δὲ ταύτης διακρίνομεν *ἀρχήν, μέσον καὶ τέλος*· εὐθύς ἐν ἀρχῇ ἔχομεν τὴν ἔκρηξιν τῆς μήνιδος τοῦ Ἀχιλλέως κατὰ τοῦ Ἀγαμέμνονος, ἣτις τελευτᾷ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Ἔκτορος, ὃν ὁ ἦρωσ τιμωρεῖ διὰ τὸν φόνον τοῦ Πατρόκλου· τὰ δ' ἐν μέσῳ περιέχουσι τὰ *μυρία ἄλγεα* τὰ ἐπακόλουθα τῆς μήνιδος.

Ἐτερονομαστικὸν τῆς τέχνης τοῦ ποιητοῦ εἶναι καὶ τὸ *ἥρεμον τῆς διηγήσεως*, καθ' ἣν αὐτὸς μὲν ἐλάχιστα λέγει καὶ ὅλως ἀφανὴς μένει, αὐτὰ δὲ τὰ πρόσωπα ἢ πράγματα εἰσάγει λέγοντα καὶ οὐδὲν τούτων ἀνηθοποίητον, ἀλλὰ καὶ μετὰ τοῦ ἀρμόζοντος ἤθους εἰς αὐτὸ (Ἄριστ. Ποιητ. 24).

Διάλεκτον μὲν μεταχειρίζεται ὁ ποιητὴς τὴν Ἰωνικὴν συγκεκραμένην μετὰ τινων αἰολισμῶν, μέτρον δὲ τὸ δακτυλικὸν ἐξάμετρον. Ἐκλήθη δὲ τοῦτο καὶ ἠρωϊκόν, διότι δι' αὐτοῦ ἕμνοῦντο τῶν ἠρώων τὰ ἀνδραγαθήματα.

Καθὼς δὲ ὁ βίος τῶν ἠρώων εἶναι ἀπλοῖκός καὶ ἀνεπιτήδευτος, ἐμφαίνων τὴν παιδικὴν τοῦ ἔθνους ἡλικίαν, οὕτω καὶ ἡ γλώσσα τοῦ ποιητοῦ εἶναι ἀπλή, ἀφελὴς καὶ οἰονεὶ παιδικὴ δῆουσα διὰ παρατακτικῶν προτάσεων. Ἄλλ' ὅμως ὁ ἀφελὴς οὗτος ποιητὴς ἔχει λεκτικὸν πλοῦτον τόσον, ὅσον οὐδὲν ἄλλο ποίημα ἢ σύγγραμμα πεζόν· διαφαίνεται δὲ καὶ βαθὺς γνώστης τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, τῆς φύσεως καὶ τοῦ κόσμου ὀξὺς παρατηρητῆς. Καὶ τὴν μὲν ψυχολογικὴν αὐτοῦ γνῶσιν καὶ ἐμπειρίαν καταδεικνύει ἡ ἀπεικόνισις τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν καὶ αἰσθημάτων καὶ ἡ τῶν προσώπων ἠθογραφία, τὴν δὲ πρὸς τὰ κάλλη τῆς φύσεως αἰσθησιν καὶ τὴν ὀξειαν τῶν φυσικῶν φαινομένων παρατηρητικότητά μαρτυροῦσιν αἱ ποιητικαὶ εἰκόνες, αἱ παραβολαί, αἱ μεταφοραὶ καὶ τὰ κοσμητικὰ ἢ γραφικὰ ἐπίθετα.

Ἐνθα ὁ Ζεὺς διὰ μόνης τῆς ἐπινεύσεως αὐτοῦ τὸν μέγαν «ἐλέλιξεν» Ὀλυμπον (Α 528-30) ἢ ἔνθα ἀπεικονίζεται τὸ καταπληκτικὸν τάχος ὅπερ ἔχουσι τῶν θεῶν οἱ ἵπποι

ὅσσον δ' ἠεροειδὲς ἀνὴρ ἶδεν ὀφθαλμοῖσιν

ἤμενος ἐν σκοπιῇ λεύσσων ἐπὶ οἴνοπα πόντον

τόσσον ἐπιθρόσκουσι θεῶν ὑψηλές ἵπποι». Ε 770·
ἢ ἔνθα αἰσθητοποιεῖται τὸ μεγαλεῖον τοῦ Ποσειδῶνος

· · · · · τρέμε δ' οὔρεα μακρὰ καὶ ὕλη
ποσσίν ὑπ' ἀθανάτοισι Ποσειδάωνος ἰόντος.

γηθοσύνη δὲ θάλασσα δίστατο.....

οὐδ' ὑπένεργε διαίνετο χάλκεος ἄξων (Ν 11 καὶ Υ, 225)

Τέλος πρὸς τῇ ἔξαιρέτῳ τέχνῃ καὶ ταῖς ἄλλαις ἀρεταῖς τὰ

Ὀμηρικὰ ἔπη ὡς πρὸς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος κέκτηνται καὶ ἔθνικὴν σημασίαν. Διότι περιέχουσι τοὺς κατὰ τῶν Τρώων ἀγῶνας ὀλοκλήρου τοῦ ἔθνους· προσέτι δὲ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἐν τῷ πρῶτῳ τῶν δύο ἡρώων τῆς ὀμηρικῆς ποιήσεως διέκρινεν ὅλον τὸ ἰδεῶδες αὐτοῦ· διότι ὁ μὲν Ἀχιλλεὺς ἀπεικονίζει τὴν νεανικὴν τόλμην καὶ τὸ ἡρωϊκὸν φρόνημα, ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς τὴν σύνεσιν καὶ τὴν μετὰ τόλμης πανουργίαν· διὰ ταῦτα οἱ ἀρχαῖοι τὰ ὀμηρικὰ ποιήματα ὡς ἔχοντα πολλὴν παιδευτικὴν δύναμιν εἰσήγαγον εἰς τὰ σχολεῖα, ἵνα οἱ νέοι τὰς ἀρετὰς τῶν ἐν αὐτοῖς ὑμνουμένων ἡρώων ζηλοῦντες μιμηταὶ τῶν ἔργων ἐκείνων γίνωνται (Ἰσοκρ. 74 Β.).

Ἱστορία τῶν Ὀμηρικῶν ἐπῶν.

Ἐπειδὴ ἐπὶ τοῦ Ὀμήρου ἡ γραφὴ δὲν ἦτο ἐν πολλῇ χρῆσει, τὰ Ὀμηρικὰ ἔπη διεσώζοντο διὰ τῆς μνήμης μεταδιδόμενα διὰ στόματος ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν. Εἰς τὴν διάσωσιν καὶ διάδοσιν αὐτῶν συνετέλεσε μία τάξις ἀνδρῶν ἐπαγγέλμα ἐχόντων νὰ διαμνημονεύωσι καὶ ἀπαγγέλλωσι τοῦ μεγάλου ποιητοῦ τὰ ἔπη. Οἱ ἄνδρες οὗτοι ἐκλήθησαν Ὀμηρίδαι καὶ ῥαψῳδοί (ἦτοι ραπτῶν ἐπέων ἄοιδοί) καὶ τὸ ἔργον αὐτῶν ἐλέγετο-ῥαψῳδεῖν, ὅπερ σημαίνει ἔπη ἀπαγγέλλειν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ μελωδεῖν. Οἱ ῥαψῳδοὶ περιορχόμενοι τὰς πόλεις ἀπήγγελλον τὰ ὀμηρικὰ ἔπη ἐν τοῖς συμποσίοις τῶν ἡγεμόνων καὶ ἐν ταῖς ἑορταῖς καὶ πανηγύρεσι τοῦ λαοῦ. Ἄλλ' ἐπειδὴ ταῦτα τὸ πρῶτον ἦσαν ἄγραφα, ὑπέστησαν, ὡς εἰκόσ, προσθήκας, ἀφαιρέσεις καὶ ἄλλας διασκευάς. Ἀλλὰ τὸ αὐθαίρετον τοῦτο τῶν ῥαψῳδῶν δὲν παρετάθη ἐπὶ πολὺ πρῶτον διότι ἐν Ἀθήναις διὰ νόμου τοῦ Σόλωνος τὰ ὀμηρικὰ ἔπη ἀπηγγέλλοντο ἐν τῇ τῶν Παναθηναίων ἑορτῇ ἕξ ὑποβολῆς, ἦτοι ὅπου ὁ πρῶτος ῥαψῳδὸς ἔληγεν, ἐκείθεν ἤρχετο ὁ ἐπόμενος· δεύτερον δὲ διότι μετ' οὐ

πολὺν ἐπειδὴ ἡ τῆς γραφῆς χρῆσις κοινοτέρα κατέστη, ἐγένοντο καὶ γραφαὶ ἐκδόσεις τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων· αὐταὶ δὲ ἦσαν διτταί, αἱ κατὰ πόλεις καὶ αἱ κατ' ἄνδρας καλούμεναι· τοιαύτη δὲ ἦτο καὶ ἡ θρυλουμένη ἐπὶ τοῦ Πεισιστράτου (560—527 π.Χ.) συναρμολόγησις καὶ διόρθωσις τῶν ποιημάτων. σπουδαιοτάτη δὲ πασῶν ὑπῆρξεν ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους χάριν τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐκπονηθεῖσα, καὶ ἐκ τοῦ νόρθηκος κληθεῖσα, ἣν ὁ Ἀλέξανδρος ἐν ταῖς στρατείαις παραλαβὼν αἶε μετὰ τοῦ ἐγχειριδίου ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον εἶχεν.

Ἄλλ' αἱ κριτικαὶ τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων ἐκδόσεις ἐξεπονήθησαν ὑπὸ τῶν λογίων τῆς Ἀλεξανδρείας· τούτων ὁ μὲν Ζηνόδοτος ἐκδῶσας αὐτὰ διήρξεν ἐκάτερον εἰς 24 ραφωδίας, ἅς κατὰ τὰ κδ' γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου ἐπέγραψε· τόσον δὲ τολμηρὸς οὗτος περὶ τὰς ἀθετήσεις ἐγένετο, ὥστε ἐλέχθη περὶ αὐτοῦ ὅτι τὸν Ὀμηρον ἐκ τοῦ Ὀμήρου ἐξήγαγεν· ὁ δὲ Ἀριστοφάνης ὁ Βυζάντιος ἐκδῶσας ἐκ νέου τὰ ποιήματα, πολλὰ τῶν ὑπὸ τοῦ πρώτου ἀθετηθέντων ἐπανήγαγεν. Οὗτος ἐπενόησε καὶ ἐφήρμοσεν εἰς τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα τὰ σημεῖα τῶν τόνων, τῶν πνευμάτων καὶ τὰς σιτίξεις, ἅπερ καὶ νῦν ἔτι ἐν χρήσει ἔχομεν. Ἀρίστην δὲ τῶν ἐκδόσεων, ἣτις καὶ ὡς βάσις τῶν μετὰ ταῦτα ἐχρησίμωσεν, ἐξέπōνησεν Ἀρίσταρχος ὁ Σαμόθραξ, οὗτινος ἡ αὐθεντία ἐν τῇ κριτικῇ καὶ ἐρμηνευτικῇ παροιμιώδης κατέστη. Οὗτος ἐκλήθη ὁ κατ' ἐξοχὴν γραμματικὸς καὶ κριτικὸς, πρὸς δὲ μάντις ἐν τῇ ἐρμηνεύει.

Οὗτω δ' ἐν τῇ ἀρχαιότητι οὐ μόνον μεγίστη σπουδὴ περὶ τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα ἐγένετο, ἀλλὰ καὶ πίστις ἐπεκράτει, ὅτι ταῦτα ἦσαν ποιήματα ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ. Μόνον δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ὁ Ξένων καὶ ὁ Ἑλλάνικος ἐξέφρασαν γνώμην, ὅτι ταῦτα ἦσαν οὐχὶ τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ ἔργα· διὸ καὶ χωρίζοντες ἐκλήθησαν. Ἄλλ' ἡ γνώμη τούτων οὐδεμιᾶς προσοχῆς ἔτυχε πολεμηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἀριστάρχου, ὅστις ἀντιέχετο τῆς γνώμης, ὅτι ἀμφοτέρω τὰ ποιήματα ἦσαν τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ ἔργα. Βεβαίως διαφοραὶ τινες μεταξὺ τῶν δύο τούτων ποιημάτων ὑπάρχουσιν, ὡς παρετήρησαν ἤδη οἱ ἀρχαῖοι λ. χ. ὁ Ἀριστοτέλης ἐθεώρει «τὴν μὲν Ἰλιάδα ποίημα ἀπλοῦν καὶ παθητικόν, τὴν δὲ Ὀδύσειαν πεπλεγμένον καὶ ἠθικόν»· ὁ δὲ Λογγίνος ἐγνωμάτευσεν, ὅτι ἡ μὲν Ἰλιάς ὡς ἔχουσα πολὺ τὸ δραματικὸν καὶ ἐναγώνιον ἐποιήθη ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ἀκμάζοντος τὴν ἡλικίαν, ἡ δὲ Ὀδύσεια ἐν τῇ γεροντικῇ ἡλικίᾳ αὐτοῦ, αἰτε

πολὺ τὸ διηγηματικὸν καὶ μυθικὸν ἔχουσα· διὸ καὶ παρέβαλλε τὴν Ὀδυσσεϊαν «καταδυομένῳ ἡλίῳ, οὗ δίχα τῆς σφοδρότητος παραμένει τὸ μέγεθος». Ἄλλ' ἐκ τῶν διαφορῶν τούτων οὔτε ἡ τῶν χωριζόντων γνώμη ὑπεστηρίχθη οὔτε ἀμφιβολία τις ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἐξηνέχθη περὶ τῆς προσωπικῆς ὑπάρξεως τοῦ ποιητοῦ.

Μόνον ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 18ου αἰῶνος τοιαῦται ἀμφιβολία ἐξηνέχθησαν καὶ παρήχθη τὸ πολύκροτον Ὀμηρικὸν ζήτημα. Διότι ὁ μὲν Ἴταλὸς Vico (1675) ἐγνωμάτευσεν ὅτι ἡ λέξις ὄμηρος, οὔσα οὐχὶ κύριον ὄνομα, ἀλλὰ προσηγορικόν, σημαίνει τὴν δημοτικὴν τοῦ ἠρωϊκοῦ αἰῶνος ποίησιν· ὁ δὲ Γερμανὸς Wolf διὰ τῶν περιωνύμων εἰς τὸν Ὀμηρον προλεγομένων (1795) ὑποστηρίζων τὴν γνώμην τοῦ Vico διατείνεται, ὅτι, τῆς γραφῆς μὴ οὔσης τότε ἐν χρήσει, οὔτε νὰ ποιηθῶσιν ἠδύναντο οὔτε νὰ διασωθῶσιν οὕτω μακρὰ ποιήματα (ἔξ 28 χιλ. στίχων). Ὁ δὲ Lachmann ὁ τοῦ Wolf ὀπαδός, νομίσας ὅτι εὔρεν ἀντιφάσεις μεταξὺ τῶν ῥαψωδιῶν τῆς Ἰλιάδος διήρρεσεν αὐτὴν εἰς 16 αὐτοτελῆ ἔσματα· ἀλλ' οὕτω διέσπασε τὴν ἐνότητα τοῦ ποιήματος, ὅπερ ὁ Ἀριστοτέλης εὔρισκεν «ἄριστα συντεθειμένον καὶ μᾶς πράξεως μίμησιν ἔχον». Ἡ περὶ τῆς ἐνότητος τῶν ὀμηρικῶν ἐπῶν κρίσις τοῦ Ἀριστοτέλους ἔχει καὶ ἄλλως μείζονα ἀξίαν· διότι ὁ Σταγίριτης εἶχεν ὡς δεῦτερον ὄρον συγκρίσεως καὶ τὰ τοῦ Ἐπικοῦ κύκλου ποιήματα σφζόμενα ἔτι τότε, ἅπερ κρίνει ἐστερημένα τῆς ἐνότητος, ἦν ἐν τοῖς ὀμηρικοῖς ποιήμασιν εὔρισκεν. Τέλος οἱ νεώτεροι σπουδαῖοι κριτικοὶ ἐπιμελέστατα ἐξετάσαντες τὰ ὀμηρικὰ ποιήματα τὴν ἐνότητα αὐτῶν δέχονται. Κατὰ τὸν C. Rothe αἱ ἀντιφάσεις καὶ αἱ διαφοραὶ τῆς γλώσσης, ἅς τινες ἀντιτάσσουσι κατὰ τῆς ἐνότητος, δὲν εἶναι μείζονες ἐν τῇ Ἰλιάδι ἢ ἐν τοῖς ποιήμασι νεωτέρων ποιητῶν ἱστορικῶς γνωστῶν—καὶ κατὰ τὸν πολὺν Blass «μόνη ἡ ἡμετέρα τῶν ἀρχαίων χρόνων ἄγνοια παρέχει τὴν δυσκολίαν ἵνα παραδεχθῶμεν ἕνα μόνον κρὶ μάλιστα τὸν Ὀμηρον ὡς ποιητὴν τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Ὀδυσσεΐας· ὅσῳ μᾶλλον οἱ χρόνοι οὗτοι φωτίζονται, τόσῳ μᾶλλον ἡ δυσκολία μειοῦται». «Αἱ πρόοδοι τῆς ἐπιστήμης ἐπιβεβαιοῦσι τὴν γνώμην ταύτην καὶ ἐπιστήμονες πολλῶ πλείονες παραδέχονται νῦν τὴν ὑπαρξίν ἐνὸς Ὀμήρου, ποιητοῦ τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Ὀδυσσεΐας». L. Laurand, Littérature Grecque § 50 καὶ 61 ἐκδ. 5η 1926· τινὲς δὲ τῶν κριτικῶν ἀμφισβητοῦντες τὸ μῆκος τῶν ποιημάτων νομίζουσι

νεωτέραν προσθήκην τῆς μὲν Ἰλιάδος ἐκ τῆς ῥαψωδίας Β, 484—759, τὰς ῥαψωδίας Θ, Ι, Κ, τῆς Σ 369—617, Φ 383—514 καὶ Ψ 257—817· τῆς δὲ Ὀδυσσεΐας τὴν Τηλεμάχειαν (α, β, γ, δ, ο 1—557), προσέτι τὴν Νέκυϊαν ἢ εἰς Ἐΐδου κατάβασιν κ 490—μ 30, καὶ τὸ τέλος τοῦ ποιήματος, ψ 297—τέλους τῆς ω, ὅπερ ἠθέτουσαν καὶ οἱ λόγοι τῆς Ἀλεξανδρείας, Ἀριστοφάνους ὁ Βυζάντιος καὶ ὁ Ἀρίσταρχος.

Ὀμηρικοὶ ὕμνοι.

Τῷ Ὀμήρῳ ἀπεδίδοντο ἀτόπως καὶ ὕμνοι. Ἐπειδὴ δηλ. οἱ ὕμνοι οὗτοι ἤδοντο πρὸ τῶν ὀμηρικῶν ἐπῶν, σὺν τῷ χρόνῳ ἐνομίσθησαν καὶ ὡς ὀμηρικά ἔργα. Ἐποιήθησαν δὲ ὑπὸ ποιητῶν, οἵτινες ἐποίουν μὲν κατὰ τὸν ὀμηρικὸν τρόπον, ἀλλ' ἦσαν πολὺ νεώτεροι τοῦ Ὀμήρου. Οἱ ὕμνοι οὗτοι ὠνομάσθησαν προοίμια, διότι ἤδοντο πρὸς τῆς οἴμης, ἣτις λέξις σημαίνει ἀφηγηματικὸν ποίημα, ὅποια ἦσαν τὰ ἔχοντα ὑπόθεσιν τὰ *κλέα ἀνδρῶν*. Ἡ περιωθεῖσα συλλογὴ σύγκειται ἐκ 34 ὕμνων, ὧν 4 εἶναι μείζονες ἢτοι ὁ εἰς Ἀπόλλωνα, ὁ εἰς Ἑρμῆν, ὁ εἰς Ἀφροδίτην καὶ ὁ εἰς Δῆμητρα, ὑπόθεσιν ἔχοντες τὸν βίον καὶ τὰ κατορθώματα τῶν εἰς οὓς ἀναφέρονται θεῶν.

Κυκλικοὶ ποιηταί.

Μετὰ τὸν Ὀμηρον καὶ ἄλλοι ποιηταί ἐποίησαν ἔπη, ἅτινα ἀνεφέροντο εἰς προγενέστερα ἢ μεταγενέστερα γεγονότα τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Ὀδυσσεΐας. Ἐπειδὴ δὲ οὕτω τὰ ὀμηρικά ἔπη ἐχρησίμευσαν ὡς βάσις καὶ κέντρον, τὰ δὲ τῶν ἄλλων οἶονεὶ κύκλον περὶ ἐκεῖνα ἀπετέλουν, ἐκλήθησαν *ἐπικὸς κύκλος*, οἱ δὲ ποιηταὶ τούτων *κυκλικοί*. Περιεῖχον δὲ τὰ ἔπη ταῦτα τοὺς ἑλληνικοὺς μύθους τοὺς ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ κόσμου μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ὀδυσσεύος. Τοῦ κύκλου δὲ τούτου τὰ ποιήματα κατὰ χρονικὴν τῶν μύθων τάξιν εἶναι *Θεογονία* (οὐχὶ ἡ τοῦ Ἡσίοδου), *Τιτανομαχία*, *Δαναΐς*, *Οἰδιπόδεια*, *Θηβαΐς*, *Ἐπίγονοι*, *Κύπρια ἔπη*, *Ἰλιάς*, *Αἰθιοπίς*, *μικρὰ Ἰλιάς*, *Ἰλίου πέρος*, *Νόστοι*, *Ὀδύσσεια* καὶ *Τηλεγόνηα*. Ἐκ τῶν ποιημάτων δὲ τούτων πλὴν τῶν ἕξι πρώτων τὰ λοιπὰ ἀναφέρονται εἰς τὸν Τρωϊκὸν μῦθον καὶ τοὺς ἥρωας τούτου.

Διδακτικὸν ἔπος. Ἡσιόδος

Πλὴν τοῦ ἠρωϊκοῦ ἔπους ἔχομεν καὶ τὸ διδακτικόν, ὅπερ ἀνεπτύχθη μετ' ἐκεῖνο. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐκπροσωπεῖ μάλιστα ὁ Ὅμηρος, τὸ δὲ δευτέρον ὁ **Ἡσιόδος**. Τὸ διδακτικὸν ἔπος ἔχει σκοπὸν **πρακτικόν**, ἀφορμὴν δὲ εἰς τὸν ποιητὴν ἔδωκεν ἡ ἀθλιότης καὶ ἡ πενία, ἣν εἶχον οἱ κάτοικοι τῆς Βοιωτίας ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν, ἣν εἶχον οἱ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας Ἴωνες, ὅπου ἤνθησε τὸ ἠρωϊκὸν ἔπος. Τὸν ταλαίπωρον τοῦτον σύγχρονον βίον τῶν Βοιωτῶν προσπλαθεῖ ὁ ποιητὴς νὰ διορθώσῃ ἢ τοῦλάχιστον ν' ἀνακουφίσῃ τὰ δεινὰ τούτου· δυσφορῶν διὰ τὴν **δυστυχίαν** τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καὶ διὰ τὴν **διαφθορὰν** τῆς πολιτικῆς κοινωνίας παρέχει παραγγέλματα ἠθικὰ καὶ θρησκευτικά, δι' ὧν δύναται νὰ ἐξευγενισθῇ ὁ βίος τῶν ἀνθρώπων. Ὁ βίος τοῦ Ἡσιόδου δὲν εἶναι ἄγνωστος, ὡς τοῦ Ὀμήρου· διότι αὐτὸς ὁ ποιητὴς ἱκανὰ περὶ ἑαυτοῦ λέγει. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὁ ποιητὴς ἔζησεν ἀπὸ τοῦ 750—700 π. Χ. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἔνεκα πενίας μετώκησεν ἐκ τῆς Αἰολικῆς Κύμης εἰς τὴν παρὰ τὸν Ἐλικῶνα δυσχειμέρον καὶ δύσθερον κόμην Ἐσκραν, διότι κατὰ τὸν ποιητὴν ἦτο ἡ

«Ἐσκρα χειμῶν κακῆ, θέρει ἀργαλήν, οὐδέ ποτ' ἐσθλή».

Τοῦ Ἡσιόδου τὰ ποιήματα εἶναι α' **Ἔργα** καὶ **Ἡμέραι** καὶ β' **Θεογονία**. Σύγκεινται δὲ τὰ Ἔργα ἐξ 764 στίχων, οἱ δὲ ἀπὸ τοῦ 765—828 στίχοι, ἐν οἷς γίνεται λόγος περὶ τῶν αἰσίων καὶ ἀποφράδων **ἡμερῶν**, θεωροῦνται μεταγενεστέρα προσθήκη. **Ἔργα** δὲ ὀνομάσθη τὸ ποίημα, διότι ὁ ποιητὴς ἐν αὐτῷ συμβουλεύει περὶ ἐργασίας, ἣτις εἶναι ἡ μόνη ὁδὸς πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ ἀνθρώπου. Ἀφορμὴν δὲ εἰς τὸ ποίημα τοῦτο παρέσχεν αὐτῷ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Πέρσης, ὅστις δεκάσας τοὺς δικαστὰς κατὰ τὴν διανομὴν τῆς πατρικῆς οὐσίας ἔλαβε μεῖζονα τοῦ Ἡσιόδου κληρον. Ἀργὸς δὲ ὢν καὶ κακός, ἀφ' οὗ κατέφαγε τὴν ἑαυτοῦ περιουσίαν, ἠπειλεῖ διὰ νέων δικῶν νὰ ἀρπάσῃ καὶ τὸν τοῦ ἀδελφοῦ κληρον. Διὸ μετὰ τὴν ἐπίκλησιν τῶν Μουσῶν ὁ ποιητὴς ἀποτείνει τὸν λόγον πρὸς τὸν Πέρσην, ὃν ζητεῖ νὰ ἀποτρέψῃ ἀπὸ τῆς δικομανίας καὶ νὰ παρορμήσῃ ἐπὶ τὸ ἔργον· διότι μόνον τὸ ἐργάζεσθαι καὶ τὸ ἀπὸ τῆς ἐργασίας κέρδος ὠφελεῖ, ἄνευ δὲ ἰδρωτὸς οὐδὲν ἀγαθὸν παρέχουσιν οἱ θεοὶ τοῖς ἀνθρώποις·

β' ποίημα τοῦ Ἡσιόδου εἶναι ἡ **Θεογονία** (ἐκ 1022 στίχ.) ἐν ἣ ὁ ποιητὴς καταγράφει ἐν συστήματι συνεχεῖ καὶ εὐρύθμω

τὸ γένος, τὰ ἀξιώματα καὶ ἀπλῶς εἶπειν τὴν ἱστορίαν τῶν ἑλληνικῶν θεῶν· τὸ ἔργον τοῦτο συνέταξεν ὁ πριητής λαβὼν τοὺς διαφόρους ἑλληνικοὺς περὶ θεῶν μύθους καὶ τοὺς ἱεροὺς τῶν κατὰ τόπους ἱερέων λόγους, ὅσοι ἠδύναντο νὰ προσαρμοσθῶσιν εἰς τὸ κοσμονικὸν αὐτοῦ σύστημα.

Ἡ Θεογονία ἔχει μεγίστην σπουδαιότητα ὡς πρὸς τὴν ἑλληνικὴν θρησκείαν· διότι αἱ περὶ τῶν θεῶν δόξαι, αἵτινες παρ' Ἑλλασιν ἦσαν ποικιλώταται, εὗρον ἤδη τὴν Θεογονίαν ὡς τὴν Λυθίαν λίθον, πρὸς ἣν τὸ κῆρος αὐτῶν ἐβασανίζετο· διὸ πᾶς μῦθος διαφωνῶν πρὸς ἐκεῖνην κατὰ μικρὸν ἀπεβλήθη. Αὕτη ἀποτελεῖ οἰονεὶ τὸν θρησκευτικὸν κανόνα ἐν Ἑλλάδι, ὡς ἡ τοῦ Μωϋσέως βίβλος παρὰ τοῖς Ἑβραίοις, καὶ ἔσχε μεγίστην ἑσπῆν ἐπὶ τὴν θρησκείαν τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες εὗρισκον ἐν αὐτῇ τὴν περὶ τὰ θεῖα πράγματα ὁμοφωνίαν.

Τῷ Ἡσιόδῳ ἀπεδίδετο καὶ τὸ ποίημα αἱ μεγάλα *Ἥοϊαι* ἐν αἷς ὕμναι τὰς ἡρωίδας, ὅσαι ἐκ θεῶν ἤρωας ἐπιφανεῖς ἐγέννησαν· ὠνομάσθη δ' οὕτω, διότι ἐκάστου τμήματος, ἐν ᾧ ἡρώϊς τις ἐγκωμιάζεται, ὁ ποιητὴς ἤρχετο διὰ τῆς φράσεως ἢ οἷη = ἢ ὅποια (δηλ. ἐγένετο ἢ δεῖνα ἡρώϊς).

Τὸ διδακτικὸν ἔπος καλλιεργεῖται καὶ ἐφεξῆς· διότι οἱ διάφοροι σοφοὶ τὰς περὶ τοῦ θείου καὶ τῆς φύσεως γνώμας αὐτῶν ὡς καὶ τὰ ἠθικὰ παραγγέλματα ἐξέφραζον ἐν ἐπικῇ διαλέκτῳ καὶ τῷ ἐπικῷ μέτρῳ ἅτινα διὰ τοῦ Ὀμήρου καὶ τῶν ἄλλων ἐπικῶν εἶχον μέχρι τοῦδε καλλιεργηθῆ. Ἀξιωμασιμῶντοι δὲ τούτων εἶναι οἱ Ἐλεᾶται φιλόσοφοι, Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος (575—470 π. X.), ὁ Παρμενίδης καὶ ὁ Ἐμπεδοκλῆς (γενν. 492 π. X.)· ἀλλὰ τῶν φιλοσόφων τούτων περὶ φύσεως ἐπῶν μόνον ἀποσπάσματα νῦν ἔχομεν.

Μ Ὑ Θ Ο ς

Τῆς ἐπικῆς ποιήσεως εἶδος πρέπει νὰ θεωρηθῆ καὶ ὁ μῦθος (λόγος ψευδῆς ἀλήθειαν εἰκονίζων), καθότι εἶναι διήγησις· οἱ Ἕλληνες καθὼς ἐποιοῦν τοὺς θεοὺς ἀνθρωποφρεῖς, οὕτω καὶ εἰς τὴν ἀψυχον φύσιν καὶ τὰ ἄλογα ζῶα μετέδωκαν ἀνθρωπίνην νόησιν καὶ ἐνέργειαν· μύθους ἔπλασαν μὲν καὶ οἱ Ἕλληνες, ἀλλὰ τοὺς πλείστους ἔλαβον ἐκ τῶν Φρυγῶν, οὓς μετήνεγκεν ὁ Αἴσωπος (τοῦ βου αἰῶν. π. X.). Οὗτος ἀγχινούστατος ὢν ἀνεύρισκε πολλὰ τὰ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ζῴων ἀνάλογα·

* *Ἐπίτομος Ἑλληνικῆ Γραμματολογία*

διὸ καὶ τούτους μετεχειρίζετο, ἵνα εἰκονικώτερον παραστήσῃ τὰ νοήματα αὐτοῦ· τοὺς μύθους αὐτοῦ ὁ Αἴσωπος δὲν ἔγραψεν, ἀλλὰ μόνον διηγεῖτο ἐν ἀπερίττῳ περὶ λόγῳ· διὸ καὶ λόγοι ὀνομάζονται καὶ ὁ Αἴσωπος *λογοποιός*· καὶ μετὰ τὸν θάνατον δ' αὐτοῦ ἐπὶ τινὰς αἰῶνας μόνον προφορικῶς μεταδίδοντο οἱ τούτου μῦθοι, ἀλλ' ὕστερον συνέταξαν πολλοὶ συλλογὰς τῶν Αἰσωπεῶν μύθων, οὓς ὁ Βάβριος (200 μ. Χ.) καὶ ἄλλοι ἐνέτειναν εἰς ἱαμβικούς στίχους (*χωλιάμβους*).

1. Ἐλεγεία.

Ἡ Ἐλεγεία ἦτο τὸ α' εἶδος τῆς λυρικῆς ποιήσεως, ὡς εἶδομεν, εἶναι ἢ ᾠδὴ ἢ ἀποτελουμένη ἐκ διστίχων στροφῶν· ἐλεγειοποιὸν δὲ ποιητὰν ἀξιωματιμώμενον ἐγένοντο οἱ ἐξῆς· α' *Καλλίνος* ὁ Ἐφέσιος (700 π. Χ.) οὗτινος ἡ ἐλεγεία εἶναι πολεμική· ὁ εὐγενὴς ποιητὴς ὑπὸ γενναίων αἰσθημάτων χάριν τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος ἐμπνεόμενος πειράται νὰ ἐμπνεύσῃ θάρρος εἰς τοὺς συμπολίτας αὐτοῦ ἐν τῷ κατὰ τῶν Κιμμερίων ἀγῶνι· ἀλλὰ δυστυχῶς τῆς ἐλεγείας αὐτοῦ σώζονται μόνον *εἴκοσι στίχοι*.

β' *Τυρταῖος*, ὅστις ἦτο ἐκ τῶν Ἀφιδνῶν τῆς Λακωνικῆς καὶ ἤκμασε κατὰ τὸν β' Μεσσηνιακὸν πόλεμον· ἐποίησε δι' οὗτος πλὴν τῆς *Εὐνομίας*, ἧς ἐλεγείας ἔχομεν ὀλίγα ἀποσπάσματα, *Ἵποθήκας*, ἐν αἷς προτρέπει εἰς ἀνδρείαν καὶ εὐτολμον ἐν τῷ κατὰ τῶν Μεσσηνίων πολέμῳ ἀντίστασιν. Τῶν Ἵποθηκῶν τούτων σώζονται 3, (1). Εἰς οὐδενὸς δὲ ἔθνους τὴν νεολαίαν ἐνεσταλάχθη τόσον βαθέως ἢ πρὸς τὴν ἀνδρείαν ἀγάπη ὅσον ὑπὸ τοῦ Τυρταίου εἰς τὰ στήθη τῶν Σπαρτιατῶν. Πρὸς ταῖς ἐλεγείαις ἐποίησε καὶ *ἐμβατήρια* (2) ἐν δωρικῇ διαλέκτῳ καὶ ἀναπαιστικῷ

(1) «Τεθνάμεναι γὰρ καλὸν ἐνὶ προμάχοισι πεσόντα» οὗτινος παράφρασις ὑπὸ Σπ. Τρικούπη εἶναι τὸ «τί τιμὴ» στὸ παλληκάρει, ὅταν πρῶτο στή φωτιά.»

(2) ἼΑγετ', ὦ Σπάρτας εὐάνδρῳ
κῶροι πατέρων πολιτῶν,
λαῖᾶ μὲν ἴτυν προβάλλεσθε,
δόρυ δ' εὐτόλμως βάλλετε
μὴ φειδόμενοι τᾶς ζωᾶς·
οὐ γὰρ πάτριον τᾶ Σπάρτα.

ἼΑγετ' ὦ Σπάρτας ἐνοπλοὶ κούροι ποτὶ τὰν Ἄρεος κίνασιν.

μέτρον, ὃν ἔχομεν ἐπίσης ἀποσπάσματα. Τὰ ποιήματα τοῦ Τυρταίου ἐκ Σπάρτης μετεδόθησαν εἰς τὴν ἄλλην Ἑλλάδα καὶ ὑπὸ πάντων ἐτιμῶντο ὡς πολεμικὰ ἔσματα.

γ') Μίμνηρος ὁ Κολοφώνιος (600 π. Χ.), οὔτινος ἡ ἔλεγεία οὔσα μᾶλλον ἐρωτικὴ ἐγένετο προσφιλὴς εἰς τοὺς Ἀλεξανδρινούς καὶ τοὺς Ῥωμαίους ποιητάς.

δ') Ἐλεγειοποιὸς ἐγένετο Σόλων (639—559), ὁ περιώνυμος νομοθέτης τῶν Ἀθηναίων καὶ εἰς τῶν ἑπτὰ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος σοφῶν· οὗτος ἐποίησε τὴν ἔλεγείαν Σαλαμίνα, ἐν ἣ προτρέπει τοὺς Ἀθηναίους εἰς ἀνάκτησιν τῆς προσφιλοῦς νήσου· (μόνον δέκα σίχοι σφίζονται ταύτης). πρὸς δὲ ἐποίησε καὶ πολιτικὰς ἔλεγείας, ὃν ἔχομεν μακρὰ ἀποσπάσματα· αὐταὶ εἶναι ἔκφρασις καθαρὰ τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ φρονημάτων καὶ κάτοπτρον διανυγές, ἐν ᾧ ἀντανακλάται τὸ εὐγενές τοῦ φιλοπάτριδος ποιητοῦ ἦθος καὶ ἡ πρὸς τὴν δικαιοσύνην ἀγάπη. Αἱ ἔλεγείαι τοῦ Σόλωνος διὰ τὰς πολλὰς αὐτῶν γνώμας ἐκλήθησαν *γνωμικαί*.

ε') Γνωμικῶν ἔλεγειῶν ποιητῆς ἐγένετο καὶ *Φωνυλίδης* ὁ *Μιλήσιος* (550 π. Χ.), οὔτινος τὰ ποιήματα λίαν ἀνεγνώσκοντο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων. (1)

Καὶ *στ'* *Θεόγνης* ὁ *Μεγαρεὺς* (550—500 π. Χ.)· ἐκ τῶν ἔλεγειῶν τούτου ἐσώθησαν 1230 σίχοι, περιέχοντες γνώμας πολιτικὰς καὶ ἠθικὰς· τὸ σπουδαιότερον μέρος τῶν ἔλεγειῶν αὐτοῦ εἶναι τὸ πρὸς τὸν *Κύρνον*, ἀριστοκρατικὸν νεανίσκον, ὃν ὁ ποιητῆς ὡς πατὴρ διδάσκων πειρᾶται νὰ καταστήσῃ ἀγαθὸν κατὰ τὴν τῶν ἀριστοκρατικῶν ἔννοιαν. Αἱ ἔλεγείαι τοῦ Θεόγνης εἶναι κάτοπτρον τοῦ ταραχώδους αὐτοῦ βίου καὶ ἐν αὐταῖς γίνεται φανερόν τὸ φλογερὸν τοῦ ποιητοῦ πάθος κατὰ τῶν δημοκρατικῶν, οὓς καλεῖ κακοὺς καὶ δειλοὺς ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἀριστοκρατικούς, οὓς ὀνομάζει ἐσθλοὺς καὶ ἀγαθοὺς. Ἡ ἔλεγεία αὐτοῦ παραβαλλομένη πρὸς τὴν τοῦ Σόλωνος ἔχει μείζονα πλοῦτον γνωμῶν, ἀλλὰ ταύτην μὲν χαρακτηρίζει πάθος σφοδρὸν, τὴν δὲ τοῦ Σόλωνος ψυχικὴ γαλήνη, ἣν ἐμπνέει καὶ μεγαλόψυχος πρὸς τοὺς πολιτικούς αὐτοῦ ἀντιπάλους μετριοπάθεια· ὁ Θεόγνης καίπερ ἀριστοκρατικὸς ὢν λίαν ἤρθεσε τοῖς δημοκρατικοῖς

Σημ. (1) Πολλὰ μέσοισιν ἄριστα· μέσος θέλω ἐν πόλει εἶναι.
μήτε δίκην δικάσης, πρὶν ἀμφοῖν μῦθον ἀκούσει·

Ἀθηναίους, οἵτινες τὰς ἐλεγείας αὐτοῦ εἰσήγαγον εἰς τὰ σχολεία. (1)

Βραχεῖα δ' ἐλεγεία εἶναι καὶ τὸ ἐπίγραμμα, ὅπερ χαρισσομένων ἐπὶ τοῦ τάφου περιεῖχε τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀποθανόντος· ἐχαρῶσσετο δὲ τοῦτο μάλιστα ἐπὶ τοῦ τάφου τῶν ὑπὲρ πατρίδος πεσόντων. Τὰ ἐπιγράμματα τὸ μὲν πρῶτον ἦσαν βραχεῖα συνισταμένα ἐξ ἑνὸς διστίχου ἢ δύο, ὕστερον δὲ ὑπερέβησαν μὲν τὸ μῆκος τοῦτο, ἀλλὰ πάντοτε ἡ βραχυτις ἐν τῷ ἐπιγράμματι ἐθεωρήθη ἀρετή². Ἡ τοῦ ἐπιγράματος μεγίστη τέχνη εἶναι νὰ περιλάβῃ ἐν ἐλαχίστῳ τὰς ἀρετὰς τοῦ ἀποθανόντος καὶ διὰ τοῦ προσήκοντος γνωμικοῦ ἐπιστήνῃ αὐτάς. Ἀλλὰ τοῦτο ἀπαιτεῖ ὀρμώτητα διανοίας, ἣν ἐν τῇ Ἀττικῇ περιόδῳ ἔσχον οἱ Ἕλληνες. Τότε Σιμωνίδης ὁ Κεῖος ἀνέψωσε τὸ ἐπίγραμμα εἰς τὴν ἀκραν τελειότητα· τὰ ἐπιγράμματα αὐτοῦ χαρακτηρίζει εὖστοχος βραχυλογία, μεγαλεῖον καὶ ἐνθουσιασμός πρὸς τοὺς ἥρωας καὶ τοὺς προμάχους τῆς πατρίδος. Τῷ Σιμωνίδῃ ἀνέθεσαν αἰ πόλεις, αἱ μετασχοῦσαι τοῦ κατὰ τῶν Περσῶν ἀγῶνος, τὴν σύνθεσιν ἐπιγραμμάτων πρὸς ἀνάμνησιν τῶν περικλεῶν αὐτῶν ἀγῶνων. Ἀριστον πάντων καὶ ὑπὸ πάντων θεωρεῖται τὸ πρὸς τιμὴν τῶν ἐν θερμοπύλαις³ πεσόντων ὡς καὶ τὸ εἰς τοὺς Μαραθωνομάχους,⁴ οὓς προμάχους ὀλοκλήρου τῆς Ἑλλάδος παριστᾷ.

2. Ἰαμβος.

Ὁ Ἰαμβος, ὡς εἶδομεν, εἶναι τὸ β' εἶδος τῆς λυρικῆς ποιήσεως· διὰ τοῦ ἰάμβου ὁ ποιητὴς ἀντεπεξέρχεται κατὰ τῶν ἐλαττωμάτων τῆς κοινωνίας διὰ λεπτῶν σκωμμάτων ἢ καὶ μετὰ πικρίας καὶ χλεύης.

Ἀνέπτυξαν δὲ τὸν Ἰαμβον οἱ δημοκρατικοὶ καὶ ἐλευθεριάζοντες Ἴωνες· τὸ σκόπτειν ἔγκειται ἐν τῇ φύσει τοῦ ἀνθρώπου, μεγίστην δὲ ἄδειαν τῶν τοιοῦτων σκωμμάτων καὶ εὐτραπέλιων πα-

1. Ἐσθλῶν μὲν γὰρ ἀπ' ἐσθλὰ μαθήσεται· ἦν δὲ κακοῖσι συμμείγησ, ἀπολεῖς καὶ τὸν ἕοντα νόον.

2. «Ἦν δὲ παρέλθῃς] τοὺς τρεῖς, ῥαφθεῖς κοῦκ ἐπίγραμμα λέγεις.»

3. Ὡ ξεῖν', ἀγγέλλειν Ἀσκεδαμονίοις, ὅτι τῆδε κείμεθα τοῖς κείνων ῥήμασι πειθόμενοι.

4. Ἑλλήνων προμαχοῦντες Ἀθηναῖοι Μαραθῶνι χρυσοφόρων Μήδων ἐστόρεσαν δύναμιν.

ἡ ἀπομυμνή

ρεῖχον καὶ αἱ τῆς Δήμητρος ἑορταί, ἐν αἷς τὸ ἔθος τοῦ σκώπτειν ἀλλήλους ἦτο παλαιότατον· καὶ τὸ μὲν σκώπτειν καὶ λοιδορεῖν ἐκαλεῖτο ἱαμβίζειν, τὰ δὲ σκώμματα ἱαμβοὶ (ἐκ τοῦ ἰάπτειν=πέμπειν, βάλλειν βέλη, προσβάλλειν). Ἄλλ' ὡς εἰκόσ, τὰ σκώμματα ταῦτα ἦ οἱ ἱαμβοὶ τῶν πανηγυριστῶν καὶ ἄλλων εὐθύμων ὁμίλων ἦσαν αὐτοσχέδιοι καὶ ἄτεχνοι, εἰς τέχνην δὲ ἀνύψωσεν αὐτοὺς καὶ παρήγαγε τὸ νέον τοῦτο εἶδος τῆς ποιήσεως

α' Ἀρχίλοχος ὁ Πάριος (680—629 π. Χ.). Οὗτος ἑρασθεὶς Νεοβούλης, τῆς νεωτάτης θυγατρὸς τοῦ Λυκάμβου, ἐμνηστεύθη αὐτήν· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ πατὴρ αὐτῆς ἀνεκάλεσε τὴν ὑπόσχεσιν, ὁ Ἀρχίλοχος σφόδρα ὀργισθεὶς ἐξεδικήθη αὐτὸν διὰ τῶν ἱάμβων, οὔτινες ἦσαν οὕτω πικροί, ὥστε λέγεται ὅτι ὁ τε Λυκάμβης καὶ αἱ θυγατέρες αὐτοῦ αἰσχυνόμεναι ἐπὶ τοῖς τῶν ἱάμβων ὄνειδισμοῖς ἀπηγγονίσθησαν· ὁ Ἀρχίλοχος καίπερ ὢν αἰσχροεπὴς καὶ ψογερός, ὅμως τοσοῦτον κλέος ἐκ τῆς ποιήσεως ἀπεκτησεν, ὥστε λέγεται, ὅτι ἡ Πυθία τὸν Νάξιον Καλὸνδαν, τὸν φονέα τοῦ ποιητοῦ, ἐλθόντα, ἵνα χρησμὸν λάβῃ, ἀπέπεμψεν ὡς μισρόν.

Τὴν μεγαλαφυΐαν τοῦ Ἀρχιλόχου δεικνύουσι καὶ τὰ ὀνυμικά· εἶδη, ἅτινα ἐπενόησε καὶ ἐφήρμοσεν· ἐν ᾧ δηλ. μέχρι τότε ὁ ἑλληνικὸς κόσμος ἐγνώριζε μόνον τὸ δακτυλικὸν μέτρον, οὔτινος ἡ θέσις πρὸς τὴν ἄρσιν εἶναι ἴση $\left(\frac{-uu}{2:2}\right)$, ὁ Ἀρχίλοχος μετεχει-

ρίσθη τὸν ἱάμβον $\left(\frac{u^2}{1:2}\right)$ καὶ τὸν τροχαῖον $\left(\frac{^2u}{2:1}\right)$, ὧν τὸ ὀνυμικὸν γένος καλεῖται διπλάσιον, διότι ἐν αὐτοῖς ἡ θέσις πρὸς τὴν ἄρσιν ἔχει διπλάσιον λόγον. Καὶ ὁ μὲν ἱαμβικὸς ἰ αὐτοῦ στίχος συνέκειτο ἐκ τριῶν διποδιῶν· διὸ καὶ τρίμετρον ἐκλήθη· ὁ δὲ τροχαϊκὸς ἰ ἐκ τεσσάρων, ἐξ οὗ καὶ τετράμετρος ὀνομάσθη.

Οἱ δὲ καλούμενοι ἐπῳδοὶ τοῦ Ἀρχιλόχου εἶναι στίχοι βραχύτεροι, τιθέμενοι μετὰ μακροτέρους κατὰ κανονικὴν ἀναλογίαν, λ.χ. ἱαμβικὸς δίμετρος ἀκολουθεῖ μετὰ τρίμετρον, ἐν οἷς ἐμμήθη αὐτὸν ὁ Ρωμαῖος Ὀράτιος· οὕτω δὲ διὰ τῆς ἐξευρέσεως τῶν ἐπῳδῶν προαπέκρουσεν ὁ Ἀρχίλοχος τὴν κατασκευὴν τῶν στροφῶν, ἄς μετ' οὐ πολὺ ἀναπτύσσουσιν οἱ μελικοὶ ποιηταί.

Πλὴν δὲ τῶν ἱάμβων¹⁾ καὶ τῶν τροχαϊκῶν ποιημάτων ἐποίη-

1. u—u—|u—u—|u—u—.

2. —u—u—|—u—u—|—u—u—|—u—u—.

3) Ἐχουσα θαλλὸν μυρσίνης ἐτέρπετο| ῥοδῆς τε καλὸν ἄνθος, ἡ δὲ οἱ κόμη] ὄμιος κατεσκίαζε καὶ μετάφρενον.

σεν ὕμνους, ἐλεγείας, ἰοβάκχους ἤτοι ὕμνους εἰς τὸν Βάκχον· ἀλλ' ἐκ πάντων τούτων μόνον ἀποσπάσματα σφύζονται (116). Ὁ Ἄρχιλόχος διὰ τὴν ποιητικὴν αὐτοῦ ἀξίαν εὔρε πολλοὺς θαυμαστάς· καὶ μιμητὰς παρὰ τοῖς Ἕλλησι καὶ ὕστερον παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις.

β' Ἰαμβογράφος ἐγένετο Σιμωνίδης¹⁾ ὁ Ἄμοργῖνος, σύγχρονος σχεδὸν τοῦ προηγουμένου· τὸ μὲν πρῶτον κατὰ προσώπων μεταχειρίσθη οὗτος τοὺς ἰάμβους, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ἔτρεψεν αὐτοὺς καθ' ὀλοκλήρου τάξεως· οὕτω λ.χ. ἐν σφζομένῳ ἀποσπάσματι (118 στίχ.) ἐξονειδίζει τὸ γυναικεῖον φῦλον μετὰ περισσῆς ἀγροικίας²⁾· ἀλλὰ καὶ ἐξυμνεῖ τὴν ἐκ μελίσεως προελθοῦσαν γυναῖκα.

γ') Ἰππῶναξ ὁ Ἐφέσιος ἀκμάσας περὶ τὰ 540 π. Χ. τοῦτου δὲ ἡ πικρία τῶν ἰάμβων κατέστη παροιμιώδης ὡς σφῆξ κεντριζουσα τοὺς πονηροὺς· ὁ Ἰππῶναξ νεωτερίζων μετέτρεψε τοῦ στίχου τὸν τελευταῖον πόδα ἀπὸ ἰάμβου καθαροῦ εἰς σπονδεῖον, οὕτω δὲ συνέκοψε τὸν γοργὸν τοῦ ἰάμβου ὀυθμόν· οἱ τοιοῦτοι στίχοι καλοῦνται χωλῖαμβοὶ ἢ τρίμετροι σκάζοντες· ἀνδὲ ληφθῆ καὶ ὁ ε' πὺς σπονδεῖος, γίνονται ἔτι χωλότεροι καὶ ὀνομάζονται ἰσχιορρωγικοί.

3. Μέλος

Εἶδομεν προηγουμένως, ὅτι τὸ μέλος ἐκαλλιεργήθη μάλιστα ὑπὸ τῶν Αἰολέων καὶ τῶν Δωριέων· ἀλλὰ τὸ μὲν αἰολικὸν ἤδετο συνοδευόμενον ὑπὸ μουσικοῦ ὄργάνου, τὸ δὲ δωρικὸν ἤδόμενον συναδευέτο καὶ ὑπὸ μουσικοῦ ὄργάνου καὶ ὑπὸ χοροῦ ὄρχουμένου· διὸ καὶ *χορικὸν μέλος* λέγεται·

καὶ α' τὸ *Αἰολικὸν μέλος*.

Ἀρχαιότατος τῶν Λεσβίων ποιητῶν λέγεται ὁ *Τέρπανδρος* (680—620 π. Χ.). Τούτου ἡ πατρις Λέσβος ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων ἐγένετο ἐστία τῆς μουσικῆς καὶ τῆς ποιήσεως· τὸ εὔμουσον τῶν Λεσβίων ὑπεμφαίνει καὶ ὁ μῦθος, καθ' ὃν τοῦ Ὀρφέως κατασπαραχθέντος ὑπὸ τῶν ἐκ Θράκης Μαινάδων ἡ κεφαλὴ καὶ

1) (Ὁ Μ. Ἐτυμολόγος γράφει Σημωνίδης).

2) Τὴν δ' ἐκ μελίσεως τὴν τις εὐτυχεῖ λαβόν / κείνη γὰρ οἷη μῶμος οὐ προσιζάνει / θάλλει δ' ὑπ' αὐτῆς κάπαξεται βίος / φίλη δὲ σὺν φιλεῦντι γηράσκει πόσει, τεκοῦσα καλὸν κούνομάκλυτον γένος.

ἡ κιθάρα ἑιφθεῖσαι εἰς τὴν θάλασσαν ὑπὸ τῶν κυμάτων ἔξεβράσθησαν εἰς Λέσβον, τοῦ δὲ τόπου, ἔνθα ἀνηγέρθη ὁ τάφος τοῦ Ὀρφέως, αἱ ἀηδόνες ἐφημίζοντο ὡς γλυκυφωνότεραι τῶν ἀλλαχοῦ. Ὁ Τέρπανδρος συναγαγὼν τὰς διεσπαρμένας μελωδίας, ὅσαι ἐποιήθησαν ἐκ φυσικῆς ὁρμῆς ἐν ταῖς διαφόροις τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Μ. Ἀσίας χώραις, ἐρρύθμισεν αὐτὰς κατὰ τεχνικοὺς κανόνας καὶ ἐδημιούργησεν ὅλον τι ἑναρμόνιον, ὅπερ ἡ ἑλληνικὴ μουσικὴ διεφύλαξε καθ' ἅπαντα τὸν μετὰ ταῦτα χρόνον, καὶ ὅτε μάλιστα εἰς ὑπερέντεχρον βαθμὸν προήχθη, Πρὸς τούτοις ὁ Τέρπανδρος κατεσκεύασεν ἀντὶ τοῦ τετραχόρδου τὴν ἐπτάχορδον κιθάραν¹⁾ ἔξευρε τὸν βάρβιτον καὶ πρῶτος αὐτὸς μετεχειρίσθη τὰ μουσικὰ σημεῖα· διὸ καὶ οἱ νόμοι²⁾ αὐτοῦ διεσώζοντο καὶ μετὰ ταῦτα.

Ὁ Τέρπανδρος πρὸς τούτοις ἐγένετο καὶ ὁ νομοθέτης τῶν ἁρμονιῶν· τρεῖς δὲ ἁρμονίας ἐγίνωσκον οἱ Ἕλληνες ἐκ παλαιοῦ, τὴν Δωριστί, τὴν Φρυγιστί καὶ τὴν Λυδιστί. Καὶ ἡ μὲν Δωριστί ὡς σεμνὴ καὶ μεγαλοπρεπὴς ἦτο ἐπιτηδεῖα εἰς ἐξέγερσιν αἰσθημάτων σπουδαίων καὶ ἡρέμων· διὸ καὶ θεωρεῖται ἀνδρικοτάτη πασῶν· τῆς δὲ Φρυγιστί ἐχούσης τὴν ἀρχὴν ἐκ τῆς θορυβώδους καὶ ἐμπαθεστάτης τῶν Φρυγῶν μουσικῆς ἐγένετο χρῆσις καὶ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων εἰς ὀργιαστικὰς τελετὰς τοῦ Διονύσου πρὸς ἐξέγερσιν ἐκστάσεως καὶ ἐνθουσιασμοῦ· καὶ ἡ Λυδιστί προσεγγίζουσα εἰς τὴν γυναικεῖαν φωνὴν ἔχει χαρακτηῖρα ἀπαλὸν καὶ μαλακόν. Κατὰ ταῦτα ἡ Δωριστί ὡς πρὸς μὲν τὸ στάσιμον καὶ τὸ ἥρεμον ἀντιτίθεται πρὸς τὸ σφοδρὸν τῆς Φρυγικῆς ἁρμονίας, κατὰ δὲ τὸ ἀνδρῶδες πρὸς τὸ μαλακόν τῆς Λυδικῆς.

Τοῦ μεγάλου τούτου μουσουργοῦ ἡ ἀξία καταφαίνεται καὶ ἐκ τῆς ἐξῆς παραδόσεως· ὅτε δηλ. ἦλθεν εἰς Σπάρτην στασιάζουσαν, οὕτω κατεμάγευσεν τοὺς Σπαρτιάτας διὰ τῶν μελωδιῶν αὐτοῦ, ὥστε οὗτοι εἰς δάκρυα ἀναλυθέντες ἠσπάζοντο ἀλλήλους· διὸ καὶ σφόδρα ἐτιμήθη ὑπὸ τῆς Σπάρτης, ἣν ἰδίαν πατρίδα ἐνόμιζεν. Ὁ Τέρπανδρος τὴν μεγίστην αὐτοῦ δόξαν ἔσχεν ἐκ τῆς μουσικῆς,

1) Σοὶ δ' ἡμεῖς τετράγηρυν ἀποστέραντες ἄοιδαν
ἐπτατόνῳ φόρμιγγι νέους κελαθήσομεν ἕμνους.

2) Νόμοι=τρόποι μελωδίας, mode musicale, air de musique.

ἀλλὰ καὶ ἡ ποίησις αὐτοῦ φαίνεται, ὅτι δὲν ἐστερεῖτο ἀξίας, ὡς μαρτυροῦσι τὰ ὀλίγα ἀποσπάσματα αὐτοῦ (1).

β' Λέσβιος ποιητὴς ἐγένετο Ἄλκαϊος ὁ Μυτιληναῖος (630—560 π. Χ.), ὅστις ἐποίησε στασιωτικά, συμποτικά καὶ ἐρωτικά· πάντα δὲ τὰ ποιήματα αὐτοῦ χαρακτηρίζει σφοδρὸν πάθος, βραχυτέρας μετὰ μεγαλοπρεπείας καὶ πληθὺς ποιητικῶν εἰκόνων. Ἡ ἐκ λογαοδικῶν ῥυθμῶν καὶ ἰαμβῶν ἀποτελουμένη στροφή αὐτοῦ, ἣτις καὶ Ἀλκαϊκὴ (2) καλεῖται, ἔχει ἰσχυρὸν τόνον καὶ ἀρμόζει εἰς πολεμικά καὶ πολιτικά ἄσματα καὶ ὅλως εἰπεῖν εἰς ποιήματα γενναῖον καὶ ἀρρενωπὸν χαρακτῆρα ἔχοντα.

γ' Τοῦ Ἄλκαίου μικρὸν τι νεωτέρα ἐγένετο ἡ Σαπφῶ (Ψάπφω, Ψάπφα), ἣτις καταγομένη ἐξ ἐπιφανοῦς τῆς Ἐρέσου γένους ἔζησεν ἐν Μυτιλήνῃ· κατὰ δὲ τὸ ἐν Λέσβῳ ἐπικρατοῦν τότε ἔθιμον συνάγουσα εἰς τὸν μουσοπόλον οἶκον αὐτῆς τὰς εὐφρεστέρας καὶ εὐγενεστέρας παρθένους ἐδίδασκεν οὐ μόνον ποιήσιν καὶ μουσικῆν, ἀλλὰ καὶ τρόπων εὐγένειαν· διὸ καὶ σκώπτει τὴν ἀπειρόκαλον ἐκείνην πλουσίαν ἣτις ἄμοιρος τῶν ῥόδων τῆς Πιερίας οὕσα μόνον ἐπὶ τῷ πλούτῳ ἐσεμνύνετο· ἡ ἐνθουσιώδης ποιήτρια μετὰ τῶν εἰς τὴν σχολὴν αὐτῆς παιδευομένων παρθένων συνεδέετο δι' ἀγάπης καὶ φιλίας ἰσχυρᾶς. Τὴν ποιητικὴν ἀξίαν αὐτῆς ἐμφαίνει καὶ ὁ θαυμασμὸς τῆς ἀρχαιότητος, ἣτις Λεσβίαν ἀηδόνα ἐκάλεσεν αὐτήν, δεκάτην Μοῦσαν, ἀδελφὴν τῶν Χαρίτων, θαυμαστὸν χρῆμα καὶ Πιερίαν μέλισσαν· οὐ μόνον δὲ οἱ Μυτιληναῖοι ἐτίμησαν αὐτὴν νόμισμα κόψαντες τὴν εἰκόνα τῆς ποιητρίας φέρον, ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ δι' εἰκόνων ἐτιμήθη αὐτή.

Τὰ ποιήματα τῆς Σαπφῆς διαιρεθέντα εἰς ἑννέα βιβλία κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἑννέα Μουσῶν ἦσαν ὕμνοι, ᾠδαὶ ἐρωτικῆς ὑποθέσεως καὶ ἐπιθαλάμια, ἐν οἷς μάλιστα ἠὲδοκίμησεν ἡ μελωδός· ἀλλ' ἐκ τούτων ἔχομεν μίαν μόνον ᾠδὴν ἀκεραίαν καὶ πλεῖστα

1. Ἐνθ' αἰχμὰ τε νέων θάλλει καὶ Μῶσα λίγεια
καὶ δίκαια εὐρυάγνια, καλῶν ἐπιτάφροθος ἔργων.

2. u—v—v|—v—v— οὐ χρὴ κάκοισι θῦμον ἐπιτρέπην·
u—v—v|—v—v— προκόψομεν γὰρ οὐδὲν ἀσάμενοι,
u—v—v|—v—v— ὧ Βύκχι, φάρμακον δ' ἄριστον,
—vv—vv—v—v— οἶνον ἐνεικαμένους μεθύσθην·

«Συνέστησεν ἐκ τοῦ Ἀλκαϊκοῦ ἑνδεκασுλλάβου δις ἐπαναλαμβανομένην καὶ δύο τετραποδιῶν. ὧν ἡ μὲν α' εἶναι δίμετρον ἰαμβικὸν ὑπερκατάληκτον, ἡ δὲ β' λογαοδικὸν διὰ δυοῖν».

ἀποσπάσματα (120) ἀξανάμενα διὰ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἀνευρισκομένων παπύρων. Καὶ τὰ μὲν πλεῖστα τῶν ἁσμάτων ἦδεν ἢ Σαπφῶ πρὸς λύραν, τὰ δὲ ἐπιθαλάμια ἦδοντο ὑπὸ χοροῦ παρθένων καὶ νεανιῶν, ὡς δηλοῖ τὸ τοῦ Ῥωμαίου Κατούλλου ἐπιθαλάμιον ὅπερ εἶνε ἀπομίμησις Σαπφικοῦ. Τὰ ἐπιθαλάμια τῆς Σαπφοῦς πλὴν τῆς γλυκύτητος, τῆς ἀφελείας καὶ τῆς ἀπλότητος τῶν ἠθῶν καὶ τῶν ζωηρῶν αἰσθημάτων ἔχουσι καὶ πληθὺν ἐπαγωγῶν εἰκόνων· οὕτω λ. χ. ἐν τινι τούτων παραβάλλει τὴν ἀκμὴν καὶ τὸ ἄθικτον τῆς παρθένου κάλλος πρὸς τὸ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς μηλέας γλυκύμηλον (1), ἐν ἑτέρῳ δὲ τὴν ἔρημον καὶ ἀπροστάτευτον παρθένον πρὸς τὴν ἀνὰ τὰ ὄρη φυομένην καὶ καταπατουμένην ὑάκινθον (2).

Τὰ ποιήματα τῆς Σαπφοῦς καίπερ ἐν Αἰολικῇ διαλέκτῳ πεποιημένα ἦδοντο πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος, ἐν δὲ τῇ Ρώμῃ εὖρον θερμότερον ζηλωτὴν καὶ μιμητὴν τὸν Κάτουλλον καὶ τὸν Ὀράτιον· ἡ γλῶσσα ἐν τοῖς ποιήμασιν αὐτῆς ὀρεῖ εὐκόλως, τὸ ὕφος φαίνεται μαλακὸν καὶ ἀνθηρὸν, ἡ χάρις δαιφίλης καὶ οἱ ὄυθμοὶ κινουῦνται ἠρέμα ἐν ἀρμονικοῖς συστήμασιν. Ἡ στροφή (3), ἣν ἡ Σαπφῶ ἐξεῦρε καὶ ἐφήμοσεν, ἐξ οὗ καὶ Σαπφικὴ ἐκλήθη, φαίνεται τὸ χαριέστατον καὶ τρυφερώτατον πάντων τῶν ἑλληνικῶν μέτρων· ἀποτελεῖται δ' αὕτη ἐκ τριῶν ἑνδεκασυλλάβων στίχων καὶ τοῦ Ἀδωνίου στίχου, ὅστις ἐξ ἑνὸς δακτύλου καὶ ἐξ ἑνὸς τροχαίου συγκείμενος ἐπιφέρεται ὡς ἐπωδός.

Ἄλλαι ποιήτριαι

Τὸ ἐξοχον τῆς Σαπφοῦς πνεῦμα συνετέλεσεν ἵνα καὶ ἄλλαι γυναῖκες περὶ τὴν θεραπείαν τῆς ποιήσεως σπουδάσωσι καὶ διαπρέψωσιν, ὡς ἡ μαθήτρια αὐτῆς Ἥρινα, ἣ ἐξ Ἀθηδόνος τῆς

1. Οἶον τὸ γλυκύμαλον ἐρεῦθεται ἄκρῳ ἐπ' ὕσφῳ
ἄκρῳ ἐπ' ἀκροτάτῳ, λελάθοντο δὲ μαλοδροπῆες.
οὐ μάν ἐκλελάθοντ', ἀλλ' οὐκ ἐδύναντ' ἐπίκεσθαι.
2. Οἶαν τὰν ὑάκινθον ἐν οὖρσι ποιμένες ἄνδρες
πόσσι καταστειβόισι, χάμαι δέ τε πόρφυρον ἄνθος.
3. Ποικιλόθρονον ἀθάνατ' Ἀφροδίτα - υ-υ-υ-υ-υ-υ
Παῖ Δίος, δολόπλοκε, λίσσομαί σε - υ-υ-υ-υ-υ-υ
μη μ' ἄσαισι μηδ' ὄναισι δάμνα, -υ-υ-υ-υ-υ-υ
πότνια, θῦμον - υ-υ-υ

Βοιωτίας «γλυκυαχῆς» Μύρτις, ἢ καὶ διδάσκαλος τοῦ Πινδάρου, καὶ ἡ ἐκ Τανάγρας Κόρινα, ἡ ἐν ποιητικῷ ἄγωνι πεντάκις τὸν Πίνδαρον νικήσασα. Λέγεται δὲ μάλιστα, ὅτι ἡ μεγάλη αὕτη ποιήτρια διδοῦσα τὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ Πινδάρου συνεβούλευσεν αὐτὸν, ἵνα τὴν ποίησιν καὶ διὰ μύθων κοσμήῃ· ἀλλ' ὅτε ἐκεῖνος κατὰ τὴν συμβουλὴν αὐτῆς ποιήσας ἐπέδειξεν ἄσμά τι, ὅπερ ἦτο κατάφορτος μύθος, ἐκείνη γελάσασα ἐπὶ τῇ ὑπερβολῇ, «τῆ χειρὶ, ἔφη, δεῖ σπείρειν, ἀλλὰ μὴ ὄλω τῷ θυλάκῳ».

Τὰς Αἰολίδας κατὰ τὴν ποίησιν ἐμιμήθησαν καὶ αἱ Δωρίδες, ὡς ἡ Ἀργεῖα Τελέσιλλα (510 π. Χ.), ἣτις ἐγένετο ἐπιφανὴς οὐ μόνον ἔνεκα τῆς μελικτῆς ποιήσεως, ἀλλὰ καὶ διότι τὴν πατρίδα αὐτῆς κινδυνεύουσαν ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων ἔσωσε· καὶ ἡ Σικυωνία Πράξιλλα ἀκμάζουσα τῷ 455 π. Χ., ἣτις διέπρωπεν ἐν τῇ ποιήσει τῶν σχολίων μάλιστα. Ἀλλὰ πασῶν τῶν ποιητριῶν τούτων ἐλάχιστα ἀποσπάσματα σφύζονται.

Ἀνακρέων. Εἰς τοὺς Αἰολεῖς ποιητὰς δύναται νὰ κατατοχθῇ διὰ τὸ περιεχόμενον τῆς ποιήσεως καὶ ὁ Ἴων Ἀνακρέων, ὁ λάτρης τοῦ ἔρωτος καὶ τοῦ Βάκχου. Οὗτος ἐγεννήθη μὲν ἐν Τέφῳ, ἀλλὰ διέτριψε πλεῖστον χρόνον παρὰ τῷ Πολυκράτει, τῷ τυράνῳ τῆς Σάμου· μετὰ δὲ τὴν ὑπὸ τῶν Περσῶν δολοφονίαν ἐκείνου (522 π. Χ.) ἐν τῇ αὐτῇ τῶν Πεισιπρατιδῶν ἐν Ἀθήναις ὁ ποιητὴς ἀπέθανεν ἐν βαθεῖ γήρατι καὶ ἐτιμήθη οὐ μόνον ζῶν, ἀλλὰ καὶ μετὰ θάνατον· ἡ εὐθυμία καὶ εὐτραπέλος ποίησις αὐτοῦ εὗρε πολλοὺς μὲν θαυμαστάς, οὐκ ὀλίγους δὲ μιμητάς. Τῶν ποιημάτων τούτου τὰ πλεῖστα καὶ περιφημώτατα ἦσαν τὰ ἔρωτικά καὶ τὰ παροιμία, ἐν οἷς εὐτραπέλως καὶ μετ' ἀμιμήτου χάριτος ἄδει τὸν ἔρωτα καὶ τὸν οἶνον, ἀλλ' οὐχὶ καὶ μετὰ σφοδρότητος, ἣτις χαρακτηρίζει τὴν τῶν Αἰολέων ποίησιν (1). Ἐκ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ ἔχομεν μόνον ἀποσπάσματα (100)· ἀλλ' ἐν τῇ Ἀνθολογίᾳ προστίθεται αὐτοῖς καὶ συλλογὴ τις 66 ποιημάτων, ἅτινα ἐπιγράφονται *συμποσιακὰ ἡμιάμβια* Ἀνακρέοντος ἔχοντα συνήθως τὸν δίμετρον ἱαμβικὸν καταληκτικὸν στίχον, τὸν ἐπτασύλλαβον.

1. Ἄγε δηῦτε μηκέθ' οὐτῷ πατάγω τε κάλαλητῷ]
Σκυθικὴν πόσιν παρ' οἴνῳ] μελετῶμεν, ἀλλὰ καλοῖς
ὑποπίνοντες ἐν ἕμνοις.

δοτις καὶ Ἀνακρεόντειον μέτρον ἑκλήθη· ἀλλὰ ταῦτα ἢ κριτικῆς ἔρευνα ἀποδεικνύει νόθα καὶ προϊόντα τῶν Ρωμαϊκῶν καὶ Βυζαντινῶν χρόνων.

β'. Δωρικὸν μέλος· Θαλήτας· Ἀλκμάν· 'Αρίων· Στησίχορος· Ἴβυκος.

Μετὰ τὸν Τέρπανδρον ἐπιφανῆς μουσικὸς ἐγένετο Θαλήτας· ἐκ Γόρτυνος τῆς Κρήτης (700—680), ὅστις εἰς τὴν μουσικὴν καὶ εἰς τὴν ποίησιν προσέθηκε τρίτον στοιχεῖον ἦτοι τὴν ὄρχησιν· οὗτος ἐν Σπάρτῃ, καθὼς καὶ ὁ Τέρπανδρος, συνετέλεσε εἰς τὴν θεραπευτικὴν τῶν μουσικῶν τεχνῶν· ἐποίησε δὲ παιᾶνας καὶ ὑπορχήματα· ἀλλὰ καὶ μετὰ τὰς καινοτομίας ταύτας ἡ μελικὴ ποίησις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ τελειοποιηθῆ, ἐν ὅσῳ τὰ ποιήματα καὶ μετ' ὄρχήσεως ᾄδόμενα ἦσαν πεποιημένα κατὰ στίχον καὶ οὐχὶ κατὰ σύστημα ἢ στροφὴν· τὴν δὲ στροφὴν λέγεται ὅτι εὔρεν ὁ ἐκ Σάρδεων τῆς Λυδίας.

Ἀλκμάν ἢ Ἀλκμάων (= Ἀλκμέων) νεώτερος τῶν δύο προηγουμένων μουσικῶν.

Ὁ Ἀλκμάν γενόμενος δοῦλος ἐξ αἰχμαλωσίας καὶ καταντήσας εἰς Σπάρτην ἠλευθερώθη διὰ τὴν νοημοσύνην αὐτοῦ καὶ διὰ τὴν ποιητικὴν ἀξίαν τὸ τοῦ πολίτου δικαίωμα ἔλαβε. Καὶ οὐ μόνον ἐν Σπάρτῃ σφόδρα ἐτιμήθη, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι ἐπὶ δύο αἰῶνας τὰ ποιήματα αὐτοῦ ἦσαν λίαν ἀρεστά. Ὁ Ἀλκμάν ἐποίησεν ὕμνους, παιᾶνας, προσόδια καὶ παρθένεια, ὧν ἔχομεν μέγα ἀπόσπασμα (56 στίχ.) ἐν Αἰγύπτῳ ἀνευρεθὲν (1855). Τὰ παρθένεια ἤδοντο ὑπὸ παρθένων χορευουσῶν, αἷτινες συνάπτουσι διάλογον πρὸς τὸν ποιητὴν, ὅστις γίνεται χορηγὸς ἅμα καὶ χοροδιδάσκαλος· καὶ ἄλλοτε μὲν αἱ παρθένοι προσαγορεύουσι τὸν ποιητὴν, ἄλλοτε δ' ἐκεῖνος τὸν χορὸν τῶν παρ-

-
1. Τὸν ἄργυρον τορεύων] Ἠφαιστὲ μοι ποίησον]
πανοπλίαν μὲν οὐχί] τί γὰρ μάχαισι κάμοί]
ποτήριον δὲ κοῖλον,] ὅσον δύνῃ βαθύνας.
(Ἄπ. 92).

θένων· διότι ἐν Σπάρτῃ, ὡς γνωστόν, ὑπῆρχεν ἑλευθέρα συν-
 δαίτησις τῶν παρθένων μετὰ τῶν νέων.

Ἀρίων δὲ ὁ ἐκ τῆς ἐν Λέσβῳ Μηθύμνης ὄστις ζῶν καὶ δρῶν
 ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ φιλοτέχγου τυράννου ἐν Κορίνθῳ Περιάνδρου
 (625—585) λέγεται ὅτι ἐπενόησε τὸν **διθύραμβον** ἢ πρῶτος αὐ-
 τὸς ἔδωκεν εἰς τὸ ἔσμα τεχνικὴν μορφήν καὶ διὰ τῶν διθύραμβων
 ὤθησεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς τραγωδίας.

Στησίχορος (640—555 π. Χ.). Τὸ ἔργον τοῦ Ἀλκιμᾶνος
 συνεπλήρωσεν ὁ ἐκ τῆς ἐν Σικελίᾳ Ἰμέρας Στησίχορος· διότι
 οὗτος μετὰ δύο στροφὰς ὁμοίας προσθέσας καὶ τρίτην διαφόρου
 ῥυθμοῦ, ἣτις καλεῖται ἐπιδόξ, ἐσημάτισεν ἀντιστροφικὸν σύ-
 στημα· τὴν μὲν στροφὴν ἦδεν ὁ χορὸς κινούμενος κατὰ τινα διεύ-
 θυνσιν, κατὰ δὲ τὴν ἀντιστροφὴν ἐπανέκαμπτεν ἐκεῖ, ἐνθα ἴστατο
 ἐν ἀρχῇ, διὰ δὲ τῆς καινοτομίας τοῦ Στησιχοροῦ ἰστάμενος ἦδη στα-
 θερῶς ἦδε τὴν ἐπιδόξ. ἐπειδὴ δὲ οὕτω **ἔστησε τὸν χορὸν** ὡς
 λέγεται καὶ Στησίχορος, ἐκλήθη, πρότερον Τεισίας ὀνομαζόμενος.
 Αἱ στροφαὶ δ' αὐτοῦ δὲν ἦσαν βραχεῖαι, ὡς αἱ τοῦ Ἀλκιμᾶνος,
 ἀλλὰ μακραὶ ὡς αἱ τοῦ Πινδάρου.

Τέλος ἀξιολογούμεντος εἶναι καὶ ὁ ποιητῆς **Ἴβυκος** ἐκ τοῦ
 Ῥηγίου τῆς κίτῳ Ἰταλίας σύγχρονος τοῦ Ἀνακρέοντος διατρί-
 ψας χρόνον τινὰ ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ Πολυκράτους, τυράννου τῆς
 Σάμου· τὰ ποιήματα αὐτοῦ κατὰ τὴν διάλεκτον καὶ τὰ μέτρα
 πλησιάζουσι πρὸς τὴν τοῦ Στησιχοροῦ ποίησιν· ἀλλ' ἐξ αὐτῶν
 μόνον ὀλίγα ἀποσπάσματα σώζονται.

Καθολικὸν μέλος. Σιμωνίδης (556—468).

Σιμωνίδης ὁ Κεῖος ἐκλήρονόμησεν ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ
 πάππου τὸ δῶρον τῆς ποιήσεως· διὸ καὶ ἐθεράπευσεν αὐτὴν ἐκ
 τῆς νεαρᾶς ἡλικίας· ἀφ' οὗ δὲ διεφημίσθη ἡ ποιητικὴ αὐτοῦ ἀξία,
 μετεκλήθη εἰς Ἀθήνας ὑπὸ τοῦ Πεισιστρατίδου Ἰπάρχου,
 ὄστις αἰεὶ παρ' ἑαυτῷ εἶχε σφόδρα τιμῶν τὸν ποιητὴν· μετὰ
 δὲ τὸν θάνατον ἐκείνου ὁ Σιμωνίδης ἀπῆλθεν εἰς Θεσσαλίαν
 παρὰ τοὺς Σκοπάδας καὶ τοὺς Ἀλευάδας, οἵτινες φιλοφρόνως
 ὑπεδέχθησαν αὐτόν. Ἐπανελθὼν ἔπειτα εἰς Ἀθήνας μετὰ τὴν
 ἐν Μαραθῶνι μάχην ἐνίκησεν ἐν ποιητικῷ ἀγῶνι τὸν Αἰσχύλον
 ποιήσας ἐλεγείαν εἰς τοὺς προμάχους τῆς πατρίδος. Τὰ δὲ τε-
 λευταῖα ἔτη τοῦ βίου αὐτοῦ διέτριψε παρὰ τῷ Θήρῳ
 καὶ τῷ Ἰέρῳ, τῷ μὲν τυράνῳ ἐν Ἀκράγαντι, τῷ δὲ ἐν Συρα-
 ρακούσαις, ὑφ' ὧν σφόδρα ἐτιμᾶτο καὶ ὧν τὴν λαμπρὰν τυραν-

νίδα μεγαλοπρεπῶς ἐξύμνησεν ἡ μουσα τοῦ ποιητοῦ. Ὁ Σιμωνίδης εἶδε τὰς λαμπροτάτας σκηνὰς τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ ἐκ πάντων τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν οὗτος μάλιστα διέτριψε περὶ τὸν ἔπαινον τῶν μεγάλων ἑλληνικῶν ἀνδραγαθημάτων. Ὁ ποιητὴς εἶχε μεγάλην ἐπιδεξιότητα πνεύματος καὶ θαυμαστὴν πολυμάθειαν καὶ μνήμην· ἐποίησε δὲ οὐ μόνον ἐλεγείας καὶ ἐπιγράμματα, ἀλλὰ καὶ ἐγκώμια, ἐπινίκια, ὕμνους, θρήνους, διθυράμβους, σκόλια καὶ ἄλλα μικρότερα μελικὰ ἔσματα καὶ πάντα ταῦτα εὐδοκίμως. Ἐποίει δὲ ταῦτα τὰ μὲν παραγγελόμενος, τὰ δὲ ἐξ ἑαυτοῦ καὶ ὀλίγα μὲν τούτων ἦσαν δημόσια, τὰ δὲ πλείονα ὑπὲρ ἰδιωτῶν ἐποιήθησαν· διότι ὁ Σιμωνίδης πρῶτος τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν ἐμίσθωσε τὴν μουσάν αὐτοῦ. Καὶ ἀπολείπεται μὲν τοῦ Πινδάρου κατὰ τὸ πρωτότυπον τῶν νοημάτων καὶ τὸ πτέρωμα τῆς φαντασίας, ἀλλ' ἔχει μοναδικὴν ἀρετὴν τὸ ἡδὺ καὶ καλλιπερὺ ὕφος, τὴν εὐκολον, χαρίεσαν καὶ ἐπιμελῆ περιγραφὴν. Γινώσκει νὰ διαζωγραφῇ μετὰ λεπτότητος ἕκαστον τῶν νοημάτων συνάγων ὡς ἐν δακτυλίῳ ἀπὸ τῶν περικειμένων μικρῶν λίθων φῶς καὶ λάμπην ἐπὶ τὸν ἐν μέσῳ ἀδάμαντα, ὡς ἑναργῶς δηλοῖ τὸ ἀπόσπασμα τοῦ ἐγκωμίου τοῦ ποιηθέντος πρὸς τιμὴν τῶν ἐν Θερμοπύλαις πεσόντων (1)

Τοῦ Σιμωνίδου ἀνεπιδὸς ἦτο ὁ *Βακχυλίδης*, ὅστις μετὰ τοῦ θεοῦ ἱκανὸν χρόνον διέτριψεν ἐν Συρακούσαις παρὰ τῷ Ἰέρωνι. Ἡ ποίησις τοῦ Βακχυλίδου ἦτο παραφυὰς τῆς τοῦ Σιμωνίδου γλαφυρᾶς καὶ καλλιπερῆς μουσῆς· ὡς δὲ ἐκείνου τὰ ποιήματα ἦσαν ποικιλώτατα, οὕτω καὶ τὰ τοῦ Βακχυλίδου· διαφέρει δὲ ὁ ἀνεπιδὸς τοῦ θεοῦ, ὅτι ἡ μουσα αὐτοῦ ἀπέκλινε μᾶλλον πρὸς τὰς εὐφροσύνας τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου, τὸν ἔρωτα καὶ τὸν οἶνον. Πλὴν τῶν ἀποσπασμάτων αὐτοῦ, ἅτινα εἶχομεν πρότερον, ἤδη διὰ τῶν νεωστὶ ἐν Αἰγύπτῳ εὐρημάτων (1897) ἔχομεν καὶ ἀκέραια ποιήματα αὐτοῦ, εἴκοσιν ᾧδὰς ἐκ χιλίων περιπόου στίχων συγκειμέ-

(1). Τῶν ἐν Θερμοπύλαισι θανόντων
 εὐκλεῆς μὲν ἂ τύχα, καλὸς δ' ὁ πότιμος,
 βωμὸς δ' ὁ τάφος, πρὸ γόων δὲ μνάσις, ὁ δ' οἶκτος ἔπαινος.
 ἐντάφιον δὲ τοιοῦτον οὔτ' εὐρὸς
 οὔθ' ὁ πανδαμάτωρ ἀμαυρώσει χρόνος·
 ἀνδρῶν ἀγαθῶν ὅδε σακὸς οἰκέταν εὐδοξίαν
 Ἑλλάδος εἴλετο...

νας· ἐκ τούτων δὲ κατάδηλον γίνεται, ὅτι δικαίως ὁ ποιητὴς καλεῖται μελίγλωσσος ἀηδών, καὶ ὑψιπέτης αἰετός. Ἐκ τῶν ᾠδῶν δὲ τούτου αἱ μὲν πλείστα εἶναι *ἐπίνικοι* πρὸς τιμὴν νικητῶν κατὰ τοὺς ἐθνικοὺς ἀγῶνας, ὥς καὶ οἱ τοῦ Πινδάρου, τινὲς δὲ (ὥς ὁ *Θησεὺς* αὐτοῦ) παρέχουσιν εἰς ἡμᾶς σήμερον ἔννοϊαν πραγματικὴν περὶ τοῦ *διθυράμβου*, χορικοῦ δηλ. ἄσματος, ὅπερ ἦδετο πρὸς τιμὴν τοῦ *Διονύσου*, καὶ ἔξ οὗ παρήχθη ἡ τραγωδία.

Ὁ δὲ ἐξ Ἑρμιόνης τῆς Ἀργολίδος *Λᾶσος*, ὁ διδάσκαλος τοῦ Πινδάρου, ποιητὴς διθυράμβων διέτριψεν ἐν τῷ αὐλῇ τοῦ Πεισιστρατίδου Ἰπάρχου καὶ τῇ συστάσει αὐτοῦ εἰσήχθησαν ἐν Ἀθήναις οἱ διθυραμβικοὶ ἀγῶνες· πρῶτος οὗτος συνέγραψε θεωρητικὸν ἔργον περὶ μουσικῆς· ποιήματα δ' αὐτοῦ μνημονεύονται, *ὕμνος* εἰς Δήμητρα καὶ οἱ *Κένταυροι* διθυράμβός τις.

Τιμοκρέων ὁ *Ρόδιος* ἐγένετο δεινὸς ὡς ποιητὴς παροιμιῶν· ἐπειδὴ δὲ πικρῶς ἔψεγε τὸν Θεμιστοκλέα, ὁ Σιμωνίδης ὡς φίλος τοῦ μεγάλου πολιτικοῦ ἐποίησε κατ' αὐτοῦ τὸ ἐξῆς σαρκαστικὸν ἐπίγραμμα.

Πολλὰ πῶν καὶ πολλὰ φαγῶν καὶ πολλὰ κάκ' εἰλῶν
ἀνθρώπους κεῖμαι Τιμοκρέων ὁ Ρόδιος.

Πινδαρος (522—442)

Πινδαρος ὁ Θηβαῖος, ὁ κατ' ἐξοχὴν λυρικός κληθεὶς, ἐγεννήθη ἐν *Κυνὸς Κεφαλαῖς*, κώμῃ πλησίον τῶν Θηβῶν. Ἀπὸ τοῦ Ἡσιόδου ἐν Βοιωτίᾳ σφόδρα ἐθεραπεύοντο αἱ Μοῦσαι οὐ μόνον ὑπὸ ἀνδρῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ γυναικῶν, ἐξ ὧν ἡ Μύρτις καὶ ἡ Κόριννα ἐφημίσθησαν ἐπὶ ποιητικῇ ἀξίᾳ καὶ μάλιστα ὡς διδάσκαλοι τοῦ Πινδάρου. Τὰ πρῶτα μαθήματα ὁ ποιητὴς ἐδιδάχθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐλητοῦ ὄντος, μετ' ὀλίγον δὲ ὑπερβαλὼν πάντας τοὺς ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι ποιητὰς καὶ αὐλητὰς συνεπλήρωσε τὰς σπουδὰς αὐτοῦ ἐν Ἀθήναις, ὅπου διδασκάλους ἔσχε τοὺς ἐπιφανεστέρους τῶν τότε μουσικῶν καὶ ποιητῶν. Παιδευθεὶς δὲ προσηκόντως ὡς κύριον ἐπιτήδευμα ἐξέλεξε τὰς μουσικὰς τέχνας καί, ὡς ἡ *Σαπφώ*, μουσικοῖς ἐπεκλήθη· ἤσκει δὲ τὴν τέχνην οὐ μόνον ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι, ποιῶν ἱεροὺς ὕμνους καὶ ἱερὰ ἄσματα ὑπὲρ τῶν ἐγχορῶν θεῶν, ἀλλὰ καὶ καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα ἐφημίσθη ποιῶν ποιήματα τῆς χορικῆς λυρικῆς κατ' ἐντολὴν ἰδιωτῶν, πόλεων καὶ δυναστῶν. Οὕτω δ' ἐποίησεν ἄσματα εἰς τοὺς τυ-

ράνους τῶν Συρακουσῶν καὶ τοῦ Ἀκράγαντος, Ἰέρωνα καὶ Θή-
 ρωνα, εἰς τὸν τῆς Κυρήνης βασιλέα Ἀρκεσίλαον καὶ εἰς τὸν τῆς
 Μακεδονίας Ἀλέξανδρον, ἔτι δὲ καὶ εἰς πλείστους ἰδιώτας. Καὶ
 διὰ μὲν τὴν ποιητικὴν αὐτοῦ εὐμουσίαν Διοκαῖος Κύκνος καὶ
 Πιερίδων προφήτης ἐπεκλήθη· ἀλλ' ὅτε ὁ βάρβαρος ἐπήροχοτο
 ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα καὶ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἔθνους ἐν τοῖς
 πρώτοις ἠγωνίζετο ἡρωϊκῶς ὁ Αἰσχύλος, ὁ Θηβαῖος ποιητὴς καί-
 περ ἀκμαζῶν τὴν ἡλικίαν δὲν ἐπεχείρησε νὰ ἐξάψῃ τὸ ἔθνικόν
 τῶν Βοιωτῶν φρόνημα· ἀλλ' ὅμως μετὰ τὸν ἔνδοξον ἐκείνον
 ἀγῶνα θαυμάσας ὁ Διοκαῖος αἰοῖδὸς τὸν ἡρωϊσμὸν τῶν νικη-
 τῶν ὑμνησεν αὐτοὺς ἐν ἤσμασι καὶ μάλιστα πάντων τὰς Ἀθήνας,
 ὡς Ἰοστεφάνους, λιπαράς, αἰοιδίμους, κλεινάς, Ἑλλάδος ἔρεισμα
 καὶ δαιμόνιον πολίεθρον ἐπαξίως ἐκάλεσεν· διὸ καὶ οἱ Ἀθη-
 ναῖοι τιμῶντες αὐτὸν μυρίας δραχμὰς ἔδωκαν καὶ πρόξενον ἑαυ-
 τῶν ἐποίησαν. Μεγάλων ἐπίσης ἠξιώθη τιμῶν ὁ ποιητὴς καὶ ὑπὸ
 πάντων τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, οἵτινες αὐτὸν ἔθνικόν καὶ εὐσε-
 βέστατον ποιητὴν ἀνεγνώριζον. Ἡ πρὸς αὐτὸν δὲ τιμὴ παρέμει-
 νεν ἀμείωτος καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ· διότι πολλῶ ὕστερον
 ὁ Ἀλέξανδρος καταστρέφων τὰς Θήβας ἐφείσθη τῆς οἰκίας τοῦ
 ποιητοῦ ἐπιγράψας.

«Πινδάρου τοῦ μουσοποιοῦ τὴν στέγην μὴ καίετε».

Ὁ Πίνδαρος, ὡς καὶ ὁ Σιμωνίδης, ἐκαλλιέργησε πάντα τὰ
 εἶδη τῆς μελικῆς ποιήσεως καὶ τὰ ποιήματα αὐτοῦ διηρέθησαν
 εἰς 17 βιβλία. Ἐν ᾧ δὲ ἐξ ὅλου σχεδὸν τοῦ λοιποῦ λυρικοῦ οἰ-
 κοδομήματος μόνον συντρίμματα περιεσώθησαν, τοῦ Πινδάρου
 πλὴν πολλῶν ἀποσπασμάτων ἔχομεν ἀκεραίας ᾠδὰς 44 (8' βιβλ.)
 ἐπινίκους (ἦτοι 14 Ὀλυμπιονικῶν, 12 Πυθιονικῶν, 11 Νεμεονι-
 κῶν καὶ 7 Ἰσθμιονικῶν). Ἐκ δὲ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἀρτίως ἀνευ-
 ρεθέντων ἐν παύροις φιλολογικῶν θησαυρῶν ἔχομεν ἔννοιάν
 τινα καὶ περὶ τῶν *παιάνων* τοῦ ποιητοῦ.

Οἱ ἐπινικοί ἢ τὰ ἐπινίκια εἶναι ἤσματα χορικά, ἅτινα ἐποίησεν
 ὁ Πίνδαρος, ἵνα ἐξυμνήσῃ τοὺς κατὰ τοὺς πανελληνίους ἀγῶνας
 ἦτοι τὰ Ὀλύμπια, τὰ Πύθια, τὰ Νέμεα καὶ τὰ Ἰσθμια νικη-
 τὰς· αἱ ᾠδαὶ αὗται τοῦ ποιητοῦ εἶναι τῶν νικητῶν μνημεῖα πολ-
 λῶ ὑπέρτερα καὶ μᾶλλον αἰώνια τῶν λιθίνων καὶ τῶν χαλκῶν.

Τὴν σύνθεσιν τῶν Πινδαρικῶν ᾠδῶν περίτεχνον οὖσαν
 πλουτίζουσι δαφυλῶς μῦθοι καὶ γνωμικὰ καὶ ὑπαινιγμοὶ εἰς
 σύγχρονα γεγονότα, ὧν ἕνεκα ὁ ποιητὴς γίνεται δυσπαρακολού-

θητος· τὴν δυσκολίαν δ' ἐπαυξάνει καὶ ἡ γλῶσσα τοῦ ποιητοῦ· διότι ἀγαπᾷ τὴν ἐλευθερίαν ἐν τῇ συντάξει καὶ φέρεται δίκην χειμάρρου εἰς μακροτάτας περιόδους, ὧν ἡ πρὸς ἀλλήλας συνάφεια ἔνεκα τῶν ἀποτόμων μεταβάσεων μόνον δι' ὑπαιγιγμῶν ὑποδηλοῦται· τέλος ἡ ζωηρὰ αὐτοῦ φαντασία αἴρεται πολλάκις εἰς ἐξεζητημένας εἰκόνας, καινὰς καὶ τολμηρὰς μεταφορὰς, ὧν κατὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὸ μεγαλεῖον οὐδένα ἐφάμιλλον ἔχει. Διὰ ταῦτα πάντα γίνεται σκοτεινὸς καὶ ἡ κατανόησις αὐτοῦ δύσκολος ἄνευ τῶν ἀρχαίων σχολίων.

Β' Πεζὸς λόγος

α'. Ἱστορία.

Κατὰ τὰ τέλη τῆς περιόδου ταύτης ἐμφανίζονται καὶ δοκίμια τινὰ τοῦ πεζοῦ λόγου. Μήτηρ δὲ τοῦ πεζοῦ λόγου ἐγένετο ἡ *Μίλητος*, ἡ διὰ τὴν ἐμπορίαν καὶ τὴν τέχνην ἀκμαίζουσα μεγαλόπολις, ἡ πρωτεύουσα πόλις τῆς Ἰωνίας καὶ τῆς ἐκεῖ πνευματικῆς κινήσεως ἡ ἐστία· οἱ Μιλήσιοι ἔσχον πρῶτοι ἐπιμεῖξιν πρὸς τοὺς Αἰγυπτίους, παρ' ὧν ἐπορίσθησαν καὶ τὸν πάπυρον, κατὰλληλον καὶ εὖωνον ὕλην πρὸς γραφήν. (600 π. Χ.)· ὡς πρῶτον δὲ εἶδος τοῦ πεζοῦ λόγου ἐμφανίζεται ἡ *ἱστοριογραφία*· αἱ ἀρχαὶ ταύτου φαίνονται μὲν καὶ πρὸ τῶν Περσικῶν πολέμων, ἀλλὰ ὡς ἱστορικὰ μνημεῖα ἦσαν *νόμοι, συνθήκαι πόλεων*, ἀναγραφαὶ τῶν Ὀλυμπιονικῶν, τῶν ἐν Σπάρτῃ ἐφόρων, τῶν ἐπωνύμων ἐν Ἀθήναις ἀρχόντων, τῶν ἱερειῶν ἐν Ἀργεὶ καὶ τῶν προτάνεων ἐν Κορίνθῳ· οἱ πρῶτοι δὲ *ἱστοριογράφοι* ἦσαν ἀπλῶς χρονογράφοι καὶ καλοῦνται *λογογράφοι*· τὸ ὄνομα δὲ τοῦτο ἔχουσιν οἱ πρὸ τοῦ Ἡροδότου ἱστορικοί, οἵτινες ἔγραφον *λόγους* ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς μύθους τῶν ποιητῶν· οἱ *λογογράφοι* οὗτοι ἀποτελοῦσι τὴν ἐκ τῆς ποιήσεως εἰς τὸν πεζὸν λόγον μετάβασιν· ἔργα μὲν αὐτῶν ἦσαν οἱ ὄροι, χρονικὰ δηλ. τῶν πόλεων καὶ χωρῶν, γενεαλογίαι καὶ κτίσεις πόλεων, πηγαὶ δὲ αἱ προφορικαὶ παραδόσεις ἃς συνέλεγον περιηγούμενοι διαφόρους χώρας καὶ ἐρευνῶντες τὰ ἀρχεῖα τῶν ναῶν καὶ τῶν πόλεων· ἀλλὰ παρ' αὐτοῖς ἡ ἱστορία καὶ τὸ μυθῶδες ἦσαν μεμειγμένα, διότι ἡ κρίσις αὐτῶν δὲν ἦτο ἰκανή, ὅπως διαχωρίσῃ ταῦτα καὶ διότι οἱ σύγχρονοι αὐτῶν ἐτέροποντο μᾶλλον μυθῶδεις διηγήσεις

ἢ ἀληθινὰ γεγονότα ἀναγινώσκοντες καὶ ἀκούοντες· διὸ καὶ ὁ Θουκυδίδης, ὁ φίλος τῆς ἀληθείας, γράφει ὅτι τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ «ἀτερπὲς φανεῖται διὰ τὸ μὴ μυθῶδες». Οἱ λογογράφοι οὗτοι ἦσαν Ἴωνες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καὶ ἐμφανίζονται ἀπὸ τοῦ 520 π. Χ. οὗτοι εἶχον διάλεκτον τὴν Ἴωνικὴν καὶ τὴν τῆς ὕλης διάταξιν ἀτεχνόν· μνημονεύονται δὲ 12 λογογράφοι, ἀλλ' ἀξιολογότεροι τούτων ἐγένοντο Κάδμος ὁ Μιλήσιος, Ἑκαταῖος ὁ Μιλήσιος καὶ Ἑλλάνικος ὁ Μυτιληναῖος. Ἄλλ' ἐκ τῶν ἔργων αὐτῶν σήμερον ἀποσπάσματα ὀλίγα περισώζονται· πατὴρ δὲ τῆς ἱστορίας ἐγένετο ὁ Ἡρόδοτος.

Ἀνασκόπησις τῆς α' περιόδου

Ἀνασκοποῦντες ἤδη τὴν περίοδον ταύτην, καθ' ἣν τὸ ἔθνος διανύει τὴν παιδικὴν καὶ νεανικὴν αὐτοῦ ἡλικίαν, βλέπομεν ὅτι κατ' αὐτὴν ἀνεπτύχθησαν καὶ ἐτελειοποιήθησαν τῆς ποιήσεως τὰ δύο εἶδη, τὸ ἔπος ὑπὸ τῶν Ἴωνων καὶ τὸ μέλος ὑπὸ τῶν Αἰολέων καὶ τῶν Δωριέων. Τὴν λυρικὴν δὲ δωρικὴν ποίησιν ἰκανῶς προήγαγεν ὁ Ἀλκμάν, μάλιστα δὲ ὁ Σησίχορος, ὅστις ἀποτελεῖ τὴν γέφυραν, δι' ἧς τὸ μέλος τὸ χορικὸν ἐξελθὸν ἐκ τῶν στενῶν φυλετικῶν ὁρίων γίνεται καθολικὸν καὶ ἔθνικόν· ἐκπροσωποῦσι δὲ τὸ καθολικὸν τοῦτο μέλος ὁ Σιμωνίδης, ὁ Βακχυλίδης καὶ ὁ Πίνδαρος.

Ἐμφανίζονται μὲν κατὰ τὰ τέλη τῆς περιόδου ταύτης καὶ τοῦ περσοῦ λόγου δοκιμὰ τινὰ τῆς ἱστοριογραφίας, ἀλλὰ ταῦτα εἶναι ἴσχνὰ καὶ ἐλαχίστου λόγου ἀξία.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Β' (490—300 π. Χ.)

Α' ποίησις. α' Ἔπος.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τὸ ἔθνος εἰσερχόμενον εἰς τὴν ἀνδρικήν ἡλικίαν ἀντὶ τῆς ἀκροάσεως μύθων προτιμᾷ τὰ πραγματικά γεγονότα· ἢ ἐπικὴ ποίησις, προῖδν τῆς παιδικῆς τοῦ ἔθνους ἡλικίας, ἔξακολουθεῖ μὲν ὑπάρχουσα, ὅμως δὲν εἶναι πλέον φυσικὸν προῖδν καὶ ἔθνικόν κτῆμα τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ μελέτημα ὀλίγων ἀνδρῶν καὶ τεχνικὸν δημιουργημα ποιητῶν ἐπιτηδευόντων κατὰ μίμησιν τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ποιήσεως. Οὐχ ἦτιον ἀξιωματιμῶν τοῦτων εἶναι τρεῖς ἐπικοὶ ποιηταί·

α'. Πανύσις ὁ Ἀλικαρνασσεύς, τοῦ Ἡροδότου θεῖος, ὅστις
Ἐπίτομος Ἑλληνικῆ Γραμματολογία.

μετέσχε τῆς στάσεως ἐναντίον τοῦ τυράννου Λυγδάμιδος· οὗτος ἐποίησεν Ἡράκλειαν (ἐξ 9000 στίχων), ἣτις περιεῖχε τὰ ἀνδραγαθήματα τοῦ ἥρωος.

β'. *Χοιρίλος* ὁ Σάμιος ὅστις νεωτερίζων ἔλαβε θέμα ἱστορικὸν ποιήσας τὴν *Περσῆδα*, ἐν ἣ ἔξύμνει τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰς νίκας τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Περσῶν καὶ

γ'. *Ἀντίμαχος* ὁ Κολοφώνιος, οὔτινος ἢ *Θηβαῖς* ἦτο μέγα καὶ περιεκτικώτατον ἔπος· καὶ ἔδειξε μὲν μεγάλην πολυμάθειαν καὶ ἐπιμέλειαν ὁ ποιητὴς οὗτος, ἀλλ' ἐκ τοῦ ποιήματος ἔλειπεν ἡ χάρις καὶ ἡ τεχνικὴ ἐνότης, ἣτις κρατεῖ ἐντεταμένην τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου. Παρέργως δὲ καλλιιεργεῖται καὶ ἡ *ἐλεγεία*· μάλιστα δὲ λέγεται, ὅτι καὶ ὁ Αἰσχύλος ἐποίησεν ἐλεγείαν καὶ ἐν ἀγῶνι ἐλεγειακῶ ἐν.κήθη ὑπὸ τοῦ Σιμωνίδου· διότι ἡ ἐλεγεία ἐνέχει λεπτότητα τινα πρὸς τὸ συμπαθὲς καὶ πένθιμον· πρὸς τὴν ιδιότητα ταύτην ὅμως ἦτο ἀλλότριον τὸ ἦθος τοῦ ἡρωϊκοῦ καὶ φιλοπολέμου Αἰσχύλου.

β'. Λυρική ποίησις

Κατὰ τὴν Ἀττικὴν περίοδον ἡ λυρική ποίησις εὐρίσκειται ἐν τοῖς ἄσμασι τῆς τραγωδίας, ἣτις ἐξ ἐκείνης προῆλθεν· οὐχ ἦττον ὅμως ἐξηκολούθουν νὰ ποιῶσι καὶ ἴδια λυρικά ποιήματα. Ἄλλ' ὁ μόνος λυρικός, οὔτινος περιεσώθη μακρὸν ἀπόσπασμα, εἶναι *Τιμόθεος* ὁ Μιλήσιος· τούτου τῷ 1902 ἀνευρέθη ἐν τοῖς αἰγυπτιακοῖς παπύροις εἰς νόμος, οἱ *Πέρσαι*, ἐπιγραφόμενος, ὅστις ἦτο μονοῦδία τις, μελωδουμένη ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ τῇ συνοδείᾳ τῆς κιθάρας· τὸ ἔργον ἐποιεῖται ὀλίγον τι μετὰ τὸ 400 π.Χ. καὶ μετὰ 150 ἔτη ἐθαυμάζετο ὑπὸ τοῦ Πολυβίου· ἐν αὐτῷ ὁ ποιητὴς ὑπεραμύνεται καὶ τῆς καινοτομίας, δι' ἣς τὴν κιθάραν ἐποίησεν ἑνδεκάχορδον, κατὰ τῶν μομφῶν, αἷς ἐν Σπάρτῃ ἐμέμφθησαν αὐτόν.

Τὴν πρωτεύουσαν δὲ θέσιν τῆς ὅλης ποιήσεως κατὰ τὴν περίοδον ταύτην καταλαμβάνει τὸ *δρᾶμα*.

γ' Δρᾶμα

Τὸ δρᾶμα εἶναι πρωτότυπον τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐπινόημα, ἀνεπτύχθη δὲ καὶ ἐτελειοποιήθη ἐν Ἀθήναις, ὅτε ἡ μὲν πολιτικὴ ἐλευθερία ἀνυψοῦτο ὑπερῆφάνως ἐπὶ τῆς κοσμιότητος τῶν ἠθῶν καὶ τῆς πολεμικῆς ὑψηλοφροσύνης, ἡ δὲ πόλις ἐγένετο πρωταεῖον τῆς σοφίας καὶ τῆς ὅλης Ἑλλάδος παιδεύσει. Προῆλθε

δὲ τὸ δρᾶμα ἐκ τῆς θρησκείας, ἧς αἱ ἑορταὶ πολλαχοῦ εἶχον οὐ μόνον τὰ λεγόμενα ἀλλὰ καὶ τὰ δρώμενα, ἴδια δὲ ἐκ τῶν τοῦ Διονύσου ἑορτῶν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ πρὸς τιμὴν τοῦ θεοῦ τούτου ἠδόμενοι διθύραμβοι εἶχον διττὸν χαρακτῆρα, τὸν εὐθυμον ἐνθουσιασμὸν καὶ τὸν λυπηρὸν ἢ πένθιμον, διὰ τοῦτο τὸ δρᾶμα διηροῦθη εἰς τραγωδίαν καὶ κωμωδίαν, ὧν ἡ μὲν μιμεῖται τραγικὰς ἦτοι λυπηρὰς πράξεις, ἡ δὲ ἀστείας καὶ γελοίας· ὡς ἐκ τῶν Διονυσιακῶν δὲ ἑορτῶν προελθὼν τὸ δρᾶμα μόνον κατὰ τὰς ἑορτὰς τοῦ Διονύσου ἐδιδάσκετο ὁ τὸ θέατρον ὡς ἀφιερωμένον εἰς αὐτὸν ὀνομάσθη Διονυσιακὸν καὶ οἱ ὑποκριταὶ οἱ μιμούμενοι τὰ δρώοντα πρόσωπα Διονυσιακοὶ τεχνῖται.

α'. τραγωδία

1. Γένεσις τῆς τραγωδίας.

Ὡς εἶδομεν, τὸν διθύραμβον, ἔξ οὗ παρήχθη ἡ τραγωδία, ἐρρῦθμισεν Ἀρίων ὁ Μηθυμναῖος (600 π. Χ.) ἐν Κορίνθῳ. Οὗτος εἰσήγαγε τὸν χορὸν καὶ εἰς τὰς μέχρι τοῦδε ἀστείας τοῦ διθύραμβου ὑποθέσεις προσέθηκε καὶ τραγικὰς ἦτοι θρηνώδεις, τὰ παθήματα δηλ. τοῦ Διονύσου· ὁ χορὸς ἔδων πρὸς κithάραν τὸν διθύραμβον ὠρχεῖτο περὶ τῶν βωμῶν τοῦ θεοῦ, ἦτο δηλ. κύκλιος· ὑπολαμβάνοντες δὲ οἱ χορευταὶ ἑαυτοὺς ὡς τοῦ Διονύσου ὀπαδοὺς ὑπεδύοντο καὶ τὸ σχῆμα τῶν Σατύρων, οἵτινες ὁμοίᾳζον πρὸς τοὺς τράγους· καὶ ἐκ τῶν τραγομόρφων τούτων Σατύρων προῆλθε καὶ τὸ ὄνομα τραγωδία (τράγων ᾠδή). Εἰς δρᾶμα δὲ ἐκ τοῦ ἔσματος ἡ τραγωδία ἐμορφώθη ὡς ἐξῆς· ὁ κύκλιος χορὸς ἦδε περὶ τὸν βωμὸν τοῦ θεοῦ τὰ παθήματα αὐτοῦ, εἶτα δὲ εἰς ἐκ τῶν χορευτῶν ἐκχωρῶν ἐκ τῆς τάξεως αὐτοῦ καὶ ἀναβαίνων ἐπὶ τῆς παρὰ τὸν βωμὸν τραπέζης διελέγετό τινα πρὸς τὸν χορὸν ἦτοι ἀπεκρίνετο πρὸς τὰ αἰσθήματα τὰ ἐν τῇ ᾠδῇ ἐκδηλωθέντα. Κατόπιν δὲ ἀντὶ τοῦ χορευτοῦ ὄρισθη ἴδιος ὑποκριτῆς (ἀποκριτῆς) καὶ τοῦτον πρῶτος ὁ ἐξ Ἰκαρίας Θέσπις εἰσήγαγε (520 π. Χ.). Ἄλλ' ὁ τοῦ ὑποκριτοῦ διάλογος πρὸς τὸν κορυφαῖον τοῦ χοροῦ ἦτο, ὡς εἰκόσ, βραχὺς κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὰ ἔσματα· ὅτε δ' ὁ

1. Τέσσαρες δὲ ἦσαν αὐταὶ α'. τὰ κατ' ἀγροὺς ἢ κατὰ δήμους Διονύσια (ἐν μηνὶ Δεκεμβρίῳ). β' τὰ Λήνια (ἐκ τοῦ ληνός) ἐν μηνὶ Γαμηλιῶν (ἐν ἀρχῇ Φεβρουαρίου). γ'. τὰ Ἀνθεστήρια ἐν μηνὶ Ἀνθεστηριῶν (ἐν ἀρχῇ Μαρτίου, ἀλλ' ἐν αὐτοῖς δὲν ἀναφέρονται δραματικαὶ παραστάσεις). δ' τὰ ἐν ἄστει ἢ μεγάλα Διονύσια ἐν μηνὶ Ἐλαφηβολίων (ἐν ἀρχῇ Ἀπριλίου).

Αίσχυλος προσέθηκε καὶ τὸν δεύτερον ὑποκριτὴν καὶ ὁ Σοφοκλῆς τὸν τρίτον, τὸ δραματικὸν μέρος ἐπεκράτησε τοῦ λυρικοῦ ἥτοι ὁ διάλογος τοῦ μέλους, ὅπερ ἐπὶ τέλους ἐξέλιπεν· οἱ τρεῖς δ' οὗτοι ὑποκριταὶ ὀνομαζόμενοι πρωταγωνιστῆς, δευτεραγωνιστῆς καὶ τριταγωνιστῆς διενέμοντο πάντα τὰ πρόσωπα τῆς τραγωδίας, ὅσαδήποτε ἦσαν. Οἱ ὑποκριταὶ ἦσαν μόνον ἄνδρες, οἷτινες καὶ τὰ γυναικεία πρόσωπα ὑπεδύοντο· ἀλλὰ πλὴν τῶν τριῶν ὑποκριτῶν δυνατόν νὰ ἐμφανίζωνται ἐπὶ τῆς σκηνῆς καὶ τὰ κωφὰ πρόσωπα, ἅτινα δηλ. οὐδόπως μετέχουσι τοῦ διαλόγου καὶ τὰ δορυφορήματα ἥτοι τὰ πρόσωπα, ἅτινα ἀκολουθοῦσι τοὺς ἡγεμόνας. Ὁ δὲ χορὸς ἐκάστης τραγωδίας τὸ μὲν α' συνέκειτο ἐκ δώδεκα μελῶν, ἔπειτα δὲ ὁ Σοφοκλῆς ἠῤῥησεν αὐτὰ εἰς δέκα πέντε, καὶ ὁ ἀριθμὸς οὗτος ἐπεκράτησεν ἐφεξῆς. ¹

Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἡ τραγωδία εἶχε γελοῖόν τινα χαρακτηῖρα, ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ ἀποσεμνυνομένη ἀπεχωρίσθη τοῦ γελοίου, εἰς παράστασιν δὲ τούτου ἐφεξῆς ἐδημιουργήθη τὸ σατυρικὸν δράμα ἥτοι ἡ παίζουσα τραγωδία· προαγομένη δὲ ἡ τραγωδία ἐλάμβανεν ὡς ὑπόθεσιν πλὴν τῶν Διονυσιακῶν μύθων καὶ μύ-

Σημ. 1. Οἱ μὲν ὑποκριταὶ ὡς ἐκπροσωποῦντες τὸν ἠρωϊκὸν κόσμον ἐθήρεον καὶ τὸ μεγαλοπρεπές διὰ τῶν προσωπείων, διὰ τοῦ ὄγκου τῆς περιβολῆς καὶ τῶν καθόρων· (ἦτο δὲ ὁ κόθορος ὑψηλὸν καὶ παχύπελμον ὑπόδημα ἀμφοτέροις τοῖς ποσὶν ἀρμάζον). Οἱ δὲ χορευτοὶ ὡς ἀπεικονίζοντες τὸν τὴν Διονυσιακὴν τελετὴν πανηγυρίζοντα λαὸν παρίσταντο κατὰ τὸ ἀνάστημα ἴσοι πρὸς τοὺς πολλούς· ὁ χορὸς τοτὲ μὲν συμπάσχει τοῖς ἀγωνιζομένοις προσώποις συγγαίρων τῷ εὐτυχοῦντι ἢ συγαλῶν τῷ δυστυχοῦντι· τοτὲ δὲ ὅλον ἐκτός τοῦ ρεύματος τῶν παθῶν τῶν ἀνταγωνιζομένων ἰστάμενος καταπραῖνει τὰ πάθη, παραμυθούμενος ἢ καὶ συνδιαλάττων αὐτοὺς καὶ ποτε μὲν παρίσταται κατώτερος τοῦ ἥρωος μὴ δυνάμενος εἰς τὸ ἦθος καὶ τὸ φρόνημα ἐκείνου νὰ ἀντιωθῆ, ἄλλοτε δὲ πάλιν ὑπερεχει ἐκείνου· διότι εἰς ἠθικὸν μεγαλεῖον αἰρούμενος καὶ ἀπὸ περιοπῆς τὰ πράγματα κρίνων ἐκπροσωπεῖ ἢ τὸ ἰδανικὸν τῆς δημοσίας γνώμης, ὡς ὅταν βιοτικῆς ἐμπειρίας καὶ σοφίας διδάγματα παρέχη, ἢ καὶ τὸ τῆς ὄλης ἀνθρωπότητος, ὡς ὅταν ἀνυμνῆ τὴν εὐσέβειαν ἢ ἀνακηρύττῃ τὸ αἰδίων τῶν θεῶν νόμον ὣν ὁ "Ὀλμπὸς ἐστι πατήρ καὶ οὐδεμία λήθη κατακοιμήσει (Σοφ. Οἰδ. Τυρ. 863, Ἀντιγ. 332)· ἀλλὰ τὸ ἰδανικὸν τοῦτο ὁ χορὸς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἔχει παρὰ τῷ Σοφοκλεῖ· διὸ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης λέγει «καὶ τὸν χορὸν ἓνα δεῖ ὑπολαβεῖν τῶν ὑποκριτῶν καὶ μόριον τοῦ ὄλου καὶ συναγωνίζεσθαι μὴ ὡς παρ' Εὐριπίδῃ, ἀλλ' ὡς παρὰ Σοφοκλεῖ» Προβλ. καὶ οἱ ἀπὸ σκηνῆς..... ἠρώων μμηταί, οἱ δὲ ἡγεμόνες τῶν ἀρχαίων μόνου ἦσαν ἠρωες· οἱ δὲ λαοὶ ἄνθρωποι, ὧν ἐστὶν ὁ χορὸς. Ἀριστοτέλης. Προβλ. XIX, 48.

θους ἡρώων πολυπαθῶν καὶ βαρυνδαιμόνων ἐκ τοῦ Ἀργοναυτικοῦ, τοῦ Θηβαϊκοῦ καὶ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου· οἱ μῦθοι δ' οὗτοι παρείχον εἰς τὸν ποιητὴν ἔλευθερίαν, ἵνα διαπλάτῃ αὐτοὺς ἰδεώδεις.

2. Ὁρισμὸς τῆς τραγωδίας.

«Ἡ τραγωδία κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη μίμησις ἐστὶ πράξεως σπουδαίας καὶ τελείας μέγεθος ἐχούσης, ἡδυσμένῳ λόγῳ, χωρὶς ἐκάστου τῶν εἰδῶν ἐν τοῖς μορίοις, δρώντων καὶ οὐ δι' ἀπαγγελίας, δι' ἔλεου καὶ φόβου περαίνουσα τὴν τῶν τοιούτων παθημάτων κάθαρσιν».

Καὶ τελείαν μὲν νοητέον τὴν ἔχουσαν ἀρχὴν, μέσον καὶ τέλος, ὡς καὶ ἐν τῷ ἔπει. Ὡς πρὸς δὲ τὸ μέγεθος ἡ πράξις πρέπει νὰ ἔχη τοσοῦτον μῆκος, ὥστε καὶ σύνδηλος νὰ γίνηται καὶ εὐμνημόνευτος νὰ εἶναι. Ἡ μίμησις δὲ τῆς τοιαύτης πράξεως γίνεται ἐν λόγῳ ἡδυσμένῳ (τ. ἔ. ἔχοντι μέτρον, ἀρμονίαν καὶ μέλος)· καὶ τὰ διάφορα εἶδη τοῦ ἡδύσματος τούτου ἐν τοῖς διαφόροις μορίοις τῆς τραγωδίας πρέπει νὰ εἶναι κεχωρισμένα (χωρὶς). διότι τὰ μὲν διαλογικὰ μέρη περαίνονται μόνον διὰ μέτρον, τὰ δὲ χορικά διὰ μέλους· πρὸς δὲ ἡ μίμησις γίνεται οὐχὶ δι' ἀπλῆς ἀπαγγελίας, ὡς ἐν τῷ ἔπει ὑπὸ τοῦ ῥαψωδοῦ, ἀλλὰ διὰ προσώπων λεγόντων τε ἅμα καὶ δρώντων ἐνώπιον τῶν θεατῶν, ἵνα διεγείρωσι τὸν φόβον καὶ τὸν ἔλεον τοῦ θεατοῦ ἐπὶ τοῖς δρωμένοις· ὁ θεατὴς δηλαδὴ ὑπὸ τῆς τέχνης τοῦ ποιητοῦ ψυχαγωγούμενος καὶ μέχρι βαθμοῦ τινος συναυτίζων ἑαυτὸν πρὸς τὸν ἥρωα φοβεῖται μὲν περὶ ἐκείνου μὴ τι πάθῃ, ἔλεε δὲ αὐτὸν πάσχοντα ἢ παθόντα ἀνάξιόν τι· τὸν δὲ φόβον καὶ τὸν ἔλεον μεταχειρίζεται ἡ τραγωδία ὡς μέσον, ἵνα ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ αὐτῆς, ὅστις κατ' Ἀριστοτέλη εἶναι ἡ κάθαρσις καὶ ἰατρεία τῆς ὑπὸ τῶν παθημάτων τοῦ ἥρωος τεταραγμένης ψυχῆς τοῦ θεατοῦ· ἐπιτυγχάνεται δ' αὕτη, ἐὰν ἡ ἔκβασις τῆς πράξεως εἶναι σύμφωνος πρὸς τὸ ἠθικὸν συναίσθημα τοῦ ἀνθρώπου τ. ἔ. σύμφωνος πρὸς τὴν δικαιοσύνην.

1. Κατὰ τινὰς (προσβεύοντας l'art pour l'art) ἡ τραγωδία εἶναι τέχνη ἀνεξάρτητος καὶ οὐχὶ θεραπεινῆς τῆς ἠθικῆς. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἰδέαν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων σκοπὸς τοῦ τραγικοῦ ποιητοῦ ἦτο· «βελτίους ποιεῖν τοὺς πολίτας» διὰ τῆς διδασκαλίας καὶ νοουθεσίας αὐτοῦ. Ἀριστ. Βατρ. 1008· διὸ καὶ τὸ παριστᾶν ἀπὸ σκηνῆς δρᾶμα ἐλέγετο διδάσκειν (πρβλ. καὶ Ἀριστ. ΗΘ' Μεγ. σελ. 1190α 24 καὶ ἐν τῇ γραφικῇ ἴσως ἀντις εἶη ἀγαθὸς μμητής, ὅμως δὲ οὐκ ἂν ἐπαινεθῆι, ἂν μὴ τὸν σκοπὸν θῆ τὰ βέλτιστα μισέσθαι· τῆς ἀρετῆς ἅρα παντελῶς τούτ' ἐστίν, τὸ καλὸν προθεσθαι.

Κατὰ ταῦτα ἡ τραγωδία δὲν εἶναι ἀπλοῦν ψυχαγωγία. ἵνα δηλαδὴ διὰ τῆς μιμητικῆς τέχνης καὶ τοῦ πλαστοῦ τὰ φύσει λυπηρὰ συναισθήματα ἦτοι τὸν ἔλεον καὶ τὸν φόβον εἰς ἡδέα μεταβάλλῃ¹, διότι τοῦτο θὰ ἦτο ἥκιστα συντελεστικὸν εἰς τὴν ἠθικὴν διάπλασιν τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ ταυτοχρόνως γίνεται καὶ ὄργανον ἠθικῆς ἀνυψώσεως· διότι μεταφέρουσα τὸν θεατὴν ἀπὸ τοῦ πραγματικοῦ κόσμου, ἐν ᾧ οὐχὶ πάντοτε τὸ δίκαιον ἱκανοποιεῖται, εἰς ὑψηλότερον καὶ ἰδανικώτερον, ἐν ᾧ θᾶπτον ἢ βραδύτερον τὸ κακὸν κολάζεται καὶ ἡ θεία δικαιοσύνη ἐκλάμπει, ἐπιφέρει τὴν ἠθικὴν βελτίωσιν τοῦ ἀνθρώπου².

3. Τὰ κατὰ ποσὸν μέρη τῆς τραγωδίας.

Τὰ κατὰ ποσὸν μέρη ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τραγωδίᾳ εἶναι κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη δύο, τὸ διαλογικὸν καὶ τὸ χορικὸν ὧν τὸ μὲν διαιρεῖται εἰς πρόλογον, ἐπεισόδιον καὶ ἐξοδον, τὸ δὲ χορικὸν εἰς πάροδον καὶ στάσιμον³. πρόλογος μὲν εἶναι μέρος ὅλον τραγωδίας τὸ πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ χοροῦ, ἐπεισόδιον δὲ μέρος ὅλον τραγωδίας τὸ μεταξὺ ὄλων χορικῶν μελῶν. Τὸ ἐπεισόδιον σημαίνει τὴν κυρίαν πράξιν ἔλαβε τὸ ὄνομα τοῦτο ἐκ τοῦ χρόνου ἐκείνου, καθ' ὃν ὁ χορὸς εἰσήρχετο πρότερος, ὁ δὲ ὑποκριτὴς «ἐπ' αὐτῷ τὴν εἴσοδον ἐποιεῖτο»· καὶ ἐξοδος μέρος ὅλον τραγωδίας, μεθ' ὃ δὲν ὑπάρχει χοροῦ μέλος· διαλέγονται δὲ οἱ ὑποκριταὶ πρὸς ἀλλήλους ἢ διὰ πολλῶν στίχων ἢ δι' ἑνός, ὅπερ λέγεται στιχομυθία (μονομαχία τις διὰ λόγων), ὅταν τὸ πάθος αὐτῶν ἐπιταθῇ· ἐν σφοδροτέρῳ δὲ πάθει οἱ διαλεγόμενοι τέμνουσι τὸν στίχον εἰς δύο καὶ τρία μέρη καὶ αἱ διαλογικαὶ αὗται διαμάχαι καλοῦνται ἀντιλαβαί.

Τοῦ δὲ χορικοῦ μέρους πάροδος μὲν λέγεται τὸ ἄσμα, ὅπερ

1. «Ἐλεος μὲν περὶ τὸν ἀνάξιον (=ἀναξίως πάσχοντα), φόβος δὲ περὶ τὸν ὅμοιον». Ἀριστοτέλ.

2. Διὸ καὶ κατὰ Γοργίαν «ἡ τραγωδία ἐστὶν ἀπάτη γινομένη διὰ μύθων καὶ παθῶν, ἣν ὁ τε ἀπατήσας δικαιοτέρος τοῦ μὴ ἀπατήσαντος ὁ τε ἀπαθηθεὶς σοφώτερος τοῦ μὴ ἀπαθηθέντος· εὐάλωτον γὰρ ὑφ' ἡδονῆς λόγῳ τὸ μὴ ἀναίσθητον.

3. Τῆς ποιήσεως δημοτερέστερον καὶ ψυχαγωγικώτερον ἡ τραγωδία». Πλάτ. Μίνω 321 Α.

τὸ εἰδόμενον διακεῖται ἐν στροφῶν καὶ ἀντιστροφῶν.

ἄδει ὁ χορὸς παριῶν εἰς τὴν ὀρχήστραν· στάσιμον δὲ τὸ ὅπερ ἄδει καταλαβὼν ἤδη τὴν προσήκουσαν ἐν τῇ ὀρχήστρᾳ στάσιν (θέσιν) οὐχὶ ἀκίνητος μένων· διὰ ζωηρᾶς δὲ ὀρχήσεως ἄδει ἐνίστε ὁ χορὸς τὸ λεγόμενον ὑπόρχημα ἐνθουσιασμόν καὶ ἡδονὴν ἐκδηλῶν. Ἐν ᾧ δὲ συνήθως ὁ μὲν χορὸς ἦδεν, οἱ δὲ ὑποκριταὶ ἀπήγγελλον τὰ ἑαυτῶν μέρη, ἐνίστε οἱ ὑποκριταὶ καὶ ὁ χορὸς ἄδοι σιν ἀμοιβαίως καὶ τὰ ἀμοιβαῖα ταῦτα μέλη θρηνητικὰ ὄντα λέγονται κοιμοί. ¹ ἄλλοτε δὲ καὶ οἱ ὑποκριταὶ μόνοι ἄδουσι καὶ τὰ ἄσματα αὐτῶν ἀπὸ σιγηνῆς ὀνομάζονται· τὰ δ' ὑπὸ ἐνὸς μόνου ὑποκριτοῦ ἄδόμενα ἄσματα λέγονται μονοῦδια. ²

Τὰ τῶν ὑποκριτῶν μέρη διαφέρουσι τῶν τοῦ χοροῦ προσέτι κατὰ τε τὴν διάλεκτον καὶ τὸ μέτρον· διότι ἡ διάλεκτος ἐν μὲν τῷ διαλόγῳ εἶναι ἡ ἀρχαία Ἄττική, μεγαλοπορεπῆς καὶ πᾶς τραχεῖα παρὰ τῷ Αἰσχύλῳ, ῥαλλή καὶ γλαφυρά παρὰ τῷ Σοφοκλεῖ, ῥαλλωτέρα δὲ εὐχῆς καὶ εὐρυθμίας παρὰ τῷ Εὐριπίδῃ. Οὗτος ἔξευγενίσας τὴν γλῶσσαν τῆς συνηθείας ἐδημιούργησε μέσον τὸ λεκτικὸν ὕφος, ὅπερ καὶ σαφές καὶ εὐκόλον εἰς πάντας ἦτο, κα ἀνυψοῦτο ὑπεράνω τῆς ταπεινῆς τῶν ἀγοραίων γλώσσης.

Ἐν δὲ τοῖς χορικοῖς ἄσμασιν ἡ Ἄττικὴ διάλεκτος χρωματίζεται διὰ δωρισμῶν· διότι ἡ τραγωδία τὰ μέλη παρέλαβεν ἐκ τῆς χορικῆς τῶν Δωριέων ποιήσεως.

Μέτρον δὲ ἐν μὲν τοῖς διαλόγοις εἶχεν ἡ τραγωδία παλαιότερον μὲν τὸ τροχαϊκὸν τετράμετρον, ὕστερον δὲ κανονικῶς τὸ ἰαμβικὸν τρίμετρον, ἐν δὲ τοῖς ἄσμασι τὰ ποικίλα τοῦ χορικοῦ μέλους μέτρα.

4. Τὰ κατὰ ποιὸν μέρη τῆς τραγωδίας.

Τὰ δὲ μέρη τῆς τραγωδίας τὰ κατὰ ποιόν, ἔξ οὗ δηλ. ἔξαροτάται ἡ τῆς τραγωδίας ποιότης, εἶναι κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη ὁ

Σημ. 1 κοιμὸς παρὰ τὸ κόπτεσθαι, ἄσμα μετὰ κοπετοῦ.

Σημ. 2. Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τελείᾳ τραγωδίᾳ τὰ κατὰ ποσὸν μέρη συνήθως εἰσὶν 9 ἦτοι 5 διαλογικά καὶ 4 χορικά, (πρόλογος, πάροδος, α' ἐπεισόδιον, α' στάσιμον, β' ἐπεισόδιον, β' στάσιμον, γ' ἐπεισόδιον, γ' στάσιμον, ἔξοδος)· ἐνίστε δὲ εἶναι 4 τὰ ἐπεισόδια καὶ 4 στάσιμα, ὅτε τὰ μέρη ὅλα γίνονται 11. *α.χ. εἰς Οἰδίποδ τρῶμα.*

μῦθος, τὸ ἦθος, ἡ λέξις, ἡ διάνοια, ἡ ὄρις καὶ ἡ μελοποιία, ὧν σπουδαιότερά εἰσιν ὁ μῦθος καὶ τὸ ἦθος.

Ὁ μῦθος ἦτοι ἡ τῶν πραγμάτων σύνθεσις εἶναι κατ' Ἀριστοτέλη τὸ σπουδαιότερον· διότι ὁ μῦθος εἶναι τὸ νῆμα, ἐξ οὗ αὕτη πλέκεται· διὸ καὶ ἄριστον δράμα εἶναι τὸ ἀρίστην πλοκὴν ἔχον, ὡς ὁ Οἰδίπους τύραννος τοῦ Σοφοκλέους. Ὁ μῦθος δὲ εἶναι ἢ ἀπλοῦς ἢ πεπλεγμένος, ὅταν δηλ. ἔχη περιπέτειας ἢ ἀναγνωρίσεις ἢ καὶ ἀμφοτέρη. Καὶ περιπέτεια μὲν λέγεται ἢ εἰς τὸ ἐναντίον μεταβολὴ τῶν πραττομένων κατὰ τὸ πιθανόν, ὡς ἐν τῷ Οἰδίποδι τυράνῳ, ἔνθα ἐλθὼν ὁ Κορίνθιος ἄγγελος, ἵνα εὐφράνη τὸν Οἰδίποδα καὶ ἀπαλλάξῃ αὐτὸν τοῦ πρὸς τὴν μητέρα φόβου δηλώσας, τίς ἦτο, τοῦναντίον ἐποίησεν. Ἀναγνωρίσεις δὲ λέγεται, ὡσπερ καὶ τὸ ὄνομα σημαίνει, ἢ ἐξ ἀγνοίας εἰς γνῶσιν μεταβολὴ ἢ πρὸς φιλίαν ἢ πρὸς ἐχθραν τῶν πρὸς εὐτυχίαν ἢ δυστυχίαν ὄρισμένων προσώπων, ὡς ἐν τῇ μνημονευθείσῃ τραγωδίᾳ ὁ Οἰδίπους ἀναγνωρίσας, ὅτι ἀπέκτεινε τὸν πατέρα καὶ ἔγνωε τὴν μητέρα, γίνεται ἐχθρὸς ἑαυτοῦ καὶ ἐξορύσσει τοὺς ὀφθαλμούς. Τοῦ μύθου γ' μέρος εἶναι τὸ πάθος, τὸ κινεῖν τὸν θεατὴν εἰς φόβον καὶ ἔλεον· εἶναι δὲ πάθος «πρᾶξις φθαρτικὴ καὶ ὀδυνηρά, οἷον οἷτε ἐν τῷ φανερωῦ θάνατοι καὶ αἱ περιωδυνίαι καὶ τρώσεις καὶ εἴ τι ἄλλο τραγικόν ἐστιν», ὡς ἡ ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν ἐγκατάλειψις τοῦ Φιλοκίτητος ἐν ταῖς ἀκταῖς τῆς Λήμνου ἢ ἢ τῆς Ἀριάδνης ἐν Νάξῳ ὑπὸ τοῦ Θησέως· διότι αἱ τοιαῦται καταστάσεις καὶ τοῦ θανάτου ὁμότεραί εἰσι καὶ ταράττουσι τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν καὶ κινεῖσι τὸν φόβον καὶ τὸν ἔλεον.

Ἡ δὲ τραγικὴ πρᾶξις διὰ τοῦ ἔλεινοῦ καὶ φοβεροῦ ἠθικῶς ἀνακουφίζει τὸν θεατὴν, ὅταν πάσχωσι μῆτε οἱ ἐπ' ἀρετῇ διαπρέποντες μῆτε οἱ ἐπὶ κακίᾳ (διότι τὸ μὲν εἶναι μιαιρόν, τὸ δὲ ἥκιστα τραγικόν), ἀλλ' οἱ ἐν τῷ μέσῳ κείμενοι καὶ ὅταν οὗτοι μεταβάλλωνται ἐξ εὐτυχίας εἰς δυστυχίαν μὴ διὰ μοχθηρίαν, ἀλλὰ δι' ἁμαρτίαν¹.

¹ ἦθος δὲ εἶναι οἰονεὶ ἢ φυσιογνωμία τῆς ψυχῆς, ἐκ δὲ τοῦ

1. «Ἐστὶν ἀτυχήματα μὲν ὅσα παράλογα καὶ μὴ ἀπὸ μοχθηρίας, ἁμαρτήματα δὲ ὅσα μὴ παράλογα καὶ μὴ ἀπὸ πονηρίας, ἀδικήματα δὲ ὅσα μῆτε παράλογα ἀπὸ πονηρίας τέ ἐστιν (ἐν τῇ προαιρέσει ἐστὶν ἡ μοχθηρία καὶ τὸ ἀδικεῖν).» Ἀριστοτέλ. ἐπομένως εἰς τὴν ἁμαρτίαν δηλ. τὴν ἀποπλάνησιν ἐκ τῆς εὐθείας ὁδοῦ δύναται νὰ περιπέσῃ καὶ ἄνθρωπος φύσει δίκαιος καὶ ἀγαθός.

ἤθους δηλοῦται ἢ προαίρεσις τῶν πραττόντων· γίνεται δὲ ἢ ἠθοποιία, ὅταν εἰς τὰ δρώντα πρόσωπα προσάπτηται διάνοια καὶ λέξις οἰκεία πρὸς τὸ γένος ἡρμοσμένη καὶ τὴν ἡλικίαν καὶ τὴν παιδείαν, τὸ ἐπιτήδευμα καὶ τὰ ἄλλα ἐν οἷς διαφέρουσι πρόσωπα προσώπων, ὥστε οἱ λόγοι νὰ φαίνωνται τῶν ἠθῶν ὄντες εἰκόνες. Ἐν ᾧ δὲ τὰ ἠθῆ δηλοῦσι τὴν προαίρεσιν καὶ ποιότητα τῶν δρώντων προσώπων, τί δηλονότι προαιροῦνται ἢ ἀποστρέφονται οἱ λέγοντες, χρησιμεύουσιν ἅμα ὡς αἷτια καὶ ἐλατήρια τῶν πράξεων· εἰκονίζουσι δὲ οἱ τραγικοὶ τοὺς χαρακτήρας ἰδανικούς, ὁμοιάζοντες πρὸς τοὺς ἀγαθοὺς εἰκονογράφους, οἵτινες γράφουσι μὲν τοὺς ἀνθρώπους ὁμοίους, ἀλλὰ καλλίους¹.

5. Περὶ θεάτρου

Τὸ θέατρον ὡς τόπος πρὸς θεάν κατ' ἀνάγκην ἐγένετο κυκλοκλιτερές ἢ ἡμικυκλιοειδές· διότι οἱ θεαταί, ἵνα καλῶς θεῶνται, ἴστανται ἢ κάθηνται περὶ τὸν τεχνίτην· ἐπειδὴ δὲ ὁ ἀριθμὸς τῶν θεατῶν ἠξάνετο, κατ' ἀνάγκην τὰ ὄπισθεν βάρθρα ἀνηγείροντο ὑψηλότερα. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν κατεσκευάζοντο ξύλινα τὰ θέατρα· ἀλλ' ἐπειδὴ ταῦτα δὲν ἦσαν ἀσφαλῆ, ἢ δ' ἐκ λίθων οἰκοδόμησις αὐτῶν ἐν ἐπιπέδῳ δαπανηρά, οἱ Ἕλληνες οἰκονομίας καὶ εὐρυχωρίας χάριν ἐξέλεξαν ἐπικλινεῖς θέσεις πρὸς κατασκευὴν τοῦ θεάτρου. Κοιλαίνοντες δηλ. ἐπικλινεῖς λόφους, εὐκόλως ἠδύναντο νὰ λαξεύσωσιν ἐν αὐτοῖς ἐδώλια καὶ διὰ μικρᾶς ἐπιχώσεως νὰ παρατείνωσιν αὐτὰ εἰς ἡμικύκλια, ὡς ἐν τῇ Ν. πλευρᾷ τῆς ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ἔνθα κατεσκευάσθη τὸ τοῦ Διονύσου θέατρον, τὸ πρότυπον πάντων τῶν ἄλλων τῆς ἀρχαιότητος θεάτρων, ὅπερ ἀπεκάλυψαν αἱ ἀρχαιολογικαὶ ἀνασκαφαί (1862).

Μέρη δὲ τοῦ ἑλληνικοῦ θεάτρου εἶναι α' ὁ τῶν θεατῶν χώρος ἢ τὸ *κοῖλον* ὅπερ σχηματίζον τμήμα κύκλου (185—226°) ἔχει τὰ ἐδώλια τῶν θεατῶν· ταῦτα δὲ ἀποτελοῦσι συνεχῆ ἡμικύκλια ὑπερκείμενα ἀλλήλων καὶ ὁμόκεντρα ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω εὐρυνόμενα. Τὸ ὅλον κοῖλον διὰ μὲν τῶν ἐκ τῆς ὀρχήστρας ἀκτινοειδῶς ἀνερχομένων κλιμάκων διαιρεῖται εἰς τμήματα σφηνοειδῆ, τὰς *κερκίδας*, διὰ δὲ τῆς εὐρείας διόδου ἢ τοῦ *δια-*

1. Ἀριστ. ποιητ. 15 «ἐπεὶ δὲ μίμησίς ἐστιν ἡ τραγωδία βελτιόνων, δεῖ μμεῖσθαι τοὺς ἀγαθοὺς εἰκονογράφους· καὶ γὰρ ἐκεῖνοι ἀποτιδόντες τὴν οἰκείαν μορφήν, ὁμοίους ποιούντες καλλίους γράφουσιν».

ζώματος διατέμενεται εἰς δύο τμήματα, τὸ ἀνώτερον καὶ τὸ πρὸς τῇ ὀρχήστρᾳ, ὅπερ ἔχει τὰ προκριτώτερα καὶ τὰ τιμιώτερα ἐδώλια. Τεῖχος δὲ μετὰ στοῶν περιέβαλλεν ὄλον τὸ κοῖλον, ὅπερ ἦτο ἄστεγον. Τὸ χωρητικὸν αὐτοῦ ἦτο διάφορον κατὰ τὸ πλῆθος τῶν κατοίκων ἐκάστης πόλεως. Οὕτω λ. χ. τὸ μὲν τῆς Ἐπιδαύρου, τὸ ἀξιολογώτατον πάντων ἀρμονίας ἔνεκα καὶ κάλλους κατὰ τὸν Πausanίαν, ἐχώρει μέχρι 16 χιλιάδων θεατῶν, τὸ τῶν Συρακουσῶν 22, τὸ ἐν Ἀθήναις 30 καὶ τὸ ἐν Μεγάλῃ πόλει 44 χιλιάδας· β' ὁ τοῦ χοροῦ τόπος ἦ ἡ **ὀρχήστρα**, ἣτις κατὰ τοὺς ἐνδόξους μὲν χρόνους εἶχε κυκλωτερὲς τὸ σχῆμα, ὕστερον δὲ ἡμικυκλιοειδές· αὕτη ὑπῆρξεν ἡ ἀφεταιρία καὶ τὸ κέντρον πάντων τῶν ἄλλων τοῦ θεάτρου μερῶν, ὡς ὁ χορὸς ἐγένετο ἡ ἀρχὴ καὶ ὁ πυρὴν ὄλου τοῦ δράματος. Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἰσοπέδου ἐδάφους αὐτῆς ἔκειτο ὁ βωμὸς τοῦ Διονύσου ἢ ἡ **θυμέλη**, περὶ ἣν ἐτελοῦντο αὐτὰ ὀρχήσεις καὶ οἱ ἐλιγμοὶ τοῦ χοροῦ.

Καὶ γ' μέρος τοῦ θεάτρου ἦτο ὁ πρὸς ὑπόκρισιν χώρος ἢ ἡ **σκηνή**, ἣτις δὲν διετηρήθη ἐν τοῖς σφζομένοις θεάτροις. Τὸ σκηνικὸν οἰκοδόμημα ἀπεικονίζον **ἀνάκτορα βασιλέως** εἶχε τρεῖς θύρας, ὧν ἡ μέση ἐκαλεῖτο **βασιλείος**, διότι διὰ ταύτης ἐξῆρχετο ὁ βασιλεὺς. Ἄλλοτε δὲ ἀπικρόνιζε **ναόν**, **σκηνήν ἀρχιστρατήγου** ἢ καὶ **ἀγροτικὸν** ἢ παραθαλάσσιον **τοπεῖον**. Τὰ δὲ παρασκήνια ἦτοι αἱ πτέρυγες τοῦ ἀνακτόρου ἐχρησίμευον πρὸς διατριβὴν τῶν ὑποκριτῶν καὶ διατήρησιν [τοῦ ἱματισμοῦ αὐτῶν καὶ τῶν θεατρικῶν σκευῶν. Τὸ ἔμπροσθεν μέρος τῆς σκηνῆς, εἶδος ἐξέδρας, τριγώνου σχῆμα ἔχον, ἐκαλεῖτο **προσκήνιον**, **λογεῖον** ἢ **ὀκρίβας** ¹, ἐφ' οὗ ἱστάμενοι οἱ ὑποκριταὶ ἔλεγον· ² ἦτο δὲ τοῦτο ὑψηλότερον (περίπου 5 πόδας) τῆς ὀρχήστρας, ἔχον **τρεις** βαθμίδας· ἐπὶ δὲ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων κατεσκευάσθη ἐπὶ ὑψηλότερον (3—4 μ.).

Ἐκ δὲ τῶν μηχανημάτων τοῦ θεάτρου ἄξια μνείας εἶναι α' ἢ **ἐξώστρα** ἢ **ἐκκύκλημα** τραπεζοειδὲς τὸ σχῆμα, οὗ στρεφομένου ἐξεφέροντο τὰ ἐντὸς τῆς σκηνῆς, οἷον τραυματῆαι, νεκροὶ

1. Ἐπ' ὀκρίβαντος τοὺς ὑποκριτὰς ἀνεβίβασεν ὁ Αἰσχύλος. Φιλόστρ. β' Ἀπολλ. στ' 11, 10.

2. Κατ' ἀρχὰς ὑποκριταὶ καὶ χορὸς ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου (ἐπὶ τῆς ὀρχήστρας) ἔμενον, ὡς δύναται τις νὰ εἰκόσῃ καὶ ἐκ τοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ σφολομένου θεάτρου.

κλπ. β' αἱ πρὸς ταῖς ἑκατέρωθεν θύραις συμπεπηγμένα *περίκτοι* (μηχαναί), πρίσματα σχῆμα ἔχουσαι ὧν ἑκάστη τῶν τριῶν πλευρῶν ἐκαλύπτετο ὑπὸ εἰκόνων· περιαγόμεναι δὲ αὗται διὰ στροφέως μετέβαλλον τὴν σκηνήν· γ' ἡ κατ' ἔξοχὴν μηχανή, *εἶδος γεράνου*, δι' οὗ κατήγοντο πρόσωπα μετέωρα· καὶ ἐκ ταύτης ἡ πολυθρύλητος φράσις, ὃ ἀπὸ *μηχανῆς θεός*· τούτοις δὲ προσθετέον τὸ *βροντεῖον* καὶ τὸ *θεολογεῖον* (ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ λογεῖον), ἐφ' οὗ ἰστάμενοι θεοὶ καὶ ἡμίθεοι ἔλεγον.

Ἐν τῷ θεάτρῳ τὸ μὲν πρῶτον δωρεὰν ἔθεῶντο, ὕστερον δὲ εἰσήρχοντο διὰ συμβόλου (=εἰσιτηρίου), ὅπερ ἠγόραζον παρὰ τοῦ θεατρῶνου, τῶν μὲν κρειτόνων θέσεων ἀντὶ δραχμῆς, τὸ δὲ τῶν κατωτέρων ἀντὶ δύο ὀβολῶν καὶ τὸ χρηματικὸν τοῦτο ποσὸν ἐκαλεῖτο *θεωρικόν*. τὸ θεωρικὸν δὲ τοῦτο οἱ πενέστεροι τῶν πολιτῶν ἐλάμβανον ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου διὰ νόμου ἀπὸ τοῦ 410 π. Χ. οὕτω δὲ διὰ τῆς προνοίας τῶν ἐν Ἀθήναις πολιτικῶν κατέστη καὶ εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις τοῦ λαοῦ προσσιτὴ ἡ ἀπὸ τῆς εὐγενεστάτης τέχνης ἀπόλαυσις καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς διδασκαλία, διότι τὸ θέατρον εἶχε *θηρησκευτικὸν* καὶ *διδασκικὸν* χαρακτῆρα, ἦτο *λαϊκὸν σχολεῖον*, φροντίζον διὰ τὴν πνευματικὴν καὶ τὴν ἠθικὴν μόρφωσιν τῶν πολιτῶν. Εἰς τὸ ἀρχαῖον θέατρον, ἐν ᾧ ἡ διδασκαλία ἐγίνετο μόνον τὴν ἡμέραν, ἐφοίτων οὐ μόνον ἄνδρες, ἀλλὰ καὶ γυναῖκες κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν τραγωδιῶν. Τὸ Ἀττικὸν δράμα ἀνῆλθεν εἰς τὴν ἀνωτάτην τῆς ἀναπτύξεως βαθμίδα καὶ δι' ἄλλους λόγους καὶ διὰ τὸ λεπτόγνωμον καὶ τὴν μουσικὴν παιδείαν τῶν θεατῶν, οἵτινες κατὰ ταῦτα ὑπερέβαλον πάντας τοὺς λαοὺς ἀρχαίους τε καὶ νεωτέρους.

6. Διδασκαλία τῶν δραμάτων.

Ἐπειδὴ ἡ διδασκαλία τῶν δραμάτων ἦτο δαπανηρά, ἡ πόλις πρὸς ἀνακούφισιν τοῦ δημοσίου ταμείου ἔταξε διὰ νόμον τὴν καλουμένην *χορηγίαν*, μίαν τῶν ἐγκυκλίων λειτουργιῶν οὖσαν. Οἱ χορηγοὶ ὄντες τῶν πλουσιωτέρων πολιτῶν ἐδαπάνων

1. Κατόπιν ἐλάμβανον καὶ πάντες οἱ πολῖται τὸ θεωρικὸν δωρεάν, ἐπὶ δὲ Δημοσθένους ὑπῆρχε καὶ νόμος ἀπαγορευῶν ἐπὶ ποινῇ θανάτου τὴν μετατροπὴν τῶν θεωρικῶν χρημάτων εἰς στρατιωτικά.

τὰς ἀναγκαίαις δαπάναις διὰ τὴν ἄσκησιν τῶν χορευτῶν καὶ τὴν προπαρασκευὴν τοῦ δράματος. Καὶ ἡ μὲν φυλὴ ὥριζε τὸν χορηγὸν αὐτῆς, ὁ δὲ δραματικὸς ποιητὴς ὁ θέλων νὰ διδάξῃ ἤτιι χορὸν παρὰ τοῦ ἐπωνύμου ἄρχοντος¹, ὅστις παρέπεμπεν αὐτὸν πρὸς τὸν ἐπὶ τούτῳ ὀρισθέντα χορηγόν· οὗτος δὲ συνέλεγε τότε τοὺς χορευτὰς ἐκ τῆς ἑαυτοῦ φυλῆς, οὓς ἢ αὐτὸς ὁ ποιητὴς ἐν τῷ χορηγίῳ ἐξήσκει περὶ τὴν ᾠδὴν τῶν ἁσμάτων καὶ τὴν ὄρχησιν τῶν ἐν τῷ δράματι ὄρχημάτων ἢ διὰ χοροδιδασκάλου ἐδίδασκεν αὐτούς.

Ἐντὶ δὲ τῶν δαπανῶν² καὶ τῶν ἄλλων κόπων παρείχεται ὑπὸ τῆς πόλεως τῷ χορηγῷ, ἔαν ἐνίκα ὁ χορὸς αὐτοῦ, χαλκοῦς τρίπους, ὃν ἐκεῖνος εἰς μνήμην τῆς νίκης ἠδύνατο νὰ ἀφιερῶσιν εἰς ναὸν ἢ ν' ἀναθήσῃ ἐπὶ μνημείου ἐφ' οὗ ἐπεγράφετο τὸ ὄνομα τοῦ ἄρχοντος, τὸ τοῦ χορηγοῦ³ μετὰ τῆς φυλῆς αὐτοῦ καὶ τὸ τοῦ ποιητοῦ. διὸ καὶ ἡ ὁδὸς Α τῆς Ἀκροπόλεως ἐφ' ἧς ἦσαν τὰ χορηγικὰ ταῦτα μνημεῖα ἐκαλεῖτο ὁδὸς τῶν Τριπόδων.

Αἱ δραματικαὶ διδασκαλίαι τελοῦμεται κατὰ τὰς ἐορτὰς τοῦ Διονύσου εἶχον παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἀγωνιστικὸν χαρακτῆρα ἥτοι ἦσαν ἀγῶνες πρὸς τιμὴν τοῦ θεοῦ καὶ ἐγίνοντο ὑπὸ ποιητῶν συνήθως τριῶν ἐκλεγομένων ὑπὸ τοῦ ἀρμοδίου ἄρχοντος· διὰ τοῦτο καὶ περὶ τοῦ ποιητοῦ ἐλέγεται «ἀγωνίζεσθαι δράμα ἢ καθίεναι δράμα» (εἰς ἀγῶνα), Ἡ δὲ κρίσις τῶν δραμάτων ἦτο ἀνατεθειμένη πέντε κριταῖς, οἵτινες παρακολουθοῦντες τὸν δραματικὸν ἀγῶνα ἀπένεμον μετὰ σύσκεψιν βραβεῖα ἥτοι τὰ πρωτεῖα, τὰ δευτερεῖα καὶ τὰ τριτεῖα.

Ἐκαστος δὲ ποιητὴς ἠγωνίζετο διὰ τεσσάρων δραμάτων ὧν τρία μὲν ἦσαν τραγωδία (τριλογία), τὸ τέταρτον δὲ σατυρικὸν δράμα· τὰ τέσσαρα δὲ ταῦτα δράματα ἀπετέλουν τὴν καλουμένην τετραλογίαν.

Ἐκ τῶν τριῶν δὲ τραγωδιῶν ἡ μὲν α' ἐλέγεται πρότασις, ἡ δὲ β' ἐπίτασις καὶ ἡ γ' κινάτασις ἥτοι κατάπαυσις τοῦ ψυχικοῦ

1. Τῶν μὲν μεγάλων Διονυσίων προϊστάτο ὁ ἐπώνυμος ἄρχων, τῶν δὲ Ληναίων ὁ ἄρχων βσιλεύς καὶ τῶν κατ' ἀγροῦς ἢ μικρῶν Διονυσίων ὁ δήμαρχος.

2. Ἡ δαπάνη διὰ μὲν τὸν χορὸν τῆς τραγωδίας ἀνήρχετο εἰς δραματῶν τρισηχίλιας, διὰ δὲ τὸν τῆς κωμωδίας ἦτο ὀλιγωτέρα.

3. Τοιοῦτον μνημεῖον ἦτο καὶ τὸ νῦν σωζόμενον τοῦ Λυσικράτους Α. τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τὸ τοῦ Θρασύλλου ὑπεράνω τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου.

σάλου τῶν θεατρῶν (Ὁρέστεια), οὓς ἐφοίδρουνεν ὕστερον τὸ σατυρικὸν δράμα. Διὰ τῶν δραματικῶν τούτων ἀγῶνων θαυμαστός τις ἀριθμὸς πρωτοτύπων δραμάτων παρήχθη ἤτοι περὶ τὰ 3300, ὧν 1500 ἦσαν τραγωδίαί καὶ 1600 κωμωδίαί καὶ ταῦτα ἐντὸς τριῶν περίπου αἰῶνων (520—260 π.Χ.). Ἄλλ' ἐκ τοῦ πλουσιωτάτου θησαυροῦ τούτου περιεσώθησαν ἀκέραιοι μόνον τριάκοντα δύο τραγωδίαί ἤτοι ἑπτὰ τοῦ Αἰσχύλου, ἑπτὰ τοῦ Σοφοκλέους καὶ δέκα ὀκτὼ τοῦ Εὐριπίδου, πρὸς δὲ ἓν σατυρικὸν δράμα τοῦ αὐτοῦ, ἔνδεκα κωμωδίαί τοῦ Ἀριστοφάνους καὶ πληθὺς ἀποσπασμάτων, ἅτινα πολλαπλασιάζονται καθ' ἑκάστην ἐκ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἀνευρισκομένων παπύρων.

Ἦδη δὲ ἐξεταστέοι α' οἱ πρῶτοι τραγικοὶ ποιηταὶ καὶ β' οἱ τρεῖς μεγάλοι τραγικοὶ

Καὶ α' οἱ πρῶτοι τραγικοὶ τούτων ἀξιολογώτεροι πλὴν τοῦ Θέσπιδος, ὅστις εἰσήγαγε τὸν πρῶτον ὑποκριτὴν, ἐγένοντο ὁ Πρατίνας ἐκ Φλιοῦντος, ὅστις εἰσήγαγεν εἰς Ἀθήνας τὸ σατυρικὸν δράμα· β' ὁ Φρύνιχος, τοῦ ὁποίου σπουδαιότεραι τραγωδίαί ἦσαν αἱ Φοίνισσαι καὶ ἡ Μιλήτου ἀλωσις ἧς ἐνεκεν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐτιμωρήθη διὰ προστίμου χιλίων δραχμῶν, διότι ἐκίνησε τὸ θέατρον εἰς δάκρυα «οἰκεῖα κακὰ» ἀναμνήσας· καὶ γ' ὁ Χοιρίλος, ὅστις διέπρεψεν ὡς ποιητῆς σατυρικῶν δραμάτων «βασιλεὺς ἐν Σατύροις»· οὗτος ἐποίησε πολλὰ δράματα καὶ πλείστας νίκας ἔλαβεν, ἀλλ' ἐκ τῶν δραμάτων τῶν ποιητῶν τούτων μόνον ὀλίγα ἀποσπάσματα σώζονται. β' οἱ τρεῖς μεγάλοι τραγικοὶ.

7. Αἰσχύλος (525-456)

Πατὴρ τῆς τραγωδίας ὁμολογεῖται ὁ Αἰσχύλος, ὅστις ἦτο υἱὸς Εὐφοροῖωνος ἐξ εὐγενοῦς οἴκου τῆς Ἐλευσίως· ἡ εὐγένεια τοῦ αἵματος, ἡ ἀριστοκρατικὴ ἀνατροφὴ, ἡ δημοκρατικὴ ἐλευθερία

1. Ἡ πολιτεία ἐχάραττεν ἐπὶ μαρμαρίνων πλακῶν τὰ ὀνόματα τῶν νικησάντων χορηγῶν, τῶν ποιητῶν καὶ τῶν δραμάτων αὐτῶν, αἵτινες ἐφυλάσσοντο ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς πόλεως· αἱ πλάκες αὗται ἐλέγοντο διδασκαλῖαι, διότι καὶ τὸ παριστᾶν δράματα ἀπὸ σκηνῆς ἐλέγετο διδάσκειν· τοιαῦται πλάκες ἀνευρίσκονται καὶ σήμερον, μία δὲ εἶναι τοῦ 472 π.Χ. δεικνύουσα τὸν Περικλῆ χορηγὸν καὶ τὸν Αἰσχύλον ποιητὴν.

καὶ οἱ μεγάλοι τῶν Ἑλλήνων ἐθνικοὶ ἀγῶνες οἱ ἀπὸ τῶν βαρβάρων συνεβάλλοντο ἵνα διαπλασθῇ τὸ μὲν ἦθος τοῦ ποιητοῦ εὐσεβές καὶ γενναῖον, τὸ δὲ φρόνημα ὑψηλόν· ὁ Αἰσχύλος προθύμως μετέσχε πάντων τῶν ἐναντίον τῶν Περσῶν ἀγῶνων, ἐν Μαραθῶνι δὲ ἡρωϊκῶς μαχόμενος καὶ πολλὰ τραφεῖς ἀπηνέχθη λιπόθυμος ἐκ τῆς μάχης, ἐν ᾧ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Κυνέγειρος διὰ τοῦ ἡρωϊκοῦ θανάτου ἐκίνει τὸν θαυμασμόν πάντων. Ὁ Αἰσχύλος τῶν τραγικῶν ἀγῶνων μετέσχε τῷ 500 π.Χ., ἀλλὰ τὴν πρώτην νίκην ἔλαβε τῷ 484, ἔκτοτε δὲ ἀποβαίνει ὁ ἦρωες τῆς τραγικῆς σκηπῆς μέχρι τοῦ 468, ὅτε ἠττήθη ὑπὸ τοῦ νεωτερίζοντος Σοφοκλέους, τὸ πρῶτον ἐμφανιζομένου εἰς τὸν δραματικὸν ἀγῶνα. Ἐφεξῆς δὲ οἱ δύο δραματικοὶ κρατοῦσι τῆς σκηπῆς μετ' ἀμοιβαίας ἐπιτυχίας. Ὁ Αἰσχύλος προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ φιλομούσου τυράννου Ἰέρωνος μετέβη καὶ εἰς Συρακούσας, ἔνθα ἐποίησε τὰς Αἰτναίας, τραγωδίαν, ἣτις ὑπομνησκει τὴν νεωστί ὑπὸ τοῦ τυράννου κτισθεῖσαν πόλιν Αἴτνην· τῷ δὲ 458 διδάξας ἐν Ἀθήναις τὴν Ὀρέστειαν, ἔτυχε τοῦ ποιητικοῦ ἐπάθλου καὶ μετὰ δύο ἔτη ἀπέθανεν ἐν Γέλῳ τῆς Σικελίας.

Ὁ Αἰσχύλος ἐν τῇ τραγωδίᾳ ἐκπροσωπεῖ τὸ ἦθος, ὡς ὁ Σοφοκλῆς τὸ κάλλος καὶ ὁ Εὐριπίδης τὸ πάθος· αἱ τραγωδίαὶ αὐτοῦ, αἵτινες εἶναι πιστοτάτῃ εἰκὼν τῆς τῶν εὐσεβῶν καὶ γενναίων Μαραθωνομάχων γενεᾶς, δὲν ἔχουσι τὴν περίτεχον πλοκήν, τὰς περιπετείας, τὰς ἀναγνωρίσεις καὶ τὰς ἀντιθέσεις τῶν χαρακτήρων, ὡς παρὰ τῷ Σοφοκλεῖ, ἀλλ' ἔχουσι ὄγκον, μεγαλοπρέπειαν καὶ ἠθικὸν σθένος.

Οἱ ἦρωες ἐν ταῖς τραγωδίαις αὐτοῦ ἐμφανίζονται ὡς ἀτρόμητοι Μαραθωνομάχοι ἢ ὡς ὑπερφυσικὰ ὄντα, Τιτάνες δηλ. καὶ Γίγαντες, οὐ μόνον κατὰ τὸ ἀνάστημα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ πάθος καὶ τὴν καρτερίαν. Ὡσαύτως ἀνάλογος εἶναι ὁ ὄγκος καὶ ἡ μεγαλοπρέπεια τῆς γλώσσης τοῦ ποιητοῦ· οὗτος πρῶτος τῶν Ἑλλήνων ἐπέργωσε ῥήματα σεμνά. Καὶ διὰ τὸν ποιητικὸν αὐτοῦ οἶστον ἐλέχθη ὅτι μεθύων ἐποίει τὰς τραγωδίας. Διὸ καὶ ὑπὸ τοῦ Σοφοκλέους περὶ αὐτοῦ ἐλέχθη «ἐποίει μὲν τὰ δέοντα, ἀλλ' οὐκ εἰδώς γε». Ὁ Αἰσχύλος ἐποίησε περὶ τὰ ἐνεήκοντα δύο

1. «Ἀνάγκη μεγάλων γινωμῶν καὶ διανοιῶν ἴσα καὶ τὰ ῥήματα τίπτειν κάλλος εἰκὸς τοῖς ἡμιθέοις τοῖς ῥήμασι μείζοσι χρῆσθαι». Ἀριστοφ. Βατράχ. 1060.

δράματα, ἐξ ὧν περιεσώθησαν ἑπτὰ τραγωδία, ἐκδιδόμεναι κατὰ τὴν ἐξῆς τάξιν, Προμηθεὺς δεσμώτης, Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας, Πέρσαι, Ἰκέτιδες, Ἀγαμέμνων, Χορηφοί, Εὐμενίδες.

Α' Ανάλυσις τῶν τραγωδιῶν τοῦ Αἰσχύλου

α'. Αἱ Ἰκέτιδες εἶναι ἴσως ἡ ἀρχαιοτάτη τῶν σωζομένων τραγωδιῶν τοῦ ποιητοῦ, διότι ἐν αὐτῇ τὸ λυρικὸν στοιχεῖον φαίνεται μᾶλλον ἐπικρατοῦν ἢ τραγωδία αὐτὴ τὸ ὄνομα ἔλαβεν ἐκ τοῦ χοροῦ, ὃν συγκροτοῦσιν αἱ τοῦ Δαναοῦ θυγατέρες, αἵτινες ὡς περισσότεραὶ ὑπὸ ἱέρακος διωκόμεναι ὑπὸ τῶν υἱῶν τοῦ Αἰγύπτου, ζητοῦσιν ἄσυλον ἐν Ἄργει ὡς *ἰκέτιδες*. Ἐν τῇ τραγωδίᾳ ταύτῃ, ὡς καὶ ἐν τοῖς Πέρσαις, ὁ ποιητὴς ἀπεικονίζει τὸν πολιτισμὸν τῶν Ἑλλήνων ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν βίαν καὶ τὴν ὕβριν τῶν τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς βαρβάρων, ὧν ἡ θρασύτης κολάζεται.

β' Οἱ Πέρσαι (472) ἐποήθησαν εἰς ἐξῆμνησιν τῆς ἐν Σαλαμῖνι νίκης τῶν Ἑλλήνων ἢ τῆς τραγωδίας σκηνὴ ὑπόκειται ἐν Σούσις ἔνθα ὁ ἄγγελος ἀφικόμενος ἐξ Ἑλλάδος διηγείται πρὸς τὴν Ἄτσοισιν, τὴν μητέρα τοῦ βασιλέως, καὶ τὸν χορὸν, ἀπορτιζόμενον ἐκ τῶν ἐπιφανεστέρων γερόντων τοῦ Περσικοῦ κράτους, τὴν ἦτταν τοῦ πολυαριθμοῦ στρατοῦ. Ἐν τέλει δὲ ἐμφανίζεται καὶ ὁ Ξέρξης ὅακῃ ἀντι πορφύρας περιβεβλημένος καὶ δι' ἀνάνδρων φωνῶν τὴν ἦτταν αὐτοῦ θρηγῶν τὸ τέλος δὲ τῆς τραγωδίας ἀποτελεῖ *κομμὸς* τοῦ τε Ξέρξου καὶ τοῦ χοροῦ ἀπεικονίζων τὴν ἀπόγνωσιν τοῦ κατησχυμένου βασιλέως. Τὸ ἐθνικὸν πνεῦμα, ὅπερ ἐπιπνέει δι' ὅλου τοῦ δράματος, καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Πέρσου ἀγγέλου διὰ ζωηροτάτων χρωμάτων περιγραφή ἰ τῆς νίκης σφόδρα συγκινοῦσι τὴν ἑλληνικὴν ψυχὴν καὶ διαθρύπτουσι τὴν ἐθνικὴν φιλοτιμίαν. Τὴν κυρίαν ἔννοιαν τῆς τραγωδίας ἦτοί τὴν τιμωρίαν τῆς τοῦ Ξέρξου καὶ τῶν Περσῶν ὕβρεως καὶ ἀφροσύνης ἐκφράζει ὁ ποιητὴς διὰ τῶν στίχων

Ζεὺς τοι κολαστὴς τῶν ὑπερκόπων ἄγων
φρονημάτων ἔπεστιν, εὐθυνος βαρὺς (738).

γ' Οἱ Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας (467 τὸ μεστὸν Ἄρεως δράμα), ἐμφαίνουσι τὸν πρὸς τὸν πόλεμον φλογερὸν τοῦ ἀτρομήτου τραγικοῦ ἐνθουσιασμὸν καὶ τὴν πρόοδον τῆς δραματικῆς αὐτοῦ τέχνης ἥρωος τῆς τραγωδίας εἶναι ὁ Ἐπεοκλῆς, ὅστις ἐμψυχοῖ τὸ στρατεύμα τῆς πόλεως εἰς ἄμυναν κατὰ τῶν ἐπερχομένων πολεμίων, ὧν οἱ ἑπτὰ στρατηγοὶ εἰς τὰ τεῖχη τῆς πόλεως ἐπισκήπτουσι, ὡς οἱ μυθεύμενοι Γίγαντες τὸ δὲ κατακόρυφον τοῦ δράματος ἀποτελεῖ ἡ σύγκρουσις καὶ ἡ ἀλληλοκτονία τῶν δύο ἀδελφῶν. Ἡ τῆς Ἐρινύος (τῆς κατάρας τοῦ πατρὸς) ἀκατάσχετος δύναμις, ἐπιφέρουσα διὰ τῆς ἀλληλοκτονίας τῶν δύο ἀδελφῶν τὸν ὄλεθρον ὅλου τοῦ γένους τῶν Λαβδακιδῶν, περιέχει τὴν κυρίαν ἔννοιαν τῆς τραγωδίας τὴν δὲ περὶ

1. «Ὡ παῖδες Ἑλλήνων ἴτε, ἐλευθεροῦτε πατρίδα, ἐλευθεροῦτε δὲ παῖδας, γυναῖκας, θεῶν τε πατρῶν ἔδη θήκας τε προγόνων» νῦν ὑπὲρ πάντων ἀγών». στίχ. 402.

τῶν συγχρόνων πολιτικῶν γνώμην τοῦ ποιητοῦ ἐμφαίνουσιν οἱ περὶ τοῦ Ἀμφιαράου μὲν λεγόμενοι, τὸν Ἀριστείδην δὲ ὑπαινισσόμενοι στίχοι·

οὐ γὰρ δοκεῖν ἄριστος, ἀλλ' εἶναι θέλει
βαθειαν ἄλοκα διὰ φρονός καρπούμενος,
ἀφ' ἧς τὰ κεδνὰ βλαστάνει βουλεύματα (592).

δ' Ὁ δὲ Προμηθεὺς δεσμώτης ἦτο ἡ μέση τραγωδία τῆς τριλογίας, ἧς πρώτη ἦτο ὁ Προμηθεὺς πυρφόρος καὶ τρίτη ὁ Προμηθεὺς λυόμενος. Καὶ ἐν μὲν τῇ α' τραγωδίᾳ ὁ Προμηθεὺς παρὰ τὴν θέλησιν τοῦ Διὸς κλέψας ἐκ τοῦ οὐρανοῦ τὸ πῦρ καὶ κομίσας τοῖς ἀνθρώποις, κινεῖ τὴν ὀργὴν τοῦ ὑπερτάτου θεοῦ· διὸ ἐν τῇ β' τραγωδίᾳ προστάγματι τοῦ Διὸς ὁ Ἥφαιστος, τὸ Κράτος καὶ ἡ Βία προσπασσαλεύουσιν ἐπὶ τοῦ Καυκάσου τὸν Προμηθεά, ὅστις μετὰ μεγαλοπρεπεστάτης σιωπῆς ὑπομένει τὴν ἀλγενοτάτην προσήλωσιν. Ἐν δὲ τῇ γ' τραγωδίᾳ, ἧτις ἦτο καὶ ἡ κάθαρος, ὁ Τιτάν ἀναγνωρίζας τὴν πανσοφίαν τοῦ Διὸς, λύεται τῶν δεσμῶν ὑπὸ τοῦ Ἡρακλέους. Τῆς τριλογίας ταύτης τὴν κυρίαν ἔννοιαν ἐκφράζει ὁ στίχος 936.

Οἱ προσκυνοῦντες τὴν Ἀδράστειαν σοφοί.

Ἦτοι οἱ εὐλοβεῖς καὶ μὴ ὑπερήφανοι, ὥστε νὰ διεγείρωσι τὴν ὀργὴν τῆς θεᾶς Νεμεσέως, οὗτοι εἶναι σοφοί.

Καὶ (ε', τ', ζ') αἱ τρεῖς τραγωδίαί, Ἀγαμέμνων, Χοηφόροι καὶ Εὐμενίδες ἀποτελοῦσι τὴν τριλογίαν, τὴν καλουμένην Ὀρέσειαν, τὸ μεγαλοπρεπέστατον μετὰ τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσειαν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων μνημείον. Καὶ ἐν μὲν τῇ α' τραγωδίᾳ, ἧτις εἶναι ἡ πρότασις, τελεῖται ὑπὸ τῆς Κλυταμνήστρου ἡ δολοφονία τοῦ παλινοστήσαντος Ἀγαμέμνονος, ἐν δὲ τῇ β' ἡ ἀνδροφόνος δολοφονεῖται ὑπὸ τοῦ Ὀρέστου καὶ ἐν τῇ γ', ἧτις ἀποτελεῖ τὴν κάθαρον, ὁ μητραλοῖας ὑπὸ τῶν Ἐρινύων καταδιωκόμενος προσφεύγει εἰς τὸν ἐν Δελφοῖς θεόν· οὗτος δὲ παραπέμπει αὐτὸν εἰς τὸν ἐν Ἀθήναις Ἀρειὸν Πάγον. Ἐκεῖ δὲ δικασθεὶς ἀθροῦται τῇ ψήφῳ τῆς Ἀθηνᾶς, ἧτις ἐν τῇ τῶν δικαστῶν ἰσοψηφίᾳ, τὴν αἰώνιαν συνείδησιν τοῦ ἠθικοῦ κόσμου ἐκπροσωποῦσα, κηρύσσεται ὑπὲρ τοῦ κατηγορουμένου· διὸ καὶ ὁ Ὀρέστης ἐξ εὐγνωμοσύνης ὑπισχνεῖται αἰώνιαν συμμαχίαν τοῦ Ἄργου πρὸς τὴν πόλιν τῆς Παλλάδος. Αἱ Ἐρινύες ὀργίζονται μὲν διὰ τὴν ἀπόφασιν τοῦ δικαστηρίου, ἀλλ' ὑπὸ τῆς Ἀθηνᾶς ἐξευμενίζονται καὶ ὡς Εὐμενίδες ἤδη γίνονται πάροχοι παντὸς ἀγαθοῦ τῇ πόλει. Δι' ὅλης τῆς τριλογίας διαφαίνεται ὁ σκοπὸς τοῦ ποιητοῦ, ἵνα δηλ. συστήσῃ τοῖς Ἀθηναίοις σεβασμὸν πρὸς τὴν ἐξ Ἀρειοῦ πέγου βουλῆν, τὴν ἀριστοκρατικὴν ἐκείνην ἐξουσίαν, ἧτις ἀνεκόπτεται ἀκολάστους ἐν τε τῷ δημοσίῳ καὶ τῷ ἰδιωτικῷ βίῳ τοῦ πλήθους ὁρμάς· διότι κατὰ τὸν ποιητὴν τὸ ἀνθρώπινον γένος ἔχει χρεῖαν ἀπόλυτον ἀνοτέρας τινὸς ἐξουσίας ἧτις ἰσταμένη ὑπεράνω πάσης ἀλληλομαχίας καὶ ἀνταγωνισμοῦ συνέχει τὰς αὐθάδεις ὀρέξεις καὶ τὰ ἀνόσια βουλεύματα

✳ (συνφέρει σωφρονεῖν ὑπὸ στένει (Εὐμ. 620)
μήτε ἀνάρχετον βίον μήτε δεσποτούμενον αἰνέσης (525).

8. ΣΟΦΟΚΛΗΣ (496-406)

ΣΗΤΩ

Σοφοκλῆς ὁ Σοφίλλου ἦτο ἐκ τοῦ θελκτικωτάτου προαστίου τῶν Ἀθηνῶν, Κολωνοῦ τοῦ Ἰπλείου τυχῶν δ' ἐπιμελελημένης ἀγωγῆς ἐναρμονίως ἀπέπτυξε τὰς ψυχικὰς καὶ σωματικὰς αὐτοῦ δυνάμεις· διὸ μετὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν διαπρέπων κατὰ τὸ κάλλος καὶ τὴν μουσικὴν μόρφωσιν ἐξελέγη ὑπὸ τοῦ ἄρχοντος, ἵνα διευθύνῃ τὸν χορὸν τῶν περὶ τὸ τρόπαιον ἐπινικίων· τῷ 468 κατελθὼν τὸ πρῶτον εἰς τὸν δραματικὸν ἀγῶνα ἐνίκησε τὸν παλαιὸν ἥρωα τῆς τέχνης, τὸν Αἰσχύλον· τῷ δὲ 442 διδάξας τὴν Ἀντιγόνην οὕτως ἠὺδοκίμησε διὰ τὸ κάλλος τῆς τραγωδίας καὶ τὰς ὑψηλὰς περὶ πολιτείας γνώμας, ὥστε ἐξελέγη συστράτηγος τοῦ Περικλέους ἐπὶ τὸν Σαμιακὸν πόλεμον. Μετὰ δὲ ταῦτα τῶν μὲν πολιτικῶν μετεἶχεν ὡς πᾶς χρηστὸς Ἀθηναῖος, κύριον δ' ἔργον εἶχε τὴν δραματοποιίαν· διὰ ταύτης δ' εὐδοκιμῶν ἐν τῷ θεάτρῳ σφόδρα ἐτιμᾶτο καὶ ἠγαπᾶτο ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, οὓς καὶ ἀντηγάπα· διὸ, εἰ καὶ συχνάκις ἐκαλεῖτο, οὐδέποτε ἀπεδήμησεν εἰς ξένας χώρας καὶ πρὸς ξένους ἡγεμόνας καὶ βασιλεῖς, ὡς ὁ Σιμωνίδης καὶ ὁ Πίνδαρος, ὁ Αἰσχύλος καὶ ὁ Εὐριπίδης.

Ὁ Σοφοκλῆς ἐν τῇ τραγωδίᾳ ἔχει τὴν κομψότητα καὶ τὴν χάριν, ἣτις χαρακτηρίζει τοὺς συγχρόνους τοῦ Περικλέους. Ὡς δὲ ἡ ποίησις τοῦ Αἰσχύλου ἐκπροσωπεῖ τὴν γενεὰν τῶν Μαραθωνομάχων, καὶ ἡ τοῦ Εὐριπίδου τὴν τῶν σοφιστῶν, οὕτω ἡ τοῦ Σοφοκλέους ἀπεικονίζει τὴν τοῦ Περικλέους, ἐν ἣ ἐκράτησεν ἡ ἐν πᾶσιν ἁρμονία καὶ τὸ μέτρον, ἡ εὐγενεστάτη καὶ χαριεστάτη ἀρετὴ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος· διὰ δὲ τὸ ἤρεμον μεγαλεῖον ἡ ποίησις αὐτοῦ ὁμοιάζει πρὸς τὴν τοῦ Ὀμήρου καὶ τὰ ἔργα τοῦ Φειδίου. Ὁ Σοφοκλῆς διὰ τὴν γλυκύτητα τῆς γλώσσης μέλιτα ἐλέγετο καὶ τὸ στόμα αὐτοῦ κατὰ τὸν Ἀριστοφάνη μέλιτι κεχορισμένον ἦτο·¹ διὰ ταῦτα ἡ ποίησις τοῦ Σοφοκλέους παρέχει ἡδονὴν μετὰ ὕψους καὶ σεμνότητος, καὶ ἦτο οὐ μόνον τοῖς κοινοῖς θεαταῖς προσφιλέης, ἀλλὰ καὶ τοῖς φιλοσόφοις ἀρεστή· ὁ μὲν Ξενοφῶν ἐθεώρει αὐτὸν τὸν τελειότατον τῶν τραγικῶν, ὁ

Σημ. 1. Ἡ γλῶσσα τοῦ ποιητοῦ ἐν μὲν ταῖς ἀρχαιοτέραις τραγωδίαις ἐπλησίαζε πρὸς τὴν μεγαλοπρεπῆ τοῦ Αἰσχύλου, ἐν δὲ ταῖς νεωτέραις πρὸς τὴν εὐφροσύνην τοῦ Εὐριπίδου.

δὲ Ἀριστοτέλης τοὺς κανόνας τῆς τραγικῆς τέχνης ἐκ τῶν τραγωδιῶν τοῦ μεγάλου τούτου καλλιτέχνου συνήγαγεν. Ἐπειδὴ δὲ αἱ τραγωδίαὶ αὐτοῦ εἶναι κάτοπτρον πιστὸν τῶν διαθέσεων καὶ παθῶν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, διὰ τοῦτο ἔλαβον κύρος παγκόσμιον καὶ ἀίδιον· τὰ πρόσωπα τῶν τραγωδιῶν αὐτοῦ εἰ καὶ πλάσσονται διαφερόντως μεγαλοπρεπῆ καὶ ἔξοχα, εἰ καὶ τὰ πάθη αὐτῶν εἶναι καθ' ὑπερβολὴν σφοδρὰ καὶ βίαια, ὅμως οὕτω πιστῶς καὶ εὐαρμοστός πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν εἰκονίζονται, ὥστε πᾶς ἄνθρωπος ἀναγνωρίζει ἐν αὐτοῖς τὴν ἰδίαν φύσιν καὶ τὰ ἑαυτοῦ πάθη.

Ὡς δὲ ὁ ζωγράφος ἐξαιρεῖ τὰ μέρη τῆς εἰκόνης διὰ τῆς σκιᾶς καὶ τοῦ φωτός, οὕτω καὶ ὁ Σοφοκλῆς τὴν ἠθοποιίαν αὐτοῦ διὰ τῆς ἀντιθέσεως τῶν ὑψηλῶν καὶ τῶν ταπεινῶν χαρακτήρων ἢ τῶν αὐστηρῶν καὶ τῶν μαλακῶν, ὡς ὁ χαρακτήρ τῆς Ἀντιγόνης καὶ ὁ τῆς Ἰσμήνης, ὁ τῆς Ἡλέκτρας καὶ ὁ τῆς Χρυσοθέμιδος, ὁ τοῦ Νεοπτολέμου καὶ ὁ τοῦ Ὀδυσσεύς· ἀλλὰ ἀνυπέροβλητος ἐγένετο ὁ Σοφοκλῆς καὶ κατὰ τὴν *πλοκὴν* τοῦ μύθου· διότι τούτου τὰ μέρη διαδέχονται ἀναγκαίως ἀλλήλα καὶ ἀποτελοῦσιν οἰοῦναι ὀργανικόν τι ὅλον. Τὴν πλοκὴν δὲ ταύτην ἐξαιροῦσιν ἔτι μᾶλλον αἱ *περιπέτειαι*, αἱ *ἀναγνωρίσεις*, καὶ ἡ καλουμένη *τραγικὴ εἰρωνεία*· ταύτην δὲ κατασκευάζει ἢ διὰ λέξεων δισημῶν ἢ ἄλλως νοεῖ ὁ λέγων καὶ ἄλλως ὁ ἀκούων, ἢ καθιστῶν ἐναργῆ τὴν ἄγνοιαν καὶ τὴν περὶ τὴν ἑαυτῶν τύχην τῶν δρώντων προσώπων τύφλωσιν.

Ὁ Σοφοκλῆς ἐποίησε 130 δράματα καὶ ἔλαβε τὰς πλείστας νίκας ἐκ πάντων τῶν τραγικῶν· διότι εἰκοσάκις μὲν ἠξιώθη τῶν πρωτείων, πολλάκις δὲ τῶν δευτερείων καὶ οὐδέποτε τῶν τριτείων. Ἄλλ' ἐκ τῶν τραγωδιῶν αὐτοῦ ἔχομεν σῶας μόνον ἑπτὰ, αἵτινες ἐδιδάχθησαν κατὰ τὴν ἐξῆς τάξιν· Ἀντιγόνη, Ἡλέκτρα, Τραχίνια, Οἰδίπους τύραννος, Αἴας, Φιλοκτήτης καὶ Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῷ.

Ἐπὶ τοῦ Ὄξυρυγκικοῦ παπύρου τῷ 1912 ἀπεδόθησαν ἡμῖν Εὐρύπυλος (τραγωδ. στίχ. 90), Ἀχαιῶν σύλλογος (στίχ. 25) ἔτι δὲ καὶ Ἰχνηνταί (στίχ. 417), σατυρικὸν δράμα τοῦ τραγικοῦ.

1. Κατὰ τὴν ἠθοποιίαν ὁ ποιητὴς ἐγένετο ἀνέπιπτος ποιῶν τοὺς χαρακτήρας «οἷους εἶναι δεῖ καὶ δυνάμενος ἐκ μικροῦ ἡμιστιχίου ἢ λέξεως μῆς ὅλον ἠθοποιεῖν πρόσωπον».

«Θα ἔρθη πολυπόδερη καὶ πολυχιλὰ καὶ πῶ κρύβεται ἐν φοβερῶν ἐνεβρῶν» — 67 — ἀποχρύμαρδη Ἐυδιμυδὶ →

«Θα ἔρθη χρήσορη καὶ δυνατὴ καὶ πῶ κρύβεται ἐν φοβερῶν ἐνεβρῶν χαλκοπόδερη Ἐυδιμυδὶ →

Ἀνάλυσις τῶν τραγωδιῶν τοῦ Σοφοκλέους.

α'. Ἐν μὲν τῇ Ἀντιγόῃ, ἣτις κατὰ τὴν ἠθοποιῶν εἶναι τὸ ἀριστοῦργημα τῶν τραγωδιῶν αὐτοῦ, κυρία ἔννοια εἶναι ἡ σύγκρουσις τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ θετοῦ δικαίου καὶ ἡ ἐπικράτησις ἐκείνου· καὶ τὸ μὲν φυσικὸν δίκαιον ἐκπροσωπεῖ ἡ Ἀντιγόνη, τὸ δὲ θετὸν ὁ Κρέων· ἐξελίσσεται δὲ ἡ πράξις ὡς ἐξῆς· ἡ μὲν ἡρώϊς θάπτει τὸν νεκρὸν τοῦ Πολυνείκουσ παρὰ τὸ κέλευσμα τοῦ τυράννου, ὁ δὲ καταδικάζει αὐτήν, ἵνα ζῶσα ταφῇ· τοσαύτη δὲ εἶναι ἡ πλάνη καὶ ἡ τύφλωσις τοῦ Κρέοντος, ὥστε οὐδὲν αὐτὸν συγκινεῖ οὔτε τὸ εὐσεβὲς τῆς νεάνιδος καθήκον οὔτε τὸ πρὸς αὐτὴν τῆς Ἰσμήνης φίλτρον, προθυμουμένης ἵνα μετάσχη τῆς τιμῆς συναποθνήσκουσα μετὰ τῆς ἀδελφῆς (525—582), οὔτε ἡ Αἴμωνος τοῦ υἱοῦ εὐλαβῆς παράκλησις καὶ ὁ πρὸς τὴν μνηστὴν ἔρωσ (-781), ὃν καὶ ὁ χορὸς ἐξυμνεῖ (-805), οὔτε ἡ τοῦ χοροῦ πρὸς τὴν εἰς τὸν τάφον ἀπαγομένην ἡρώϊδα συμπάθεια (-944), οὔτε τέλος αἰ τοῦ μάντεως Τειρεσίου συμβουλαὶ (-1115)· μόνον δὲ μετὰ τὴν φοβερὰν μαντείαν καὶ τὰς ἀπειλὰς τοῦ Τειρεσίου συνελθόντες ἑαυτὸν σπεύδει ὅπως θάψῃ τὸν νεκρὸν τοῦ Πολυνείκουσ καὶ σώσῃ τὴν Ἀντιγόνην· ἀλλὰ καιρὸς πλέον δὲν ὑπάρχει, διότι ἡ ἡρώϊς εἶχεν ἀπαγονοῖσει ἑαυτήν, ἐν τῷ τάφῳ δὲ καὶ παρὰ τὸ πλευρὸν αὐτῆς αὐτοκτονεῖ ὁ υἱὸς Αἴμων καὶ ἐν τῷ οἴκῳ μετὰ τὸν υἱὸν ἡ γυνὴ Εὐρυδίκη. Ἦδη δὲ ὁ δυστυχὴς Κρέων ἀνακηρύττει τὴν ἑαυτοῦ δυσβουλίαν καὶ ἀναγνωρίζων τὴν εὐσέβειον τῆς Ἀντιγόνης (-1353) παρέχει τὴν ποθυμένην ὑπὸ τῶν θεατῶν κάθαρον.

β'. Ἐν δὲ τῇ *Ἠλέκτρᾳ* ἡ προσοχὴ καὶ ἡ συμπάθεια τοῦ θεατοῦ στρέφεται πρὸς τὴν ἐπώνυμον ἡρώϊδα, ἣτις τρέφει σέβας ἀγνὸν πρὸς τὴν μνημν τοῦ δολοφονηθέντος πατρὸς καὶ φίλτρον θερμὸν πρὸς τὸν ἀδελφόν, ὃν ἐναγωνίως ἀναμένει, ἵνα οὗτος ἐκδικηθῇ τοὺς δολοφόνους τοῦ πατρὸς. Αἴγισθον καὶ Κλυταιμνήστραν. Ὁ Ὀρέστης ἐπ'ἀνέρχεται μετὰ τοῦ Πυλάδου καὶ ἐν συγκλητικωτάτῃ σκηνῇ ἀναγνωρίζεται μετὰ τῆς ἡρώϊδος· εὐθύς δὲ μετὰ τοῦτο διὰ δόλου ἐκδικεῖται τοὺς δολοφόνους καὶ οὕτω πληροῦται ἡ τοῦ χοροῦ πρόδροσις «ἤξει καὶ πολύπους καὶ πολύχειρ ἄ δεινοῖς κρυπτομένα λόχοις χαλκόπους Ἐρινυς» (στιχ. 488—490), ἣτις πλήρως εἶναι καὶ ἡ κυρία τῆς τραγωδίας ταύτης ἔννοια. Τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν ἐπραγματεύθη καὶ ὁ Αἰσχύλος ἐν ταῖς *Χοηφόροις*.

γ'. Τῶν *Τραχινίων* κυρία ἔννοια εἶναι ἡ ἐξ ἔρωτος δυστυχία τῆς Δηϊανείρας, γυναικὸς τοῦ Ἡρακλέους τὸ δὲ ὄνομα ἡ τραγωδία ἔλαβεν ἐκ τοῦ χοροῦ, ὃν ἀπαρτίζουσι γυναῖκες τῆς *Τραχίνος*, ἐλθοῦσαι ὅπως παρηγορήσωσι τὴν ἡρώϊδα λυπούμενην περιπαθῶς διὰ τὴν μακρὰν ἀπουσίαν τοῦ ἀνδρός· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον μαρθάνει, ὅτι ὁ ἦρωσ ἐσώθη πολεμῶν πρὸς τὸν βασιλέα τῆς ἐν Εὐβοίᾳ Οἰχαλίας Εὐρυτον, βλέπει δὲ καὶ πολλὰς αἰχμαλωτίδας ὡς ἀπαρχὴν τῆς νίκης ἀποσταλείσας ἐξ ὧν διέπρεπεν ἡ ὦραία Ἰόλη. Μαθοῦσα δὲ ὅτι ὁ Ἡρακλῆς ἐξ ἔρωτος πρὸς αὐτὴν ἐκίνησε τὸν πόλεμον ἐκεῖνον, ἐξ ἀντιζηλίας πέμπει πρὸς τὸν ἄνδρα φίλτρον ἀγνοοῦσα ὅτι ἦτο δηλητήριον· ὅτε δὲ ἔμαθεν, ὅτι ἐξ ἐκείνου ἐδηλητηριάσθη ὁ ἦρωσ,

παντοῦ ἐφόριος

«Θα ἔρθη κακίσιμη ἡ ἰσχυροτάτη ἢ ἐν δαίματι ἐνέδραυ ἀρνητικῶν χαλκόπο»

τιμωροῦσα ἑαυτὴν εὐθύς αυτοκτονεῖ διὸ καὶ κινεῖ τὸν ἔλεον τοῦ θεατοῦ κατὰ τὸν ποιητὴν:

«Κακὸν μέγ' ἐκπράξασ' ἀπ' ἐλπίδος καλῆς (στίχ. 667)

καὶ «ἄπαν τὸ χρεῖμ' ἤμαρτε χρηστὰ μωμένη». (1137),

δ'. Ἐν δὲ τῷ Οἰδίποδι τυράνῳ, ἥτις τραγωδία εἶναι πρότυπον δραματικῆς τέχνης, πάσα ἡ πρῶξις στρέφεται περὶ τὴν ἀποκάλυψιν τῶν ἁμαρτημάτων τοῦ Οἰδίποδος· αὕτη δὲ γίνεται μετὰ δεινῆς τραγικῆς εἰρωνείας καὶ ἀνεφίχτου πλοκῆς κατὰ μικρὸν αἰρομένου τοῦ καλύμματος, ὅπερ ἄθλιον καὶ μιᾶρὸν παρελθὸν ἐκάλυπτεν.

Ὁ Οἰδίπους δηλ. θέλων νὰ σώσῃ τὰς Θήβας, ὧν ἐβασίλευεν, ἐκ τοῦ ἐνσκήψαντος τρομεροῦ λοιμοῦ, ἠρώτησε τὸν ἐν Δελφοῖς Ἀπόλλωνα· ὁ δὲ θεὸς ἐχρησιμοδότησεν, ὅτι ἂν μὴ εὑρεθῆ καὶ τιμωρηθῆ ὁ φονεὺς τοῦ Λαίου, ἡ πόλις δὲν σώζεται· διὸ καὶ ὁ Οἰδίπους ἐπιμόνος ἀναζητῶν ν' ἀνεύρῃ τὸν φονέα τοῦ βασιλέως καὶ τιμωρήσῃ αὐτὸν ὡς ἐναγῆ καὶ μιᾶρὸν, ἀπροσδοκῆτως καὶ ὡσεὶ κεραυνόπληκτος ἀνευρίσκει, ὅτι αὐτὸς ἦτο ὁ ζητούμενος φονεὺς· προσέμαθε δέ, ὅτι ὁ φονευθεὶς βασιλεὺς ἦτο καὶ πατὴρ ἅμα καὶ ὅτι αὐτὸς εἶχε καὶ τὴν μητέρα γυναῖκα· διὸ καὶ τιμωρῶν ἑαυτὸν ἐξώρυσε τοὺς ὀφθαλμούς· ὄθεν καὶ ἡ τραγωδία αὕτη δικαίως δύναται νὰ κληθῆ τῆς Εἰσαρμένης τραγωδία· διότι ὁ ἀτυχὴς Οἰδίπους εἰκονίζεται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ὡς ὄργανον ἅμα καὶ θῦμα τῆς τύχης.

ε'. Ὁ Αἴας (ὁ μαστιγοφόρος) εἰκονίζεται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ἐκμανεὶς, διότι ἠτήθη ἐν τῇ κρίσει τῶν Ἀχιλλείων ὄπλων προτιμηθέντος τοῦ Ὀδυσσεὺς ὑπὸ τῶν Ἀτρεϊδῶν· ἔνεκα δὲ τῆς μανίας ἐπιπίπτων εἰς τὰ τῶν Ἀχαιῶν ποίμνια καὶ βουκόλια, νομίζει ὅτι ἐπιπίπτει εἰς τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ, τὸν Ὀδυσσεῖα καὶ τοὺς Ἀτρεΐδας, οἵτινες ἠδίκησαν αὐτὸν ἐν τῇ τῶν Ἀχιλλείων ὄπλων κρίσει· διὸ συλλαβὸν ταύρους καὶ κριοὺς εἰσάγει εἰς τὴν ἑαυτοῦ οἰκὴν καὶ μαστιγοὶ (ἔξ οὗ καὶ μαστιγοφόρος) νομίζων ὅτι πλήττει τοὺς ἐχθροὺς. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀνανήψας καὶ τὴν συμφορὰν, εἰς ἣν περιέπεσεν, ἀναλογιζόμενος αυτοκτονεῖ· ἐνῶ δὲ οἱ Ἀτρεΐδαι πειρῶνται νὰ καλύσωσι τὴν ταφὴν αὐτοῦ ὡς ἐχθροῦ, τελουμένην ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ Τεύκρου, καὶ φιλονικία δεινὴ ἐγείρεται καὶ σύγκρουσις φοβερὰ ἐπίκειται, ἐμφανιζόμενος ὁ Ὀδυσσεὺς ἐπιφέρει τὴν ποθουμένην γαλήνην· διότι συμβουλεύει τὸν Ἀγαμέμνονα, ἵνα ἐπιτρέψῃ τὴν ταφὴν τοῦ νεκροῦ· διότι ὁ Αἴας ἐγένετα ὁ ἄριστος τῶν Ἀχαιῶν μετὰ τὸν Ἀχιλλέα. Καὶ ἡ ὁμολογία αὕτη τοῦ Ὀδυσσεὺς, δι' ἧς ἀποκαθίσταται ἡ προσβληθεῖσα τιμὴ τοῦ Αἴαντος, χρησιμεύει καὶ ὡς κάθαρσις ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ θεατοῦ, ἥτις ἦτο τεταραγμένη διὰ τὸ ὀδίκημα καὶ τὰ παθήματα τοῦ ἥρωος.

ς'. Ὁ Φιλοκτήτης (499) εἰκονίζεται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ Λήμῳ ἐκτεθειμένος, ὃν οἱ Ἀχαιοὶ ἐπὶ τὴν Τροίαν πλέοντες ἐκεῖ ἐγκατέλιπον· τῷ δὲ δεκάτῳ τοῦ πολέμου ἔτει λαβόντες χρησμόν, ὅτι μόνον διὰ τῶν τόξων τοῦ Ἡρακλέους, ἅπερ εἶχεν ὁ Φιλοκτήτης, μέλλει νὰ ἐπιτευχθῆ ἡ τῆς Τροίας ἄλωσις, πέμπουσι τὸν Ὀδυσσεῖα καὶ τὸν Νεοπτόλεμον, ἵνα ἀγάγῳσιν αὐτὸν· ἀλλ' ὁ Φιλοκτήτης μένει ἀνένδοτος εἰς τε τὰς παρακλήσεις τούτου καὶ εἰς τὰς ἀπειλὰς ἐκείνου. Ἦδη δὲ περιπλεχθεῖσαν τὴν πρῶξιν λύει ὁ Ἡρακλῆς· εἰς τὸν παλαιὸν τούτου φίλον προθύμως ὁ ἥρωος πειθόμενος μεταβαίνει εἰς τὴν Τροίαν. διότι ἐκεῖ κατὰ τὸν

Ἡρακλέα, ὅστις ἐρμηνεύει τὸ θέλημα τοῦ Διός, ἀναμένει αὐτὸν καὶ ἡ ἐκ τῆς νόσου θεραπεία καὶ ἡ ἐκ τῆς ἀλώσεως τοῦ Ἰλίου δόξα.

ζ) Ὁ *Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῷ*, ἡ νεωτάτη τῶν τραγωδιῶν τοῦ Σοφοκλέους, ἥτις ἐδιδάχθη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ποιητοῦ, δύναται νὰ θεωρηθῇ οἰονεὶ συνέχεια καὶ τέλος τοῦ Οἰδίποδος τυράννου· ἐκεῖ κρατεῖ ἡ φοβερὰ εἰμαρμένη, ἐνταῦθα ἐκλάμπει ἡ θεία δικαιοσύνη, ὃ ἐκεῖ ἀκουσίως ἁμαρτῶν ἐνταῦθα εὐρίσκει τὴν δικαίωσιν αὐτοῦ, αἱ Ἐρινύες μεταβάλλονται εἰς Εὐμενίδας· ἐν αὐτῇ ὕμνος τις πρὸς τὴν ἑλληνικὴν θρησκείαν γίνεται, πρὸς δὲ καὶ τὸ ἐγκώμιον τῆς τε μεγαθύμου φιλοξενίας τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν καλλονῶν τοῦ Κολωνοῦ.

Ἐξελλίσσεται δὲ ἡ πράξις ὡς ἐξῆς· ὁ γέρον τυφλὸς Οἰδίπους ἐκδιωχθεὶς ἐκ Θηβῶν χειραγωγούμενος ὑπὸ τῆς Ἀντιγόνης καταφεύγει εἰς τὸ ἐν τῷ Ἰππείῳ Κολωνῷ ἄλλος τῶν Εὐμενίδων· ἄλλ' οἱ μὲν Κολωνεῖς περιφρονῶνται νὰ ἐκβάλωσιν αὐτὸν ὡς μισρόν, ὃ δὲ δυστυχῆς ἰκέτης παρακαλεῖ αὐτούς, ἵνα μὴ προσβάλλωσιν τὴν ἐπὶ φιλοξενίᾳ ἀγαθὴν τῶν Ἀθηναίων φήμην. Ἐν τῷ μεταξύ δὲ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ τῆς τῶν Θηβῶν βασιλείας ἀντιποιοῦμεναι καὶ εἰς πόλεμον πρὸς ἀλλήλους περιελθόντες ἔμαθον ἐκ χρησμοῦ ὅτι ἡ νίκη αὐτῶν, ἡ σωτηρία καὶ ἡ εὐδαιμονία τῆς πατρίδος, ἐξηγοῦντο ἐκ τῆς παρουσίας τοῦ Οἰδίποδος καὶ ἐκ τοῦ τάφου αὐτοῦ· διὸ προσελθὼν ὁ Κρέων πειρᾶται νὰ ἀπαγάγῃ αὐτόν, ἀλλ' ἡ ἐμφάνισις τοῦ Θεοῦ ἵνα προσελκύσῃ τὸν πατέρα εἰς τὸ ἑαυτοῦ στρατόπεδον καὶ δι' αὐτοῦ ἐξασφαλίσῃ τὴν νίκην κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ Ἐτεοκλέους· ἀλλὰ δεινὰς ὀρᾶς ὁ Οἰδίπους ἐκτοξεύων κατὰ τῶν ἀσεβῶν υἱῶν καὶ εὐλογῶν τὰς Ἀθῆνας καταβαίνει εἰς Ἄδου ἐν βρονταῖς καὶ ἀστραπαῖς· οὕτως ἡ δικαίωσις τοῦ Οἰδίποδος καὶ ἡ τῶν ἀδικησάντων τιμωρία ἐμφανίζεται ὡς ἡ κυρία τῆς τραγωδίας ἔννοια.

Καὶ ἡ Ὁί Ἰχνευταί, τὸ σατυρικὸν δράμα, ἔχει τὴν ὑπόθεσιν ἐκ τοῦ εἰς τὸν Ἑρμῆν ὕμνον· ὁ θεὸς δηλ. οὗτος εὐθύς μετὰ τὴν γέννησιν αὐτοῦ κλέψας τὰς βοῦς τοῦ Ἀπόλλωνος ἔκρυπεν ἐντὸς τοῦ σπηλαίου αὐτοῦ· ὃ δὲ Σειληγὸς καὶ οἱ Σάτυροι ἀναζητοῦντες τὰ Ἰχνη (ὅθεν Ἰχνευταί) τοῦ κλέπτου φθάνουσιν εἰς τὸ σπήλαιον τοῦ Ἑρμοῦ ὃν εὐρίσκουσι παίζοντα τὴν λύραν· τὸ τέλος τοῦ δράματος λείπει ἴσως περιεῖχε τὴν συμφιλίωσιν τῶν δύο θεῶν.

9. ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ (480-406)

Ἐπῆρχε παράδοσις καθ' ἣν, ἐν ᾧ ὁ Αἰσχύλος ἠγωνίζετο κατὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν καὶ ὁ Σοφοκλῆς περὶ τὸ τροπαιὸν ἐξῆρχε τοῦ χοροῦ τῶν ἐπινικίων, ὁ Εὐριπίδης ἐγεννᾶτο ἐν Σαλαμῖνι κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν τῆς μάχης· τὸ γένος αὐτοῦ δὲν ἦτο ἀξιοκαταφρόνητον, ὡς θέλει νὰ παραστήσῃ αὐτὸ ὁ Ἀριστοφάνης· οὗτος σκόπτει μὲν τὴν μητέρα τοῦ ποιητοῦ ὡς λαχανόπω-

λιν, ἀλλὰ προφανῶς τοῦτο ἦτο διαβολή τοῦ κωμικοῦ· φῦσι δὲ θεωρητικὸς ὢν ὁ Εὐριπίδης καὶ πρὸς τὴν φιλοσοφίαν ῥέπων ἐσπούδασε περὶ τὰ συγγράμματα τῶν φιλοσόφων, ἐγένετο τοῦ Ἀναξαγόρου, τοῦ Προδίκου καὶ τοῦ Πρωταγόρου ἀκουστής καὶ τοῦ Σωκράτους ἐταῖρος. Ὁ Εὐριπίδης κατέβη εἰς τὸν δραματικὸν ἀγῶνα τῷ 456 καθ' ὃ ἔτος ἀπέθνησκεν ὁ Αἰσχύλος. Καὶ τὸ μὲν πλεῖστον τοῦ βίου διήγαγεν ἐν Ἀθήναις, τὰ δὲ τελευταῖα ἔτη διέτριψεν ἐν Μακεδονίᾳ, ἔνθα μετὰ πολλῶν ἄλλων σοφῶν, ποιητῶν καὶ καλλιτεχνῶν προσεκλήθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ἀρχελάου· ἀλλ' αἱ δαψιλεῖς πρὸς τὸν ποιητὴν ὑπὸ τοῦ φιλομούσου ἐκείνου ἡγεμόνος ἀπονεμηθεῖσαι τιμαὶ διήγειραν, ὡς λέγεται, τὸν φθόνον τῶν αὐλικῶν, οἵτινες οἰκτρὸν θάνατον παρασκευάσαν εἰς αὐτόν· καὶ ἐτάφη μὲν ἐν Μακεδονίᾳ ὁ Εὐριπίδης, ἀλλὰ καὶ αἱ Ἀθηναῖοι ἐπένησαν αὐτὸν καὶ ἐτίμησαν διὰ κενотаφίου, ἐφ' οὗ ἐχαράχθη σπουδαῖον ἐπίγραμμα¹.

Ὁ Εὐριπίδης ἐν τῇ τραγωδίᾳ ἔχει τὰ ἐξῆς ιδιώματα. α' ἀντὶ τῶν διαλογικῶν προλόγων τοῦ Σοφοκλέους ἔχει μακροτάτους **μονολόγους**, οἷς ἤρωσ τις ἢ θεὸς μονοτόνως ἐν πάσαις σχεδὸν ταῖς τραγωδίαις αὐτοῦ ἀπαγγέλλων οὐ μόνον πᾶν τὸ μέχρι τοῦ σημείου ἐκείνου προηγούμενον ἀφηγεῖται, ἀλλ' ἐνίοτε προλέγει καὶ τὴν τῆς ὅλης τραγωδίας πορείαν· β' παρενίρει πολλὰ γνωμικὰ καὶ ἀποφθέγματα· διὰ τὰ φιλοσοφήματα δὲ ταῦτα καὶ **σημνικὸς φιλόσοφος** ἐκλήθη· γ' πολλάκις ἄγαν περιπλέκων τὴν πρᾶξιν ἀναγκάζεται νὰ λύσῃ ταύτην εἰσάγων τὸν ἀπὸ **μηχανῆς θεόν**. ὁ Ἀριστοφάνης σκώπτει μὲν αὐτὸν ὡς **πρωχοποιόν, ῥακισυρραπτάδην** καὶ **στωμυλιουσυλλεκτάδην** καὶ **δικανικῶν ῥηματίων ποιητὴν**, διότι δῆθεν ἀφῆρσε τὴν ἰδανικὴν μεγαλειότητα τῶν ἡρώων καὶ ἡρωίδων καὶ τὰ πρόσωπα αὐτοῦ πολλάκις πολλὴν **στωμυλίαν** ἐπιδεικνύουσιν, ἀλλ' ἐνθυμητέον ὅτι ὁ κωμικὸς τόσον πάθος ἔτρεψε κατὰ τοῦ τραγικοῦ τούτου, ὥστε σκώπτει καὶ διαβάλλει αὐτὸν καὶ ἀποθανόντα ἤδη· ἐμίσει αὐτὸν σφόδρα ὡς **νεωτεριστὴν**· κατηγορήθη μὲν ὁ τραγικὸς ὡς **μισογύνης**, ἀλλ' ὅμως οὗτος μά-

1. Μνήμη μὲν Ἑλλάς ἅπασ' Εὐριπίδου· ὅστέα δ' ἴσχει γῆ Μακεδῶν· ἢ γὰρ δέξαιτο τέρμα βίου· πατρίς δ' Ἑλλάδος Ἑλλάς, Ἀθηναῖοι πλεῖστα δὲ Μούσας τέρψας ἐκ πολλῶν καὶ τὸν ἔπαινον ἔχει.

λιστα ἐξιδανίκευσε τὸ γυναικεῖον φῦλον· παρ' αὐτῷ μάλιστα ἀπαν-
τῶσι γυναικῶν χαρακτηῖρες γενναῖοι, ὑψηλὴ καὶ θαυμαστοί, ὡς
ἢ Ἄλκηστις, ἢ Πολυξένη, ἢ Μακαρία, ἢ Πραξιθέα¹ καὶ μάλιστα
ἢ Ἰφιγένεια.

Ἄλλ' ὁ Εὐριπίδης κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη «εἰ καὶ μὴ τὰ ἄλλα
εὖ οἰκονομεῖ, ἀλλὰ τραγικώτατός γε τῶν ποιητῶν φαίνεται»· καὶ
ἀληθῶς ὁ ποιητῆς οὗτος διεκτραγωδεῖ ἰσχυρὰ πάθη, μανίας καὶ
ἔρωτας δεξιότερον παντὸς ἄλλου².

Τὰ δὲ χορικὰ τοῦ ποιητοῦ μεγάλην ἀξίαν ἔχοντα μεγάλως
ἐτιμῶντο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων· γνωστὸν δὲ τυγχάνει, ὅτι οἱ ἐν Σι-
κελίᾳ αἰχμάλωτοι Ἀθηναῖοι ἄδοντες τὰ ἄσματα αὐτοῦ, οἱ μὲν
ἔλαβον τροφήν καὶ ὕδωρ, οἱ δὲ καὶ ἐσώθησαν.

Τέλος δὲ περὶ τῆς καλλιτεχνίας καὶ εὐστομίας τοῦ ποιητοῦ ἀλη-
θεύει ὅ,τι καὶ αὐτὸς ὁ Ἀριστοφάνης λέγει, καίπερ παντὶ τρόπῳ
διαβάλλει τὸν τραγικόν.

«Χρῶμαι γὰρ αὐτοῦ τοῦ **στόματος τῷ στογγύλῳ,**
τοὺς νοῦς δ' ἀγοραίους ἤτην ἢ κείνος ποιῶ».)

Διὰ τῆς μουσικῆς δὲ ταύτης γλώσσης καὶ τῆς εὐστομίας κατε-
γοήτευεν ὁ Εὐριπίδης τὰ πλήθη· οἱ κριταὶ δ' ὅμως τῶν δραμα-
τικῶν ἀγῶνων πεντάκις μόνον τῶν πρωτείων ἠξίωσαν αὐτόν· ἢ
δυσμενῆς δ' αὕτη κρίσις ἐξηγεῖται, διότι οἱ μὲν κριταὶ ἦσαν συν-
τηρητικοί, ὁ δὲ τραγικὸς νεωτεριστής. Ἄλλ' ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα
χρόνοις ὁ Εὐριπίδης ἐθαυμάσθη ὑπὸ τῶν ποιητῶν τῆς νέας κω-
μωδίας, ἐτιμήθη σφόδρα ὑπὸ τῶν Ἀλεξανδρίων καὶ κατέστη
ὁ ἀύλικός τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐξελληνισθέντων λαῶν ποιητής.
Τέλος δὲ ἡ καλλιτεχνία ἢ τε γλυπτικὴ καὶ ἢ γραφικὴ ἀνὰ τὸν
ἑλληνικὸν καὶ τὸν ῥωμαϊκὸν κόσμον τῶν τραγωδιῶν τούτου σκη-
νάς πλείστας ὅσας ἀθηναίτισεν ἐπὶ ἀναγλύφων, ἀγγειογραφίων
ποικίλων καὶ τοιχογραφίων οἶαι αἱ τοῦ Ἡρακλείου καὶ τῆς Πομ-
πηίας· τὸ δὲ ἀξιοθαύμαστον, ὑπερτριακόσκιαι **σαρκοφάγοι Τυρ-
ρηνικαὶ** διασωθεῖσαι διασώζουσιν ἀναγλύφους πλείστας σκηνὰς
τῶν δραμάτων τοῦ ποιητοῦ.

Ἄλλ' ὁ πρὸς αὐτὸν θαυμασμὸς μετεδόθη καὶ εἰς τοὺς Ῥωμαίους

1. Ὡ πατρίς, εἶθε πάντες οἱ ναῖοσι σε
οὕτω φιλοῖεν ὡς ἐγὼ καὶ ἡδῖως
οἰκοῖμεν ἄν σε κοῦδὲν ἄν πάσχοις κακόν».

2. Ἡ τε τραγωδία ὅλος σοφὸν δοκεῖ εἶναι καὶ ὁ Εὐριπίδης διαφέρειν
ἐν αὐτῇ. Πλάτ. Πολ. 568.

ὄν οἱ ποιηταὶ τοῦτον μάλιστα ἐλάμβανον ὡς ὑπόδειγμα· διὰ δὲ τῶν Ῥωμαίων κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων μετεδόθη ὁ θαυμασμὸς καὶ εἰς τοὺς νεωτέρους λαούς, οἵτινες πρῶτον τὸν Εὐριπίδην ἐγνώρισαν· διὸ καὶ περὶ αὐτὸν ἐσπούδασαν πρότερον ἢ περὶ τὸν Αἰσχύλον καὶ τὸν Σοφοκλέα. Καὶ σήμερον δὲ οἱ ἐν Αἰγύπτῳ ἀνευρισκόμενοι πάπυροι περιέχουσιν ἀντίγραφα πλεῖστα τοῦ τραγωδιῶν τούτου μάλιστα τοῦ ποιητοῦ τῶν τε σφζομένων καὶ τῶν ἀπολεσθεισῶν.

Ἐκ τῶν 92 δραμάτων τοῦ ποιητοῦ ἢ 23 τετραλογιῶν περιεσώθησαν ἡμῖν 18 τραγωδίαί καὶ ἐν σατυρικὸν δράμα, ὁ Κύκλωψ· ἐκδίδονται δὲ κατὰ τὴν ἐξῆς τάξιν· Ἀλκηστis, Ἀνδρομάχη, Βάκχαι, Ἐκάβη, Ἐλένη, Ἡλέκτρα, Ἡρακλεῖδαι, Ἡρακλῆς μαινόμενος, Ἰκέτιδες, Ἰππόλυτος, Ἰφιγένεια ἢ ἐν Αὐλίδι, Ἰφιγένεια ἢ ἐν Ταύροις, Ἴων, Κύκλωψ, Μήδεια, Ὀρέστης, Πῆσος, Τρωάδες καὶ Φοίνισσαι· ἐσώθησαν δὲ καὶ τῶν ἄλλων τραγωδιῶν τοῦ ποιητοῦ πάμπολλα ἀποσπάσματα, ἅπερ ὁσημέραι αὐξάνονται ἐκ τῶν ἐν Αὐγύπτῳ ἀνευρισκομένων παπύρων· ἐξ αὐτῶν δὲ ἔχομεν ἤδη τῆς Ἀντιόπης στιχ. 200, τῆς Ὑψιπύλης 500, τοῦ Φαέθοντος 300 καὶ ἄλλων πολλῶν τραγωδιῶν πολλά.

Ἀνάλυσις τῶν τραγωδιῶν τοῦ Εὐριπίδου.

1. *Ἀλκηστis* (438). Ἡ ἡρώϊς αὕτη ἀποθνήσκει ἐκουσίως, ἵνα σώσῃ ἐκ τοῦ θανάτου τὸν ἄνδρα αὐτῆς Ἀδμητον, βασιλέα τῶν Φερῶν· ὁ Ἡρακλῆς διερχόμενος διὰ τῶν Φερῶν φιλοξενεῖται ἐν τοῖς ἀνακτόροις τοῦ Ἀδμήτου καίπερ πενθοῦντος· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον μαθὼν τὸν θάνατον τῆς Ἀλκῆστιδος, σπεύδει πρὸς τὸν τάφον αὐτῆς καὶ τὸν Θάνατον ἐνεδρεύσας ἐξαρπάξει τὴν ἡρωΐδα· ἡ σκηνὴ τοῦ Ἡρακλέους ἔχουσα πολὺ τὸ κωμικὸν συμφωνεῖ πρὸς τὴν μαρτυρίαν τῶν ἀρχαίων ὅτι δηλ. ἢ *Ἀλκηστis* τοῦ ποιητοῦ ἦτο *δράμα σατυρικὸν* καὶ οὐχὶ τραγωδία· ὁ Gluck συνέθετε μελόδραμα *Alceste* 1767.

2. *Μήδεια* (431), ταύτης ἡ σκηνὴ ὑπόκειται ἐν Κορίνθῳ, ἔνθα ὁ Ἰάσων προδώσας τὴν Μήδειαν καὶ τὰ τέκνα λαμβάνει εἰς γάμον τὴν βασιλοπαιδα Γλαύκην· ἡ δὲ προδοθεῖσα πρὸς ἐκδίκησιν τοῦ ἀπίστου ἀνδρὸς μηχανάται τὰ ἐξῆς προσποιουμένη, ὅτι αἰτεῖται ὑπὲρ τῶν τέκνων χάριν παρὰ τῆς νεαρᾶς νύμφης πέμπει πρὸς αὐτὴν δῶρα, πέπλον καὶ πλόκον χρυσήλατον, ἅπερ ἐκείνη ἀνυπόπτως περιβάλλεται· ἀλλ' ἐκ τούτων εὐθὺς καὶ αὐτὴ δηλητηριάζεται καὶ ὁ πατὴρ ἀσπαζόμενος αὐτὴν συναποθνήσκει· μεθ' ὃ ἡ ἀπαισία φαρμακίς σφάζει καὶ τὰ αὐτῆς τέκνα, ἵνα μᾶλλον τὸν προδοτὴν σύζυγον λυπήσῃ· ἵνα δὲ σωθῇ ἐκ τῆς ἀντεκδικήσεως ἐκείνου, ἀπέρχεται εἰς Ἀθήνας ἐφ' ἄρματος πτερωτῶν δρακόντων. Ὁ ποιητὴς ἐν

τῇ τραγωδίᾳ ταύτῃ ἄριστα ἀπεικονίζει εἰς οἴαν μανίαν καὶ ἀγριότητα παραφέρει τὴν γυναῖκα ἢ ὑπὸ τοῦ ἀνδρὸς προδοσία....

...γυνὴ γὰρ τᾶλλα μὲν φόβου πλέα'

ὅταν δ' ἐς εὐνήν ἠδικημένη κυρῆ,

οὐκ ἔστιν ἄλλη φρὴν μαιφρονωτέρα (στίχ. 263) !. μετέφρασεν ὁ P. Corneille 1654 καὶ ὁ Th. Corneille 1693.

3. *Ἡρακλεΐδαι* (430); 'Ἡ τραγωδία ἐδιδάχθη, ἵνα καταδειχθῆ ἡ ἀχαριστία τῶν Δωριέων τῆς Πελοποννήσου· διότι οὗτοι καίπερ καυχώμενοι ὡς ἀπόγονοι τοῦ Ἡρακλέους, ὁμῶς ἐκίνησαν τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες ἔσωσαν τοὺς παῖδας τοῦ ἥρωος καταδωκομένους ὑπὸ τοῦ Εὐρυσθέως· τὴν τραγωδίαν ἐπικοσμεῖ ἡ θυσία τῆς Μακαρίας, θυγατρὸς τοῦ Ἡρακλέους, ἣτις μαθοῦσα τὸν χρησμόν ὅτι χάριν τῆς νίκης πρέπει νὰ θυσιασθῆ παρθένος εὐγενῆς, προθύμως θυσιάζεται.

4. Ὁ δὲ *Ἰσπόλυτος* (428) ἐπονομάζεται *στεφανηφόρος* ἐκ τοῦ στεφάνου ὃν ὁ νεανίας προσφέρει τῇ Ἀρτέμιδι, ἣτις εἶναι τῆς παρθενικῆς ἀγνότητος θεά, ἀλλὰ τοῦτο διεγείρει τὴν ὀργὴν τῆς Ἀφροδίτης, ἣτις πρὸς ὄλεθρον τοῦ ἀγνοῦ νεανίου ἐμπνέει τῇ μητρικῇ Φαίδρα ἀνόσιον ἔρωτα πρὸς αὐτόν· καὶ ἐκείνη μὲν καίπερ δεινῶς πάσχουσα σιωπᾷ τὸ πάθος, ἡ δὲ τροφὸς αὐτῆς τολμήσασα νὰ ἀποκαλύψῃ αὐτὸ πρὸς τὸν νεανίαν κινεῖ τὴν φρίκην αὐτοῦ διὰ τὸ κακόηθες τοῦ γυναικείου φύλου· τούτου ἕνεκα ἡ Φαίδρα αἰσχynomένη ἀπαγχονίζεται μὲν, ἀλλὰ διαβάλλει πρὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ Θεσέα τὸν νεανίαν, ὅστις ἐκ τῆς κατάρας τοῦ πατρὸς οἰκτιρὸν τέλος εὐρίσκει. Καὶ ὁ μὲν ἥρωος ἔπεσεν, ἀλλ' ἡ ἀθρότης καὶ ἡ ἀγνότης αὐτοῦ ἀνεγνωρίσθη ἐπὶ τέλος, τῆς Ἀρτέμιδος ἀποκαλυψάσης αὐτήν.

Τὴν τραγωδίαν ταύτην τοῦ ποιητοῦ ἐμιμήθησαν μὲν ὁ Ρωμαῖος Σενέκας καὶ ὁ Γάλλος Ρακίνας, ἀλλὰ ἐν ταῖς τραγωδίαις ταύταις τὸ κέντρον ἀποτελεῖ ἡ Φαίδρα καὶ ἡ τραγικὴ αὐτῆς τιμωρία, παρὰ δὲ τῷ Εὐριπίδῃ ὁ μὲν ἀνόσιος ἔρωσ ἐκείνης μόλις διαφαίνεται, διαλάμπει δὲ ἡ εὐγενὴς μορφή καὶ τὸ σκληρὸν τέλος τοῦ ἀγνοῦ νεανίου.

5. *Ἀνδρομάχη* (427—5). Ἡ χήρα τοῦ Ἐκτορος δούλη καταντήσασα τοῦ Νεοπτολέμου ἔσχεν υἱὸν ἐξ αὐτοῦ τὸν Μολοσσόν. Ἀλλ' ἡ Ἐρμιόνη, ἡ γυνὴ ἐκείνου, ἐκ ζηλοτυπίας καταθλίβει αὐτήν, ὡς καὶ ὁ πατὴρ αὐτῆς Μενέλαος, μέχρως οὗ ἐπιφανεῖς ὁ Πηλεὺς τὴν μὲν Ἀνδρομάχην καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς σώζει, τὸν δὲ Μενέλαον ἀναγκάζει νὰ φύγῃ. Ἡ Ἐρμιόνη κατόπιν τούτου περιπίπτει εἰς δεινὴν ἀπελπισίαν φοβουμένη τὴν ἐκ τοῦ Νεοπτολέμου τιμωρίαν, ἀλλ' ἔλθὼν ὁ Ὅρεσθης ἔλαβεν αὐτὴν μεθ' ἑαυτοῦ, ἦν καὶ πρότερον εἶχε μνηστευθῆ· τὴν τραγωδίαν ἐμιμήθη ὁ Ρακίνας.

6. *Ἐκάβη* (424), ἡ ἄλλοτε βασίλισσα τῆς Τροίας ἀπαχθεῖσα δούλη δοκιμάζει νέας συμφοράς· οἱ Ἀχαιοὶ ἀποσπάσαντες ἐκ τῆς μητρικῆς ἀγκάλης τὴν Πολυξένην θυσιάζουσιν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Ἀχιλλέως. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὑπὸ τῶν κυμάτων ἐκβράζεται ὁ νεκρὸς τοῦ Πολυδώρου, ὃν μετὰ πολλῶν θησαυρῶν ὁ Πρίαμος εἶχεν ἐμπιστευθῆ εἰς τὸν φίλον Πολυμήστορα, βασιλέα τῆς Θράκης. Ἡ Ἐκάβη προσκαλέσασα εἰς τὴν σπηλὴν τῶν αἰχμαλωτῶν τὸν δολοφόνον τοῦ υἱοῦ μετὰ τῶν τέκνων αὐτοῦ, ταῦτα μὲν ἐφόνευσεν, ἐκείνον δὲ ἐτύφλωσεν.

7. *Ἰκέτιδες* (422). Τῶν Θηβαίων μὴ ἐπιτρέπόντων τὴν ταφὴν τῶν Ἀρ-

γείων στρατηγῶν, τῶν πεσόντων πρὸ τῶν Θηβῶν, Θησεύς, ὁ τῶν Ἀθηνῶν βασιλεὺς, εἰς ὃν *ἰκέτιδες* προσῆλθον αἱ μητέρες τῶν νεκρῶν, νικήσας ἐν πολέμῳ τοὺς Θηβαίους λαμβάνει τοὺς νεκρούς· κομισθέντες δ' οὗτοι εἰς Ἐλευσίνα κατακαίονται καὶ ἡ Εὐάδνη, ἡ τοῦ Καπαλέως γυνή, ὑπὸ μανίας καταληφθεῖσα καὶ ἐνθουσιασμοῦ ῥίπτεται εἰς τὴν πυρὰν τοῦ ἀνδρὸς καὶ συγκατακαίεται· ἡ τραγωδία ἔχουσα πολλὰς χάριτας, ἐξακριβησίθη *ἐγκώμιον τῶν Ἀθηνῶν*.

8. *Ἡρακλῆς μαινόμενος* (415), δράμα φρικὴν ἐμποιοῦν· ὁ Λύκος γενόμενος τύραννος τῶν Θηβῶν μέλλει νὰ φονεύσῃ τὰ τέκνα τοῦ Ἡρακλέους ἀπόντος· ἀλλ' ὁ ἦρωες ἐφανισθεὶς αἰφνιδίως σώζει αὐτὰ καὶ φονεῖ τὸν τύραννον. Μετ' ὀλίγον ὅμως ὑπὸ τῆς Λύσης εἰς μανίαν ἐμπεσὼν φονεῖ αὐτὸς ὁ ἴδιος τὰ τέκνα αὐτοῦ, νομίζων ὅτι φονεῖ τὰ τέκνα τοῦ Εὐρουσθέως.

9. *Ἰων* (416-412). Οὗτος ὢν υἱὸς Κρεούσης ἐκ τοῦ Ἀπόλλωνος μετεκομίσθη εἰς τὸν ναὸν τῶν Δελφῶν ἅμα γεννηθεὶς. Ἡ δὲ Κρέουσα, θυγάτηρ τοῦ βασιλέως Ἐρεχθέως, νομίζουσα τοῦτον υἱὸν ἐκ προτέρου γάμου τοῦ *Ξούθου*, ὃν εἶχε συζευχθῆ καὶ ἔξ οὗ δὲν ἔτεκνοποιεῖ, πειράται νὰ δηλητηριάσῃ τὸ παιδίον· ἀλλὰ μάτην· διότι ἐπὶ τέλους ἀναγνωρίζει ἐν αὐτῷ τὸν ἴδιον υἱόν.

10. *Τρωάδες* (415), τὸ ἀτεχνότατον τῶν δραμάτων τοῦ τραγικοῦ, ἐν ᾧ εἰκονίζονται σκηναὶ ποικίλαι καὶ φρικταί, δηλ. ἡ ἄλωσις τῆς Τροίας, ἡ διανομή τῶν αἰχμαλωτῶν εἰς τοὺς νικητάς, ἡ θυσία τῆς Πολυξένης, ἡ κατακρήμνισις τοῦ Ἀστυνάκτος ἐκ τοῦ τείχους καὶ ἡ πυρπόλησις τῆς πόλεως. Ἀλλὰ τὸ τέλος τοῦ δράματος εἰκάζεται, ὅτι δὲν περιεσώθη ἀκέραιον, ἐνῶ θὰ ἐξετελεῖτο ἡ τιμωρία τῶν νικητῶν, προεξαγγελθεῖσα ἐν τῷ προλόγῳ.

11. *Ἠλέκτρα* (413). Ἡ βασιλόπαις ἐκδοθεῖσα ὑπὸ τοῦ Αἰγίσθου τῇ παρακλήσει τῆς Κλυταιμνήστρας εἰς γάμον πρὸς πτωχὸν χωρικὸν γεωργόν, καταγίνεται μετ' αὐτοῦ εἰς τὰς βαναυσότατας ἐργασίας. Εἰς τὴν καλύβην δ' αὐτῆς ἐλθὼν κατόπιν ὁ Ὀρέστης μετὰ τοῦ Πυλάδου καὶ ἀναγνωρισθεὶς μετὰ τῆς ἀδελφῆς τῇ ὀδηγίᾳ τοῦ γηραιοῦ παιδαγωγοῦ φονεῖ τὸν μὲν Αἰγίσθον ἐν τοῖς ἀγροῖς, τὴν δὲ μητέρα ἐν τῇ καλύβῃ τῆς ἀδελφῆς· ὁ τραγικὸς παρῳδεῖ καὶ σκηνὰς τῶν Χορηγῶν τοῦ Αἰσχύλου.

12. *Τῆς Ἰφιγενείας τῆς ἐν Ταύροις* (412) ἡ σκηνὴ ὑπόκειται ἐν Σκυθίᾳ, ὅπου ὁ Ὀρέστης καὶ ὁ Πυλάδης προσορμίζονται, ἵνα τὸ τῆς Ἀρτέμιδος ξόανον λάβωσι· διότι μετὰ τὴν μητροκτονίαν ὁ Ὀρέστης ἐκμανεὶς ἔλαβε παρὰ τοῦ Ἀπόλλωνος χρησμόν, ὅτι τότε μόνον θέλει ἀπαλλαγῆ τῆς νόσου, ὅταν τὸ τῆς θεᾶς ἄγαλμα ἐκ τῆς χώρας τῶν Ταύρων εἰς τὴν Ἀττικὴν κομισθῆ· ἀλλ' οἱ δύο νεανίαι συλληφθέντες ὑπὸ τῶν βαρβάρων ἐκείνων προσάγονται τῇ ἱερείᾳ τῆς θεᾶς πρὸς θυσίαν κατὰ τὸν παρ' αὐτοῖς νόμον, καθ' ὃν ἐθύοντο εἰς τὴν θεὰν πάντες οἱ ἐκεῖσε καταπλέοντες ξένοι· ἱέρεια δὲ τῆς Ἀρτέμιδος ἐτύγχανεν ἡ ἀδελφὴ τοῦ Ὀρέστου, Ἰφιγένεια· οἱ δύο ἀδελφοὶ ἀναγνωρίζονται καὶ διὰ τεχνάσματος τῆς Ἰφιγενείας ἀποδιδράσκουσι πάντες ἐκείθεν καὶ κομίζοντες τὸ τῆς θεᾶς ξόανον ἐκφεύγουσι τῇ προστασίᾳ τῆς Ἀθηνᾶς.

Τῆς τραγωδίας ταύτης καὶ ἡ πλοκὴ γίνεται ἔντεχνος καὶ ἡ ἀναγνώρισις κατὰ φύσιν· οἱ χαρακτῆρες τῶν προσώπων εἶναι εὐγενεῖς, τῆς δὲ ἡρωίδος τὸ ἦθος οὗτω σεμνὸν καὶ ἀγνόν, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ βάρβαροι σέ-

βονται αὐτὴν· λίαν ἀξιεπαίνως ὁ ποιητὴς προεφύλαξε τὴν ἰέρειαν ἐκ τοῦ μιάσματος τῆς ἀνθρωποθυσίας· διότι αὐτὴ μόνον ἔρραине τὰ θύματα, ἄλλοι δὲ ἔσφαζον αὐτὰ· ἐπὶ πᾶσι λίαν συγκινητικὸν εἶναι καὶ τὸ ἐπεισόδιον ἐν ᾧ οἱ δύο εὐγενεῖς φίλοι ἀμιλλῶνται ποῖος ὑπὲρ τοῦ ἄλλου νὰ θυσιάσθῃ.

13. *Ἑλένη* (412). Ὁ Πάρις εἰς τὴν Τροίαν ἀντὶ τῆς ἀληθινης Ἑλένης ἀπήγαγε τὸ εἶδωλον αὐτῆς· τοῦτο δὲ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως ἔλαβε καὶ ὁ Μενέλαος· ἀλλὰ πλανηθεὶς οὗτος εἰς τὴν Αἴγυπτον ἀνευρίσκει ἐκεῖ τὴν ἀληθινὴν Ἑλένην, ἣν ὁ βασιλεὺς τῆς χώρας Θεοκλύμενος διὰ τῆς βίας ἐξήτει εἰς γάμον νὰ λάβῃ· ἀλλ' ἡ ἡρώϊς διεξέφυγεν ἐκ τῶν χειρῶν ἐκείνου διὰ δόλων, οὓς αὐτὴ μὲν ἔπλεξεν, ἐξετέλεσε δὲ ὁ Μενέλαος· ἡ Ἑλένη ἀπρηκόνισθη πρότυπον συζυγικῆς πίστεως καὶ σεμνότητος, ἀγνός δὲ καὶ φιλόανθρωπος ὁ χαρακτὴρ τῆς προφητίδος Θεονόης, ἀδελφῆς τοῦ βασιλέως.

14. Αἱ *Φοίνισσαι* (408) τὸ ὄνομα λαβοῦσαι ἐκ τοῦ χοροῦ ἔχουσι τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν, ἣν καὶ οἱ Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας τοῦ Αἰσχύλου, ἀλλ' ἔκτασιν μεγάλην (1776 στίχ.) καὶ ποικιλίαν πολλήν· διὸ καὶ ἡ ἐνόησις τῆς τραγωδίας γίνεται χαλαρὰ· τὸ δράμα τοῦτο ἔχει πολὺ τὸ τραγικὸν ὡς ἡ νεωτέρα δραματογραφία· διότι πρῶτον μὲν ἀποσφάζει ἑαυτὸν ὑπὲρ τῆς πατρίδος ὁ τοῦ Κρέοντος υἱός, Μενουκίεος· εἶτα φονεύονται οἱ τῶν πολιορκητῶν στρατηγοί, μεθ' οἱ δύο ἀδελφοὶ μονομαχοῦντες ἀλληλοκτονοῦσι καὶ ἐπ' αὐτοὺς αὐτοκτονεῖ ἡ μήτηρ. Ἐπὶ πᾶσιν ἡ Ἀντιγόνη ἀπειθοῦσα εἰς τὴν διαταγὴν τοῦ Κρέοντος κηρύξαντος νὰ μὴ ταφῇ ὁ τοῦ Πολυνεΐκου νεκρός κηδεύει τὸν ἀδελφὸν καὶ εἶτα ἀπέρχεται εἰς τὴν ξένην χειραγωγούσα τὸν τυφλὸν αὐτῆς πατέρα εἰς ἐξορίαν καταδικασθέντα.

15. Ὁ *Ὀρέστης* (408) οὗτος καταδικασθεὶς εἰς θάνατον ὑπὸ τῶν Ἀργείων ἐπὶ τῇ μητροκτονίᾳ, ἐγκατελείφθη ἀβοήθητος ὑπὸ τοῦ θεοῦ Μενελάου, ἐξ οὗ ἠλπίζεν ἐπικουρίαν· ἐξαγριωθεὶς δὲ ἔνεκα τούτου καὶ ἐκδίκησιν διηψῶν ἀπειλεῖ νὰ θανατώσῃ τὴν Ἑρμιόνην, τὴν κόρην ἐκείνου· ἀλλὰ διαταγῇ τοῦ Ἀπόλλωνος λαμβάνει ταύτην εἰς γάμον· τὸ τέλος εἶναι κωμικὸν κατὰ τὴν κρίσιν τῶν παλαιῶν· ὁ δὲ ἀσταθὴς τοῦ Μενελάου χαρακτὴρ ὑπεμφαίνει τὸ παλιμβουλὸν τῶν Σπαρτιατῶν.

16. Τῆς δὲ ἐν *Ἀγύλιδι* Ἱφιγενείας (405) ἡ σκηνὴ ὑπόκειται ἐν τῇ ὁμωνύμῳ πόλει, ὅπου ὁ Ἀγαμέμνων στέλλει καὶ καλεῖ τὴν κόρην λόγῳ μὲν ἵνα νυμφεύσῃ μετὰ τοῦ Ἀχιλλέως, ἔργῳ δὲ ἵνα θυσιάσῃ αὐτὴν εἰς τὴν Ἄρτεμιν, ἣτις ὀργισμένη κατὰ τοῦ βασιλέως ἐκόλυε τὸν ἀπόπλουον τοῦ στόλου· Ἐν τῷ ὀλίγῳ ἡ Κλυταίμνηστρα καὶ ἡ Ἱφιγένεια φθάνουσι φαιδραί, ἀλλὰ μετ' ἐκπλήξεως βλέπουσι τὸν βασιλέα σκυθρωπόν. Ὅτε δὲ τὴν ἀλήθειαν παρὰ τοῦ θεράποντος ἔμαθον, ἡ μὲν Κλυταίμνηστρα ἱκετεύει τὸν Ἀχιλλέα, ἵνα σώσῃ τὴν φημισθεῖσαν ὑπὲρ αὐτοῦ νύμφην, ἡ δὲ κόρη τὸν πατέρα, ἵνα μὴ θυσιάσῃ αὐτὴν. Καὶ προθυμεῖται μὲν ὁ Ἀχιλλεὺς νὰ κολύσῃ τὴν θυσίαν καὶ ὁ ἀτυχὴς πατὴρ ἐνδοιάζει νὰ θυσιάσῃ τὴν ἑαυτοῦ κόρην, ἀλλ' ὁ στρατὸς ἐξαγριοῦται καὶ ἀπαιτεῖ τὴν θυσίαν, δι' ἧς μόνως ἐξίλουμένη ἡ Ἄρτεμις ἔμελλε νὰ ἐπιτρέψῃ τὸν πλοῦν. Ἐν τῷ δὲ τὰ πράγματα περιελθόντα καὶ τὴν ἀγωνίαν τοῦ θεατοῦ ἐπιτείνουσιν, ἡ μεγάλῳψυχο-

και εγγενής παρθένος επιφέρει την ποθουμένη λύσιν, διότι παρέχει εαυ-
την εκουσίως προς θυσίαν υπέρ της 'Ελλάδος¹

17. *Αί Βάκχαι*, (405) εν αἷς περιγράφεται ἡ ἐνθουσιώδης καὶ ὀργιαστικὴ
λατρεία τοῦ Βάκχου, ἐδιδάχθησαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ποιητοῦ. Ἐν αὐ-
ταῖς ὁ βασιλεὺς τῶν Θηβῶν Πενθεὺς θέλει νὰ ἐμποδίσῃ τὴν εἰσαγωγὴν
τῆς λατρείας τοῦ Βάκχου, ἀλλὰ κατασπαράττουσιν αὐτὸν αἱ τοῦ θεοῦ ἀκό-
λουθοί, αἱ *Βάκχαι* μαινόμεναι, ὧν προεξάρχει ἡ Ἀγαθή, ἡ μήτηρ τοῦ βασι-
λέως οὕσα καὶ αὐτὴ ἐν μανίᾳ.

18. *Κύκλωψ*, σατυρικὸν δράμα τοῦ ποιητοῦ ἔχον τὴν ὑπόθεσιν ἐκ τῆς
᾽Οδυσσεΐας (ῥαψῳδ. ι), ὅπου ὁ ᾽Οδυσσεὺς ἐτύφλωσε τὸν Κύκλωπα. Τὸν χο-
ρὸν τοῦ δράματος ἀποτελοῦσιν οἱ *Σάτυροι* καὶ ὁ κορυφαῖος αὐτῶν Σει-
ληνός, οἵτινες παρίστανται δοῦλοι τοῦ Κύκλωπος· τοῦτον δὲ τυφλώσας ὁ
᾽Οδυσσεὺς σώζει τοὺς ἑταίρους καὶ τοὺς σάτυρους.

19. *Ρῆσος*, οὔτινος ἡ ὑπόθεσις ἐλήφθη ἐκ τῆς Ἰλιάδος (ῥαψῳδ. κ). ᾽Ο
Δόλων ἐξελθὼν, ἵνα κατασκοπεύσῃ τὸ στρατόπεδον τῶν Ἑλλήνων, φρονεύ-
εται ὑπὸ τοῦ Διομήδους καὶ τοῦ ᾽Οδυσσεύς, ὡς καὶ ὁ Ρῆσος ὁ βασιλεὺς
τῶν Θρακῶν ἐλθὼν εἰς ἐπικουρίαν τῶν Τρώων. Τὸ δράμα εἶναι λίαν ἐπα-
γωγόν, τὰ δὲ χορικά αὐτοῦ τὰ ἀρμονικώτατα τῆς ἐλληνικῆς τραγωδίας·
θεωρεῖται τὸ ἀρχαιότατον δράμα τοῦ τραγικοῦ καὶ νεανικὸν ἔργον αὐτοῦ.

β'. Σατυρικὸν δράμα.

Ὡς εἶδομεν, καθ' ὅσον ἀνεπτύσεται ἡ τραγωδία, ἡλατοῦντο
βαθμηδὸν οἱ μῦθοι τοῦ Διονύσου καὶ τὰ πρὸς τὸν θεὸν τοῦτον
ἄσματα, ὁ δὲ χορὸς, ὅστις τὸ πρῶτον ἀπετελεῖτο ἐκ σατύρων (ἀ-
γροίκων προσώπων περιβεβλημένων δέρματα ζώων), κατόπιν ἀπε-
τελέσθη ἐξ ἄλλων προσώπων σεμνῶν, οὐδὲν κοινὸν ἐχόντων πρὸς
τὸν θεὸν τοῦτον· ἐντεῦθεν καὶ ἡ ὄησις «οὐδὲν πρὸς Διόνυσον».
Ἄλλ' οἱ ποιηταὶ τότε πρὸς τιμὴν τοῦ Διονύσου προσέθησαν εἰς
τὴν τριλογία τῶν τραγωδιῶν τέταρτον δράμα, ἐν ᾧ ἔξυμνεῖτο
ὁ θεὸς ὑπὸ χοροῦ πάντοτε ἐκ *σατύρων* ἀποτελουμένου· ὁ ἐκ τῶν
ἀκολάστων, ὕβριστῶν καὶ θρασυδείλων σατύρων χορὸς διὰ τῆς
ἀντιθέσεως πρὸς τοὺς ἥρωας τῶν τραγωδιῶν προεκάλει θυμη-
δίαν, ἣν ἐπέτεινεν ἔτι μᾶλλον ἢ ὄρχησις αὐτῶν *σίκινης* καλου-
μένη, ἣτις μετὰ τάχους καὶ κρότου τῶν ποδῶν γινομένη ἦτο πα-
ρωδία τοῦ σεμνοῦ χοροῦ τῆς τραγωδίας, ἣς ἡ ὄρχησις ἐλέγετο
ἐμμέλεια. Ἐνίοτε δὲ τὸ σατυρικὸν δράμα ἀντὶ τῶν σατύρων

1. δίδωμι σῶμα τοῦτον Ἑλλάδι.

θύετ' ἐκπορθεῖτε Τροίαν· ταῦτα γὰρ μνημεῖά μου
διὰ μακροῦ καὶ παῖδες οἳτοὶ καὶ γάμος καὶ δόξ' ἐμή,
βαρβάρων δ' Ἑλλήνων ἄρχειν εἰκόξ, ἀλλ' οὐ βαρβάρους,
μήτηρ, Ἑλλήνων, τὸ μὲν γὰρ δοῦλον, οἱ δ' ἐλευθέροι.

Τὴν τραγωδίαν μετέφρασεν ὁ Schiller (1789), ἐμμιμήθη ὁ Ρακίνας
(1674) καὶ ὁ ἡμέτερος Jean Moreas (1903).

ἐλάμβανε τὸ πρόσωπον τοῦ Ἡρακλέους, ὅστις πολυφάγος καὶ πολυπότης ὢν, ἔτι δὲ ἀμούσως ἄδων, ἐκίνει τὴν θυμηδίαν τῶν θεατῶν.

Ἔτεροι τραγικῶν ποιητῶν τοῦ Ε' καὶ Δ' αἰῶνος ἐγένοντο πολλοί, ἀλλ' ἐκ τῶν δραμάτων αὐτῶν μόνον ἀποσπάσματα σώζονται. Πλὴν τῶν συγγενῶν τῶν τριῶν μεγάλων τραγικῶν μνημονεύονται Ἰων ὁ Χίος, Ἀχαιῶς ὁ Ἐρετριεὺς καὶ Ἀγάθων ὁ Ἀθηναῖος· τῶν τραγωδιῶν δὲ τούτου τὰ ἄσματα κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην ἦσαν ἐμβόλιμα, οὐδεμίαν δηλ. σχέσιν πρὸς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ δράματος ἔχοντα.

γ' κωμωδία

Ἡ κωμωδία εἶναι μίμησις πράξεων οἷχι σπουδαίων, ὧν δηλ. τὸ ἀμόρτημα ἀνώδυνον ὂν καὶ οὐχὶ φθορικὸν κινεῖ τὸν γέλωτα· ἀλλ' ὡς ἐν τῇ τραγωδίᾳ ὁ φόβος καὶ ὁ ἔλεος εἶναι οὐχὶ ὁ σκοπός, ἀλλὰ τὸ μέσον, οὕτω καὶ ἐν τῇ κωμωδίᾳ τὸ γελοῖον εἶναι τὸ μέσον, δι' οὗ ὁ ποιητὴς λεληθότως πως καὶ ἡδέως ἄγει τὸν θεατὴν ἐπὶ τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ βελτιώσιν· διότι θεώμενος ἐν τοῖς ἄλλοις τὸ γελοῖον φεύγει αὐτό. Κατὰ ταῦτα ἡ τραγωδία καὶ ἡ κωμωδία ἔχουσι τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἥτοι νὰ δημιουργήσωσιν εὐγενῆ καὶ ἰδανικὸν βίον, κολάζουσαι τὰ ἁμαρτήματα, ἡ μὲν αὐστηρότερον, ἡ δὲ κωμωδία ἠπιώτερον ἥτοι γελωτοποιούσα αὐτά.

Ἡ κωμωδία ἐβλάστησεν, ὡς καὶ ἡ τραγωδία, ἐκ τοῦ αὐτοῦ κορμοῦ ἥτοι ἐκ τῶν Διονυσιακῶν ἐορτῶν· τούτων δὲ τὰ κατ' ἀγροῦς Διονύσια ἐορταζόμενα μετὰ τὸν τρυγητὸν ἐτελοῦντο ἐν πολλῇ εὐθυμίᾳ· κύριον δὲ μέρος τῆς ἱλαρᾶς ταύτης ἐορτῆς ἦτο ὁ κῶμος, πομπή τις ἀγομένη κατὰ τὰς ὁδοὺς ὑπὸ μεθύοντων ὁμίλων ἐν θορύβῳ καὶ ἀταξίᾳ περὶ τὴν φῶδὴν καὶ τὴν ὄρχησιν· ὥστε κωμωδία εἶναι ἡ κατὰ κῶμον φῶδῆ. Ὁ θίασος δὲ τῶν συγκωμαστῶν ἔχων προσωπεῖα καὶ ἐνδύματα ἀλλόκοτα ἤδε τὴν εἰς τὸν Διόνυσον φῶδὴν, μετὰ δὲ τοῦτο οἱ χορευταὶ πρὸς τὸ περιεστῆμενον πλῆθος στρεφόμενοι· ἔσκωπτον καὶ ἐλοιδόρουν ἀφθόμως ὄντινα ἤθελον· τὰ σκώματα δὲ ταῦτα τὰ δημῶδη καὶ παίγνια ἀνέπτυξε μὲν εἰς ἔντεχνόν τι εἶδος ἐν Ἀθήναις ὁ Μεγαρεὺς Σουσαρίων (580—560), ἀλλ' ἡ πόλις κατέστησεν ἀγῶνας κωμικοὺς μόλις μετὰ ἑκατὸν ἔτη· ἐν τῷ μεταξύ δ' ὁμοως τούτῳ ἡ κωμωδία ἐβλάστησεν ἐν Σικελίᾳ.

Τῆς μὲν Σικελιωτικῆς κωμωδίας μέγας ποιητὴς ἐγένετο ὁ Ἐπίχαρμος (540—450 π.Χ.), ὂν ὁ Πλάτων διὰ τὰς σοφὰς καὶ ἠθι-

κάς γνώμας ἐθεώρει ὡς τὸν κορυφαῖον τῶν κωμικῶν· ἀλλ' ἐκ τῶν 52 κωμωδιῶν αὐτοῦ ἐν δωρικῇ διαλέκτῳ πεποιημένων ἔχομεν μόνον ἀποσπάσματα ¹.

Ἡ δὲ Ἄττικῇ κωμωδία διαιρεῖται εἰς ἀρχαίαν, μέσην καὶ νέαν· ἡ ἀρχαία διεκωμῶδει οὐχὶ μόνον χαρακτηῖρας γενικῶς, ἀλλ' ὅπερ καὶ συνηθέστερον ὄρισμένα πρόσωπα· καὶ ὑπερέβαλλε μὲν τὸ μέτρον τῆς εὐπρεπείας καὶ τῆς αἰδημοσύνης, ἀλλ' ἦτο μεγαλότεχνος, θαυμαστὴ καὶ δεινὴ τῶν ἀμαρτανόντων πολιτευτῶν μάστιξ. Ἐν τῇ κωμωδίᾳ διακρίνονται τὰ αὐτὰ περίπου μέρη ὁποῖα καὶ ἐν τῇ τραγωδίᾳ ἦτοι ὁ *πρόλογος*, ἡ *πάροδος* (τοῦ χοροῦ), σκηναὶ *διαλογικαί*, μεταξὺ δὲ τῶν ἄλλων καὶ ἀγών τις, λογομαχία δηλ. μεταξὺ δύο προσώπων, *στάσιμα* καὶ ἡ *ἐξοδος*· ἐν ἐκ τῶν ἁσμάτων τοῦ χοροῦ, ἰδιάζον τῆς ἀρχαίας κωμωδίας, καλεῖται *παράβασις*, εὐρισκομένη ἐν τῷ μέσῳ περίπου τοῦ δράματος καὶ τὸν ἀρχαῖον *κῶμον* ὑπομιμνήσκουσα· ἐν αὐτῇ ὁ κορυφαῖος τοῦ χοροῦ ὑπὲρ τοῦ ποιητοῦ ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς θεατὰς ὁμίλει ἐλευθέρως περὶ τῶν ποιημάτων ἢ τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ ἢ καὶ περὶ πολιτικῶν πραγμάτων· ὁ κωμικὸς χορὸς συνέκειτο ἐκ μελῶν 24, ἡ δὲ ὄρχησις αὐτοῦ πολὺ τὸ ἄσμενον ἔχουσα ἐκαλεῖτο *κόρδαξ* καὶ ἀπετέλει ἀντίθεσιν πρὸς τὴν σεμνὴν τῆς τραγωδίας ἐμμέλειαν. Γλῶσσαν δὲ ἡ μὲν ἀρχαία κωμωδία ὡς καὶ ἡ τραγωδία μετεχειρίσθη τὴν ἀρχαίαν Ἄττικὴν καὶ ὁ μὲν Κρατῖνος ὁμοιάζων πρὸς τὸν Αἰσχύλον ἔχει τὴν γλῶσσαν ἀρχαιοπρεπῆ· ὁ δὲ Ἀριστοφάνης ἐμιμήθη τὴν εὐστομίαν καὶ χάριν τοῦ Εὐριπίδου· ἡ κωμικὴ γλῶσσα ἔχει λεκτικὸν πλοῦτον, χάριν, καὶ εὐκαμψίαν θαυμαστήν· ἐν αὐτῇ τὸ Ἄττικὸν ἰδίωμα διατηρεῖται πιστότερον ἢ ἐν ἄλλῳ εἶδει τῆς ποιήσεως ἢ τῆς πεζογραφίας· ἡ δὲ τῆς νέας κωμωδίας εἰς τὸν πεζὸν καὶ φυσικὸν λόγον τοῦ καθ' ἡμέραν βίου κατῆλθεν, ἀλλὰ πάντοτε διετήρησεν *ἕμμετρον* τὸν λόγον.

Ποιηταὶ δὲ σπουδαῖοι τῆς ἀρχαίας κωμωδίας ἐγένοντο ὁ Κρατῖνος καὶ ὁ Εὐπόλις, ὧν ὁ μὲν εἶχε πολὺ τὸ τραχὺ, ὁ δὲ πολὺ τὸ εὐχάρι. Ἀλλὰ καθ' ἑξοχὴν κωμικὸς ἐγένετο ὁ Ἀριστοφάνης (450-385) ἔχων καὶ τοῦ Κρατῖνου τὸ πρὸς τοὺς ἀμαρτάνοντας σφοδρὸν καὶ τὴν χάριν τοῦ Εὐπόλιδος· ἐκ δὲ τῶν

1. Τῶν πόνων πωλοῦσιν ἡμῖν πάντα τάγαθ' οἱ θεοί.

Νοῦς ὄρη καὶ νοῦς ἀκούει, τᾶλλα κωφὰ καὶ τυφλά.

Νᾶφε καὶ μέμνασ' ἀπιστεῖν, ἄρθρα ταῦτα τᾶν φρενῶν.

40 κωμωδιῶν αὐτοῦ διεσώθησαν ἔνδεκα διδαχθεῖσαι τὴν ἐξῆς κατὰ σειρᾶν.

α' *Αχαρνῆς* (425) ἐκ τῶν καλλιτέρων δραμάτων, δι' οὗ ὁ κωμικός ἐκ παντός τρόπου ἐπιζητεῖ τὴν εἰρήνην· πρὸς τὸν πρωταγωνιστὴν τῆς κωμωδίας, τὸν ἀγρότην καὶ εἰρηνικώτατον Δικαιοπόλιν, ἀντιτίθεται ὁ τολμηρότατος πολεμιστὴς Λάμαχος, ὅστις τρωθεὶς ἐν τῇ μάχῃ καὶ οἰκτρῶς ἐπιστρέφων ἐξ αὐτῆς διεγείρει τὸν γέλωτα.

β' *Ἰππῆς* (424), ἐν ἣ κωμωδία σκώπτει δεινῶς τὸν Κλέωνα· ὁ δημαγωγὸς οὗτος παρίσταται ὡς δούλος τοῦ δήμου ὑπὸ τὸ ὄνομα Παφλαγῶν. Τὸ δράμα ἔλαβε τὸ ὄνομα ἐκ τῶν *ἰππέων ἧτις τάξις λίαν ἐχθρικῶς* δέκεται πρὸς τὸν δημαγωγόν.

γ' *Νεφέλαι* (423). Ἡ κωμωδία ἐποιήθη κατὰ τῶν σοφιστῶν καὶ μάιστα κατὰ τοῦ Σωκράτους ὡς διαφθείροντος δῆθεν τοὺς νέους διὰ τῆς κακῆς αὐτοῦ διδασκαλίας· ἔλαβε δὲ τὸ ὄνομα ἐκ τῶν *νεφελῶν* ἃς ὁ φιλόσοφος κατὰ τὸν διασυρμὸν τοῦ κωμικοῦ ἐθεώρει δῆθεν θεάς, καθαιρῶν τοὺς τῆς πόλεως θεούς.

δ' *Σφήκες* (422). Διὰ τῆς κωμωδίας ταύτης σκώπτει τὰ ὀγκοκρατικὰ δικαστήρια τῶν Ἀθηναίων καὶ τοὺς δικαστάς, οἵτινες δικάζοντες κατὰ τὰ συμφέροντα καὶ τὰ πάθη αὐτῶν ἀπεικονίζονται ὡς *σφήκες* κέντρον ἔχοντες καὶ πλήττοντες.

ε' *Εἰρήνη* (421). Ἐν ταύτῃ διακωμωδῶν τὴν πολυπραγμοσύνην καὶ τὴν φιλοπόλεμον τῶν Ἑλλήνων τάσιν ὑποστηρίζει τὴν εἰρήνην, ἣν διεπραγματεύοντο οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κλέωνος καὶ τοῦ Βρασίδου καὶ ἧτις συνωμολογήθη μετ' ὀλίγον διὰ τοῦ Νικίου.

ς' *Ὀρνίθες* (414). Ἐν ταύτῃ εἰκονίζει δύο πολίτας Ἀθηναίους, οἵτινες φεύγοντες τοὺς συκοφάντας καὶ δημαγωγούς τῆς πατρίδος αὐτῶν προσφεύγουσιν εἰς τοὺς *ὄρνιθας* (=τὰ πτηνὰ) καὶ πειρῶνται νὰ κατασκευάσωσι μεταξὺ Γῆς καὶ Οὐρανοῦ φανταστικὴν πόλιν, τὴν *Νεφελοκοκκυγίαν*. ἄλλὰ κατὰ τὸν κωμικὸν οἱ ἐν Ἀθήναις φαῦλοι καὶ γόητες τόσον ἐπεπόλαζον, ὥστε καὶ τὴν ἐναέριον πόλιν θὰ κατέκλυζον, ἂν μὴ κακοὶ κακῶς ἀπεπέμποντο. Οὕτω δὲ διακωμωδεῖ τοὺς συκοφάντας καὶ τοὺς δημοκόλακας ὡς καὶ τὰς θεωρίας περὶ νέων πολιτευμάτων.

ζ' *Λυοιστράτη* (411)· ἡ ἡρώτις οὔτη, ἧς τὸ ὄνομα εἶναι πλαστόν, θέλουσα νὰ συνδιαλλάξῃ τοὺς ἀλληλοκτονοῦντας Ἑλληνας προσεκάλεσεν σύλλογον γυναικῶν ἐκ Πελοποννήσου καὶ Βοιωτίας, διότι κατὰ τὴν γνώμην αὐτῆς ἡ σωτηρία τῆς Ἑλλάδος ἔκειτο ἐν τῇ ἰκανότητι τῶν γυναικῶν, ἀφ' οὗ οἱ ἄνδρες ἐξηλέγχθησαν ἀνίκανοι νὰ καταπαύσωσι τὸν ἐθνοφόρον πόλεμον.

η' *Αἱ δὲ Θεσομορφιάζουσαι* (411) τὸ ὄνομα ἔλαβον ἐκ τῶν θεσομορφιῶν, ἑορτῆς τῆς Δήμητρος, ἣν μόναι αἱ γυναῖκες ἐώρταζον· βουλευόμεναι δὲ κατ' αὐτὴν τὸν ὄλεθρον τοῦ Εὐριπίδου, διότι οὗτος ὡς μισογύνης ἐσυκοφάντει τὸ γυναικεῖον φύλον· ἐν ταύτῃ διακωμωδεῖ τὴν τραγωδίαν τοῦ Εὐριπίδου καὶ τὸν γυναικοπρεπεῖ τραγικὸν Ἀγάθωνα.

θ' *Βάτραχοι* (405)· ἐν τῇ κωμωδίᾳ ταύτῃ ὁ Ἀριστοφάνης κρίνων τὴν κατάστασιν τῆς δραματικῆς τέχνης μετὰ τὸν θάνατον τῶν τριῶν μεγάλων

τραγικῶν, πλάττει ποιητικὸν διαγωνισμόν, καθ' ὃν ἐν τῷ Ἄδῃ ὑπὸ τὴν προεδρίαν δῆθεν τοῦ Διονύσου διεκδικοῦσι τὰ πρωτεῖα τῆς τραγικῆς τέχνης ὁ Αἰσχύλος καὶ ὁ Εὐριπίδης· ὁ κωμικὸς κρίνειν τοὺς δύο τραγικοὺς μετὰ πολλῆς λεπτότητος χάριτος προτιμᾷ μὲν τὸν Αἰσχύλον, ἀλλὰ πολεμῶν τοῦ Εὐριπίδου τὸ νεωτερικὸν πνεῦμα τρέφει τοσοῦτον πάθος κατὰ τοῦ τραγικοῦ, ὥστε καὶ τεθνεῶτα διακωμῶδει αὐτόν, ὡς καὶ τὸν Σωκράτη.

ι' *Ἐκκλησιάζουσαι* (392)· ἐν αὐταῖς διακωμῶδει τὰς περὶ χειραφετήσεως τῶν γυναικῶν καὶ τὰς περὶ κοινοκτημοσύνης ἰδέας, ἃς ἡ μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον πενία ἐνέπνεεν εἰς ἐξημιμένες κεφαλὰς· πρὸς τοῦτο δὲ εἰσάγει τὰς γυναῖκας συνερχομένας εἰς *ἐκκλησίαν* ἐν ἣ ψηφίζουσι τὴν *κοινοκτημοσύνην* καὶ ἐφεξῆς νὰ διευθύνωσιν αὐταὶ τὰ κοινὰ ἀντὶ τῶν ἀνδρῶν, ὧν αἱ ἀνοησαί πολλά κακὰ προεκάλεσαν· καί

ια' *Πλοῦτος* (388). Ἐν τῇ κωμῳδίᾳ ταύτῃ γελοιοποιεῖ τὴν κακὴν διανομήν τοῦ *Πλοῦτου*, ὅστις τυφλὸς ὢν ἔρχεται εἰς τοὺς κακοὺς. Ἄλλ' ὁ Χρημύλος χρηστός πολίτης ὢν, συναντήσας τὸν τυφλὸν θεὸν καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ θεραπεύσας, τοὺς μὲν ἀγαθοὺς ἐπλούτισε, τοὺς δὲ πονηροὺς εἰς ἔνδειαν ἐνέβαλεν· ἐν αὐτῷ ὁ ποιητὴς ἀντὶ νὰ διασῶρῃ πρόσωπα ὀρισμένα ἢ πολιτικοὺς διακωμῶδει γενικὰς μορίας καὶ ἀτοπίας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

Ἐν αὐτῷ δὲ λείπει σχεδὸν ὁ χορὸς, καὶ μόνον ἀπήχημά τι αὐτοῦ ἀποτελεῖ ἡ πρόσθετος σκηνή, ἐν ἣ κατασκώπτουσιν ὅλλήλους οἱ προστέξαντες πτωχοὶ καὶ ὁ Κερίων· οὕτω δὲ ὁ *Πλοῦτος* ἀποτελεῖ τὴν μετάβασιν ἐκ τῆς *ἀρχαίας* εἰς τὴν μέσην *κωμῳδίαν*.

Οὕτω δὲ ὁ Ἀριστοφάνης διεκωμῶδει οὐ μόνον πολιτικούς, ἀλλὰ καὶ ποιητὰς καὶ σοφιστὰς, οὓς ἐνόμιζεν διαφθορεῖς τῶν νέων· τὸ ἰδανικὸν πρότυπον τοῦ ποιητοῦ ἦσαν οἱ Μαραθωνομάχοι, πρὸς οὓς ὠθεῖ τοὺς συγχρόνους δεικνύων καὶ τὸν τρόπον τῆς βελτιώσεώς τῶν κακῶς ἐχόντων· ἐν ἐκάστῃ κωμῳδίᾳ θηρεύει τὸ συμφέρον τῆ πόλει, πᾶσαι δ' ὁμοῦ ἀποτελοῦσι σύστημα πρὸς βελτίωσιν καὶ διάσωσιν αὐτῆς· διὸ ὑποβάλλει εἰς ἔλεγχον τὴν δημοσίαν καὶ ἰδιωτικὴν ἀνατροφὴν, δι' ἣν οἱ πολῖται ἐκ τῶν Μαραθωνομάχων παρεφθάρησαν εἰς σοφιστὰς· τὴν εὐμουσίαν καὶ χάριν τοῦ ποιητοῦ μαρτυρεῖ τὸ εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος ποιητὴν ἐπίγραμμα ¹.

Ἡ *μέση κωμῳδία* (404—338) δὲν διεκωμῶδει πρόσωπα ὀρισμένα, ἀλλὰ τὰς μορίας ἐπιτηδευμάτων καὶ κοινωνικῶν τάξεων· οὕτω οἱ περὶ τὴν ἀγορὰν καὶ τὰς ὁδοὺς διατρίβοντες ἰχθυοπῶλαι, μάγειροι, ἀγοραῖοι φιλόσοφοι κλπ. ἦσαν τὰ προσφιλέθιστα θέματα τῆς κωμῳδίας ταύτης. Ἐκ τῶν ἐξήκοντα ποιητῶν αὐτῆς

1. Αἱ Χάριτες τέμενός τι λαβεῖν ὅπερ οὐχὶ πεσεῖται
ζητοῦσαι ψυχὴν εὖρον Ἀριστοφάνους.

περὶ τὰ 600 δράματα ποιησάντων ἐπιφανέστεροι ἐγένοντο ὁ Ἀντιφάνης καὶ ὁ Ἄλεξις, ὧν ἑκάτερος ἐποίησε περὶ τὰς 245 κωμωδίας. **Σπουδαῖον γνώρισμα τῆς μέσης** ὡς καὶ τῆς νέας κωμωδίας εἶναι, ὅτι ὁ χορὸς ἐξέλιπεν ἤδη, μὴ ὑπαρχόντων πλέον πλουσίων χορηγῶν.

Τέλος ἡ **νέα κωμωδία** ἐξωσθεῖσα ἐκ τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐκ τῆς ἀγορᾶς περιορίσθη ἐν τῷ οἴκῳ διακωμωδοῦσα τοὺς κρυφίους πολέμους, τὰ πάθη καὶ τὰ ἐλαττώματα τῶν μελῶν αὐτοῦ· κύριον μὲν **θέμα** τῆς κωμωδίας ταύτης εἶναι ὁ ἔρωσ, συνήθη δὲ πρόσωπα γέροντες καὶ κακῶς ἀνατεθραμμένα τέκνα, ἀκκιζόμεναι ἑταῖραι καὶ ἀκόλαστοι νέοι, δοῦλοι πονηροί, δολοπλόκοι παράσιτοι, ἀλαζόνες νεόπλουτοι, ἐκθετα βρέφη καὶ τὰ τοῦτοις παραπλήσια· τὰ δράματα ταῦτα, διακωμωδοῦντα τὰς παρεκτροπὰς καθόλου τοῦ ἀνθρώπου, ἦσαν ἀρεστὰ οὐ μόνον εἰς τοὺς συγχρόνους, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους καὶ καθόλου ἐν παντὶ χρόνῳ καὶ παρὰ παντὶ λαῷ· διὸ καὶ οἱ Ῥωμαῖοι κωμικοὶ Πλαῦτος καὶ Τερέντιος τοὺς τῆς νέας κωμωδίας ποιητὰς ἐμιμήθησαν καὶ διὰ τῆς μιμήσεως τούτων λαμβάνομεν ἔννοιάν τινα τῆς κωμωδίας ταύτης, ἧς μόνον ἀποσπάσματα ἔχομεν· διὰ δὲ τῶν Ῥωμαίων κωμικῶν ὁ χαρακτήρ τῆς ἑλληνικῆς κωμωδίας μετωχευθῆ καὶ εἰς τὴν τῶν νεωτέρων χρόνων (Μολιέρος).]

Σπουδαιότεροι ποιηταὶ αὐτῆς ἐγένοντο α' **Μένανδρος** ὁ Κηφισιεὺς (342-292 π.Χ.), ὅστις οὐ μόνον ἐν τοῖς συγχρόνοις ἠδδοκίμει, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἔπειτα χρόνοις ἐγένετο ὁ δημοφιλέστατος μετὰ τὸν Εὐριπίδην δραματικὸς ποιητής. Ἐκ τῶν 108 δραμάτων αὐτοῦ μέχρι μὲν τοῦ 1905 εἴχομεν μόνον εὐάριθμα ἀποσπάσματα, ἔκτοτε δὲ διὰ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἀνευρεθέντων παπύρων κατέχομεν ἀδρὰ καὶ σπουδαῖα τμήματα τεσσάρων κωμωδιῶν αὐτοῦ, αἵτινες ἐπιγράφονται **Ἡρώς** (στ. 52), **Ἐπιτρέποντες** (στ. 590) **Περικειρομένη** (375), **Σαμία** (90).

Οἱ **ἐπιτρέποντες** ἔχουσι ὑπόθεσιν τὴν ἑξῆς. Ὁ ποιμὴν Δᾶος εὐρών ἐντὸς δάσους ἔξω τὸν Ἀθηνῶν βρέφος ἐγκαταλειμμένον, ὃπερ εἶχε καὶ κοσμήματά τινα, παραδίδει μὲν τὸ παιδίον εἰς τὸν ἀνθρακία Συρίσκον αἰτήσαντα τοῦτο, ἀλλὰ κρατεῖ τὰ κοσμήματα· ὁ Συρίσκος ἀπαιτεῖ καὶ ταῦτα καὶ ἀμφισβητήσεως γενομένης **ἐπιτρέπουσι** τὴν κρίσιν εἰς τὸν διερχόμενον πρεσβύτερον Σμικρίνην, ἵν' ἀποφασίσῃ τίς ἐκ τῶν δύο πρέπει νὰ λάβῃ τὰ κοσμήματα· ἀλλ' ἐξ αὐτῶν ἀποδεικνύεται ὅτι τὸ βρέφος ἦτο ἔκθετον ὑπὸ τῆς θυγατρὸς τοῦ Σμικρίνη Παμφίλης· ἐπειδὴ αἱ σκηναὶ

Ἐπίτομος Ἑλληνικῆ Γραμματολογία.

6

αί σπουδαιότεραι ἐν τῇ οἰκονομίᾳ τοῦ δράματος τούτου ἀπωλέσθησαν, δὲν δύναται τις νὰ σχηματίσῃ τελείαν ἰδέαν περὶ τῆς τέχνης τοῦ Μενάνδρου· ἀλλὰ πάντως αἱ σκηναὶ αὗται ἦσαν πολὺ δραματικώτεραι ἢ ὅποιας ἡδυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν ἐκ τῶν μιμήσεων τοῦ Τερεντίου· ἡ σπουδὴ τῶν χαρακτήρων εἶναι βαθυτέρα παρὰ τῷ Μενάνδρῳ ἢ παρὰ τῷ Ἀριστοφάνει, τὸ ὕφος λιαν φυσικὸν καὶ ἀπλοῦν καὶ ὁ διάλογος ἔντονος.

β' Ὁ Φιλήμων (361-262): τούτου αἱ δύο κωμῳδίαὶ ὁ Ἐμπορος καὶ ὁ Θεραυρὸς ἐσώθησαν ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ Πλαύτου λατινικῇ μεταφράσει ἐπιγραφόμεναι Mercator καὶ Trinummus.

Β' πεζὸς λόγος

α' Ἱστορία

Καθὼς εἶδομεν ἐν τῇ προηγουμένη περιόδῳ, οἱ πρῶτοι ἐμφανισθέντες ἱστορικοὶ ἦσαν οἱ *λογογράφοι* ἢ *χρονογράφοι*, πατρὴ δὲ τῆς ἑλληνικῆς ἱστοριογραφίας εἶναι ὁ

ΗΡΟΔΟΤΟΣ (489-410)

Ὁ Ἡρόδοτος ἐγεννήθη ἐν Ἀλικαρνασσῶ· μετασχὼν δὲ τῆς στάσεως τῆς ἐναντίον τοῦ τυράννου τῆς πατρίδος αὐτοῦ, Λυγδάμιδος, ἔφυγεν εἰς Σάμον· τῷ δὲ 454 ἐπανελθὼν μετὰ τῶν συνωμοτῶν εἰς Ἀλικαρνασσὸν ἐξεδίωξε μὲν τὸν τύραννον, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς μετ' ὀλίγον ἠναγκάσθη ἵνα καταλίπῃ τὴν πατρίδα· τῷ 445 εὐρίσκετο ἐν Ἀθήναις, ἐνθα συνῆψε φιλίαν πρὸς τὸν Περικλέα, καὶ τῷ 444 μετέσχε τῆς Πανελληνίου ἀποικίας τῶν Θουρίων ἥτοι τῆς πρῶτης Συβάρεως· τὴν πόλιν ταύτην, ἐνθα καὶ ἀπέθανεν, ἠγάπησεν ὡς δευτέραν πατρίδα, ἐξ οὗ καὶ Θούριος ἐπονομάζεται.

Ἡ πρὸς τοὺς βαρβάρους γιγάντειος πάλη τῶν Ἑλλήνων καὶ ἡ κατατρόπωσις τῶν Περσῶν ἐνεποίησαν εἰς τὸν Ἡρόδοτον μεγίστην ἐντύπωσιν· θέλων δὲ νὰ παραδώσῃ εἰς τὴν μνήμην τῶν ἐπιγενεστέρων τὰ θαυμάσια ἔργα τῶν ὁμοειδῶν, λιαν εὐφρῶς δὲν περιορίζει τὴν συγγραφὴν αὐτοῦ εἰς τὰς πέντε ἢ ἕξ μάχας, αἵτινες εἶναι τὸ τέλος τοῦ μεγάλου δράματος, ἀλλὰ παρασκευάζει μακρόθεν τὰς σκηνὰς καὶ τὰ πρόσωπα τὰ ἐκατέρωθεν δρωῦντα· διὸ ἐξετάζει ἐνθεν μὲν τὴν ἀχανῆ Περσικὴν αὐτοκρατορίαν μετὰ πάντων τῶν λαῶν τῶν σὺν τῷ χρόνῳ συγχωνευθέντων ἐν τῇ δεσποτείᾳ αὐτῆς, ἐνθεν δὲ τὰς ἑλληνικὰς πόλεις· ἀλλὰ τοιαύτη τις

Ἱστορία, περιλαμβάνουσα πᾶσαν τὴν γεωγραφικὴν καὶ ἱστορικὴν τῶν χρόνων ἐκείνων ἐπιστήμην, ἀποβαίνει ἐποποιία τις μετὰ πλείστων ἐπεισοδίων· ἵνα δὲ καταστῆ ἱκανὸς πρὸς συγγραφὴν τοιαύτου ἔργου, πολλὰ δαπανῶν καὶ πάντα κίνδυνον περιφρονῶν περιηγεῖται κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν ἀπωτάτας χώρας, ἃς ἔμελλε νὰ περιγράψῃ. Κατ' ἐξοχὴν ὡς βᾶσιν ἐν τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ ἔχει τὴν αὐτοψίαν, τὴν ἔρευναν ἢ πληροφορίαν ἐκ τῶν ἄλλων οὐδ' ἠρώτα, καὶ τὴν κριτικὴν· πολλάκις δὲ διηγεῖται μὲν καὶ μυθώδη καὶ ἀπίθανα κατ' αὐτόν, ὡς ἤκουεν αὐτὰ παρὰ τῶν *ἑρμηνέων*, ἀλλὰ δηλοῖ «καὶ τὰ λεγόμενα ὑφ' ἐκάστου ἀκοῇ γράφω, ὀφείλω λέγειν τὰ λεγόμενα· πείθεσθαι γε μὴν οὐ παντάπασιν ὀφείλω».

Ἡ ἱστορία αὐτοῦ μακροτάτη οὖσα περιέχει πάσας τὰς ἐντὸς 240 ἐτῶν γενομένας ἐπιφανεῖς πράξεις τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν βαρβάρων· διηροῦθ δὲ ὑπὸ τῶν Ἀλεξανδρίνων εἰς 9 βιβλία, ὧν ἕκαστον ἐπιγράφεται ἐκ τοῦ ὀνόματος ἐκάστης τῶν Μουσῶν, ἦτοι Κλειώ, Εὐτέρπη, Θάλεια, Μελπομένη, Τερψιχόρη, Ἐρατώ, Πολύμνια, Οὐρανία καὶ Καλλιόπη· ἄρχεται δὲ ὁ ἱστορικὸς ἀπὸ τῆς ἀδικίας τῶν βαρβάρων τῆς πρὸς τοὺς Ἕλληνας τοὺς ἐν τῇ Μ. Ἀσίᾳ, οὗς ὑπεδούλωσε Κροῖσος ὁ τῶν Λυδῶν βασιλεὺς· ἀλλὰ τούτου ἡ ἀδικία καὶ ἡ ἔπαρσις τιμωρεῖται, διότι καταλύεται ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Κύρου, βασιλέως τῶν Περσῶν. Ἐφεξῆς διηγεῖται τὴν ἱστορίαν τοῦ Περσικοῦ βασιλείου, τὴν εἰς αὐτὸ ὑποταγὴν τῶν λαῶν τῆς Ἀσίας καὶ Αἰγύπτου, καὶ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Δαρείου εἰς Σκυθίαν (βιβλ. Α'—Δ').

Ἐντεῦθεν δὲ ἱστορεῖ τὴν σύγκρουσιν τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Περσῶν, ἦτοι τὴν ἐπανάστασιν τῶν ἐν τῇ Μ. Ἀσίᾳ Ἴωνων, τὰς τῶν βαρβάρων εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐκστρατείας καὶ τὴν καταστροφὴν αὐτῶν καὶ ἡ διήγησις λήγει εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων (ἐν ἔτει 478) ἄλωσιν τῆς Σηστοῦ (Ε'—Θ').

Οὕτως ἡ ἱστορία ἀρχομένη ἀπὸ τῆς πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἀδικίας τῶν βαρβάρων λήγει εἰς τὴν τιμωρίαν αὐτῶν, ἣτις ἀποτελεῖ τὴν *κάθαρσιν*· δι' ὅλης δὲ τῆς μακρᾶς ταύτης ἱστορίας διήκει μία γενικὴ ἔννοια, ἡ τῆς Νεμέσεως, ἣτις κολάζει πᾶσαν ὑπέρβασιν καὶ ὕβριν· διὸ καὶ ἡ τῶν βαρβάρων τιμωρία γίνεται διὰ τὰς πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἀδικίας, ὡς πιστεύει ὁ Ἡρόδοτος, διότι οἱ θεοὶ τὴν ἀδικίαν καὶ ἀλαζονείαν τῶν ἀνθρώπων κολάζουσιν ὑπὸ φθόνου (φθονερόν τὸ θεῖον)· ἡ νέμεσις δ' αὕτη τῶν θεῶν δη-

λοῦται ἄλλοτε μὲν ἐν ταῖς τύχαις ἑνὸς μόνου προσώπου, ἄλλοτε δὲ ἐν ταῖς τύχαις ὁλοκλήρου ἔθνους· ἀλλὰ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ πατὴρ τῆς ἱστορίας δὲν ἐρμηνεύει τὰ γεγονότα ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν τῶν πραγμάτων οὐδὲ τὴν ἥτιαν τῶν βαρβάρων ἀποδίδει εἰς τὸ σῶφρον καὶ φιλελεύθερον τοῦ μικροῦ, ἀλλ' ἀκμάζοντος ἑλληνικοῦ ἔθνους συγκρουσθέντος πρὸς ἐθελόδουλα καὶ ἀκόλαστα βαρβαρικά ἔθνη· ὁ ἱστορικὸς παριστᾷ τὴν νίκην τῶν Ἑλλήνων ὡς ἔργον τῆς θείας θελήσεως μᾶλλον ἢ τῆς δυνάμεως αὐτῶν· ὑπὸ τῆς γνώμης δὲ ταύτης περὶ τοῦ θείου κατεχόμενος φαίνεται ἀείποτε νηφάλιος καὶ εὐλαβῆς πρὸς τοὺς ἡττηθέντας· ἐχθροὺς τῆς πατρίδος ὧν τὰς ἀρετὰς ἀνομολογεῖ.

Οὕτως ὑπερέχει μὲν ὁ Ἡρόδοτος τῶν προηγουμένων λογογράφων οὐ μόνον διότι γράφει μέγα τι ἱστορικὸν γεγονός καὶ οὐχὶ γενεολογίας, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἐπιμελεστέραν ἱστορικὴν ἔρευναν καὶ τὴν ἐνότητα τῆς ἱστορικῆς ὕλης, ἀπολείπεται δ' ὁμῶς τοῦ ἀληθῶς ἱστορικοῦ ἐν τῇ τῶν γεγονότων ἐρμηνείᾳ καὶ φαίνεται παιδικὴν ἀφέλειαν ἔχων καὶ εὐπιστίαν· τοῦτο δὲ μειοῖ μὲν πως τὸ ἱστορικὸν αὐτοῦ κῦρος, ἀλλὰ καθιστᾷ αὐτὸν ἐπαγωγότατον.

Ἀφήγησιν ὁ ἱστορικὸς ἔχει ἀφελῆ καὶ ἡδεϊαν, διάλεκτον δὲ τὴν Ἰωνικὴν, ἧς ἀριστος κανὼν ἐγένετο· ἐν δὲ τῇ συντάξει μεταχειρίζεται τὴν *εἰρομένην* λέξιν, δηλ. τὸν ἀπερίοδον καὶ ἀτεχον λόγον, ὅστις συνίσταται ἐκ προτάσεων μικρῶν ἐν παρατάξει καὶ χαλαρῶς πρὸς ἀλλήλας συνειρομένων, ὃν μάλιστα ἐν τῷ προφορικῷ λόγῳ μεταχειρίζονται οἱ ἀπλοῖκοὶ ἄνθρωποι καὶ τὰ παιδιά· ἡ εἰρομένη λέξις ἢ ὁ ἀπερίοδος λόγος εἶναι ὅλως ἀντίθετος πρὸς τὸν *ἐμπερίοδον* ἢ τὴν *κατεστραμμένην* λέξιν, ἧτις ἀναπτύσσεται μετὰ ταῦτα ἐν τῷ Ἀττικῷ λόγῳ.

ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ (470-397)

Ὁ Θουκυδίδης ἐγεννήθη ἐν Ἀλιμοῦντι, δῆμος τῆς Ἀττικῆς (Ν. τοῦ Φαλήρου, παρὰ τὴν νῦν Γλυφάδα) ἐξ ἀριστοκρατικοῦ γένους· ὁ πατὴρ αὐτοῦ Ὀλορος ἦτο συγγενὴς ὁμωνύμου τινὸς βασιλέως τῆς Θράκης, ἔνθα εἶχε κτήματα καὶ μεταλλεῖα χρυσοῦ· διὰ τὴν εὐπορίαν τοῦ πατρὸς ὁ Θουκυδίδης ἔτυχεν ἐπιμεμημένης ἀγωγῆς καὶ παιδείας, δι' ἧς ἀνεπύχθη ὡς οἶόν τε ἢ δαιμονία αὐτοῦ διάνοια· διδασκάλους εἶχε μὲν τὸν φιλόσοφον Ἀναξαγό-

σαν καὶ τὸν ῥήτορα Ἀντιφῶντα· ἀλλὰ πλὴν τούτων μεγίστην ῥοπήν ἔσχον ἐπὶ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ καὶ οἱ σοφισταὶ Γοργίας καὶ Πρόδικος καὶ ἄλλοι, οἵτινες συνέρρεον εἰς τὰς Ἀθήνας, αἵτινες τότε κέντρον τοῦ πνευματικοῦ κόσμου καὶ τῆς ὅλης Ἑλλάδος παιδευσίς ἦσαν. Τὸ ὄγδοον ἔτος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου (424) οἱ Ἀθηναῖοι κατέστησαν αὐτὸν στρατηγὸν εἰς τὰ περὶ τὴν Θάσον, τὴν Θράκην καὶ τὴν Μακεδονίαν μέρη· ἔατε μεγάλην δύναμιν ἔχοντα πλησίον τῶν Θρακῶν ἕνεκα τῶν ἐν τῇ Σκαπιῇ ὕλη μεταλλείων χρυσοῦ, καὶ ἐπειδὴ δὲν ἠδυνήθη νὰ σώσῃ τὴν Ἀμφίπολιν κινδυνεύουσαν τότε ὑπὸ τοῦ Βρασίδου καὶ ἔσωσε μόνον τὸ ἐπίνειον αὐτῆς, τὴν Ἡϊόνα, κατηγορήθη ἐπὶ προδοσίᾳ· διὸ καὶ ὑπέβαλεν ἑαυτὸν ἔκουσίως εἰς ἔξορίαν εἰκοσιν ἔτων ἕνεκεν ἀποτυχίας, ἧς ἡ αἰτία μᾶλλον ἦτο ἡ ταχύτης τοῦ ἔχθρου παρὰ ἡ ὀλιγωρία καὶ ἡ βραδύτης αὐτοῦ· ἀλλὰ καίπερ οὕτω προφανῶς ἀδικηθεὶς οὐδὲν πάθος ἐκδηλοῖ οὐδ' ἀπολογεῖται ἐν τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ· ἡ μεγαλοπρεπὴς δ' ὅμως αὕτη σιωπὴ καταδεικνύει ἔτι μᾶλλον τὴν ἀθωότητα αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ ἔξορία αὕτη μίαν ὠφέλησε τὰ γράμματα· διότι κατὰ τὴν φυγὴν εὗρε τὴν εὐκαιρίαν, ἵνα περιέλθῃ τοὺς τόπους, οἵτινες ἐγένοντο τὸ θέατρον τοῦ πολέμου καὶ ἐν ἡσυχίᾳ μᾶλλον μελετήσῃ τὰ κατ' αὐτόν.

Μετὰ τὴν κατάλυσιν τῶν τριάκοντα τυράννων κατελθὼν εἰς τὴν πατρίδα εἶδε μετὰ ψυχικοῦ ἄλγους τὰ ἐρεΐπια τῶν τειχῶν τῆς πόλεως καὶ τὰ ἠθικά ἐρεΐπια τὰ παρασκευασθέντα ὑπὸ διεφθαρμένων πολιτευτῶν· διὸ καὶ ταχέως κατέλιπε τὰς Ἀθήνας· ἀπέθανε δὲ ἐν τῇ Σκαπιῇ ὕλῃ, ἔνθα συνέγραφε τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ καὶ ὁ θάνατος ἐγένετο αἰφνίδιος, ὡς μαρτυρεῖ τὸ ἀποτόμως λῆγον ἔργον τοῦ ἱστορικοῦ.

Ὁ Θουκυδίδης συνέγραψε τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον (431-404), τὸ τραγικώτατον πολεμικὸν δράμα τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, τὸ χάριν τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἑλλάδος διαδραματισθὲν ὑπὸ τῶν δύο ἀντιπάλων φύλων, τοῦ ἰωνικοῦ καὶ τοῦ δωρικοῦ, ἀλλὰ δὲν συνεπλήρωσεν αὐτόν· διότι τὸ ἔργον αὐτοῦ λήγει ἐν τῷ εἰκοστῷ πρώτῳ τοῦ πολέμου ἔτει (τῷ 411), συνεχίζει δὲ τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ ὁ Ξενοφῶν ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς· διηρέθη δὲ ἡ συγγραφὴ αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Ἀλεξανδρίνων εἰς 8 βιβλία, ὧν τὸ α' χρησιμεύει ὡσπερ εἰσαγωγή· διότι περιέχει α' (ἐν τῷ προομίῳ κεφ. α'—κδ') σύγκρισιν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου πρὸς πάντας τοὺς προηγουμένους, ἵνα καταδειχθῇ ὅτι οὗτος εἶναι ἀξιολογώτε-

ρος τοῦ τε Τρωϊκοῦ καὶ τοῦ Περσικοῦ, ὅστις διὰ δύο ναυμαχιῶν καὶ πεζομαχιῶν ταχεῖαν τὴν κρίσιν ἔσχεν· β' τὰ τοῦ πολέμου αἷτια τὰ τε φανερὰ καὶ τὰ ἀφανῆ, ἐν οἷς παρενέριει καὶ βραχεῖαν ἐξέτασιν τῶν μεταξὺ τοῦ Περσικοῦ πολέμου καὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ συμβάντων, ἵνα καταδειχθῆ, πῶς ηὔξήθη ἡ τῶν Ἀθηναίων δύναμις καὶ οὕτω φανερὰ καταστῶσι τὰ ἀφανῆ τοῦ πολέμου αἷτια. Ἀπὸ δὲ τοῦ β' βιβλίου μέχρι τοῦ εἰκοστοῦ κεφαλαίου τοῦ ε' περιέχεται τὸ πρῶτον δεκαετὲς τοῦ πολέμου τμήμα, ὁπερ καλεῖται Ἀρχιδάμειος πόλεμος (431-421)· ἐν τῷ ὑπολοίπῳ τοῦ ε' βιβλίου περιέχονται αἱ κατὰ τὴν ὑποπτον ἐκείνην ἀνακοχὴν μέχρι τοῦ 415 διαφοραὶ ἑκατέρων καὶ ἡ τῶν συνθηκῶν σύγχυσις· τὸ ζ' καὶ ζ' περιέχουσι τὴν τῶν Ἀθηναίων εἰς Σικελίαν ἐκστρατεῖαν (415-412) καὶ τὴν ἐκεῖ πανωλεθρίαν αὐτῶν· καὶ τὸ η' ἐξιστορεῖ μέρος τοῦ Δεκελεικοῦ πολέμου, ὅστις διαρκεῖ ἀπὸ τοῦ (412-404). Ἐν δὲ τῇ ἐξιστορίῳ τοῦ πολέμου παρενέριει ὁ συγγραφεὺς ὡς ἐπεισόδια, τὰ τῆς προδοσίας τοῦ Πausανίου (Α' 128-135), τὰς τελευταίας περιπετείας τοῦ Θεμιστοκλέους (Α' 135-139), τὸν φόνον τοῦ Ἰππάρχου (ζ' 54-59), πρὸς δὲ καὶ τὸ κείμενον τῶν σπονδῶν καὶ τῆς συμμαχίας, ἣν συνωμολόγησαν Ἀθηναῖοι μετὰ τῶν Ἀργείων, Μαντινέων καὶ Ἡλείων τῷ 11ῳ ἔτει τοῦ πολέμου (420), ὡς καὶ τὴν ἐν δωρικῇ διαλέκτῳ συνθήκην τῶν Ἀργείων καὶ Λακεδαιμονίων (Ε' 77 καὶ 79). (1)

Ὁ Θουκυδίδης ὡς ἱστορικὸς ἀνέγνωσε τοὺς προηγουμένους λογογράφους, ὧν τὰ ἔργα κακίζει ὡς συνταχθέντα πρὸς τέρφιν μᾶλλον τοῦ ἀναγνώστου ἢ χάριν τῆς ἀληθείας καὶ ἐλέγχει τὸν Ἑλληνικὸν ὄνομαστί καὶ ἀνωνύμως τὸν Ἡρόδοτον ἐνιαχοῦ· συνέγραψε δὲ ὅσα εἶδεν αὐτὸς καὶ ὅσα παρ' αὐτοπτιῶν καὶ αὐτηκῶν μαρτύρων ἀξιοπίστων ἤκουσεν· ἀλλ' ἐπίπονον ἦτο νὰ ἀνεύρη τὴν ἀλήθειαν «πυνθανόμενος» λέγει ὁ ἱστορικὸς· «διότι οἱ παρόντες τοῖς ἔργοις ἑκάστοις οὐχὶ τὰ αὐτὰ περὶ τῶν αὐτῶν ἔλεγον, ἀλλ' ὡς ἑκατέρων τις εὐνοίας ἢ μνήμης εἶχε»· διὸ τὰς συγκρουομένας καὶ ἀντιφασκούσας μαρτυρίας τῶν ἄλλων βασανίζει αὐτός, ἵνα ὡς ἔγγιστα τὴν ἀλήθειαν εὕρη· ἐνθα δὲ ἀδυνατεῖ νὰ εὕρη ταύτην, ἐκεῖ παρεμβάλλει ἑκατέρων τὰς μαρτυρίας, ἵνα μηδετέρους ἀδικήσῃ.

Σημ. 1. Ἡ τοῦ Ἡροδοτοῦ ὡς καὶ ἡ τοῦ Θουκυδίδου ἱστορία ὁμοιάζει πρὸς δρᾶμα, ἀλλ' ἐκείνη μὲν ἔχει κάλλος ἰλαρόν, αὕτη δὲ μᾶλλον φοβερόν.

Ἄλλ' ἐν τῇ διηγῆσει τῆς ἱστορίας αὐτοῦ πλὴν τοῦ ἡ' βιβλίου παρεμβάλλει καὶ λόγους ἢ δημηγορίας πολιτικῶν, στρατηγῶν καὶ πρέσβεων, οἵτινες ἀποτελοῦσι τὸ πέμπτον τῆς ὅλης συγγραφῆς·¹ τοὺς λόγους δὲ τούτους ἔγραψεν οὐχὶ ὡς ἐλέχθησαν ὑφ' ἐκάστου, ἀλλὰ τὴν γενικὴν ἰδέαν τῶν ἀληθῶς λεχθέντων διατυπῶν· ἐν τοῖς λόγοις τούτοις ὁ ἀριστοτέχνης ἱστορικὸς φαίνεται ἠθῶν μιμητὴς καὶ ἀριστος διαγραφεὺς· διότι ἀπεικονίζει, ὡς ἀριστος ζωγράφος, ἐναργῶς τὸ ἦθος ἐκάστου τῶν ἀγορευσάντων, ὡς τὴν σύνεσιν τοῦ Ἀρχιδάμου, τὸ προπετὲς τοῦ Ἀλκιβιάδου, τὸ ἱταμόν τοῦ βοιωτάρχου Παγώνδου, τὸ μεγαλόψυχον τοῦ Βρασίδου, τὸ χρηστὸν τοῦ Νικίου καὶ τὸ μεγαλόνονον τοῦ Περικλέους.

Τὰ αἷτια τῶν ἐν τῷ κόσμῳ συμβαινόντων καὶ τὰ τοῦ πολέμου ἀποδίδει οὐχὶ εἰς τοὺς θεοὺς ἢ τὴν πρόνοιαν τούτων, ὡς ὁ Ἡρόδοτος, ἀλλὰ εἰς τὰ φυσικὰ αἷτια καὶ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἣτις τὰ τῶν ἀνθρώπων ὀυθμίζει· ταύτης αἱ ἐπιθυμίαι καὶ τὰ πάθη ἄρχουσι καὶ κατ' αὐτὴν ἐπέρχονται καὶ τὰ ἀποτελέσματα· «καὶ ἐπέπεσε, λέγει, πολλὰ καὶ χαλεπὰ κατὰ τὴν στάσιν ταῖς πόλεσι γιγνόμενα καὶ αἰεὶ ἐσόμενα, ἕως ἂν ἡ αὐτὴ φύσις τῶν ἀνθρώπων ᾖ»· τὴν ἱστορίαν δὲν πληροῖ εὐσεβῶν μυθῶν, τοὺς σεισμοὺς καὶ τὰς ἐκλείψεις τῆς σελήνης καὶ τοῦ ἡλίου δὲν νομίζει φοβερὰ σημεῖα ὀργιζομένου θεοῦ, ἀλλὰ φυσικὰ φαινόμενα δυνάμενα νὰ ἐρμηνευθῶσι· διὸ καὶ ἐπιλέγει, ὅτι τὸ ἔργον αὐτοῦ εἰς μὲν τὴν ἀκρόασιν ἴσως διὰ τὸ μὴ μυθῶδες ἀτερεπότερον φανεῖται, ἀλλὰ εἰς τοὺς βουλομένους νὰ μάθωσι τὰ γεγενημένα καὶ ἔξ αὐτῶν νὰ διδαχθῶσι περὶ τῶν μελλόντων «κτῆμα ἐσσαεῖ ἔσται».

Καὶ οὐ μόνον ἡ ἱστορικὴ ἔρευνα τοῦ Θουκυδίδου ὑποδειγματικὴ ἐγένετο, ἀλλὰ καὶ ἡ φιλαλήθεια αὐτοῦ ὑπῆρξε μεγίστη καὶ ἡ ἀπροσωποληψία θαυμαστή· περὶ τῶν διαμαχομένων προσώπων ἀδιαφορεῖ παντάπασιν, εἰς εἶναι φίλοι ἢ πολέμοι, Ἀθηναῖοι ἢ Πελοποννήσιοι, περὶ τούτου δὲ μόνον φροντίζει, πῶς τὴν ἀλήθειαν ν' ἀνεύρη. Ἐν τῷ ἐμφυλίῳ ἐκείνῳ σπαραγμῷ, καθ' ὃν ἄγρια ἐξεγείρονται τὰ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς πάθη, ὁ ἱστορικὸς αἴρεται ὑπεράνω τῶν παθῶν, πανταχοῦ διατηρῶν τὸ πνεῦμα γαλήνιον καὶ τὸν τόνον ἡσυχον καὶ λελογισμένον· διὸ τὸ

Σημ. 1 διότι ἐκ τῶν 900 κεφαλαίων τοῦ ὅλου ἔργου οὗτοι καταλαμβάνουσι τὰ 180.

ἀριστοτεχνικὸν αὐτοῦ σύγγραμμα ὁμοιάζει κατὰ τὸ ἤρεμον καὶ σεμνὸν μεγαλεῖον πρὸς τὰ γλυπτὰ τοῦ Φειδίου ἔργα· ὁ κατὰ βάθος μελετῶν τὴν συγγραφὴν τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ διδάσκεται περὶ πολλοῦ μὲν νὰ ποιῆται τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν πατρίδα, περὶ πλείονος δὲ τὴν ἀλήθειαν.

Διάλεκτον ἔχει ὁ Θουκυδίδης τὴν ἀρχαίαν Ἀττικὴν μετὰ ποιητικῶν καὶ ἀρχαιοπρεπῶν λέξεων (ἐξαπινάϊως, ἀμφιδήριτος) καὶ συγῶν περιφράσεων· μεταχειρίζεται δὲ συχνότατα τὰ οὐδέτερα τῶν ἐπιθέτων καὶ τῶν μετοχῶν ἀντὶ τῶν ἀφηρημένων οὐσιαστικῶν (τὸ δεδιός, τὸ θαρσοῦν, τὸ σῶφρον), καὶ ὀητορικὰ σχήματα ἦτοι τὰ ἰσοκῶλα, τὰς ἀντιθέσεις καὶ τὰ ὁμοιοτέλευτα· ἀλλ' ἐνίοτε τὰς περιόδους μηκύνων γίνεται δυσπαρακολούθητος, δι' ὀλίγων δὲ πολλὰ δηλῶν καὶ τὰ νοήματα πυκνῶν καθίσταται ἐνιαχοῦ σκοτεινός.

ΞΕΝΟΦΩΝ (434-355)

Ξενοφῶν ὁ υἱὸς τοῦ Γρυλλοῦ ἦτο Ἀθηναῖος καὶ ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Σωκράτους, οὗτινος ἡ διδασκαλία καλοῦς καὶ ἀγαθοῦς ἀνδρας παρεσκεύαζε· διὸ καὶ λίαν ἐσέβετο τὸν διδάσκαλον καθ' ἅπαντα τὸν βίον· τῷ 401 προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ φίλου Προξένου τοῦ Βοιωτοῦ, ἵνα συσταθῆι πρὸς Κῦρον τὸν νεώτερον, σατραπὴν τῆς Μ. Ἀσίας, προθύμως μετέβη εἰς Σάρδεις· ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀφίξιν αὐτοῦ ὁ Κῦρος μετὰ στρατοῦ ἑλληνικοῦ καὶ βαρβαρικοῦ ἐξεστράτευσεν ἐναντίον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, τοῦ βασιλέως τῆς Περσίας· διὸ καὶ ὁ Ξενοφῶν ἠκολούθησεν αὐτὸν ὡς ἐθελοντής· μετὰ δὲ τὸν ἐν Κουνάξει θάνατον τοῦ Κύρου καὶ τὴν δολοφονίαν τῶν στρατηγῶν ὁ Ξενοφῶν τὸν στρατὸν λιποθυμήσαντα θαρρύνει διὰ τοῦ λόγου· ἔπειτα δὲ ἐκλεγείς στρατηγὸς μετὰ πέντε ἄλλων κατώρθωσεν ὑπερπηδήσας ἄπειρα κωλύματα καὶ μεγίστους κινδύνους νὰ ὀδηγήσῃ τὸν στρατὸν τῶν μυρίων Ἑλλήνων ἐκ τοῦ βάθους τῆς Ἀσίας πρῶτον εἰς τὴν Ἑλληνικὴν πόλιν, τὴν Τραπεζοῦντα, καὶ τέλος εἰς τὸ Βυζάντιον· μετὰ ταῦτα δὲ ὅτε ὁ Ἀγησίλαος ἐξεστράτευσεν κατὰ τῶν Περσῶν, ἠκολούθησεν ἐκείνον ἐναντίον τῶν βαρβάρων καὶ εἶτα ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων· ἐπειδὴ δὲ ἐν Κορωνείᾳ 394 π. Χ. ὡς ὀπαδὸς τοῦ Ἀγησιλάου ἐπολέμησε κατὰ τῆς ἰδίας πατρίδος, κατεδικάσθη εἰς ἔξορίαν· ὅτι δὲ διὰ τοῦτο ἐξωρίσθη, ἱστορεῖ αὐτὸς ἐν τῇ Ἀναβάσει (ε', γ',

6—7)· ἀλλ' οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀμείβοντες τὰς εὐεργεσίας αὐτοῦ ἔδωκαν τὸ ἀξίωμα τοῦ προξένου καὶ ἐδώρησαν αὐτῷ κτήμα ἐν Σικιλοῦντι· ἐν τῷ τερπνῷ καὶ ἀλσώδει τούτῳ χωρίῳ, ὅπερ παρὰ τὴν ἀριστερὰν τοῦ Ἀλφειοῦ ὄχθην ὄν εἴκοσι σταδίους ἀπὸ τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἱεροῦ τοῦ Διὸς ἀπέειχεν, διήγαγε βίον ἀγροτικὸν καὶ ὄλβιον ὑπὲρ τὰ εἴκοσιν ἔτη καὶ ἐνταῦθα συνέγραψε τὰ πλεῖστα τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ· ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐν Λεύκτροις ἦτταν τῶν Λακεδαιμονίων (371) ἐκδιωχθεὶς ἐκεῖθεν ὑπὸ τῶν Ἡλείων κατέφυγεν εἰς Κόρινθον, ἐκεῖ δὲ διήλθε τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου οὐδ' ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πατρίδα καίπερ ἐν τῷ μεταξύ ἀνακληθεὶς.

Ὁ Ξενοφῶν ὡς ἱστορικὸς πολλὰ τῶν γεγονότων ἐρμηνεύει διὰ τῆς θείας νεμέσεως, ὡς ὁ Ἡρόδοτος· ἀλλ' ἐν τῇ γλώσσῃ ἔχει μεγίστην σαφήνειαν. ἀφέλειαν καὶ χάριν ἀνεπιτήδευτον, δι' ἧς ἀρετὰς Ἀττικὴ μοῦσα καὶ Ἀττικὴ μέλισσα ἐπωνομάσθη· τὰ δὲ συγγράμματα αὐτοῦ εἶναι

Α' Ἱστορικά· α' *Κύρου Ἀνάβασις* (βιβλ. ζ') ἐν ἣ ἐκτενέστερον περιγράφεται ἡ κατάβασις καὶ ἡ σωτηρία τῶν μυρίων. τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι τὸ σπουδαιότατον τῶν ἱστορικῶν τοῦ συγγραφέως, ἐν ᾧ πάντα ἐξ αὐτοψίας περιγράφει· διὰ τούτου καταδεικνύεται τὸ σαθρὸν καὶ ἐτοιμόρροπον τοῦ ἀχανοῦς Περσικοῦ κράτους· τὸ ἱστορικὸν τοῦτο ἔργον ἐχρησίμευσεν ὡς σπουδαῖον διδάγμα εἰς τὸν Ἀγησίλαον, τὸν Φίλιππον καὶ τὸν Μ. Ἀλέξανδρον, ὅστις καὶ κατέλυσε τὸ Περσικὸν Κράτος· β' τὰ *Ἑλληνικά*, (ζ'), ἅτινα συνεχίζοντα τὴν ἱστορίαν τοῦ Θουκυδίδου (411) ἱστοροῦσιν ἐν συντόμῳ πάντα τὰ κυριώτερα γεγονότα τὰ μέχρι τῆς ἐν Μαντινείᾳ μάχης (362 π. Χ.), ἔνθα ὁ Ἐπαμεινώνδας ἐφρονεύθη· ἐπειδὴ δὲ τὸ ἔργον στερεῖται ἐντέχνου προοιμίου καὶ ἐπιλόγου, πολλαχοῦ δὲ καὶ οὐχὶ καλῶς ἐπεξεργασμένον φαίνεται, εἰκάζεται ὑπὸ τινων, ὅτι ὁ συγγραφεὺς κατέλιπεν αὐτὸ οὐχὶ τετορνευμένον εἰς ἔκδοσιν· γ' ὁ *Ἀγησίλαος*, ἐγκώμιον τοῦ βασιλέως τῆς Σπάρτης, οὗ τὰς ἀρετὰς θαυμάζει καὶ ὃν παρέχει πρότυπον ἀγαθοῦ βασιλέως· δ' *Κύρου Παιδεία* (η'), ἣτις περιέχει οὐχὶ μόνον τὴν ἀγωγὴν, ἀλλὰ καὶ ἅπαντα τὸν βίον τοῦ ἴδρου τοῦ τῆς Περσικῆς μοναρχίας· ὁ Κύρος εἰκονίζεται ὡς ἰδεώδης τύπος ἀγαθοῦ καὶ εὐδαίμονος βασιλέως, οὕτινος ἡ εὐτυχία ἦτο προῖόν τῆς ὀρθῆς παιδείας· τὸ ἔργον κυρίως εἶναι οὐχὶ ἱστορικόν, ἀλλὰ μᾶλλον μυθιστορία τις φιλοσοφικὴ ἐπὶ ἱστορικῶν βάσεων στηριζομένη.

Β' φιλοσοφικά· α' απομνημονεύματα (δ'), ἅτινα ἔγραψεν ἕξ ὄσων ἐν τῇ μνήμῃ περὶ τοῦ Σωκράτους εἶχεν ἢ καὶ παρ' ἄλλων ἤκουσε· συνέταξε δὲ τὸ ἔργον τοῦτο διαλογικῶς ὡς καὶ ἄλλα τινὰ καθ' ὃν τρόπον καὶ ὁ διδάσκαλος συνεζήτη· ἐν αὐτοῖς ἀπολογεῖται ὡς εὐσεβῆς μαθητῆς ὑπὲρ τοῦ ἀδίκως καὶ ἀνοσίως καταδικασθέντος διδασκάλου. β' *Ἀπολογία Σωκράτους*. γ' *συμπόσιον φιλοσόφων*· δ' ὁ *οἰκονομικός*, συγγραφὴ διαλογικῆ ἐπαγωγὸς περὶ τῆς ἀρίστης διοικήσεως τῶν τοῦ οἴκου καὶ περὶ τῆς γεωργίας, ἦν μητέρα καὶ τροφὸν πασῶν τῶν τεχνῶν καλεῖ· δι' ὅλης τῆς συγγραφῆς διήκει καὶ πνεῦμα φιλανθρωποῦ μερίμνης περὶ τῶν ἀποκλήρων τῆς ἀρχαίας κοινωνίας ἦτοι τῶν δούλων· τὸ ἔργον τοῦτο πρέπει νὰ ἔχη ὡς ἐγκόλπιον πᾶς ἀγαθὸς οἰκοδεσπότης, ἀγαθὴ οἰκοδέσποινα καὶ πᾶς γεωπόνος.

Καὶ Γ' *Πολιτικά ἢ Πρακτικά*. *Ἰέρων ἢ τυραννικός*, *περὶ Ἰππικῆς*, *Ἰππαρχικός*, *Κυνηγετικός*, *Πόροι ἢ περὶ προσόδων*, *Δακεδαιμονίων πολιτεία καὶ Ἀθηναίων πολιτεία*· ἄλλα τοῦτο θεωρεῖται νόθον¹.

β' Φιλοσοφία

Ἐν τῇ προηγουμένη περιόδῳ εἶδομεν, ὅτι ἡ φιλοσοφία τὸ πρῶτον ἐξήταξε τὴν φύσιν, ἦτο δηλ. *φυσικὴ ἢ φυσιολογία*· πρῶτοι δὲ τῶν Ἑλλήνων ἐφιλοσόφησαν οἱ Ἴωνες (600 π. Χ.), ὧν ὁ μὲν *Θαλῆς* ἐπρέσβευεν ὡς ἀρχὴν τοῦ κόσμου τὸ ὕδωρ, ὁ δὲ *Ἀναξίμανδρος* τὸ ἄπειρον, καὶ ὁ *Ἀναξίμενης* τὸν ἀέρα.

Ὁ δὲ διὰ τὴν ἀσάφειαν τὴν ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ σκοτεινὸς κληθεὶς *Ἡράκλειτος* ὁ Ἐφέσιος (500 π. Χ.) ἐδόξαζεν ὅτι «τὰ πάντα ῥεῖ, ἢ δὲ ῥοὴ τῶν ὄντων γίνεται οὐχὶ ἀτάκτως, ἀλλὰ κατὰ σταθεροὺς αἰωνίους νόμους, οὓς συμβολικῶς εἰμαρμένην ἔκα-

1. Ἱστορίας περὶ τούτοις ἔγραψαν καὶ οἱ ἐξῆς· *Κηροίας* ὁ Κνίδιος (Περσικά καὶ Ἰνδικά, ὧν ἔχομεν ἐπιτομὰς ἐκ τοῦ Φωτίου)· *Φίλιππος* ὁ Συρακόσιος (Σικελικά), *Θεόπομπος* ὁ Χίος, Ἑλληνικὴν ἱστορίαν (430—394) καὶ Φιλιππικά (ἦτοι ἱστορίαν τῆς βασιλείας τοῦ Φιλίππου). Ἐφερός ὁ Κυμαῖος (ἀπὸ τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν μέχρι τοῦ 340 π. Χ.) καὶ Τίμαιος ὁ Ταυρομενίτης (ἱστορίας ἢ βιβλίων, ἐν οἷς περὶ Σικελίας, Ἰταλίας καὶ περὶ Πόρου)· ἀλλὰ τῶν ἱστορικῶν τούτων μόνον ἀποσπάσματα περιεσώθησαν, ἅτινα συνέλεξεν ὁ Μύλλερὸς *Fragmenta historicorum Graecorum*.

λει. Κατὰ τὸν Ἡράκλειτον ἀρχὴ τοῦ κόσμου εἶναι τὸ πῦρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα γίνονται δι' ἀραιώσεως καὶ πυκνώσεως· πῦρ δὲ λέγων ἐννοεῖ οὐχὶ τὸ αἰσθητόν, ἀλλ' αἰθεριωτέραν καὶ κρείττονα δύναμιν ἀείζων.

Οἱ δὲ Ἀβδηρίται Λεύκιππος καὶ ὁ τούτου μαθητῆς Δημόκριτος δύνανται νὰ θεωρηθῶσι πρόδρομοι τοῦ νῦν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ καλουμένου ύλισμοῦ· ἀρχαὶ τοῦ κόσμου κατὰ τὸν Δημόκριτον εἶναι τὰ ἄτομα καὶ τὸ κενόν, ἡ δὲ γένεσις οὐδὲν ἄλλο εἶναι παρὰ ἢ αἰεὶ μεταβαλλομένη σύνθεσις τῶν πρώτων ἀναλλοιώτων τῆς ὕλης μορίων· αἱ ἄτομοι οὐσίαι ἀπειροὶ οὔσαι κατὰ τὸ πλῆθος, δονοῦνται ἐν τῷ ἀπείρῳ καὶ συνιστάμεναι μὲν ποιοῦσι τὴν γένεσιν, διαλυόμεναι δὲ τὴν φθοράν.

Ἐν ἔτι βῆμα ἐπὶ τὰ πρόσω προέβη Ἀναξαγόρας ὁ Κλαζομένιος, ὅστις μετὰ τὰ Μηδικὰ ἐλθὼν εἰς Ἀθήνας εἶχε πολλοὺς μαθητάς, ἐν οἷς καὶ τὸν Περικλέα· ὁ Ἀναξαγόρας ἐθεώρει αἰτίαν τῆς κινήσεως οὐχὶ τὴν ὕλην, ἀλλὰ τι ὑψηλότερον καὶ εὐγενέστερον ἔξω τῆς ὕλης ὄν, τὸν νοῦν, ὅς αὐτοκρατῆς καὶ ἀμεικτος ὦν τὰ πάντα διεκόσμησε ¹.

Σπουδαιοτάτην θέσιν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ προσέτι κατέχει ὁ Πυθαγόρας, ὅστις πρῶτος ἐκ μειριοφροσύνης ὠνόμασεν ἑαυτὸν ἀντὶ σοφοῦ φιλόσοφον ἤτοι οὐχὶ κάτοχον τῆς σοφίας, ἀλλὰ μόγον φίλον, ἐραστήν καὶ ἐρευνητὴν αὐτῆς. Ὁ Πυθαγόρας καὶ ἡ σχολὴ αὐτοῦ ἠσχολήθησαν περὶ τὴν μουσικὴν καὶ τὰ μαθηματικά· ἀρχὴ τῆς Πυθαγορείου φιλοσοφίας ἦσαν οἱ ἀριθμοὶ ἢ μᾶλλον εἰπεῖν τὸ μέτρον καὶ ἡ ἁρμονία· διότι τὰ ὄντα ἐν τῷ σύμπαντι ἀποτελοῦσι τάξιν τινὰ ἑναρμόνιον, οἷαν ἔχουσιν οἱ τόνοι τῆς μουσικῆς καὶ οἱ ἀριθμοὶ πρὸς ἀλλήλους· πρῶτος δὲ ὁ Πυθαγόρας συνιδὼν τὴν τάξιν καὶ τὴν ἁρμονίαν ἤτις βασιλεύει ἐν τῷ σύμπαντι, ὠνόμασεν αὐτὸ κόσμον· ὑπῆρξε δὲ καὶ ὡς διδάσκαλος ἐνθουσιώδης καὶ τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ἐμφαίνει ἡ πολυθρύλητος φράσις «αὐτὸς ἔφα»· ἡ Πυθαγορείος φιλοσοφία πλὴν τῆς θεωρίας ἀπέβλεπε καὶ πρὸς τὸ πρακτικὸν τοῦ βίου μέρος, βελτιοῦσα τὰ ἦθη καὶ τὴν πολιτικὴν· οἱ θιασῶται τῆς σχολῆς ταύτης ἐνόμιζον, ὅτι τὸ ἕδειν καὶ καθαρίζειν μελετώμενα μεταδίδουσιν εἰς τὴν ψυχὴν γαλήνην καὶ ἡρεμίαν, ἣν ὑπελάμβανον οἱ Πυθαγορείοι ὡς τὸν τελειότατον τῆς παιδείας καρπὸν·

Σημ. 1. Πάντα χρήματα ἦν ὁμοῦ, εἴτα νοῦς ἐλθὼν αὐτὰ διεκόσμησε.

διὸ καὶ σπουδαίως ἔδρασαν οἱ φιλόσοφοι οὗτοι ἐν ταῖς πόλεσι τῆς Μ. Ἑλλάδος καὶ τῆς Σικελίας.

Σοφισταί.

Εἰς τὴν διανοητικὴν τοῦ ἔθνους ἀνάπτυξιν οὐκ ὀλίγον συνετέλεσαν καὶ οἱ καλούμενοι **Σοφισταί**, οἵτινες οὐ μόνον πολλῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν εὗρεται ἐγένοντο, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν τελειοποίησιν τοῦ πεζοῦ λόγου τὰ μέγιστα συνήργησαν καὶ τὴν ὄρεξιν τῶν νέων πρὸς μάθησιν ἐκίνησαν· οἱ σοφισταὶ ἐξήσκησαν τόσῃν ῥοπήν ἐπὶ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς παιδείας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὅσῃν οὐδεμία ἄλλη τάξις ἀνθρώπων ἐξαιρουμένων τῶν ἀρχαίων μεγάλων ποιητῶν· τούτους δύναται τις νὰ παραβάλῃ κάπως πρὸς τοὺς ἐν Γαλλίᾳ ἐγκυκλοπαιδικούς τοῦ 18ου αἰῶνος. Παριδόντες τὰς ἀκάρπους θεωρίας τῶν φιλοσόφων, περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν ὄντων καὶ τῆς γενέσεως τοῦ κόσμου, περὶ ὧν αἱ διάφοροι φιλοσοφικαὶ σχολαὶ οὐδόλως συνεφώνουν, ἐτράπησαν ἐπὶ τὴν ἠθικὴν, τὴν πολιτικὴν καὶ τὸ γνωστικόν· οὕτω δὲ ἐδίδασκον ἐγκύκλια μαθήματα χρήσιμα εἰς τοὺς νέους. Ἀλλὰ τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν ἔκαμον διὰ πομπικῶν ἐπιδείξεων, ὧν σκοπὸς ἦτο μᾶλλον «τὸ δοκεῖν ἢ τὸ εἶναι καὶ ἡ ἀλήθεια». Ἐν τοῖς σοφισταῖς διατρέπουσι Πρωταγόρας ὁ Ἀβδηρίτης, ὁ σπουδαιότατος πάντων, Γοργίας ὁ Λεοντίνος, Πρόδικος ὁ Κεῖος καὶ Ἴππίας ὁ Ἡλεῖος.

Ὁ μὲν **Πρωταγόρας** (480—410) διατρίψας πολὺν χρόνον ἐν Ἀθήναις ἐτιμήθη μεγάλως ὑπὸ τοῦ Περικλέους, ἔγραψε περὶ ὀρθοεπειίας καὶ πρῶτος οὗτος καθώρισεν ἐν τῇ γραμματικῇ τὰ γένη τῶν ὀνομάτων, τοὺς χρόνους τῶν ρημάτων καὶ τὰ εἶδη τῶν προτάσεων· ἀλλὰ γράψας περὶ θεῶν, ὅτι ἀγνοεῖ, ἂν ὑπάρχωσιν, ἐξωρίσθη ὡς ἄθεος· οὐχ ἦττον ὅμως παρεδέχτο ἰδέας ἠθικὰς καὶ ὁμίλει περὶ δικαιοσύνης καὶ ἀρετῆς· κατ' αὐτὸν οἱ πλείστοι τῶν ἀνθρώπων ἔχουσι τὴν ἀίσθησιν τοῦ δικαίου καὶ τῆς αἰδοῦς, οἱ δὲ ὀλίγοι, οἱ τούτων στερούμενοι, ὡς θηρία πρέπει νὰ ἐξαφανίζονται. Ὁ δὲ **Γοργίας** (490—390), καλλιτέχνης τοῦ λόγου γενόμενος, ἀνέπτυξε τὴν ρητορικὴν τέχνην καὶ κατέθελγε διὰ ρητορικῶν σημάτων, ἅτινα ἐξ αὐτοῦ **Γοργίεια** ὀνομάσθησαν, οἷον τὰ ἰσόκωλα, τὰ ὁμοιοτέλευτα, τὰ ἀντίθετα κλπ. ὁ Ἴππίας (γενν. 460)

ἦτο πολυμαθέστατος ἔχων γνώσεις μαθηματικές, φυσικές, ιστορικές· οὗτος κατάβαλε τὰ θεμέλια τοῦ ἔθνικοῦ χρονολογικοῦ συστήματος δημοσιεύσας ἀναγραφὴν τῶν ὀλυμπιονικῶν. Τέλος ὁ Προδίκος κατεγίνετο εἰς τὸν καθορισμὸν τῆς σημασίας τῶν ὀνομάτων καὶ τὴν διαίκρισιν τῶν συνωνύμων, τὸ δὲ σύγγραμμα αὐτοῦ, τὸ περὶ τοῦ Ἑρακλέους, οὗ μέρος περιέχουσι τὰ Ἀπομνημονεύματα τοῦ Ξενοφῶντος, δεικνύει αὐτὸν μέγαν ἠθικολόγον. Οἱ σοφισταὶ ἐπιφανέντες κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Περικλέους ἐκπροσωποῦσι τὸ τότε προοδευτικὸν καὶ νεωτεριστικὸν πνεῦμα δι' οὗ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ μετατροπὴ ἐπῆλθεν· οὕτω δὲ οἱ Ἀθηναῖοι μετέλιπτον ἐκ τῆς ἀρχαίας αὐτηρότητος τῶν ἠθῶν εἰς κατάχρησιν τῆς ἐλευθερίας, εἰς ἣν μεγάλως ὤθει καὶ ἡ διδασκαλία τῶν σοφιστῶν· οὗτοι παραδεχόμενοι τὴν ἐξ ὑποκειμένου ἀλήθειαν ἐκλόνησαν τὴν εἰς τοὺς ἠθικοὺς νόμους καὶ τὴν εἰς τὸ θεῖον πίστιν τοῦ λαοῦ· διότι ὁ μὲν Προτογόρας λ. γ. ἐκ τῆς θεωρίας τοῦ Ἑρακλείτου, τὰ πάντα δεῖ, ὁρμώμενος δὲν παρεδέχετο οὔτε ἐν τοῖς πράγμασι τὸ βέβαιον καὶ μόνιμον οὔτε ἐν τῇ γνώσει ἡμῶν· διότι ἡ μὲν γνώσις εἶναι τὸ προῖόν τῶν αἰσθήσεων, αὐταὶ δὲ παραστατικά τῶν αἰεὶ ἰσχυρῶν πραγμάτων· διὸ κατ' αὐτὸν πρέπει νὰ λέγωμεν πῶς τὰ πράγματα ἐκάστοτε φαίνονται εἰς ἡμᾶς καὶ οὐχὶ πῶς αἰεὶ αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ ἔχουσιν· ἐντεῦθεν καὶ τὸ δόγμα αὐτοῦ «πάντων τῶν χρημάτων μέτρον ἄνθρωπος»· ἀλλὰ τὸ δόγμα τοῦτο καθαιρεῖ τὴν ἀλήθειαν τὴν ἐξ ἀντικειμένου· ἥτις γενικὸν κύρος ἔχει, καταργεῖ καὶ τὴν ἠθικὴν· διότι τὸ αὐτὸ πρᾶγμα δυνατὸν νὰ φαίνηται εἰς ἄλλον μὲν δίκαιον, εἰς ἄλλον δὲ ἀδικον, καθ' ὅσον ὠφελεῖ αὐτὸν ἢ βλάπτει· ἀλλ' οὕτω καταργεῖται ὁ γνώμων τοῦ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ ἥτις ὁ ἠθικὸς νόμος. Ὁ δὲ Γοργίας ἔλεγεν, ὅτι ὁ σοφὸς πρέπει νὰ ἐπιζητῇ οὐχὶ τὸ ἀληθὲς καὶ τὸ δίκαιον, ἀλλὰ νὰ παραστήσῃ ὡς τοιοῦτον τὸ συμφέρον εἰς ἑαυτόν· ὅθεν ἐδίδασκε καὶ προσεπάθει «τὸν ἦτιω λόγον κρείττω ποιεῖν καὶ τὸν κρείττω ἦτιω».

Οἱ σοφισταὶ διὰ ῥητορικῶν τεχνασμάτων ἤθελον νὰ ὀμιλῶσι πειστικῶς, τὸ αὐτὸ πρᾶγμα νὰ κατηγορῶσι καὶ νὰ ὑπερασπιζῶσιν ἅμα, νὰ ἐπιφέρωσι σύγχυσιν εἰς τὸν μεθ' οὗ συνδιελέγοντο· οὕτω δὲ σοφιστῆς κατέστη συνώνυμον πρὸς τὸν ἐριστὴν· περιερχόμενοι δὲ τὰς διαφόρους πόλεις τῆς Ἑλλάδος ἐπώλουν οἱ σοφισταὶ ἀντὶ ἀδρότατου μισθοῦ τὴν σοφίαν αὐτῶν· ἐπαγγελλόμενοι δ' ὅτι ἐδίδασκον πᾶσαν ἀρετὴν καὶ ἰδίᾳ τὴν πολιτικὴν καὶ ῥητορικὴν τέχνην διὰ πεμπικῶν καὶ καλλιπεῶν λόγων κατέθελγον καὶ ἐφείλκον πρὸς ἑαυτούς.

τοὺς φιλοδόξους καὶ τετυφωμένους πλουσίους νέους, πείθοντες ὅτι θὰ κατοστήσωσιν αὐτοὺς «δεινοὺς λέγειν τε καὶ πράττειν» καὶ ἱκανούς, ἵνα ἄρχωσι τῶν πολιτῶν· καὶ ἐπειδὴ αἱ ἀρχαὶ αὐτῶν ὑπέσεισαν καὶ ἐκλόνησαν τὰς βίσεις τὰς τε ἠθικὰς καὶ τὰς κοινωνικὰς, οἱ ὄπαδοὶ τῆς ἀρχαίας παιδείας καὶ ἐθνικῆς μορφώσεως, οἱ συντηρητικοί, ἀντετάχθησαν κατὰ τῶν σοφιστῶν ὡς νεωτεριστῶν· διὸ καὶ ὁ Ἀριστοφάνης θεωρεῖ σοφιστὴν καὶ τὸν Σωκράτην διὰ τὸ νεωτεριστικὸν αὐτοῦ πνεῦμα· τέλος τὸ ὄνομα σοφιστῆς περιέλεσεν ἤδη εἰς κακὴν σημασίαν, ἐν ᾗ τὸ πρῶτον ἦτο συνώνυμον πρὸς τὸ σοφός¹.

ΣΩΚΡΑΤΗΣ (469-399).

Τῶν σοφιστῶν τούτων δεινὸς πολέμιος ἐγένετο Σωκράτης ὁ υἱὸς τοῦ γλύπτου Σωφρονίσκου καὶ τῆς μαίας Φαιναρέτης, δαιμόνιος ἀνήρ· τούτου τὸς φιλοσοφικὰς ἀρχὰς γινώσκομεν ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ξενοφῶντος καὶ τοῦ Πλάτωνος, μαθητῶν αὐτοῦ, ἐπειδὴ αὐτὸς οὐδὲν ἔγραψεν. Ὁ Σωκράτης τὸ πρῶτον ἤσκησε τὴν τέχνην τοῦ πατρὸς, ἀλλὰ ἐκ τῶν βιβλίων τῶν ἀρχαιοτέρων καὶ συγχρόνων σοφῶν ἀπέκτησε πλείστας γνώσεις· τὸν ἐκ τῆς σοφιστείας δὲ κίνδυνον συνιδὼν ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῶν σοφιστῶν καί, ὡς ἐνόμιζε, θεῖαν ἐντολὴν ἐκπληρῶν, ἵνα τὴν νεότητα τῆς πατρίδος καὶ τοὺς πολίτας βελτιώσῃ, ἐπεδόθη ὄλος εἰς ταύτην· διέτριβε δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐν ταῖς παλαιστραῖς, ἐν τοῖς γυμνασίοις καὶ ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐνθα διετέλει ἀφιλοκερδῶς διαλεγόμενος καὶ φιλοσοφῶν. Ὁ Σωκράτης μετέθηκε τὸ κέντρον τῆς φιλοσοφίας ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ τῶν Ἰώνων κόσμου εἰς τὸ ἐσωτερικόν, ἐκ τῆς φύσεως εἰς τὸν ἄνθρωπον· «περὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἀεὶ διελέγετο σκοπῶν τί εὖσεβές, τί καλόν, τί αἰσχρόν, τί δίκαιον, τί ἀδίκον, τί σωφροσύνη, τί μανία, καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἃ τοὺς μὲν εἰδότες ἠγεῖτο καλοὺς καγαθοὺς εἶναι, τοὺς δ' ἀγνοοῦντας ἀνδραποδώδεις».

Κατὰ τὴν Σωκρατικὴν φιλοσοφίαν πᾶσα πράξις δέον νὰ προέρχηται ἐκ τῆς ὀρθῆς γνώσεως τοῦ πράγματος· ἀλλ' ἵνα γνωρίσῃ τις ἐν πρᾶγμα, ἀνάγκη νὰ ἐξετάσῃ τοῦτο· ὅθεν ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι δὲν ἐγνώριζεν αὐτό· πρὶν ὁμῶς τις σπουδάσῃ

1. «ἤδη γὰρ ὁ σοφιστὴς χρηματιστὴς ἐστὶν ἀπὸ φαινομένης σοφίας, ἀλλ' οὐκ οὐσης» Ἀριστοτέλ.

περὶ τὴν γνῶσιν τῶν πραγμάτων, ἀνάγκη πρῶτον νὰ ἀπαλλάξῃ ἑαυτὸν τῆς ψευδοῦς δόξης «τοῦ οἶεσθαι εἰδέναι ἃ μὴ οἶδεν»· ὅθεν ὁ Σωκράτης ἀφετηρίαν ἐλάμβανε τὸ «μηδὲν εἰδέναι»· πρὸ τῆς γνώσεως ὅμως τῶν ἄλλων ὄντων ὁ ἄνθρωπος πρέπει πρότερον νὰ γνωρίσῃ ἑαυτὸν καὶ τὸ *γνώθι σαυτὸν* ἀποβαίνει χαρακτηριστικὸν τῆς Σωκρατικῆς φιλοσοφίας γνώρισμα· ὅστις ἀγνοεῖ ἑαυτὸν καὶ τὰς ἰδίας αὐτοῦ δυνάμεις, ἐπιχειρεῖ ἔργα ἐν οἷς ἀποτυγχάνει καὶ δυστυχεῖ· ὁ Σωκράτης πρὸς εὐρεσιν τῆς γνώσεως καὶ τοῦ ἀληθοῦς μετεχειρίζετο «τὸ ἐρωτᾶν καὶ τὸ ἀποκρίνεσθαι» ἤτοι τὴν διαλεκτικὴν μέθοδον, ἣτις εἶναι ἐφαρμογὴ τῆς λογικῆς· ἐν αὐτῇ δὲ χρῆσιν ἔκαμνε τῆς ἐπαγωγῆς¹ καὶ τῆς διαιρέσεως· καὶ κατ' ἐκείνην μὲν συνῆγε τὰ ὁμοειδῆ, κατὰ ταύτην δὲ διήρει τὰ γένη εἰς εἶδη. Ἡ διαλεκτικὴ τοῦ Σωκράτους μέθοδος ὠνομάσθη *μαιευτικὴ*, διότι ὁμοιάζει πρὸς τὴν τῆς μητρὸς αὐτοῦ τέχνην· διὰ τῆς μαιευτικῆς δὲν προετίθετο νὰ διδάξῃ τὴν ἀλήθειαν δογματικῶς, ἀλλ' ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν ἄλλων νὰ ἀνεύρῃ αὐτήν, οὐδὲ ἤθελεν ἐτοίμην εἰς ἄλλους νὰ παρέχῃ, ἀλλὰ τὴν ἔμφυτον ἐπιθυμίαν πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ἀρετὴν νὰ διεγείρῃ καὶ τὴν ὁδὸν πρὸς ταύτην νὰ δείξῃ· τοῦτο δὲ δηλοῖ λέγων «ὁ θεὸς μαιεύεσθαι με ἀναγκάζει, γεννᾶν δ' ἀπεκώλυσεν».

Ἡ *διαλεκτικὴ* μέθοδος μετεβάλλετο εἰς τὴν καλουμένην Σωκρατικὴν *εἰρωνείαν*, ἣν μετεχειρίζετο ὡς κολαστήριον πρὸς τοὺς τὰ πάντα εἰδέναι οἰομένους καὶ μέγα φρονοῦντας ἐπὶ σοφίᾳ. Ὁ Σωκράτης δηλ. προσποιοῦμενος ἄγνοιαν τούτων, τὰ ὅποια ἐκεῖνοι ἰσχυρίζοντο ὅτι ἐγίνωσκον, ἠρώτα αὐτοὺς ὡς ἐπιθυμῶν νὰ μάθῃ· τὰς δὲ ὑπ' ἐκείνων διδομένας ἀποκρίσεις δεχόμενος ὡς ἀληθεῖς τὸ πρῶτον μὲν προσεποιεῖτο ὅτι ἀπεθαύμαζεν αὐτούς, ἀλλὰ προχωρῶν ἐν τῇ συζητήσει περιῆγεν αὐτούς εἰς ἄτοπα συμπεράσματα, ἔξ ὧν ἠναγκάζοντο καὶ αὐτοὶ οἱ ἐλεγχόμενοι νὰ ὁμολογήσωσιν ὅτι οὐδὲν ἐγίνωσκον ἔξ ἐκείνων τὰ ὅποια ἐνόμιζον ὅτι γνωρίζουσιν «οὐδὲν ἐγίνωσκον, ὧν ᾤοντο εἰδέναι».

Φρονῶν ὁ Σωκράτης, ὅτι ἡ *ἀρετὴ εἶναι γνῶσις καὶ ἐπιστήμη*, ἀπεφάνετο τὸ περιώνυμον δόγμα «οὐδεὶς ἐκὼν ἁμαρτάνει», κατ' αὐτὸν ὁ κακὸς οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἁμαθίης· διὸ καὶ ὅπου λείπει ἡ γνῶσις, ἐκεῖ οὐδεμία ἀρετὴ δύναται νὰ ὑπάρξῃ·

Σημ. 1, Τὸ πεινεῖν ἀναγόν, ὡσαύτως τὸ διψεῖν καὶ συνελόντι πᾶσα ἔνδεια καὶ ἐπιθυμία ἀναγόν. Πλάτ. Γοργ. 486 Δ Ε ἡ ἀπὸ τῶν καθ' ἕνα στα ἐπὶ τὰ καθόλου ἔφοδος, Ἀριστοτέλ.

ὑπάρχουσα δὲ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἢ ἐπιστήμη ἄρχει πάντων τῶν παθῶν οὐδὲ περιέλεται ὁ ἐπιστήμων ὑπ' αὐτῶν ὡς ἀνδράποδον ὡς οἱ πολλοὶ νομίζουσι· τὴν ἀρετὴν δὲ οὐ μόνον ἐδίδασκεν ἀμισθὶ ὁ Σωκράτης. ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ βίῳ θαυμασίως ἐφήρμοσε, πρότυπον ἀρίστου πολίτου ἐν τε τῇ εἰρήνῃ καὶ τῷ πολέμῳ γενόμενος. ἀλλ' ὁ Σωκράτης ἐλέγχων τὴν οἴησιν καὶ τὰς μωρίας τῶν πολλῶν ἐκίνησε καὶ τὸ μῖσος οὐκ ὀλίγων· διὸ καὶ διαβληθεὶς καὶ κατηγορηθεὶς ὑπὸ τοῦ Μελήτου, ὅτι καινὰ δαιμόνια εἰσάγει καὶ τοὺς νέους διαφθείρει, κατεδικάσθη εἰς θάνατον. Καὶ οἱ μὲν φίλοι παρεῖχον εἰς αὐτὸν τὰ μέσα τῆς ἀποδράσεως ἐκ τοῦ δεσμοτηρίου, ἀλλ' ὁ ἀληθὴς φιλόσοφος ὡς νομοταγῆς πολίτης ἔπιε τὸ κώνειον παραμείνας ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ ἐπὶ τριάκοντα ἡμέρας καθ' ἃς ἐξηκολούθει συμφιλοσοφῶν μετὰ τῶν φίλων.

ΠΛΑΤΩΝ (427—347)

Ὡς οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνας εἶναι ὁ τελειότατος τύπος τῶν λαῶν ἐν τῇ καλλιτεχνίᾳ καὶ τῇ καλλιλογίᾳ, οὕτω καὶ ὁ Πλάτων εἶναι ὁ ἀκραιφνεστάτος καὶ γνησιώτατος τύπος τῆς ἑλληνικῆς καλλιλογίας· διότι ἐν ἰδανικῇ μορφῇ ἠδυνήθη νὰ διατυπώσῃ τὰς ἀθανάτους αὐτοῦ φιλοσοφικὰς ἰδέας.

Ὁ Πλάτων ἐγεννήθη ἐκ γονέων ἀριστοκρατικῶν, ὧν τὸ γένος ἀνήρχετο εἰς τὸν Σόλωνα καὶ τὸν Κόδρον· εὐγενὴς δ' ὧν καὶ δαψιλεῖς πόρους ἔχων ἔτυχε λίαν ἐπιμελημέτης ἀνατροφῆς καὶ παιδείσεως· τὸ φύσει καλλιτεχνικὸν αὐτοῦ πνεῦμα ἐξεδηλώθη εὐθύς ἐν τῇ νεανικῇ ἡλικίᾳ ὀρμησάντων εἰς τὴν ποίησιν· ἀλλὰ ταχέως τὰ ποιήματα αὐτοῦ παρέδωκεν εἰς τὸν Ἡφαιστον καταμαγευθεὶς ἐκ τῆς διαλεκτικῆς τοῦ Σωκράτους, οὗτινος ἀκροατῆς ἐγένετο ἐπὶ ἑνέα ἔτη· μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ διδασκάλου ὁ Πλάτων ἀπεδήμησεν εἰς Μέγαρον πρὸς τὸν Σωκρατικὸν Εὐκλείδην, εἶτα εἰς Κυρήνην πρὸς τὸν μαθηματικὸν Θεόδωρον καὶ ἐκεῖθεν πρὸς τοὺς ἱερεῖς τῆς Αἰγύπτου· ἀλλὰ μείζονα σπουδαιότητα ἔχουσιν αἱ εἰς Σικελίαν καὶ Ἰταλίαν ἀποδημίαι αὐτοῦ, ἐνθα μετὰ τῶν Πυθαγορείων συναναστραφεὶς συνεπλήρωσε τὸ φιλοσοφικὸν αὐτοῦ σύστημα. Ἐπειδὴ δὲ ὡς φιλόσοφος ἐπρέσβευε τὸ δόγμα, ὅτι αἱ πόλεις καὶ οἱ ἰδιῶται θὰ εὐδαιμονήσωσιν, ὅταν θεῖα τινὲ μοῖρα ἢ οἱ φιλόσοφοι βασιλεύσωσιν ἢ οἱ βασιλεῖς φιλοσοφήσωσι, προθύμως μετέβη πρὸς τοὺς τυράννους τῶν Συρακουσῶν προσκληθεὶς· ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῦ πρεσβυτέρου καὶ παρὰ τοῦ νεωτέρου

Διονυσίου ἔλαβε πικρὰν πείραν, ὅτι οἱ ἀσχοῦντες τὴν τυραννίαν δυσκόλως δύνανται νὰ συμβιβασθῶσι πρὸς τὴν φιλοσοφίαν.

Μετὰ τὰς ἀποτυχίας ταύτας ὁ Πλάτων ἔμεινε διαρκῶς ἐν Ἀθήναις διδάσκων μέχρι τέλους τοῦ βίου αὐτοῦ ἐν τῇ σχολῇ, ἣτις ἀπὸ τοῦ ὁμωνύμου γυμνασίου ὠνομάσθη Ἀκαδημία (Ν. Δ. τοῦ Κολωνοῦ) εἰς τὴν σχολὴν αὐτοῦ συνέρρεον πλεῖστοι μαθηταί, ἐν οἷς ἦσαν καὶ δύο γυναῖκες, Λασθένεια ἢ Μαντινικὴ καὶ Ἀξιοθέα ἢ Φλειασία. Ἐνταῦθα δὲ συνέγραψε καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ.

Τοῦ Πλάτωνος τὰ συγγράμματα εἶναι 36, καὶ πάντα πλὴν τῆς Ἀπολογίας διαλογικά· ὥστε καὶ ἐν τῇ συγγραφῇ ὁ φιλόσοφος ἐμμήθη τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σωκράτους, ὅστις διαλογικῶς ἐδίδασκεν· οἱ διάλογοι δ' αὐτοῦ, «οὓς οὐδέποτε ἐπαύσατο κτενίζων καὶ βοστρυχίζων καὶ κατὰ πάντα τρόπον ἀναπλέκων» ἐπιγράφονται ἕκ τινος τῶν διαλεγομένων προσώπων, λ. γ. Εὐθύφρων, Κρίτων, Φαίδων, Γοργίας, Πρωταγόρας, Κριτίας, Ἀλκιβιάδης κλπ. Τρεῖς δὲ μόνοι διάλογοι, τὸ Συμπόσιον, ἡ Πολιτεία καὶ οἱ Νόμοι ἔχουσι τὴν ἐπιγραφὴν ἕκ τοῦ περιεχομένου. Ἐν πᾶσι δὲ τοῖς διαλόγοις τὴν συζήτησιν διευθύνει ὁ Σωκράτης, ὃν δικαίως ὁ φιλόσοφος προτιμᾷ· διότι θεωρῶν τὴν φιλοσοφίαν ὡς τελείωσιν τοῦ πραγματικοῦ βίου, ἐν τῷ διδασκάλῳ εὐρίσκει τὸν ἰδανικὸν αὐτῆς τύπον· καὶ ἐν μὲν τοῖς ἀρχαιοτέροις διαλόγοις διατηρεῖ τὴν εἰκόνα τοῦ πραγματικοῦ Σωκράτους, ἐν δὲ τοῖς ὑστέροις ὑπὸ τὸ πρόσωπον τοῦ διδασκάλου λανθάνει αὐτὸς ὁ μαθητῆς.

Ἐν τῇ διαλεκτικῇ μεθόδῳ ὁ Πλάτων ἀκολουθῶν τὸν Σωκράτη μεταχειρίζεται τὴν συναγωγὴν, ἣτις τὰ ἐκ τῆς πείρας συνάγει εἰς ἓν, καὶ τὴν διαίρεσιν, δι' ἧς τὸ ὅλον διαιρεῖται εἰς εἶδη· ἕκ τοῦ συνάγειν δὲ καὶ διαίρειν γεννᾶται ὁ ὀρισμὸς τῶν ὄντων καὶ ἕκ τούτων ἡ ἐπιστήμη. Ἀλλ' ὁ Πλάτων χωρεῖ καὶ ὑπὲρ τὸν διδασκαλον ὡς πρὸς τὰς ἰδέας· εἶναι δ' αὐταὶ οἱ γενικοὶ καὶ αἰώνιοι τῶν ὄντων τύποι, αἱ ὑπὲρ αἰσθησιν καὶ μόνον διὰ τοῦ λογικοῦ ἀντιληπτὰ οὐσίαι· τῶν ἰδεῶν δὲ τούτων τὰ αἰσθητὰ νομίζει εἶδωλα· ὥστε ὁ Πλάτων ἀναγνωρίζει δύο κόσμους, τὸν αἰσθητόν, τὸν καὶ δεῖ μεταβαλλόμενον καὶ ἐν διηνεκεῖ ὄσῃ κατὰ τὸν Ἡράκλειτον ὄντα, καὶ τὸν νοητὸν κόσμον, τὸν ἀναλλοίωτον ἥτοι τὰς ἰδέας.

Ὡς πρὸς δὲ τὴν ψυχὴν διακρίνει τρία μέρη ἐν αὐτῇ ἥτοι τὸ λογιστικόν, τὸ θυμοειδές καὶ τὸ ἐπιθυμητικόν· διὸ καὶ τρεῖς ἀρετὰς ἀναγνωρίζει, τὴν σοφίαν ἀναφερομένην εἰς τὸ λογιστικόν,

τὴν ἀνδρείαν εἰς τὸ θυμοειδὲς καὶ τὴν σωφροσύνην εἰς τὸ ἐπιθυμητικόν· αἱ τρεῖς τῆς ψυχῆς ἀρεταὶ εἶναι ὡς αἱ τρεῖς τῆς λύρας χορδαὶ ἦτοι ἡ ὑπάτη, ἡ μέση καὶ ἡ νῆτη· ἀλλ' αἱ τρεῖς αὐταὶ ἀρεταὶ πρέπει ν' ἀναπτύσσονται ἐν ἀρμονίᾳ, ὥστε τὸ μὲν λογιστικὸν ὡς θεῖον νὰ ἄρχῃ, τὸ δὲ θυμοειδὲς νὰ ὑπακούῃ εἰς αὐτὸ ὡς ἐπίκουρον, ἀμφοτέρω δὲ νὰ διευθύνωσι τὸ ἐπιθυμητικόν, ἵνα μὴ τοῦτο πλεῖστον ὄν καὶ ἀπληστότατον ἐπιχειρῇ νὰ ἄρχῃ χεῖρον ὄν τοῦ φύσει βελτίονος· ἐκ τῆς ἑναρμονίου δὲ ἀναπτύξεως ταύτης τῶν τριῶν ἀρετῶν ἀποτελεῖται ἡ δικαιοσύνη, ἀρμονία τῶν τριῶν ἄλλων ἀρετῶν οὕσα· ἡ δὲ τῶν ἀγοραίων δικαιοσύνη, «τὸ τὰ ὀφειλόμενα ἀποδιδόναι» κατὰ τὸν φιλόσοφον εἶναι εἰδωλον τῆς ὑψηλῆς ἐκείνης δικαιοσύνης. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἡ πόλις ἀνθρώπων ἐν μείζονι περιστάσῃ, διακρίνει καὶ ἐν ἐκείνῃ τρία γένη ἦτοι τὸ βουλευτικόν, τὸ πολεμικόν καὶ τὸ χρηματιστικόν ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὰ τρία μέρη τῆς ψυχῆς· ὥσπερ δὲ καὶ ἐν τῷ ἐνὶ ἀνθρώπῳ, οὕτω καὶ ἐν τῇ πόλει πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ἡ δικαιοσύνη ἦτοι ἡ ἀρμονία, ἣτις γίνεται, ὅταν καὶ ἐν τῇ πόλει ἕκαστον τῶν γενῶν πράττῃ τὸ ἑαυτοῦ ἔργον καὶ μὴ θηρεύῃ ἀλλότρια.

Ἡ δὲ γλῶσσα τοῦ Πλάτωνος ἀποτελοῦσα μέσον τι τοῦ πεζοῦ λόγου καὶ τῆς ποιήσεως εἶναι ἐμμελὲς καὶ ἀρμονικὴ· ταύτην ἐθεώρουν οἱ παλαιοὶ μέτρον καὶ κανόνα τῆς ὀρθοεπειᾶς καὶ τῶν καθαρῶν καὶ ἑναργῶν λόγων· μάλιστα δὲ τινες διετείνοντο ὅτι καὶ παρὰ τοῖς θεοῖς, ἐὰν ὑπῆρχε διάλεκτός τις, ἦν τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων μεταχειρίζεται, ὁ βασιλεὺς τῶν θεῶν πάντως θὰ διέλεγετο ὡς ὁ Πλάτων.

Ἐνάλυσις Πλατωνικῶν τινῶν διαλόγων.

Ἡ Ἀπολογία διαίρεται εἰς γ' μέρη, τὴν κυρίως ἀπολογία, τὸν περὶ τοῦ ἐπιβλητέου τιμήματος λόγον καὶ τὴν πρὸς τοὺς δικαστὰς μετὰ τὴν δευτέραν διαφήμισιν προσφώνησιν. Ἐν τῇ ἀπολογίᾳ τὸ τοῦ Σωκράτους ἔργον, τὸ νὰ ἐλέγχῃ δηλ. τὴν οἴησιν τῶν ἀνθρώπων, ἐκονίζεται ὡς ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἐπιτεταγμένον· οἱ μετὰ τῶν πολιτικῶν, τῶν ποιητῶν καὶ τῶν χειροτεχνῶν διάλογοι τοῦ φιλοσόφου ἄριστα ἐμφαίνουσι τὴν τῶν πολλῶν ἀνθρώπων μωρίαν, ὃν ἕκαστοι ἐπειδὴ γνωρίζουσι τὸ ἑαυτῶν ἔργον «οἴονται καὶ πάντα τὰλλα καλῶς εἰδέναι»· ἀλλὰ προφανῶς ἡ πλημμέλεια αὕτη τὴν ἀρετὴν ἐκείνην ἀφανίζει· πρὸς τὴν οἴησιν δὲ τῶν πολλῶν ἀντιτίθεται ἡ τοῦ Σωκράτους σοφία, ἣτις οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τῆς οἴησεως· διὸ καὶ ἐπρέσβευεν «ἀ μὴ οἶδα οὐδὲ οἶομαι εἰδέναι»· τὸν ἔλεγον δὲ τοῦτον τῆς τῶν πολλῶν οἴησεως ὁ Σωκράτης ἀσκεῖ ὡς ἔργον κατὰ θεῖαν τινὰ ἐντολήν, δι' ἣν ἀμελῶν τῶν οἰκείων «ἐν μυρία πενία» διατελεῖ· διὸ

Θεῶν - περὶ σοφίαν
Λόγων - περὶ ἀνδρείαν

Πολιτικῶν - περὶ ἀρετῆς

καὶ ἂν οἱ δικασταὶ θελήσωσιν, ἵνα ἀπολύσωσιν αὐτὸν τῆς κατηγορίας ἐπὶ τῷ ὄρφι, ἵνα παύσῃ ἐλέγχων, ἐπιλέγει «πεῖσσομαι τῷ θεῷ μᾶλλον ἢ ὑμῖν»· διότι τὸν ἔλεγχον νομίζει «μέγιστον ἀγαθὸν τῇ πόλει καὶ τῷ θεῷ ὑπηρεσίαν»· Ἐν τῷ ἐπιλόγῳ ἐξαίρεται καὶ τὸ μεγαλοπρεπὲς ἦθος τοῦ φιλοσόφου, ὅστις ἀντὶ νὰ ἰκετεύσῃ τοὺς δικαστὰς δακρύων καὶ «τὰ ἄλλα ἐλεεινὰ δράματα εἰσάγων» γυναῖκα καὶ παιδία ἀναβιβαζόμενος, διδάσκει αὐτούς, ἵνα μὴ «κατοχαρίζωνται τὰ δίκαια ὁ δικαστὴς ὁμώμοκεν οὐ χαριεῖσθαι, οἷς ἂν δοκῇ αὐτῷ, ἀλλὰ δικάσειν κατὰ τοὺς νόμους».

Ὁ Κρίτων. Ἐν τῷ διαλόγῳ τούτῳ ὁ θαυμαστής τοῦ Σωκράτους πλουσιώτατος Κρίτων εἰσελθὼν νύκτωρ εἰς τὸ δεσμοτήριον πειράται νὰ πείσῃ τὸν φιλόσοφον, ἵνα δραπετεύσῃ ἐκεῖθεν καὶ σωθῇ ἢ ἀπόδρασις κατὰ τὸν Κρίτωνα ἦτο ἀναγκαῖα ἀ' χάριν τῶν τέκνων αὐτοῦ, ἵνα μὴ ἐν ὄρφανίᾳ ἐγκαταλειφθέντα δυστυχίσωσιν· β' χάριν τῶν φίλων, ἵνα μὴ δυσφημηθῶσιν, ὅτι τὰ χρήματα ἀντὶ τοῦ φίλου προτιμῶντες δὲν ἐφάνησαν πρόθυμοι, ἵνα σώσωσιν αὐτὸν ὀλίγα δαπανῶντες· ἀλλ' ὁ Σωκράτης τὰ ἐπιχειρήματα ταῦτα νομίζει «σκέμματα τῶν πολλῶν», ἀπορρίπτει δὲ τὴν πρότασιν τοῦ φίλου ὡς ἄδικον· διότι κατὰ τὸν φιλόσοφον «οὔτε ἀδικητέον οὔτε ἀνταδικητέον» ἐπειδὴ τὸ ἀδικεῖν εἶναι καὶ κακὸν καὶ αἰσχρὸν. τὴν θεωρίαν δὲ ταύτην ἐναργέστερον ἀναπτύσσει προσωποποιῶν τοὺς Νόμους τῆς πόλεως, οἵτινες ἐμφανισθέντες ἐλέγχουσι διῆθεν αὐτὸν μέλλοντα νὰ δραπετεύσῃ καὶ διδάσκουσιν, ὅτι ὁ καταπατῶν τοὺς νόμους τῆς πατρίδος οὐ μόνον ἀδικεῖ, ἀλλὰ καὶ τὴν πόλιν ἀνατρέπει· ἂν δὲ τὸ τέκνον κακολογοῦμενον καὶ τυπτόμενον ὑπὸ τοῦ πατρὸς δὲν ἔχη δικαίωμα νὰ ἀντικακολογήῃ καὶ ἀντιτύπῃ τὸν πατέρα, πολλῷ μᾶλλον δὲν δικαιούται ὁ πολίτης ἀδικούμενος νὰ ἀνταδικῇ τὴν πατρίδα· οὐδὲ πρέπει νὰ λανθάνῃ αὐτὸν «ὅτι μητρὸς τε καὶ πατρὸς καὶ τῶν ἄλλων προγόνων τιμώτερον καὶ σεμνότερον καὶ ἀγιώτερόν ἐστιν ἢ πατρίς», εἰς ἣν τυφλὴν ὑποταγήν ὁ πολίτης ὀφείλει καὶ ὅταν εἰς τὸν θάνατον αὐτὸν ἐκείνη ἄγῃ· ἢ φωνῇ δ' αὕτη τῶν νόμων περιβομβεῖ ἐν ταῖς ἀκοαῖς τοῦ Σωκράτους τόσον, ὥστε ποιεῖ αὐτὸν «ὡπερ οἱ κορυβαντιῶντες» μηδεμίαν ἄλλην φωνὴν ν' ἀκούῃ.

Πρωταγόρας. Ἐν τοῖς μικροτέροις διαλόγοις ἐξετάζονται ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου τὰ τῆς ἀρετῆς μέρη καθ' ἕκαστον, ὡς ἐν τῷ Εὐθύφρονι τὸ δατον, ἐν τῷ Χαρμίδῃ ἡ σωφροσύνη, ἐν τῷ Λάχῃτι ἡ ἀνδρεία, ἐν δὲ τῷ Πρωταγόρα, ὅστις εἶναι τοῦ συγγραφέως μέγα καλλιτέχνημα, ἐξετάζεται αὕτη ἡ ἀρετὴ. Ἡ μακρὰ τοῦ διαλόγου εἰσαγωγή (1-10 κεφ.) περιέχει ἐπαγωγὸς καὶ χαριεσιάτας σκηνάς, ἐν αἷς διορθῶ τις τὴν κατηλικὴν τῶν σοφιστῶν τέχνην, τὴν εἰς Ἀθήνας σωφροὴν αὐτῶν καὶ τὴν ἀπερίσκεπτον τῶν νέων ὁρμὴν, ἵνα ἀντὶ ἀδροτάτων μισθῶν γίνωνται αὐτῶν μαθηταί· τὸ δὲ κύριον θέμα διαιρεῖται εἰς τέσσαρα μέρη, ὧν τὸ μὲν α' περιέχει λόγους καὶ ἀντιλογίας περὶ τοῦ διδακτοῦ τῆς ἀρετῆς (—17), τὸ δὲ β' περὶ τῆς ταυτότητος τῶν τῆς ἀρετῆς μερῶν (—22)· τὸ γ' ἐμφανείαν τοῦ Σιμωνιδείου ζώματος (—32) καὶ τὸ τελευταῖον περιέχει ἀπόδειξιν περὶ τοῦ ὅτι καὶ ἡ ἀνδρεία εἶναι ἐπ' στήμῃ ἦτοι σοφία τῶν δεινῶν καὶ μὴ δεινῶν (—40). Ἄλλ' ἐν τῷ διαλόγῳ τούτῳ συνέβη

παράδοξόν τι· διότι ὁ μὲν Σωκράτης διατεινόμενος ἐν ἀρχῇ, ὅτι ἡ ἀρετὴ δὲν εἶναι διδακτόν, ἀπέδειξεν ἐν τέλει αὐτὴν ἐπιστήμην καὶ δι-
δακτὴν· ὁ δὲ Πρωταγόρας εἰπὼν ἐν ἀρχῇ αὐτὴν διδακτὴν, ἐν τέλει ἐπει-
ράτο τὸ ἐναντίον νὰ ἀποδείξῃ· ἀλλὰ τὸ παράδοξον σῆραται, ἂν ἐνθυμη-
θῶμεν, ὅτι ὁ Σωκράτης οὐχὶ σπουδάζων εἶπεν ὅτι ἡ ἀρετὴ δὲν εἶναι δι-
δακτόν, ἀλλ' ἵνα περιαγάγῃ τὸν σοφιστὴν εἰς ἀπορίαν· οὕτω δὲ ὁ σοφι-
στὴς ἐλέγχεται ὅτι εἰ καὶ ἐπαγγέλλεται τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀρετῆς, ὅμως
ἀδυνατεῖ ν' ἀποδείξῃ ἐπιστημονικῶς τὸ διδακτόν αὐτῆς, καὶ ὅτι ἡ τῶν
σοφιστῶν σοφία ἐμπειρικὴ τις οὔσα ἀβασανίστως ἀσχεῖται.

Φαίδων. Τοῦ διαλόγου τούτου ὑποκείμενον γίνεται ἡ *ἀθανασία*
τῆς ψυχῆς· τὴν εἰς ταύτην δὲ πίστιν τοῦ φιλοσόφου ἐναργέστατα δηλοῖ
ἡ δραματικὴ ἐκείνη εἰκὼν. ἐν ἣ παρίσταται μετὰ θαυμαστῆς ὄσης ἀταρα-
ξίας καὶ ἀφοβίας τὸν θάνατον ὑπομένων· ἀλλὰ καὶ εὐφρέστατα ἐπιχειρή-
ματα ἐπενόησεν ὁ συγγραφεὺς πρὸς λύσιν τοῦ χαλεπωτάτου τούτου ζητή-
ματος· καὶ τὸ μὲν κῆρος τῶν ἀποδεικτικῶν λόγων τοῦ Πλάτωνος ἀμφι-
σβητοῦσι πολλοί, ἀλλὰ τοὺς ἐκ τούτων ἠθικοὺς καρποὺς οὐδεὶς ἀρνεῖται.
Ὁ διάλογος δραματικώτερος γίνεται μάλιστα ἐν τῇ ἀρχῇ καὶ ἐν τῷ τέλει·
ἐν ἐκείνῃ μὲν ἐπιδείκνυται ἡ πρωτοφανὴς πρὸς τὸν διδάσκαλον ἀφοσίωσις
τῶν μαθητῶν, οὗς «ἀήθης τις κρᾶσις ἡδονῆς καὶ λύπης» κατεῖχεν, ἐν τού-
τῳ δὲ αἱ τελευταῖαι συγκινητικαὶ στιγμαί, καθ' ἃς ὁ φιλόσοφος πίνει τὸ
κώνειον. τοῦ φιλοσόφου ἡ εὐγένεια εἶναι τοιαύτη, ὥστε εἰς δάκρυα κινεῖ
καὶ αὐτὸν τὸν δήμιον, ὅστις προσήνεγκε τὸ κώνειον καὶ ὅστις ὁμολογεῖ
τὸν φιλόσοφον ἄνδρα γενναϊότατον, πρᾶστον καὶ ἄριστον.

Ὁ Γοργίας, τὸ πρότυπον τῆς διαλεκτικῆς τέχνης τοῦ Πλάτωνος, εἶναι
οἰοεὶ τὸ εὐαγγέλιον παντὸς ἀληθοῦς πολίτου καὶ πολιτικοῦ· ἐν τῷ δια-
λόγῳ τούτῳ ὁ φιλόσοφος ἐλέγχει τὴν ῥητορικὴν, εἰς ἣν ὑπεισδύσα ἡ σο-
φιστικὴ καὶ μεταχειριζομένη αὐτὴν ὡς ὄργανον ἐλυμαίνεται τὰς Ἑλληνίδας
πόλεις· διὸ ἐξετάζει τὴν ῥητορικὴν μόνον ὑπὸ ἠθικὴν ἔποψιν, οὐδαμῶς
ἀπτόμενος τῶν κανόνων, καθ' οὓς οἱ ῥητορικοὶ λόγοι συντίθενται· ὁ διά-
λογος διαιρεῖται εἰς γ' μέρη (1-16, 17-37 καὶ 38-83)· καὶ ἐν μὲν τῷ α
μέρει (α'-ις) ὁ Σωκράτης ἀναιρεῖ τὴν τοῦ Γοργίου γνώμην «ὁ ῥήτωρ κἂν
ἀδίκως χρεῖτο τῇ ῥητορικῇ»· διότι κατὰ τὸν φιλόσοφον ὁ εἰδὼς τὰ δί-
καια εἶναι ἀδύνατον νὰ προτιμήσῃ τὰ ἀδίκα καὶ νὰ θέλῃ νὰ ἀδικῇ· ἐν
δὲ τῷ β' ἀποδεικνύει πρὸς τὸν Πῶλον, ὅτι ἡ ῥητορικὴ, ὡς ἀσχεῖται·
εἶναι κολακεία τις, ἔχουσα πρὸς τὴν δικαιοσύνην, ὡς ἡ κομωτικὴ πρὸς
τὴν γυμναστικὴν καὶ ἡ ὀψοποικὴ πρὸς τὴν ἰατρικὴν· οὐδ' ὠφελεῖ τὸ διὰ
τῆς ῥητορικῆς ἀδικεῖν καὶ πλεονεκτεῖν τῶν ἄλλων, καθὼς διετείνεται ὁ
Πῶλος· διότι ἡ ἀδικία εἶναι νόσημα τῆς ψυχῆς· ὡς δὲ τὸ νοσοῦν σῶμα
διὰ τῆς τομῆς καὶ τῆς καύσεως θεραπεύεται, οὕτω καὶ ὁ ἀδικῶν δίκην
διδούς καὶ κολαζόμενος ἀπαλλάσσεται τοῦ κακοῦ· μὴ κολαζόμενος δὲ ἐμ-
μένει τῷ κακῷ καὶ τὴν ψυχὴν φθείρει· κατὰ ταῦτα ἡ ῥητορικὴ δύναται
νὰ ὠφελεῖ μόνον, ἐάν τις μεταχειρίζηται αὐτὴν εἰς τὸ ἀποκαλύπτειν μὲν
τὰ ἑαυτοῦ καὶ τὰ τῶν φίλων ἀδικήματα, συγκαλύπτειν δὲ τὰ τῶν ἐχθρῶν·
καὶ τέλος ἐν τῷ γ' μέρει (38-83) ἐξελέγχει τὴν εἰδεχθῆ τοῦ Καλλικλέους
πολιτικὴν θεωρίαν, καθ' ἣν τὸ ἀδικεῖν εἶναι φύσει ἀγαθόν, εὐδαιμονία δὲ

ἢ ἡδονὴν καὶ τὸ πλείστας ἐπιθυμίας ἔχειν καὶ πληροῦν αὐτάς· διότι κατὰ τὸν Σωκράτη «τῶν ἡδονῶν αἱ μὲν βελτίονα ποιοῦσι τὸν ἄνθρωπον, αἱ δὲ χείρονα· διὸ τὸ μὲν ἡδὺ χάριν τοῦ ἀγαθοῦ πρέπει νὰ θηρεύωμεν, οὐχὶ δὲ καὶ τὰνάπαλιν· τὸ δὲ ἀγαθὸν γεννᾶται οὐχὶ ἐκ τῆς ἀκοσμίας καὶ ἀκολασίας, ἀλλ' ἐκ τῆς κοσμιότητος καὶ τῶν ἀρετῶν τῆς ψυχῆς».

Καὶ τέλος ἡ *Πολιτεία*, τὸ κορύφωμα τῶν Πλατωνικῶν διαλόγων, ἐξετάζει τὸ *δίκαιον*· ἐπειδὴ δὲ ἡ δικαιοσύνη ἐνσωματοῦται ἐν τῇ πόλει, ὁ φιλόσοφος πλάττει διὰ τοῦ λόγου πόλιν ἣς οἱ νέοι ὡς ἐπιμελέστατα παιδεύονται, ἵνα λάβωσι καὶ τὰς τέσσαρας ἀρετάς, *τὴν σοφίαν, τὴν ἀνδρείαν, τὴν σωφροσύνην καὶ τὴν δικαιοσύνην*· (βιβλ. 1—5)· εἶτα (5-7) διαφερέστας τοὺς πολίτας εἰς τρία γένη, τὸ *βουλευτικόν*, τὸ *πολεμικόν* καὶ τὸ *χρηματιστικόν*· ἐξετάζει ἐιδικώτερον τὴν παιδείαν τῶν *ἐπιδόξων* ἀρχόντων καὶ φυλάκων, οἵτινες πάντα κοινὰ πρέπει νὰ ἔχωσι καὶ αὐτὰς τὰς γυναῖκας καὶ τοὺς παῖδας, ἵνα ἀστασίαστοι διατελῶσι. Μεθ' οὗ (8-10) συγκρίνει πρὸς τὴν τελείαν πολιτείαν, ἐν ἣ οἱ φιλόσοφοι ἀρχουσι, τὰς ἡμαρτημένας ἤτοι τὴν τιμοκρατίαν, τὴν ὀλιγαρχίαν, τὴν δημοκρατίαν καὶ τὴν πασῶν χειρίστην τυραννίδα· καὶ τέλος (10 βιβλ.) τὸν διάλογον ἐπιστέφουσιν αἱ ἀμοιβαί, αἷς ἀπολαμβάνει ὁ δίκαιος ἐν τε τῷ παρόντι κόσμῳ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ (384-322)

Ὁ Ἀριστοτέλης ἐκ τῶν Σταγίρων τῆς Μακεδονίας καταγόμενος ἦτο υἱὸς Νικομάχου, ὅστις ἐγένετο ἰατρός ἐν τῇ αὐτῇ Ἀμύντου, τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας· προώρως δὲ ὄρφανευοῦσας μετέβη δεκαοκταετῆς εἰς Ἀθήνας, ὅπου ἐπὶ εἴκοσιν ἔτη ἠκροᾶτο τοῦ Πλάτωνος (367-347), ὅστις ἐκάλεε αὐτὸν μὲν *νοῦν τῆς διατριβῆς*, τὴν δὲ κατοικίαν αὐτοῦ *οἶκον ἀναγνώστου*· τῷ δὲ 343 ὁ βασιλεὺς Φίλιππος ἐκτιμῶν τὴν ἀξίαν αὐτοῦ προσεκάλεσεν ὡς διδάσκαλον τοῦ υἱοῦ Ἀλεξάνδρου· ὁπόσον δὲ ὠφέλιμος ἐγένετο ἡ διδασκαλία τοῦ μεγάλου φιλοσόφου πρὸς αὐτόν, δεικνύει ἡ πρὸς τὸν διδάσκαλον πασίγνωστος εὐγνωμοσύνη καὶ ὁ σεβασμὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου· ἀλλὰ καὶ οὗτος καὶ ὁ Φίλιππος ὠφέλησαν τὸν Ἀριστοτέλη· παρασχόντες ἀργύριον ἀναγκαιότατον εἰς τὰς πρακτικὰς μελέτας καὶ εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν αὐτοῦ ἔρευναν· οὗτω δὲ πλὴν τῶν ἄλλων ὁ φιλόσοφος κατήρισε καὶ πλουσίαν συλλογὴν βιβλίων. Ὅτε δὲ ὁ Ἀλέξανδρος τῷ 335 ἀνέλαβε τὴν βασιλείαν, ὁ Ἀριστοτέλης ἐπανελθὼν εἰς Ἀθήνας, ἐδίδασκεν ἐν τῷ Λυκείῳ παρὰ τὰς ἄρχας τοῦ Ἰλισοῦ· ἐκ τοῦ ἐν τῷ Λυκείῳ δὲ Περιπάτου· ἐν ᾧ ἐδίδασκεν, ἡ σχολὴ αὐτοῦ ἐκλήθη *περιπατητικὴ*· ἐκ τῶν διδασκαλιῶν δ' αὐτοῦ αἱ μὲν ἐν στενωπῶν κύκλῳ ἀκροατῶν γινό-

Σημ. Περιπάτος=στοά, χρήσιμο, πρὸς περίπατον. Γαλ. Galerie.

μειναι ἐλέγοντο *ἀκροαματικά*, αἱ δὲ ἐν εὐρυτάτῳ *ἐξωτερικαί*· ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου ὡς μακεδονίζων κατεδιώχθη κατηγορηθεὶς ὡς ἄθεος (323)· ἵνα δὲ μὴ παράσχη τοῖς Ἀθηναίοις ἀφορμὴν, ὅπως καὶ αὐθις ἀσεβήσωσιν εἰς τὴν φιλοσοφίαν, κατέφυγεν εἰς Χαλκίδα, ἐνθα ἐκ νόσου ἀπέθανεν.

Ἡσχολήθη δὲ ὁ Ἀριστοτέλης περὶ πλεῖστα τῶν *φυσικῶν* καὶ *ιστορικῶν* ἐπιστημῶν ζητήματα καὶ ἐν πᾶσι διακρίνεται διὰ τὴν δξύτητα τῆς παρατηρήσεως, τὴν ἀκρίβειαν πρὸς τὸ συλλέγειν ἕλλην ἐπιμέλειαν καὶ διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν ἀκρίβειαν· ὁ ὀφθαλμὸς τοῦ μεγάλου τούτου ἐρευνητοῦ εἰσδύνει πανταχοῦ, τὰ μυστήρια τῆς φύσεως ἀναζητῶν· παρ' αὐτῷ συνονοῦνται γνώσεως δαψίλεια καὶ σπανία πρὸς συστηματοποίησιν τῶν θεωριῶν ἀγχίνουσα· πρὸς τὴν καταπληκτικὴν δὲ πολυμάθειαν καὶ τὴν ἀκαταπόνητον αὐτοῦ φιλεργίαν ἀνάλογος εἶναι καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ· εἶναι δὲ ταῦτα.

Α' *Λογικά*, τὰ κοινῶ ὀνόματι καλούμενα *ὄργανον* (χρήσιμοι δηλ. πρὸς γνῶσιν πραγματεῖαι). Εἴσαι διαμένει τοῦ φιλοσόφου ἡ δόξα, ὅτι πρῶτος αὐτὸς διετύπωσε τοὺς νόμους τῆς ἀνθρωπίνης νοήσεως καὶ ὑπέδειξε διὰ παντὸς τὴν ἐπὶ τὴν γνῶσιν ὁδὸν καὶ τοὺς τρόπους τοῦ συλλογίζεσθαι.

Β' *Φυσικά*, δι' ὧν ὁ φιλόσοφος ἐγένετο ὁ δημιουργὸς τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης, τῆς ζωολογίας καὶ τῆς συγκριτικῆς ἀνατομικῆς· διὰ τῶν φυσικῶν πραγματειῶν ὁ Ἀριστοτέλης ἔτρεψε τὴν φιλοσοφικὴν ζήτησιν ἐπὶ τὸ γόνιμον ἔδαφος τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου.

Γ' *τὰ μετὰ τὰ φυσικά* ἢ ἡ πρώτη φιλοσοφία, ὡς ἐκάλεσεν αὐτὰ ὁ Ἀριστοτέλης, ἐκ τούτων δὲ προήλθεν ὁ τῶν νεωτέρων ὄρος ἡ *μεταφυσική*.

Δ' *Ἠθικά*, ἅτινα καθ' ἅπαντας τοὺς αἰῶνας ἐξόχως ἐτιμήθησαν ὑπὸ τῶν φιλοσόφων καὶ τῶν θεολόγων.

Ε' *Τεχνικά*, ἥτοι ἡ ὀητορικὴ καὶ ἡ ποιητικὴ.

ς' *Πολιτικά*, ὅπερ σύγγραμμα παραμένει καὶ νῦν διὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ἐμβρίθειαν τῶν διδαγμάτων βάσις τῶν ἐρευνητῶν εἰς τοὺς περὶ τὰς πολιτικὰς ἐπιστήμας ἀσχολουμένους· πλὴν τῶν περιωσθέντων πολιτικῶν ὁ Ἀριστοτέλης εἶχε καὶ ἄλλο πολύτιμον σύγγραμμα, θησαυρὸν πολιτικῶν γνώσεων, ἐν ᾧ περιέγραφε τὰς *πολιτείας* 158 πόλεων, ἀλλ' ἐκ τούτων σφύζονται μόνον ἀποσπάσματα· πρό τινων δ' ἐτῶν (1891) ἀνευρέθη ἐν τοῖς Αἰγυπτιακοῖς

παύροις ἐκ τοῦ συγγράμματος ἐκείνου ἢ *Ἀθηναίων Πολιτεία*, πολυτιμώτατον σύγγραμμα ἐν ᾧ ἔξιτορεῖται τὸ πολίτευμα τῶν Ἀθηναίων.

Ὡς ὁ Πλάτων εἶχεν ὑπ' ὄψει τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σωκράτους, οὕτω καὶ ὁ Ἀριστοτέλης τὴν τοῦ διδασκάλου· διαφωνεῖ δὲ πρὸς αὐτὸν κατὰ τὰς *ιδέας*· διότι ἐκεῖνος μὲν ἐνόμιζε τὰς ιδέας ὑπαρχούσας ἔξω τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου (τὸ ἐν παρὰ τὰ πολλά), ὁ δὲ Ἀριστοτέλης ἐθεώρει ταύτας ὡς ἐν αὐτοῖς τοῖς πράγμασιν οὔσας (τὸ ἐν ἐν τοῖς πολλοῖς) καὶ τὴν οὐσίαν αὐτῶν ἀποτελούσας, ὑπὸ τοῦ ἀνθρωπίνου δὲ νοῦ ἀφαιρουμένας καὶ καθ' ἑαυτὰς νοουμένας (ἐν τοῖς εἶδεσι τοῖς αἰσθητοῖς τὰ νοητά).

Ἐν δὲ τοῖς *Ἠθικοῖς* ὁ φιλόσοφος δὲν ἀποκρούει τὴν ἡδονὴν, ἀλλὰ προτιμᾷ τὴν τελειότητα, ἣτις ἐκ τῆς διανοίας πηγάζει· τὸ τέλος τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων εἶναι ἡ εὐδαιμονία, ἣν ὡς *κατ' ἀρετὴν ἐνέργειαν* ὀρίζει· ἡ ἀρετὴ δεσπόζουσα τῶν παθῶν καὶ τῶν ὀρμῶν ἑνθιμίζει αὐτὰ μεσότης τις οὔσα δύο ἀκροτήτων, τῆς ὑπερβολῆς καὶ τῆς ἐλλείψεως· οὕτω π. γ. ἡ *πραότης* εἶναι ἀρετὴ ὡς τῆς ὀργιλότητος καὶ τῆς ἀναληγῆς μεσότης, ἡ *ἀνδρεία* ὡς ἐν τῷ μέσῳ τῆς θρασυτήτος καὶ τῆς δειλίας κειμένη, καὶ ἡ *αἰδώς* ὡς ἔχουσα τὸ μέσον τῆς ἀναισχυντίας καὶ τῆς καταπλήξεως, αἵτινες εἶναι ἀκρότητες· συμπλήρωμα δὲ τῆς ἀρετῆς ἢ τῶν τῆς ψυχῆς ἀγαθῶν εἶναι τὰ τε τοῦ σώματος ἀγαθὰ, (ἰσχύς, ὑγίεια, κάλλος) καὶ τὰ ἐκτὸς (πλοῦτος, εὐγένεια κλπ.)· κατὰ ταῦτα εὐδαίμων εἶναι ὁ κατ' ἀρετὴν τελείαν ἐνεργῶν καὶ τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν ἱκανῶς μετὰσχών.

Ἡ δὲ γλῶσσα τοῦ Σταγίριτου εἶναι ξηρὰ καὶ λιτὴ καὶ σαφής, ἀλλ' ἐνιαχοῦ διὰ τὴν πολλὴν βραχύτητα καὶ πυκνότητα καθίσταται ἀσαφής· οὕτω δὲν δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὴν καλλιτεχνικωτάτην τοῦ Πλάτωνος, ἀλλὰ πάντες ὁμολογοῦσιν, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης διεμόρφωσε τὴν ἐπιστημονικὴν γλῶσσαν· ἐκλήθη δὲ γραμματεὺς τῆς φύσεως τὸν κάλαμον εἰς τὸν νοῦν ἀποβρέχων, καὶ περὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἐλέχθη, ὅτι ποταμὸς χρυσοῦ ὄρεόντός εἰσιν».

ΘΕΟΦΡΑΣΤΟΣ (372—287).

Μαθητὴς καὶ διάδοχος τοῦ Ἀριστοτέλους ἐν τῷ Λυκείῳ ἐγέ-

νετο ὁ ἐξ Ἐρέσου τῆς Λέσβου **Θεόφραστος**· οὗτος ὠνομάζετο Τύρταμος, διὰ δὲ τὸ θεσπέσιον τῆς φράσεως ὑπὸ τοῦ διδασκάλου μετωνομάσθη Θεόφραστος· τὸ θεσπέσιον τοῦ λόγου αὐτοῦ μαρτυροῦσιν οἱ δισχίλιοι μαθηταὶ καὶ τὸ ὅτι τριάκοντα τέσσαρα ἔτη προέστη τοῦ Λυκείου· ὁ Ἐρέσιος φιλόσοφος διέπρεπεν οὐ μόνον ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ συγγραφῇ· ἀλλ' ἐκ τῶν 232 συγγραμμάτων αὐτοῦ διετηρήθησαν α' περὶ φυτῶν ἱστορίαι (βιβλ. θ'), β' περὶ φυτῶν αἰτίαι (βιβλ. ς'), διὰ τὰ ὅποια θεωρεῖται ὁ πατήρ τῆς **φυτολογίας**, καὶ γ' τὸ περὶ λίθων συγγραμμα, ἀπόσπασμα μείζονος πραγματείας (δρυκτολογίας)· πολῦτιμος προσέτι εἶναι καὶ ἡ συγγραφὴ αὐτοῦ **χαρακτῆρες** (30 κεφ.). Τὸ ἔργον τοῦτο εἰ καὶ περιεσώθη ἑλλιπές, ὅμως φαίνεται ἀρίστη ἠθογραφικὴ εἰκὼν τῶν διαφόρων χαρακτῆρων τοῦ ἀνθρώπου¹.

γ'. Πητορεία.

Εἶδομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ὅτι ἡ ῥητορεία δηλ. ἡ μετὰ χάριτος καὶ πειθοῦς εὐγλωττία, εἷς τινες μὲν εἶναι ἔμφυτος (φυοικὴ ῥητορεία), ἄλλοι δὲ ἀποκτώσιν αὐτὴν καὶ διὰ σπουδῆς καὶ μελέτης (ἔντεχνος ῥητορεία)· πρὶν δὲ ἀναπτυχθῆ ἡ ἔντεχνος ῥητορεία, ὑπῆρχεν ἔκπλαται ἐν τῷ ἑλληνικῷ λαῷ ἡ φυσικὴ ῥητορεία· φύσει φιλελεύθερος ὢν ὁ ἑλληνικὸς λαὸς προτιμᾷ νὰ ἀρχῆ καὶ νὰ ἀρχηται διὰ τοῦ λόγου καὶ τῆς πειθοῦς μᾶλλον ἢ διὰ τῆς βίας· ἤδη ἐν τοῖς Ὀμηρικοῖς ἔπεσι διαπρέπουσιν ἄνδρες κατὰ τὴν δύναμιν τοῦ λόγου καὶ τιμῶνται οἱ ἐν ταῖς ἀγοραῖς τοῦ λαοῦ καὶ ἐν ταῖς βουλαῖς τῶν γερόντων δυνάμενοι μετὰ χάριτος τὰ δέοντα νὰ συμβουλεύωσι καὶ νὰ πείθωσι τὸν λαόν· ὅποσον δ' ἐτιμᾶτο ἡ δύναμις τοῦ λόγου παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ, φαίνεται καὶ ἐκ τούτου, ὅτι οἱ διαπρέποντες ἐν τῷ ἀγορεύειν ἐτιμῶντο ἐξ ἴσου ὡς καὶ οἱ ἀριστεύοντες ἐν ταῖς μάχαις· διὸ καὶ ἡ ἀγορὰ ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ καλεῖται **κνυδιάνειρα**, καθὼς καὶ ἡ μάχη ὁ τέλειος ἦρως ἔδει νὰ εἶναι οἶος ὁ Ἀχυλλεύς, «μύθων τε ῥητῆρ καὶ πρηκτῆρ

1. Φιλοσόφων βίους καὶ δογμάτων συναγωγὴν (ἐν δέκα βιβλ.) ἔγραψε Διογένης ὁ Λαέρτιος (200 μ. Χ.), ὅστις ἐνδιατρίβει μᾶλλον εἰς τὸν κατ' ἴδιαν βίον τῶν φιλοσόφων καὶ τὴν περισυναγωγὴν ἀποφθεγμάτων καὶ εὐτραπέλων ἱστορημάτων· τὸ ἔργον τοῦτο φαίνεται συναγωγὴ τις ἐρανισμάτων προγενεστέρων ὁμοίων συγγραμμάτων.

ἔργων». Ῥήτορες ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου εἰσάγονται πολλοί, ἀλλὰ πάντων ἕξει ὁ λιγὺς τῶν Πυλίων ἀγορητής, ὁ συνετὸς καὶ ἡδυεπὴς Νέστωρ

«τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ἦέν ἀδὴ».

Μετὰ δὲ τὴν κατάλυσιν τῆς βασιλείας οἱ Ἕλληνες ἀσκοῦσι τὴν ῥητορείαν πολλῶ μᾶλλον ἐν τῇ ἀριστοκρατίᾳ καὶ τῇ δημοκρατίᾳ· τὴν περὶ τὸ λέγειν ῥοπὴν καὶ τὴν ἀγάπην αὐτῶν πρὸς τὸ ἀγορεύειν ὑποδηλοῦσιν ἤδη καὶ τὰ κύρια ὀνόματα, Ἀναξαγόρας, Εὐαγόρας, Ἀθηναγόρας, Ἑλληναγόρας, Πρωταγόρας, Πυθαγόρας, Χρυσάγορας κλπ. Θεραπεύουσι δὲ τὴν ῥητορείαν εὐλόγως· διότι ἡ τέχνη αὕτη εἶναι τὸ ὄργανον, δι' οὗ πείθονται οἱ ἄνθρωποι, ἡ δύναμις τοῦ λόγου εἶναι τὸ ἐγγύον τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ὑποστάσεως τοῦ πολίτου· διὸ καὶ ὁ σοφὸς Σόλων ἐνομοθέτησεν, ἵνα πᾶς πολίτης ἐν τῷ δικαστηρίῳ ὑποστηρίξῃ αὐτὸς τὰ ἑαυτοῦ δίκαια· διότι ἐὰν εἶναι αἰσχρὸν ὁ πολίτης νὰ μὴ δύναται νὰ ὑποστηρίξῃ ἑαυτὸν ἐν τῇ μάχῃ διὰ τῶν ὄπλων, πολλῶ αἰσχροτέρου εἶναι νὰ μὴ δύναται νὰ ὑποστηρίξῃ ὁ ἴδιος τὰ ἑαυτοῦ δίκαια ἐν τῷ δικαστηρίῳ διὰ τοῦ λόγου, καθ' ὃν καὶ μόνον ὑπερέχει τῶν ζώων. Ἡ ῥητορεία ἀναπτύσσεται ἔτι μᾶλλον ἐν Ἀθήναις, ὅτε εἰσῆχθη τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα· ἐπὶ τῶν Μηδικῶν διακρίνεται κατὰ τὴν ῥητορικὴν δεινότητα ὁ *Θεμιστοκλῆς*· οὗτος διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ λόγου πείθει τοὺς Ἀθηναίους νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν πόλιν καὶ καταφύγωσιν εἰς τὰ ξύλινα τεῖχη· καὶ πρὸ τῆς ἐνάρξεως δὲ τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας διὰ τῆς εὐφραδειᾶς αὐτοῦ ἐμπνέει τὸν ἐνθουσιασμὸν εἰς τε τοὺς Ἀθηναίους καὶ εἰς τοὺς ἄλλους Ἕλληνας.

Τὴν φυσικὴν ῥητορείαν ἐκπροσωπεῖ μάλιστα ὁ *Περικλῆς*· τούτου δὲ ἡ ῥητορικὴ κοσμηθεῖσα διὰ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἀναξαγόρου ἔλαβε πῆσιν ὑψηλὴν· τρεῖς δημηγορίας τοῦ μεγάλου· τούτου πολιτικοῦ διέσωσεν ὁ Θουκυδίδης· οὐχὶ αὐταῖς λέξεσιν, ἀλλ' ἐγγύτατα τῆς διανοίας ἐχόμενος καὶ τῶν λόγων ἐκείνου· ὁ ἐπιτάφιος τοῦ Περικλέους εἶναι τὸ περιφανέστατον μνημεῖον τῆς πανηγυρικῆς ῥητορείας· ἦτο δὲ ὁ ῥήτωρ τόσον εὐλαβὴς περὶ τὸν λόγον, ὥστε πρὸς τὸ βῆμα βαδίζων ἠύχετο εἰς τοὺς θεοὺς, ἵνα μὴ ἐκπέσῃ ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ λόγος ἀνάρμοστος· τὴν δύναμιν τοῦ λόγου αὐτοῦ ἀριστα ἀπεικονίζει ὁ Θουκυδίδης λέγων περὶ αὐτοῦ «ὅποτε ἠΐθάνετο τοὺς Ἀθηναίους θρασυνομένους παρὰ καιρὸν, λέγων κατέπλησεν ἐπὶ τὸ φοβεῖσθαι, καὶ δεδιότας αὐτὸν ἀλό-

γωγος αντικαθίστη πάλιν ἐπὶ τὸ θαρσεῖν· ἐγίνετό τε λόγῳ μὲν δημοκρατία, ἔργῳ δὲ ὑπὸ τοῦ πρώτου ἀνδρὸς ἀρχή».

Ἄλλὰ σὺν τῇ φυσικῇ ταύτῃ ῥητορεία ἀνεπτύχθη καὶ ἡ ἔντεχνος, ἣτις τὸ πρῶτον ἐφάνη ἐν Σικελίᾳ· διότι ἐν Συρακούσαις μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς τυραννίδος (467 π. Χ.) ἐγεννήθη πληθὺς δικῶν ἰδιωτικῶν· πρῶτος δὲ χάριν τῶν δικῶν τούτων συνέταξε λόγους καὶ κανόνας ῥητορικῆς τέχνης Κόραξ ὁ Συρακούσιος καὶ πρῶτος ἔδωκε τὸν ὄρισμὸν αὐτῆς, ὅτι εἶναι πειθοῦς δημιουργός· τὴν ῥητορικὴν τέχνην ὁ Κόραξ ἐπώλει ἀντὶ μισθοῦ καὶ μαθητὴν ἔσχε τὸν *Τεισίαν*· ἡ δὲ πρὸς τὸν διδάσκαλον περὶ ἀποτείσεως τῶν διδάκτρων δίκη αὐτοῦ κατέστη πασίγνωστος ὡς καὶ ἡ τῶν δικαστῶν ῥῆσις «ἐκ κόρακος κακοῦ κακὸν ῥόν» ἐγένετο παροιμιώδης.

Ὅμοιως χάριν χρημάτων καὶ σοφιστικῶς ἤσκει τὴν ῥητορικὴν καὶ *Γοργίας* ὁ Λεοντίνος· οὗτος ἐλθὼν ὡς πρεσβευτὴς εἰς Ἀθήνας (τῷ 427 π. Χ.) ἠκατεμάγευσε τοὺς Ἀθηναίους διὰ τῶν κοσμημάτων καὶ ψιμυθίων τοῦ λόγου· ἐνοήσας δ' ὅτι ἡ πόλις ἦτο πρόσφορος πρὸς ἐξάσκησιν τῆς ῥητορικῆς αὐτοῦ τέχνης, ἐπανῆλθεν εἰς Ἀθήνας, ἔνθα διδάσκων τὴν ῥητορικὴν ἔσχε πολλοὺς μαθητὰς οὐ μόνον Ἀθηναίους, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν πόλεων. Ὁ Γοργίας, οὗτινος ἡ γλῶσσα ἦτο ποιητικὴ καὶ ὀλίγον ἀπέχουσα τοῦ διθυράμβου, μετεχειρίζετο διάφορα ῥητορικὰ σχήματα, οἷον τὰ ἰσόκωλα, τὰ πάρισα καὶ τὰ ὁμοιοτέλευτα, ἔτι δὲ τὰς παρονομασίας, τὰς παρηγήσεις καὶ τὰς ἀντιθέσεις, ἅτινα ἐξ αὐτοῦ Γοργίεια σχήματα ὠνομάσθησαν.

Ἀνάπτυξις τῆς ῥητορικῆς.

Ἄλλ' εἰ καὶ ἡ ἔντεχνος ῥητορεία ἐφάνη ἐν Σικελίᾳ, ὅμως ἐν Ἀθήναις ἐτελειοποιήθη, καθὼς ἡ φιλοσοφία, ἡ ἱστορία καὶ τὸ δράμα· διότι ἐν Ἀθήναις μάλιστα ἐβασίλευεν ἡ πολιτικὴ ἐλευθερία· ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἡ παρρησία τόσον κοινὴ ἦτο, ὥστε καὶ οἱ ξένοι καὶ οἱ δοῦλοι μετεῖχον αὐτῆς καὶ πολλοὺς δούλους ἐκεῖ μετὰ πλείονος ἐξουσίας ἠδύνατό τις νὰ ἴδῃ λέγοντας ὅτι ἤθελον ἢ πολίτας ἐν ἐνίαις τῶν ἄλλων πόλεων· ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ τὰ Μηδικὰ ἀπέκτησαν μεγίστην δύναμιν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ καὶ ἡ πόλις αὐτῶν ἐγένετο τὸ κέντρον πάσης σοφίας, εἰς ταύτην συρρέοντες καὶ οἱ σοφισταὶ ἐδίδασκον τὴν ῥητορικὴν τέχνην·

πρὸς δὲ ἐπειδὴ οἱ Ἀθηναῖοι ἐγένοντο καὶ ἡγεμόνες τῆς συμμαχίας, ἐπέβαλον, ἵνα αἱ δίκαι τῶν συμμάχων ἐν Ἀθήναις δικάζονται· ἐνταῦθα τέλος ὃ τε πολιτικὸς καὶ ὁ ἰδιωτικὸς βίος ἦσαν ἐπιτηδαιοὶ πρὸς τὴν ῥητορικὴν.

Ἀνάλυσις τοῦ ῥητορικοῦ λόγου.

Ὁ ῥητορικὸς λόγος συνίσταται ἐκ τριῶν μερῶν, τοῦ προοιμίου, τοῦ κυρίου θέματος καὶ τοῦ ἐπιλόγου· ὁ δὲ δικανικὸς ἰδίᾳ συνίσταται συνήθως ἐκ πέντε μερῶν, τοῦ προοιμίου, τῆς διηγήσεως, τῆς ἀποδείξεως, τῆς λύσεως καὶ τοῦ ἐπιλόγου· τὸ μὲν *προοίμιον* εἶναι ἡ ἀρχὴ τοῦ λόγου, ἐν ᾧ ὁ ῥήτωρ προπαρασκευάζει τὸν ἀκροατὴν εἰς τὸ θέμα καὶ πειρᾶται νὰ κινήσῃ ὑπὲρ ἑαυτοῦ μὲν τὴν εὐνοίαν τῶν δικαστῶν ἢ ἀκροατῶν, κατὰ δὲ τοῦ ἀντιδίκου ἢ ἀντιπάλου τὴν δυσμένειαν· ἡ δὲ *διήγησις* εἶναι ἔκθεσις πραγμάτων γενομένων· διὸ καὶ ἀπαιτεῖ σαφήνειαν, συντομίαν καὶ πιθανότητα· καὶ τῆς μὲν *σαφηνείας* ἐπιτυγχάνει ὁ λέγων ὅταν μὴ ξένας λέξεις ἢ ἐννοίας μεταχειρίζεται· τῆς δὲ *συντομίας* ὅταν μῆτε πόρρωθεν ἄρχηται μῆτε ἐπὶ μακρότατα προχωρῇ, ἀλλὰ μόνον αὐτὰ τὰ ἀναγκαῖα διεξέρχεται· κοί τῆς *πιθανότητος* ἐπιτυγχάνει, ὅταν λέγῃ ἀληθῆ καὶ δυνάμενα νὰ πιστευθῶσιν· ἡ δὲ *ἀπόδειξις* εἶναι βεβαίωσις καὶ ἀποκατάστασις τῶν ἐν τῇ ὑπόθεσει ἀμφισβητουμένων πραγμάτων· ἀποδεδεινύει δὲ ὁ λέγων ἢ ἐντέχνως διὰ λογικῶν ἐπιχειρημάτων¹ ἢ ἀπὸ τῶν καλουμένων ἀτέχνων ἐπιχειρημάτων, ὅσα δηλ. ἄνευ βοηθείας τῆς τέχνης εἶναι, οἷον ἔγγραφα, νόμοι, συμβόλαια, διαθήκαι κλπ. ἡ δὲ *λύσις* εἶναι τὸ μέρος, ἐνθα ὁ λέγων διαλύει ἢ ἀνασκευάζει τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ ἀντιπάλου· καὶ τέλος ὁ *ἐπίλογος* ἔχει διττὸν σκοπὸν, πρακτικόν, ἐν ᾧ τὰ εἰρημένα μακρὰ ὄντα ἀνακεφαλαιοῖ, καὶ παθητικόν, ἐν ᾧ τὸν ἀκροατὴν εὐμενῆ μὲν πρὸς ἑαυτόν, δυσμενῆ δὲ πρὸς τὸν ἀντίδικον ἢ ἀντίπαλον ἀπεργάζεται².

Τόποι δέ, ἐν οἷς ἠσχεῖτο ἡ ῥητορεία, ἦσαν αἱ πανηγύρεις ἢ

1. Διὰ συλλογισμῶν καὶ τεκμηρίων ἅτινα χρῆζοιαι τῆς τέχνης τοῦ συνηγόρου.

2. «Ἐργον ῥήτορος προοιμιάσασθαι πρὸς εὐνοίαν, διηγήσασθαι πρὸς πίστιν, ἀγωνίσασθαι πρὸς ἀπόδειξιν, ἀνακεφαλαιώσασθαι πρὸς ἀνάμνησιν» Ἀριστοτέλης.

ἄλλαι συναθροίσεις τοῦ λαοῦ, ὡς ἐν τῇ ταφῇ τῶν ὑπὲρ πατρίδος πεσόντων, ἢ ἐκκλησία τοῦ δήμου καὶ τὸ δικαστήριον.

Ἐκκλησία τοῦ δήμου.

Ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου ἐν Ἀθήναις ἦτοί ἢ συνέλευσις πάντων τῶν ἐνηλίκων πολιτῶν τὸ μὲν πρῶτον ἐγίνετο ἅπαξ ἐν ἑκάστη πρυτανείᾳ ἦτοί δεκάκις τοῦ ἑνιαυτοῦ, κατόπιν δὲ τετρακίς τῆς πρυτανείας· ἀλλὰ πλὴν τῶν διὰ νόμου ὠρισμένων τούτων κυρίων ἐκκλησιῶν ἦσαν καὶ αἱ καλούμεναι σύγκλητοι, ὅσάκις δηλ. ἐν ἀνάγκῃ συνεκαλοῦντο διὰ κηρύκων οἱ ἐν τοῖς δήμοις ἢ ἐν ἀγοραῖς, ὅπερ ἐν ταῖς κυρίαις δὲν ἐγίνετο· καὶ τὰς μὲν κυρίας συνεκάλουν οἱ πρυτάνεις, τὰς δὲ συγκλήτους (ἐκτάκτους) καὶ οἱ στρατηγοὶ ἐν πολέμῳ· συνήρχετο δὲ ἢ ἐκκλησία τοῦ δήμου τὸ μὲν πρῶτον εἰς τὴν ἀγοράν, ὕστερον δὲ εἰς τὸν λόφον τῆς Πνυκῶς (ἀναβαίνειν εἰς τὴν ἐκκλησίαν), ἐνίοτε δὲ καὶ εἰς τὸ θέατρον· συνελθούσης δὲ τῆς ἐκκλησίας οἱ μὲν πρυτάνεις προέβαλλον τὰ συζητητέα θέματα (περὶ ὧν χρὴ χρηματίζειν), ὃ δὲ κῆρυξ ἠρώτα «τίς ἀγορεύειν βούλεται». Καὶ ἦτο μὲν χρόνος, ὅτε οἱ ὑπὲρ τὰ πενήκοντα ἔτη γεγονότες ἐλάμβανον πρῶτοι τὸν λόγον, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα πάντες ὅσοι μὴ ὑπὸ ἀτιμίας ἐκωλύοντο· ἠγόρευον δὲ οἱ ῥήτορες ἐπὶ τοῦ βήματος, ἐξ οὗ κάτοπτος ἦτο ἢ θάλασσα, ἐν ἣ κατεναυμαχήθησαν οἱ βάρβαροι, προφανῆ δὲ τὰ μεγαλοπρεπῆ Προπύλαια τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ὁ σεμνὸς Παρθενῶν, καλλιτεχνήματα ἀνυπερβλήτου τελειότητος καὶ μνημεῖα τῆς δόξης καὶ τοῦ μεγαλείου τῆς πόλεως· ταῦτα δὲ πολλάκις οἱ φιλοπάτριδες ῥήτορες ἀγορεύοντες ἐπεδείκνυον, ἵνα τὴν φιλοπατρίαν τῶν ἀκροατῶν ἐξάπτωσιν· τὸ ἐν τῷ δήμῳ ἀγορεύειν ἐλέγετο δημηγορεῖν· μετὰ δὲ τὰς τῶν ῥητόρων ἀγορεύσεις οἱ μὲν πρυτάνεις ἐψηφίζον ἦτοι ἔθετον τὸ ζήτημα εἰς ψηφοφορίαν, οἱ δὲ πολῖται δι' ἀνατάσεως τῶν χειρῶν ἦτοί χειροτονίας ἀπεφάσιζον (ἐψηφίζοντο, ἐχειροτόνουν)· ἡσχολεῖτο δ' ἢ ἐκκλησία τοῦ δήμου περὶ τὴν ψήφισιν τῶν νόμων, περὶ τὰς ἀρχαιρεσίας, τὰ τοῦ πολέμου κλπ. ἐνίοτε δὲ καὶ δικαστικὴν ἐξουσίαν εἶχε περὶ ἐγκλημάτων, περὶ ὧν οἱ νόμοι δὲν προέβλεπον (εἰσαγγελία)· τότε δὲ ἢ ἐξεδίκασεν αὐτὰ ὁ δῆμος ἐκκλησιάζων ἢ παρέλεμπεν αὐτὰ εἰς τὰ τεταγμένα δικαστήρια ὀρίζων τὸν νόμον, καθ' ὃν ἔδει νὰ δικασθῶσιν.

Δικαστήρια.

Ἐν Ἀθήναις τὸ μέγιστον δικαστήριον ἦτο ἡ *Ἑλιαία*, ἀποτελουμένη ἐκ πολιτῶν ἑξακισχιλίων οὔτινες διὰ κλήρου ἐλαμβάνοντο, ἵνα δικάζωσιν ἐπὶ ἕν ἔτος τὰς δίκας τοῦ Ἀττικοῦ λαοῦ καὶ τῶν συμμάχων· τούτων οἱ μὲν χίλιοι ἦσαν ἀναπληρωτικοί, οἱ δὲ πεντακισχιλιοὶ διηροῦντο εἰς δέκα τμήματα, ὧν ἕκαστον συνέκειτο ἐκ πεντακοσίων δικαστῶν· μετὰ τὴν συγκρότησιν τοῦ δικαστηρίου καὶ τὴν εἰσαγωγὴν τῆς δίκης ἐλάμβανον τὸν λόγον ὃ τε διώκων (κατήγορος) καὶ ὁ φεύγων (ὁ κατηγορούμενος)· ἀλλ' ὁ χρόνος, καθ' ὃν ἕκαστος τῶν διαδίκων ἐδικαιοῦτο νὰ ἀγορευθῆ, ἦτο ὠρισμένος καὶ ἔμετρεῖτο διὰ τῆς κλειψύδρας.

Κατὰ τὸν νόμον τοῦ Σόλωνος πάντες οἱ ἔχοντες ἰδιωικὰς δίκας ὄφειλον νὰ ἀγορευῶσιν αὐτοπροσώπως ἐν τῷ δικαστηρίῳ καὶ μετὰ τὴν ἀγόρευσιν αὐτῶν ἠδύνατο φίλος ἢ συγγενὴς ἢ συνήγορος νὰ συμπληρώσῃ τὸν λόγον ἐκείνων (δευτερολογία). Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ οἱ νόμοι ἐπολλαπλασιάσθησαν καὶ ἡ περὶ τὸ λέγειν τέχνη ἐγένετο εἰδική, κατεδείχθη ἡ ἀτοπία τοῦ νόμου τούτου· τότε δ' ἀνεφάνησαν οἱ καλούμενοι *λογογράφοι*, οὔτινες ἔμπειροὶ τῶν νόμων ὄντες καὶ περὶ τὴν ῥητορικὴν ἱκανοὶ ἔγραφον ἐπὶ μισθῷ ὑπὲρ ἄλλων λόγους, οὓς οἱ διάδικοι ἀπὸ μνήμης μανθάνοντες ἀπήγγελλον ἐνώπιον τῶν δικαστῶν. Ἐν Ἀθήναις διέπρεψαν ὡς ῥήτορες οἱ ἑξῆς δέκα·

α' *Ἀντιφῶν* ὁ Ῥαμνούσιος (490-411), ὅστις ἐγένετο καὶ διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς, ἦν παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, σοφιστοῦ ὄντος, ἔμαθε· κατὰ τὸν Θουκυδίδην σφόδρα θαυμάζοντα αὐτὸν κράτιστος ἐγένετο εἰς τὸ ἐπινοῆσαι καὶ εἰπεῖν, ἀλλὰ διὰ τὴν μεγάλην δεινότητα τοῦ λόγου τὸ πλῆθος ὑπόπτειεν αὐτόν. Ἐκ τῶν περισηθέντων 15 λόγων αὐτοῦ μόνον τρεῖς εἶναι πραγματικοὶ ἀπαγγεθέντες ἐν τῷ δικαστηρίῳ ἐπὶ φρονικῶν δικῶν, οἱ δ' ἄλλοι φαίνονται γυμνάσματα ῥητορικὰ διηρημένοι εἰς τετραλογίας· ἐκάστης δὲ τούτων οἱ λόγοι τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν ἔχοντες, δύο μὲν εἶναι τοῦ διώκοντος ὡς πρωτολογία καὶ δευτερολογία, ἄλλοι δὲ δύο τοῦ φεύγοντος· (ἐφαρμογαὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Πρωταγόρου καὶ τοῦ Γοργίου)· ὑπὲρ ἑαυτοῦ δὲ ὁ ῥήτωρ ἔγραψε καὶ ἀπήγγειλε τῷ 411 ἐν τῷ δικαστηρίῳ τὸν περὶ *μεταστάσεως* (πολιτικῆς μετα-

βολῆς τῶν τετρακοσίων) λόγον, οὔτινος ἀρτίως ἀπόσπασμα εὐρέθη ἐν τοῖς Αἴγυπτιακοῖς παπύροις.

β' Ὁ Ἀνθοκίδης, οὔτινος ὁ πολιτικός βίος ἐγένετο γνωστός ἐκ τῆς δίκης τῶν Ἐρμοκοπιδῶν τῶν τεσσάρων λόγων αὐτοῦ τῶν περιωθέντων ἢ γλῶσσα ἀποτελεῖ μέσον τι μεταξὺ τῆς τοῦ Ἀντιφῶντος ἀσθηρᾶς καὶ μεγαλοπρεποῦς καὶ τῆς τοῦ Λυσίου, ἣτις εἶναι ἢ συνήθης.

γ' Ὁ Λυσίας (450—371) υἱὸς τοῦ Συρακουσίου Κεφάλου ἔζησεν ἐν Ἀθήναις ὡς μέτοικος· καὶ ὁ Λυσίας καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ ἦσαν εὐποροὶ, ἀλλ' οἱ τριάκοντα τὴν μὲν οὐσίαν αὐτοῦ ἤρπασαν, τὸν δὲ ἀδελφὸν τοῦ ῥήτορος Πολέμαρχον ἐφόνευσαν καὶ αὐτὸς ὁ ῥήτωρ μόλις ἐσώθη εἰς Μέγαρα. Ἐπειδὴ δὲ ἔδωκεν ἐκ τῆς περιωθείσης περιουσίας ἀργύριον καὶ ὄπλα εἰς τοὺς περὶ τὸν Θρασύβουλον ἀγωνιστάς, μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς δημοκρατίας ἐπανελθὼν εἰς Ἀθήνας ἔζη ὡς ἰσοτελής¹. Ἐκ τῶν περιπετειῶν τούτων γενόμενος ἀπορος ἐπορίζετο τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα ἐκ τῆς ῥητορικῆς τέχνης γράφων ὑπὲρ ἄλλων κατὰ παραγγελίαν λόγους ὡς λογογράφος, καὶ ἐν τούτῳ ἐγένετο περιζήτητος· ἀλλ' ἐκ τῶν 233 λόγων αὐτοῦ περιεσώθησαν εἰς ἡμᾶς 34, ἀλλὰ καὶ οὔτοι οὐχὶ πάντες ἀκέραιοι· ὁ Λυσίας εἶναι κατ' ἐξοχὴν δικανικὸς ῥήτωρ· τὴν πρώτην ἀφορμὴν ἵνα τραπῇ εἰς τὴν ῥητορικὴν τέχνην, παρέσχεεν εἰς αὐτὸν ὁ φόνος τοῦ ἀδελφοῦ Πολεμάρχου, ὑπὲρ οὗ ἀπήγγειλε τὸν κατὰ Ἐρατοσθένους λόγον, τὸν καὶ κάλλιστον πάντων· ὁ χαρακτήρ τῶν δικανικῶν λόγων, οὓς ἔγραψεν ὁ Λυσίας ὑπὲρ τῶν ἰδιωτῶν, εἶναι ἀπλοῦς καὶ ἀφελῆς καὶ τοῦ τοιοῦτου εἴδους ὁ ῥήτωρ ἐγένετο τὸ τελειότερον ὑπόδειγμα.

Τοῦ Λυσίου ἐπαινεῖται ἢ ἐν τοῖς πράγμασι καὶ ταῖς λέξεσι καθαρότης, ἢ σαφήνεια καὶ ἡ χάρις, ἔτι δὲ καὶ ἡ πιθανότης καὶ ἡ βραχυλογία, ἣτις ἦτο πολῦτιμος ἐν τοῖς Ἀττικοῖς δικαστηρίοις· ἐν οἷς ὁ χρόνος ἦτο μεμετρημένος διὰ τῆς κλεψύδρας· ὁ ῥήτωρ εἶναι ἐπίσης θαυμαστός καὶ διὰ τὴν ποικιλίαν, ἣν ἔχει ἐν τοῖς προοιμίοις τῶν λόγων· διότι ἐν ᾧ ἔγραψε πλείστους δικανικοὺς λόγους, ἐν οὐδενὶ σχεδὸν μετεχειρίσθη τὰς αὐτὰς γνώμας καὶ οὐδὲν αὐτοῦ προοίμιον ὁμοιάζει πρὸς ἕτερον.

1. Ἴσοτελεῖς, ἴσα τέλη τοῖς ἀστοῖς δίδοντες, δηλαδὴ προνομιούχοι μέτοικοι, «οὔτε τὸ μετοίκιον τελουῦντες οὔτε προστάτου δεόμενοι»

δ' **Ἰσοκράτης** ὁ Ἀθηναῖος (436—338)· οὗτος τὸ κατ' ἀρχάς ἐγένετο λογογράφος, ὡς ὁ Λυσίας, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ἴδρυσε σχολὴν ῥητορικῆς, εἰς ἣν συνέρρεον ἕξ ἀπασῶν τῶν Ἑλληνίδων πόλεων πλείστοι νέοι πληρώνοντες αὐτῷ χιλίας δραχμάς· ὁ Κικέρων παρέβαλε τὸν οἶκον τοῦ Ἰσοκράτους πρὸς δούρειον ἵππον, ἕξ οὗ ἐξώρμησαν πολλοὶ ἥρωες τῶν γραμμάτων, τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς πολεμικῆς τέχνης· ἐν τῇ σχολῇ αὐτοῦ οὐ μόνον τὴν εὐρυθμίαν τῶν λόγων ἐμάνθανον οἱ νέοι, ἀλλὰ καὶ περὶ τὰ πολιτικὰ ἐσπούδαζον· διὰ τοῦτο οὐ μόνον οἱ περὶ τὰ γράμματα ἀσχολούμενοι συνῆψαν σχέσεις πρὸς αὐτόν, ἀλλὰ καὶ βασιλεῖς ὡς ὁ τῆς Κύπρου Εὐαγόρας, ὁ τῆς Σπάρτης Ἀρχίδαμος καὶ ὁ τῶν Μακεδόνων Φίλιππος. Ὡν δ' εὐγενῆς τὴν ψυχὴν ὁ Ἰσοκράτης ἔκρινεν ἀπαθῶς οὐ μόνον τὰ τῆς Ἰδίας πατρίδος, ἀλλὰ καὶ τὰ πανελλήνια ζητήματα· οὕτω δὲ δὲν κακολογεῖ τὰς ἄλλας ἑλληνικὰς πόλεις, ἀλλὰ συμβουλεύει, ἵνα οἱ Ἕλληνες τοὺς ἐμφυλίους καταπαύσαντες πολέμους ἀπὸ κοινοῦ ἐπὶ τὸν βάρβαρον ἐκστρατεύσωσιν· ὅτε δ' ἐπὶ τέλους εἶδε τὴν ἐκ τῶν ἐμφυλίων πολέμων ἔξασθένεισιν τῶν Ἑλλήνων, ἐπίστευσεν ὅτι ἡ ἑλληνικὴ τῶν Μακεδόνων δυναστεία ἠδύνατο νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ ἰδεῶδες αὐτοῦ· καὶ ὅτι ὁ ῥήτωρ δίκαιον εἶχε τοῦτο νομίζων, κατέδειξεν εὐθύς ὕστερον ὁ Ἀλέξανδρος· ὁ Ἰσοκράτης ἀποθάνων μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην ἐτάφη δημοσίᾳ δαπάνῃ, ἐπὶ δὲ τοῦ τάφου ὡς σύμβολον τῆς εὐμουσίας αὐτοῦ ἐτέθη Σειρήν.

Ἐκ τῶν λόγων αὐτοῦ διεσώθησαν 21, ὧν τρεῖς μὲν εἶναι παραινετικοί, ἕξ δὲ δικανικοὶ καὶ δώδεκα ἐπιδεικτικοί, πρὸς δὲ καὶ ἐννέα ἐπιστολαὶ πρὸς ἐπιφανῆ πρόσωπα καὶ βασιλεῖς· ἐκ τῶν λόγων αὐτοῦ ἐξαίρεται μάλιστα ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ὁ **πανηγυρικός**, ἐν ᾧ ὁ φιλόπατρις ῥήτωρ ἐγκωμιάζει τὴν ἑαυτοῦ πόλιν, τὰς Ἀθήνας, καὶ συμβουλεύει τοὺς Ἕλληνας, ἵνα πρὸς ἀλλήλους ὁμονοήσαντες ἐναντίον τῶν βαρβάρων πολεμήσωσιν. Οἱ λόγοι αὐτοῦ εἶναι ταμεῖον πολυτίμων νουθεσιῶν καὶ παραγγελμάτων περὶ φιλοπατρίας καὶ ἐθνικῆς ἐνότητος· κατὰ τοῦτα ὁ Ἰσοκράτης διαφέρει τῶν περὶ τὰς δικογραφίας ἀσχολουμένων, ὡς ὁ Φειδίας τῶν κοροπλάθων· ἀλλ' ὁ ῥήτωρ καθ' ὑπερβολὴν ἐπιτηδεύει τὰς συμμετρίας τῶν κώλων καὶ κατὰ κόρον μεταχειρίζεται τὰ Γοργεῖα σχήματα ἥτοι τὰ πάρισα, τὰ ὁμοιοτέλευτα καὶ τὰ ἀντίθετα· διὰ δὲ τὸν ἐπιτετηδευμένον τοῦτον καλλωπισμὸν στερεῖται ζωηρότητος καὶ φυσικῆς δυνάμεως· διὸ καὶ οἱ ἀρχαῖοι παραβάλλουσι τὸν

μὲν Ἴσοκράτῃ πρὸς ἀθλητὴν παρεσκευασμένον πρὸς ἀγῶνα, τὸν δὲ Δημοσθένῃ πρὸς ὀπλίτην εἰς μάχην ἐξωπλισμένον.

ε' ὁ **Ἰσαῖος**, ὅστις ἐγεννήθη μὲν ἐν Χαλκίδι, ἀλλ' ἐξήσεν ἐν Ἀθήναις ὡς μέτοικος· οὗτος ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Ἴσοκράτους, διδάσκαλος τοῦ Δημοσθένους καὶ μιμητὴς τοῦ Λυσίου· ἐκ τῶν πενήτηντα λόγων, οὓς ἔγραψεν ὡς λογογράφος, διεσώθησαν ἔνδεκα, δικανικοὶ πάντες πραγματευόμενοι περὶ κλήρου (κληρονομίας)· οὕτω δὲ ἀναφέρονται εἰς τὸ κληρονομικὸν Ἀττικὸν δίκαιον· ὁ Ἰσαῖος ὁμοιάζει μὲν πρὸς τὸν Λυσίαν κατὰ τὴν βραχύτητα καὶ τὴν σαφήνειαν, ἀλλ' ἀπεργάζεται τὸν λόγον τεχνικώτερον καὶ περιεργότερον ἐκείνου.

ς' ὁ **Λυκοῦργος** (396-324)· οὗτος ἔσχε διδάσκαλον τὸν Ἴσοκράτῃ καὶ τὸν Πλάτωνα, οὗτινος ἡ φιλοσοφία ἐκράτυνε τὰς ἠθικὰς ἀρχάς, αἷ παρά τοῦ γένους εἶχε κληρονομῆσαι· ἀλλ' ὁ Λυκοῦργος τὴν δόξαν ἀπέκτησε μᾶλλον ἐκ τῆς οἰκονομικῆς αὐτοῦ διοικήσεως ἢ ἐκ τῆς ῥητορικῆς δεινότητος· διότι ταμίαις γενόμενος καὶ τοὺς πόρους τῆς πόλεως ἐδιπλασίασε καὶ τὰς Ἀθήνας διεκόσμησεν, ὡς οὐδεὶς ἄλλος ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Περικλέους.

Ἐκ δὲ τῶν 15 λόγων αὐτοῦ περιεσώθη μόνος ὁ κατὰ τοῦ Λεωκράτους· ὁ Λυκοῦργος κατήγγειλεν τοῦτον ὡς προδότην τῆς πατρίδος, ἦν μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην κινδυνεύουσαν ἐγκατέλειπεν· τοῦ Λυκοῦργου ὁ λόγος εἶναι προῖον ἐνδελεχοῦς σπουδῆς καὶ μελέτης καὶ δὲν θέλγει μὲν τὸν ἀκροατὴν διὰ τῆς χάριτος, ἀλλ' ἐπισπᾷ αὐτὸν διὰ τῆς εὐγενείας τοῦ φρονήματος καὶ κινεῖ εἰς θαυμασμὸν διὰ τῆς ἠθικῆς μεγαλοπρεπείας.

ς' ὁ **Αἰσχίνης** (389—314) ὁ ἀντίπαλος τοῦ Δημοσθένους· οὗτος τὸ πρῶτον ἦτο ἐχθρὸς τοῦ Φιλίππου καὶ ἐν τοῖς πεδίοις τῶν μαχῶν γενναίως ἠγωνίσθη ὑπὲρ τῆς πατρίδος, ἀλλὰ σταλεὶς πρεσβευτὴς πρὸς τὸν Φίλιππον ἐδεδεάσθη ὑπὸ τῶν δώρων αὐτοῦ· τούτου ἕνεκα καὶ ἐχθρὸς ἄσπονδος τοῦ Δημοσθένους ἐγένετο· ὅτε δὲ ὁ Κτησιφῶν ἔγραψε ψήφισμα, ἵνα ὁ Δημοσθένης στεφανωθῇ χρυσῷ στεφάνῳ διὰ τὰς πρὸς τὴν πατρίδα ὑπερρείας, ὁ Αἰσχίνης κατηγόρησεν αὐτὸν ὡς ψευδῆ ὑπὲρ τοῦ Δημοσθένους γράψαντα· ἀλλ' ἠττηθεὶς ἐν τῷ δικαστικῷ τούτῳ ἀγῶνι ἀπῆλθεν εἰς Ρόδον ὅπου ἴδρυσε ῥητορικὴν σχολήν· ἐκεῖθεν δὲ ἔπλευσεν εἰς Σάμον ἔνθα μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν.

Καὶ οἱ τρεῖς αὐτοῦ λόγοι περιεσώθησαν, ὁ κατὰ Τιμάρχου.

ὁ περὶ παραπροσβείας καὶ ὁ κατὰ Κτησιφῶντος· ὁ δὴ τῶρ οὗτος, ὅστις μόνου τοῦ Δημοσθένους δεύτερος φαίνεται, ἐγένετο δεινὸς διὰ τὴν εὐφυΐαν· ἀλλ' ἢ μεγαλοπρεπὴς καὶ πομπικὴ αὐτοῦ φράσις οὐδαμῶς συγκινεῖ, ἐπειδὴ στερεῖται τοῦ ἠθικοῦ ἐνθουσιασμοῦ.

Η΄ Ο ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ (384—322)

ὁ πρῶτος Ρήτωρ καὶ ὁ ἐσχάτος πολιτικός

Ὁ Δημοσθένης ἐγεννήθη ἐκ γονέων εὐπόρων καὶ ἀνεπιλήπτων, ἀλλ' ὄρφανὸς καταλειφθεὶς ἐν τῇ μικρᾷ ἡλικίᾳ ἔτυχε κακῶν ἐπιτρόπων, οἵτινες τὴν μὲν οὐσίαν αὐτοῦ ἐσφτεροίσθησαν, τῆς δὲ παιδεύσεως αὐτοῦ ἠμέλησαν· ἀλλὰ φιλομαθὴς ὢν καὶ ἐπιμελὴς ἐμόρφωσεν ἑαυτὸν μαθητεύσας παρὰ τῷ Ἰσαίῳ, ὅστις ἐβροήθησεν αὐτὸν καὶ εἰς τὴν κατὰ τῶν ἐπιτρόπων δίκην. Στερηθεὶς δὲ τῆς περιουσίας αὐτοῦ ὁ Δημοσθένης ἠναγκάσθη ὡς λογογράφος νὰ συντάττῃ λόγους δικανικοὺς ὑπὲρ ἄλλων, ὅπως πορίζηται τὰ πρὸς τὸ ζῆν· ἀλλὰ τὸ κλέος αὐτοῦ ἔλαβεν ἐκ τῶν πολιτικῶν λόγων καὶ τῆς πολιτικῆς ἐνεργείας (356) κατὰ Φιλίππου, τοῦ βασιλέως τῶν Μακεδόνων, ὅστις ὁσημέραι αὐξάνομενος διανοεῖτο νὰ ἀρξῆ τῆς Ἑλλάδος ὅλης· ὁ Δημοσθένης φοβούμενος μήπως ἢ πατοῖς αὐτοῦ ἀπολέσῃ τὴν ἡγεμονίαν, ἐκ παντὸς τρόπου εἰργάζετο, ὅπως ἀνυψώσῃ τὸ φρόνημα τῶν συμπολιτῶν κατὰ τοῦ Φιλίππου καὶ προσεπάθει νὰ ἠλεκτρίζῃ αὐτοὺς ἀναμνηστικῶν τὰ ἐν Μαραθῶνι, Σαλαμῖνι καὶ ἐν Πλαταιαῖς τρόπαια τῶν προγόνων· καὶ ἔνθεν μὲν ἠγωνίζετο κατὰ τῶν ἐν τῇ πόλει φιλιππιζόντων, ἔνθεν δὲ ἐφρόντιζε νὰ ἀνεύρῃ συμμάχους τῶν Ἀθηναίων· ὅτε δὲ ἦλθεν ὡς πρεσβευτὴς εἰς Θήβας, ἡ φωνὴ τοῦ ῥήτορος ὀριζούσα τὸν θυμὸν καὶ διακαίουσα τὴν φιλοτιμίαν κατώρθωσε νὰ συνδιαλλάξῃ τὰς τέως ἀσπόνδους πόλεις καὶ ἀντιπαρατάξῃ τὴν δύναμιν αὐτῶν ἐν Χαιρωνείᾳ κατὰ τοῦ Φιλίππου· καὶ ἠττήθησαν μὲν οἱ Ἀθηναῖοι, ἀλλὰ δὲν ἐμίσησαν τὸν ῥήτορα· διότι ἐγίνωσκον, ὅτι ἐν τῇ πολιτείᾳ αὐτοῦ ἦτο εἰλικρινὴς καὶ φιλόπατρις.

Ἄμα δὲ τῇ ἀγγελίᾳ τοῦ θανάτου τοῦ Φιλίππου ἐπειράθη μὲν νὰ ἐξεγείρῃ τοὺς Ἕλληνας εἰς ἐπανάστασιν κατὰ τῶν Μακεδόνων, ἀλλ' ἢ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου καταστροφὴ τῶν Θηβῶν ἐματαίωσε τὸ ἐπιχείρημα αὐτοῦ· μετὰ τοῦτο ἐπικρατήσαντος τοῦ Ἀλε-

ἀπὸ τῆς
εἶχε χ...
ἢ Ἀθῆνα
ταὶ ἡγεμονίαν
νὰ εὐνοῖται
τοῦ Φ...
→

Ξάνδρου ἐσίγησεν ἐπὶ τινὰ ἔτη ἢ φωνὴ τοῦ ῥήτορος· ἐν δὲ τῇ δίκῃ τοῦ Ἀρπάλου, ἐπειδὴ ἐσυκοφαντήθη ὡς δωροδοκῆσας, κινδυνεύων ἐδραπέτευσεν ἐκ τῆς πατρίδος· ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου καίπερ ὢν ἐν ἔξορίᾳ, συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὸν κατὰ τῶν Μακεδόνων Λαμιακὸν πόλεμον· μετὰ δὲ τὴν ἦταν τῶν Ἀθηναίων διωκόμενος ὑπὸ τῶν Μακεδόνων κατέφυγεν εἰς τὸν ἐν Καλαυρείᾳ (Πόρφῳ) ναὸν τοῦ Ποσειδῶνος, ἐνθα, ἵνα μὴ συλληφθῆ ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Ἀντιπάτρου, καταδιωκόντων αὐτόν, πῶν δηλητήριον ἀπέθανεν.

Λόγοι αὐτοῦ περιεσώθησαν 61, ὧν τινες προφανῶς εἶναι νόθοι, ὡς ὁ ἐπιτάφιος καὶ ὁ ἐρωτικός· διαιροῦνται δὲ εἰς 34 ἰδιωτικoὺς καὶ 27 δημοσίους, ὧν οἱ 15 εἶναι δημηγορίαι ἦτοι λόγοι συμβουλευτικοί, οὓς ἀπήγγειλεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου· τῶν συμβουλευτικῶν δὲ τούτων οἱ ἔνδεκα ἀναφέρονται εἰς τὴν κατὰ τοῦ Φιλίππου πολιτικὴν καὶ λέγονται μὲν πάντες οὗτοι λόγοι Φιλιππικοί, ἐπιγράφονται δὲ ἰδίᾳ ὀλυνθιακὸς α' β' γ', ἐν οἷς συμβουλεύει τοὺς Ἀθηναίους, ἵνα δράμωσιν εἰς βοήθειαν τῆς Ὀλύνθου, πολιορκουμένης ὑπὸ τοῦ Φιλίππου (349), κατὰ Φιλίππου α', β', γ', δ', περὶ τῆς εἰρήνης, περὶ Ἀλωνήσου, περὶ τῶν ἐν Χερρονήσῳ καὶ πρὸς τὴν ἐπιστολὴν τὴν Φιλίππου· ἄριστος δὲ πάντων τῶν λόγων κρίνεται ὁ περὶ τοῦ στεφάνου, ὅστις εἶναι ἀπολογία ὑπὲρ τῆς πολιτείας αὐτοῦ· ἡ περίοδος τῶν λόγων αὐτοῦ οὔτε ἡ σχοινοτενὴς τοῦ Ἰσοκράτους εἶναι οὔτε ἡ λίαν βραχεία τοῦ Λυσίου, ἀλλὰ σύμμετρος· κατ' ἐξοχὴν δὲ τοὺς λόγους αὐτοῦ χαρακτηρίζει τὸ ὕψος καὶ ἡ δαινότης· διὰ τῶν πλεονεκτημάτων τούτων, ἅτινα περικουσμῆ καὶ περιστέφει ὁ εὐγενὴς ἐνθουσιασμὸς πρὸς τὴν ἐλευθερίαν καὶ ὁ φλογερὸς ἔρωσ πρὸς τὴν πατρίδα, καὶ τότε συνήρπαζε τοὺς ἀκροατὰς καὶ νῦν ἔτι μόνον ἀναγινωσκόμενος ἐξάπτει καὶ ἠλεκτρίζει τὸν ἀδιάφθορον καὶ ὑγιαίνοντα ἀναγνώστην.

Εἰ καὶ ἡ πολιτικὴ τοῦ Δημοσθένους κατὰ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, ἥτις διὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐξεπολίτισε τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον, ἐλέγχεται στενὴ καὶ πλημμελής, ὅμως ἀναμφισβή-

1. Δαινότης, ἡ θαυμαστὴ δύναμις τοῦ λέγειν ἢ τὸ τε λογικὸν συναρπάζουσα καὶ τὰ πάθη ἐξεγείρουσα. Διον. Ἄλ. π. Δημ. δειν. 22 «τῶν μικρῶν κώλων κἂν δαινότητι χρησις· δεινότερον γὰρ τὸ ἐν ὀλίγῳ πολὺ ἐμφαινόμενον καὶ σφοδρότερον· διὸ καὶ οἱ Λάκωνες βραχυλόγοι ἀπὸ δαινότητος».

τητος εἶναι ἢ φιλοπατρία, ὁ ἐνθουσιασμός ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ ἡ εὐγένεια τῆς προαιρέσεως τοῦ ῥήτορος· πάντες οἱ πολῖται οἱ ἐπιθυμοῦντες ἀπὸ τοῦ βήματος νὰ ὑπηρετῶσι τὴν ἑαυτῶν πατρίδα ὀφείλουσι νὰ ἐμβαπτίζωνται ἐν τῇ πηγῇ ταύτῃ τῇ ἀρχαίᾳ μὲν, ἀλλ' ἀείποτε ἀνανεουμένη· ὁ Δημοσθένης θὰ ἐμφυσᾷ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν εἰς τοὺς πολῖτας, ὅσοι ἐπιθυμοῦσι νὰ ἀπωθῶσι πάντα ἐχθρὸν δημόσιον διὰ τῆς σπάθης τοῦ λόγου· εἰσαεὶ διαμένει ὁ κανὼν τῆς ῥητορείας καὶ ὁ κῆρυξ τῆς ἐθνικῆς ἀξιοπρεπειᾶς καὶ ἐλευθερίας.

θ' Ὁ Ὑπερείδης (339—322), ὅστις συγκαταλέγεται μετὰ τοῦ Δημοσθένους εἰς τοὺς κορυφαίους προμάχους τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος· ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐν τῷ Λαμιακῷ πολέμῳ ἦταν τῶν Ἀθηναίων συλλήφθεις ὑπὸ τῶν Μακεδόνων ὑπέστη οἰκτρὸν θάνατον. Ἐκ τῶν 52 λόγων αὐτοῦ μέχρι τοῦ 1847 μόνον ἀποσπάσματα τινα εἶχομεν, ἔκτοτε δὲ διὰ τῶν Αἰγυπτιακῶν παπύρων ἔχομεν ἕξ λόγους, ὧν οἱ δύο εἶναι σχεδὸν ἀκέραιοι· πάντων δὲ σπουδαιότατος εἶναι ὁ ἐπιτάφιος ὃν ἀπήγγειλεν ὁ ῥήτωρ ὑπὲρ τοῦ Λεωσθένους καὶ τῶν σὺν αὐτῷ πεσότων κατὰ τὸν Λαμιακὸν πόλεμον Ἀθηναίων· ὁ Ὑπερείδης ἔχει μὲν πάσας τὰς ἀρετὰς τοῦ λόγου, ἀλλ' ἐν πᾶσι κατώτερος γίνεται τῶν πρωτεύοντων· διὸ καὶ παραβάλλεται πρὸς τὸν πένταθλον, ὅστις ἐν ἅσασιν τοῖς ἀγωνίσμασι ἀπολείπεται μὲν τῶν ἀθλητῶν, πρωτεύει δὲ τῶν ἰδιωτῶν.

Καὶ ἰ' ὁ Δείναρχος (366—290), ὅστις ἐγενήθη μὲν ἐν Κορίνθῳ, ἔζησεν δ' ὡς μέτοικος ἐν Ἀθήναις, ἔνθα ἐγένετο ἐπιφανὴς μετὰ τὸν Λαμιακὸν πόλεμον, ὅτε οἱ μεγάλοι ῥήτορες ἐξέλιπον· ἔκ τῶν 60 λόγων αὐτοῦ διεσώθησαν τρεῖς ἔχοντες ὑπόθεσιν τὴν δίκην τοῦ Ἀρπάλου· ὁ Δείναρχος πειρᾶται μὲν νὰ μιμηθῇ τὸν Δημοσθένην, ἀλλ' ἀπολείπεται αὐτοῦ· διὸ καὶ ἄγροικος ἢ κρίθινος Δημοσθένης ὀνομάσθη.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἔχομεν καὶ τῆς ἐπιστήμης πολῦτιμα μνημεῖα· ἐν μὲν τῇ ἱατρικῇ ἐπιστήμῃ Ἰπποκράτης ὁ Κῶρος (460—359) συνέγραψε πολλὰ ἔργα, ἕξ ὧν σώζονται ἐν Ἰωνικῇ διαλέκτῳ τὰ ἑξῆς· α' περὶ ἐπιδημιῶν (βιβλ. 7)· β' ἀφορισμοί· γ' περὶ ἀέρων, ὑδάτων, τόπων· δ' περὶ τῶν ἐν τῇ κεφαλῇ τραωμάτων· ε' περὶ ἀγμῶν· ς' προγνωστικά· ζ' περὶ διαίτης ὀξέαν· η' περὶ χυμῶν καὶ θ' περὶ ἄρθρων.

Ἐν δὲ τῇ *τακτικῇ* (τῇ τέχνῃ τοῦ παρατάσσειν στρατὸν) πρόκειται νὰ μνημονευθῇ *Αἰνείας* ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀρκαδῶν (τοῦ Δ' αἰῶνος π. Χ.), τοῦ ὁποίου σώζεται τὸ *πολιορκητικὸν* ὑπόμνημα: «Περὶ τοῦ πῶς χρὴ πολιορκουμένους ἀντέχειν».

Ἀνασκοποῦντες τὴν Β' περίοδον, καθ' ἣν ἔστια τῶν γραμμάτων ἐγένοντο αἱ Ἀθῆναι καὶ τὸ ἔθνος ἠνδρώθη, βλέπομεν ὅτι κατ' αὐτὴν τῆς μὲν ποιήσεως βλαστάνει καὶ τελειοποιεῖται τὸ δράμα, τοῦ δὲ πεζοῦ λόγου πάντα τὰ εἶδη. Τὰ λογοτεχνήματα τῆς περιόδου ταύτης, ἐξέχοντα κατὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὸ ὕψος τῶν νοημάτων, εἶτι δὲ κατὰ τὴν χάριν καὶ τὸ κάλλος τοῦ λόγου, πρόκεινται εἰσαεὶ καὶ εἰς πάντας τοὺς λαοὺς ἀπαραμίλλα πρότυπα λογοτεχνικῆς τελειότητος.

Τὴν Ἀττικὴν δὲ λογοτεχνίαν μιμηθεῖσαι ἢ τε Λατινικὴ ἐπὶ Αὐγούστου καὶ ἡ Γαλλικὴ ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΔ' παρήγαγον σπουδαιότατα τοῦ λόγου μνημεῖα.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Γ'. (300—30 π. Χ.)

Α' Ποίησις. α' ἔπος. β' ἔλεγεία. γ' δράμα.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τοῦ μὲν *ἠρωϊκοῦ* ἔπους ἐπιφανέστατος ποιητὴς ἐγένετο

α' *Ἀπολλώνιος ὁ Ρόδιος* (τοῦ γ' αἰῶνος π. Χ.), οὗτινος τὰ Ἀργοναυτικά, ποίημα περίτεχνον καὶ φιλολογικοῦ μόχθου μεστόν, περιεσώθη ἀκέραιον (5835 στίχ.)· τὴν ὑπόθεσιν τοῦ ποιήματος, ὅπερ κέντρον ἔχει τὸν Ἰάσονα καὶ τὴν Μήδειαν, ἀποτελοῦσιν αἱ περιπετειώδεις τῶν Ἀργοναυτῶν περιπλανήσεις· τὸ ποίημα τοῦ Ἀπολλωνίου ἦτο προωρισμένον μᾶλλον νὰ διδάξῃ λογίους ἀναγνώστας ἢ νὰ ἐνθουσιάσῃ πλήθη, ἀλλ' ὅμως εὗρε πολλοὺς θαυμαστάς καὶ μιμητὰς καὶ δὴ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις.

Τοῦ δὲ *διδασκικοῦ* ἔπους ποιητὴς ἐγένετο α' *Ἄρατος ὁ Σολεῦς* (315—240 π. Χ.)· τούτου τὸ ποίημα (1154 στίχ.) διαιρεῖται εἰς δύο μέρη ὧν τὸ μὲν α' ἐπιγράφεται *φαινόμενα* (ἀστρονομία), τὸ δὲ β' *δισσημίαι* (διὰ σημείων προγνώσεις)· ὁ Ἄρατος εἶχε μὲν ὡς βάσιν τὸ καταλογάδην ἔργον τοῦ Εὐδόξου, ἀλλὰ συνεπλήρωσε τοῦτο ἐκ τῶν διδιδασμάτων τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Θεοφράστου·

τὸ ποίημα τοῦ Ἀράτου μεγάλως ἐτιμήθη, τῶν δὲ Ῥωμαίων ὁ Κικέρων καὶ ἄλλοι μετέφρασαν αὐτὸ εἰς τὴν Λατινικὴν.

β' *Νικάνδρος ὁ Κολοφώνιος* (β' αἰῶνος π. Χ.), ὅστις ἐποίησε *Θηριακὰ* (958 στίχ.) καὶ τὰ *Ἀλεξιφάρμακα* (630 στίχ.)· καὶ ἐκείνων μὲν ὑπόθεσις εἶναι τὰ φάρμακα τὰ θεραπεύοντα τὸ δῆγμα τῶν ἰοβόλων θηρίων, τούτων δὲ τὰ ἀλεξητήρια κατὰ τῆς ἕξ ἔδεσμάτων δηλητηριάσεως· τὸ δ' ἔργον αὐτοῦ τὰ *ἐταιροιούμενα*, ὅπερ ἐγένετο τὸ ὑπόδειγμα τῶν μεταμορφώσεων τοῦ Ὄβιδίου, ἀπωλέσθη.

Ἐλεγείων δὲ ποιητῆς ἐγένετο *Καλλίμαχος ὁ Κυρηναῖος* (310—240 π. Χ.), ὅστις συνέγραψεν 800 συγγράμματα περὶ καὶ ποιητικά, τὴν μεγάλην δ' ὅμως δόξαν ἔλαβεν ἐκ τῶν ἐλεγείων αὐτοῦ (δ' βιβλ.)· ἀλλ' ἐκ τούτων μόνον ἀποσπάσματα περιεσώθησαν τῶν ἐλεγείων αὐτοῦ ἦτο καὶ ἡ Βερενίκης κόμη, ἣν ἀπολεσθεῖσαν ἔχομεν ἐν μεταφράσει τοῦ Ῥωμαίου Κατούλλου· οἱ Ῥωμαῖοι μάλιστα ἐθεώρουν τὸν Καλλίμαχον ὡς τὸν μέγιστον ἐλεγιοποιόν· εὐτυχῶς περιεσώθησαν οἱ ὕμνοι (ἕξ) πεποιημένοι κατὰ τοὺς Ὀμηρικούς, ἔτι δὲ καὶ ὑπὲρ τὰ ἐξήκοντα ἐπιγράμματα αὐτοῦ· ἀρτίως δὲ ὁ πάπυρος Ὁξυρύγχου (τόμ. Ζ') ἀπέδωκε 90 στίχους ἐλεγειακούς, περιέχοντας τὴν ἱστορίαν Ἀκοντίου καὶ Κυδίππης ἐκ τοῦ Δ' βιβλίου ὅπερ ἐπεγράφετο *Ἄγνια* καὶ περιεῖχε τὰς σπουδαιότερας τῶν ἐλεγείων τοῦ ποιητοῦ, προσέτι δὲ καὶ 300 στίχ. ἐκ τῶν ἰάμβων αὐτοῦ.

Οἱ Ἀλεξανδρινοὶ ἐσπούδασαν καὶ περὶ τὴν ἐπιγραμματοποιίαν καὶ τὰ ἐπιγράμματα αὐτῶν ἔχουσι λεπτότητα κρίσεως, γλωσσικὴν καὶ ἠθυμικὴν χάριν καὶ πολλὴν εἰρωνείαν· διότι μετεχειρίζοντο πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸ ἐπίγραμμα, ἵνα ἐκδηλώσῃ τὴν ἑαυτῶν κρίσιν περὶ ποιητῶν, τεχνιτῶν καὶ τῶν τῆς τέχνης ἔργων· κατὰ τὴν περίοδον ταύτην διατρίβει περὶ τὴν ἐπιγραμματοποιίαν καὶ τὸ γυναικεῖον φύλον, ὅπερ ἐκπροσωπεῖ ἡ Τεγεαῖτις Ἀνύτη, ἣς ἔχομεν 22 ἐπιγράμματα, Νοσῖς ἢ ἐκ Λοκρῶν τῆς κάτω Ἰταλίας, Μυρὸ ἢ ἐκ Βυζαντίου, καὶ Ἡδύλη ἢ Ἀθηναία.

Ἐν τῇ Ἀλεξανδριωτικῇ περιόδῳ ἠνθῆσεν καὶ ἡ *τραγικὴ ποίησις* καὶ νέα ἐπεφάνη ποιητῶν πλειάς, ἣς ἀστέρες ἦσαν Λυκόφρων ὁ Χαλκιδεύς, Ἀλέξανδρος ὁ Αἰτωλός, Σωσιφάνης ὁ Συρακούσιος καὶ ἄλλοι· ἀλλὰ πάντες οὗτοι ἦσαν πολὺ κατώτεροι τῶν τραγικῶν τοῦ Ε' αἰῶνος· διὸ σὺν τῷ θανάτῳ τῶν ποιητῶν ἤτε λαμπρότης αὐτῶν ἠμαυρώθη καὶ αἱ τραγωδίαὶ ἠφανίσθησαν πλην

τῆς τοῦ Λυκόφρονος Ἀλεξάνδρας ἢ Κασσάνδρας (1474 στίχ. λαμβ.), ἧς τὸ αἰνιγματῶδες καὶ σκοτεινὸν τῆς γλώσσης ἐπαυξάνει καὶ ἡ τῶν ξενικῶν λέξεων πληθὺς.

Μῖμοι. Ἡρώνδας.

Ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ καλλιεργεῖται καὶ ἡ τῶν *μῖμων* ποίησις· ὡς εἶδομεν δέ, τῆς κωμωδίας εἶδος θεωρεῖται ὁ μῖμος καὶ παραβάλλεται πρὸς τὰ μονόπρακτα τῶν νεωτέρων δράματα. Ἐκ τοῦ μίμου δ' ἀνεπτύχθη καὶ ὁ παντόμιμος, οὗτινος τὴν περιγραφὴν παρέχει ὁ Ξενοφῶν (Συμποσ. 9)· ἔλαβε δὲ ὁ μῖμος τὴν ἀρχὴν παρὰ τοῖς Δωριεῦσι τῆς Σικελίας καὶ ἀπεικονίζει μετὰ χάριτος καὶ εὐτραπελίας τὸν φυσικὸν καὶ κοινωνικὸν βίον τῶν κατωτέρων μάλιστα τάξεων τοῦ λαοῦ· ἔντεχρον δὲ μορφὴν εἰς τοὺς μίμους ἔδωκε Σώφρων ὁ Συρακούσιος (480 π.), οὗτινος οἱ μῖμοι ἦσαν ἀνδρεῖοι (ἀλγεῖς, γέροντες) καὶ γυναικεῖοι (ἀκέστριαι, ἰσθμιάζουσαι)· κατ' ἀπομίμησιν δὲ τούτων φαίνονται πεποιημένα καὶ τινὰ τῶν εἰδυλλίων (ιδ', ιε', κα') τοῦ Θεοκρίτου. Περὶ δὲ τὸν τρίτον αἰῶνα π.Χ. ἀξιόλογος μίμων ποιητὴς ἐγένετο **Ἡρώνδας** ὁ Κῶος· τούτου ἔχομεν ἑπτὰ ἀνεραῖους μίμους, ἐλθόντας εἰς φῶς τῷ 1890 διὰ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἀνευρεθέντων παπύρων· ὁ Ἡρώνδας τοὺς μίμους ἐποίησεν οὐχὶ ἐν ἠθμικαῖς περιόδοις, ὡς ὁ Σώφρων ἢ ἐν ἑξαμέτροις ὡς ὁ Θεόκριτος, ἀλλ' ἐν ἰαμβικῷ τριμέτρῳ μιμηθεὶς τὸν ἰαμβογράφον Ἰππώνακτα, οὗτινος καὶ τὸ τῆς Ἰωνικῆς διαλέκτου χρῶμα προσέλαβεν· οἱ μῖμοι αὐτοῦ εἰκονίζουσι σκηνὰς τοῦ καθημερινοῦ βίου· οὕτω π. χ. ὁ τρίτος παριστᾷ τὴν ἐν τῷ σχολείῳ τιμωρίαν ἀτάκτου παιδίου, ὁ δὲ τέταρτος ἔχει καὶ περιγραφὴν πολυτίμων τῆς γραφικῆς καὶ πλαστικῆς καλλιτεχνημάτων.

Βουκολικὴ ποίησις. Θεόκριτος (310—250 π. Χ.).

Ἡ βουκολικὴ ποίησις, ὡς εἶδομεν, ἔχει ὡς θέμα τοὺς βουκόλους, τοὺς ποιμένας καὶ ἐν γένει τὸν ἀγροτικὸν βίον· ἀλλ' ἔλαβε τὸ ὄνομα ἐκ τῶν βουκόλων ἥτοι ἐκ τοῦ ἐπικρατεστέρου εἶδους· καὶ ἡ μὲν ἀρχὴ αὐτῆς ἐγένετο ἐν Σικελίᾳ, ἔνθα αἱ τῆς φύσεως καλλοναὶ καὶ ἡ τῶν κατοίκων εὐτραπελία τὴν βουκολικὴν μούσαν ἠδύναντο νὰ παραγάγωσιν· ἡ δὲ ἔντεχνος αὐτῆς διαμόρφωσις

ἐπετελέσθη ἐν Ἀλεξανδρείᾳ· διότι ἐν τῇ μεγαλόπολει ἐκαίνη ὁ ἐπὶ τῶν Πτολεμαίων πολιτισμός, ὁ πολυτελής καὶ ἄβροδός τῆς πόλεως βίος ἐπήνεγκον κόρον τινὰ καὶ οἱ Ἀλεξανδρεῖς ἐζήτησαν ἐν τῇ ἀτμοσφαιρᾷ τοῦ πνιγηροῦ τῆς πόλεως βίου νὰ ἀναψύχωνται διὰ δροσερᾶς αὔρας, ἐκ τοῦ ἀγροτικοῦ βίου πνεύσεως, ἣν ἡ βουκολικὴ ποίησις ἀπεικονίζει· ταύτην προήγαγεν εἰς τέλειον εἶδος Θεόκριτος ὁ Συρακούσιος ὠφεληθεὶς ἐκ τοῦ Εὐριπίδου, ἐκ τοῦ Σώφρονος τοῦ μιμογράφου καὶ ἐκ τῆς δημόδου ποιήσεως· ὁ ποιητὴς διῆγε τὸν βίον ἄλλοτε μὲν ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι, ἄλλοτε δὲ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ· οὗτος τὴν δόξαν ἔλαβεν ἐκ τῶν βουκολικῶν, ποιήσας ἐν δωρικῇ διαλέκτῳ καὶ δακτυλικῷ ἑξαμέτρῳ 30 εἰδύλλια ἤτοι μικρὰ εἴδη ἢ ποιήματα ἔχοντα δραματικὸν διάλογον. Ὁ Θεόκριτος φαίνεται ὁ μόνος τῆς Ἀλεξανδρεωτικῆς περιόδου ποιητῆς, ὅστις τὰς ἐμπνεύσεις ἠντλησεν οὐχὶ ἐκ τῶν βιβλιοθηκῶν, ἀλλ' ἐκ τοῦ πραγματικοῦ βίου, καὶ ὁ μόνος ἐκ τοῦ κόσμου τῶν λογίων ὅστις εἰς τὰ μυχαιάτα τῶν ψυχῶν τοῦ ἀγροτικοῦ κόσμου εἰσέδυσσε· τὰ πρόσωπα τῶν βουκολικῶν αὐτοῦ δραματίων παρίστανται φυσικὰ καὶ οἶονεὶ ζῶντα, αἱ δὲ σκηναὶ εἰκονίζουσαι πεδιάδας, κοιλάδας, ὄρη, παραλίας, θέλγουσι διὰ τῶν φυσικῶν καλλονῶν· ἡ ποίησις τοῦ Θεοκρίτου διὰ τὰς πολλὰς ἀρετὰς εὔρε πολλοὺς θαυμαστάς καὶ μμηητάς, ὧν σπουδαιότεροι εἶναι ὁ Βίων (ποιήσας δέκα εἰδύλλια), ὁ Μόσχος (τέσσαρα) καὶ ἐκ τῶν Ρωμαίων ὁ Οὐεργίλιος.

Β' Πεζὸς λόγος. α' Ἱστοριογραφία

Τὴν ἱστοριογραφίαν ἐκπροσωποῦσι κατὰ τὴν Γ' περίοδον οἱ ἐξῆς.

Α' *Πολύβιος* ὁ Μεγαλοπολίτης (205—122 π. Χ.), ὁ υἱὸς τοῦ Λυκόρτα, τοῦ στρατηγοῦ τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας· διὸ καὶ αὐτὸς μετέσχε τῶν πολιτικῶν πραγμάτων καὶ εἰς τὸ τοῦ ἱπάρχου ἀξίωμα ἀνήλθεν· ἀλλὰ μετὰ τὸ οἰκτρὸν τέλος, ὅπερ ἔλαβεν ὁ κατὰ τῶν Ῥωμαίων πόλεμος τοῦ Περσέως (168 π. Χ.), ὁ Πολύβιος μετὰ χιλίων ἄλλων λογάδων Ἀχαιῶν ἐπέμφθη ὡς ὄμηρος εἰς Ῥώμην· ἐκεῖ δὲ διαμένων διὰ τὴν λαμπρότητα τοῦ γένους καὶ τὸ παρὰ τοῖς Ἀχαιοῖς ἀξίωμα καὶ τὴν παιδείαν αὐτοῦ ἐφείλκυσε τὴν ἐκτίμησιν τῶν ἀριστοκρατικῶν οἴκων καὶ μάλιστα τοῦ Παύλου Αἰμιλίου, οὗτινος τὸν υἱὸν Σκιπίωνα τὸν Αἰμιλιανὸν ἐπαίδευσεν

καὶ μετὰ ταῦτα σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο· ἐλέχθη δ' ὅτι, ὅσα μὲν τῷ Πολυβίῳ παραινοῦντι ὁ Ῥωμαῖος ἐπέιθετο, ἐν τούτοις ἠὺδοκίμησεν, ἐν οἷς δὲ παρήκουσε τοῦ διδασκάλου, ἀπέτυχεν· διὰ τοῦ Σκιπίωνος μάλιστα ὁ Πολύβιος ἐπέτυχεν, ἵνα μετὰ τῶν περισηθέντων τριακοσίων ἑξορίστων Ἀχαιῶν κατέλθῃ εἰς τὴν πατρίδα κατόπιν ἑξορίας 17 ἔτων. Τῷ 146 ἦτο ἐν τῷ στρατοπέδῳ τοῦ φίλου Σκιπίωνος κατὰ τὴν πολιορκίαν καὶ τὴν ἄλωσιν τῆς Καρχηδόνας· μετὰ δὲ τὴν καταστροφὴν τῆς πόλεως ἐκείνης μάτην ἐπειράθη ὁ Πολύβιος, ἵνα τοὺς ὁμοφύλους ἀποτρέψῃ τοῦ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους πολέμου· ἀλλὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κορίνθου (146) διὰ τῶν σχέσεων αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἐπιφανεῖς Ῥωμαίους ἐμάλαξε τὸ ἦθος τῶν νικητῶν πρὸς τοὺς ἠττημένους καὶ παρέσχεν ἀνακούφισιν τινα εἰς τὴν πατρίδα, ἧτις εὐγνωμόνως αὐτὴν ἀνεγνώρισεν· κατὰ δὲ τὸν ὑπόλοιπον χρόνον διέτριψεν ἐν τῇ πατρίδι ἀσχολούμενος περὶ τὴν συμπλήρωσιν τῆς πολιτίμου αὐτοῦ ἱστορίας.

Ἐκ τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ, ὅπερ ἐπιγράφεται αἱ *ἱστορίαι* (40 βιβλ.), περιεσώθησαν ἀκέραια τὰ πέντε πρῶτα, τῶν δὲ λοιπῶν ἐκτενεῖς ἐπιτομαὶ καὶ ἀποσπάσματα· τὸ μέγα τοῦτο ἔργον διαιρεῖται εἰς τρία μέρη, α' τὴν εἰσαγωγὴν, ἣν ἀποτελοῦσι τὰ δύο πρῶτα βιβλία· β' τὸ κύριον μέρος, ἐν ᾧ δεικνύει τίνι τρόπῳ οἱ Ῥωμαῖοι ἐντὸς 53 ἔτων ἐξίκοντο εἰς τὴν κοσμοκρατορίαν· καὶ γ' τὸν ἐπίλογον ὃν περιλαμβάνουσι τὰ δέκα τελευταῖα, ἐν οἷς δεικνύει ὅτι ἀνωφελεῖς ἦσαν οἱ πρὸς κατάλυσιν τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς ἀγῶνες· ἡ ἱστορία τοῦ Πολυβίου διήκουσα ἀπὸ τοῦ β' Καρχηδονικοῦ πολέμου μέχρι τέλους τοῦ γ' (218-149) π. Χ.) ὀνομάζεται *καθολικὴ*, διότι περιλαμβάνει τὰ ἱστορικὰ γεγονότα, ὅσα συνέβησαν ἐν Ἑλλάδι, Ἀσίᾳ, Ἰταλίᾳ καὶ Ἀφρικῇ. Ὁ Πολύβιος ἐρευνῶν μετ' ἀκριβείας τὰ αἷτια τῶν γεγονότων, κρίνων τὰ ἀποτελέσματα καὶ διδάσκων ἐκ τούτων τὰ μέλλοντα, ἐγένετο ὁ δημιουργὸς τῆς καλουμένης *πραγματικῆς* ἱστορίας· διότι παρέχει διδάγματα εἰς πάντας τοὺς περὶ τὰ πολιτικά καὶ στρατιωτικά

Σημ. 1. «Ἱστορίας γὰρ εἴαν ἀφέλῃ τις τὸ διὰ τί καὶ πῶς καὶ τίνος χάριν ἐπράχθη τὸ πραχθὲν καὶ ποῖον ἔσχε τὸ τέλος, τὸ καταλειπόμενον αὐτῆς ἀγώνισμα μὲν, μάθημα δὲ οὐ γίνεται καὶ παραντίκα μὲν τέρπει, πρὸς δὲ τὸ μέλλον οὐδὲν ὠφελεῖ».

ἀσχολούμενους· καὶ κατὰ τοῦτο διαφέρει τοῦ Θουκυδίδου, ὅστις τὰ αἷτια ἔρευνῶν καὶ περιγράφων τὰ ἀποτελέσματα καταλείπει εἰς τὸν ἀναγνώστην, ἵνα αὐτὸς ἐξαγάγῃ τὰ ἐξ ἐκείνων διδάγματα.

Τὸ κέντρον τῆς ὅλης ἱστορίας αὐτοῦ ἀποτελεῖ τὸ πολίτευμα τῶν Ῥωμαίων, ἡ πνευματικὴ καὶ ζῶσα ἐνότης, ἐξ ἧς πάντα τὰ μέρη ἀναπτύσσονται καὶ εἰς ὀργανικὸν ὅλον μορφοῦνται· διότι διὰ τὸ πολίτευμα αὐτῆς ἡ Ῥώμη καίπερ ἠττηθεῖσα ὑπὸ τῶν Καρχηδονίων οὐ μόνον ἐσώθη, ἀλλὰ καὶ τοὺς νικητὰς κατεπάλασε καὶ σύμπαντα τὸν κόσμον ὑφ' ἑαυτὴν ἐποίησεν· κατὰ τὸν Πολύβιον ὁ συγγραφέων ἱστορίαν ἀνάγκη νὰ ἔχῃ ὡς ἐφόδια α' πολλῆς ἱστορίας ἀνάγνωσιν, β' τὴν ἐπὶ τοῦ τόπου ἔρευναν τῶν γεγονότων καὶ γ' πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν ἐμπειρίαν, ἐπὶ πᾶσι δὲ φιλαλήθειαν, ὥστε καὶ τῶν ἐχθρῶν τὴν ἀρετὴν νὰ ἐπαινῇ καὶ τῶν φίλων τὴν κακίαν νὰ ψέγῃ¹· ταῦτα δὲ πάντα τὰ ἐφόδια ἐν μεγίστῳ βαθμῷ εἶχεν οὗτος· ἡ γλῶσσα τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ εἶναι τραχεῖα, σχεδὸν στρατιωτικὴ καὶ ὑπόδειγμα τῆς συγχρόνου *κοινῆς*· ἐπειδὴ δὲ ἡ ἱστορία αὐτοῦ εἶναι πολιτικὴ καὶ ἀρμόζουσα μᾶλλον πρὸς τὸν πολιτικὸν χαρακτήρα τῶν Ῥωμαίων, παρὰ τούτοις μᾶλλον εὔρε μιμητὰς ἢ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν· ἡ ἱστορία τοῦ Πολυβίου εἶναι οἰονεὶ ὁ θριγκὸς μὲν τῆς Ἑλληνικῆς, ὁ θεμέλιος δὲ λίθος τῆς Ῥωμαϊκῆς ἱστοριογραφίας.

β' *Διοδώρος* ὁ Σικελιώτης, ὅστις ἤκμασεν ἐπὶ Ἰουλίου Καίσαρος καὶ Αὐγούστου· εἰς τὴν σύνταξιν δὲ τῆς ἱστορίας αὐτοῦ εἰργάσθη τριάκοντα ἔτη καὶ χάριν αὐτῆς περιῆλθε μετὰ πολλῆς κακοπαθείας πολλὰς τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Εὐρώπης χώρας, ἵνα τὰ πλεῖστα καὶ ἀναγκαϊότατα μέρη ἐξ αὐτοψίας γνωρίσῃ. Ἡ ἱστορικὴ τοῦ Διοδώρου συγγραφὴ διήκουσα ἀπὸ τῶν μυθικῶν χρόνων μέχρι τῶν ἐν Γαλατία πολέμων τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος (60 π. Χ.) ἐπιγράφεται *βιβλιοθήκη* καὶ σύγκειται ἐκ τεσσαράκοντα βιβλίων· ἐκ τούτων δὲ διετηρήθησαν τὰ πρῶτα πέντε, αἵτινα περιέχουσι σὺν τῇ ἑλληνικῇ μυθολογίᾳ τὴν τῶν Αἰγυπτίων καὶ τῶν ἀνατολικῶν λαῶν ἱστορίαν· ἔτι δὲ ἡ δευτέρα δεκάς (11-20), περιέχουσα τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν ἀπὸ τῶν Περσικῶν πολέ-

Σημ. 1 «ὥσπερ γὰρ ζῶον τῶν ὄψεων ἀφαιρεθειῶν ἀρχειοῦται τὸ ὅλον, οὕτως ἐξ ἱστορίας ἀνααιρεθείσης τῆς ἀληθείας τὸ καταλειπόμενον αὐτῆς ἀνοφελὲς γίνεται διήγημα» 1,14.

μων μέχρι των διαδόχων του Μ. Ἀλεξάνδρου· των δὲ λοιπῶν βιβλίων σώζονται μόνον ἐπιτομαὶ καὶ ἀποσπάσματα. Τὸ ἔργον τοῦ Λιοδώρου, εἰ καὶ μικρὰν ἐπιστημονικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν ἀξίαν ἔχει, ὅμως ἀποβαίνει χρήσιμον διὰ τὸν πλοῦτον τῶν ἱστορικῶν εἰδήσεων καὶ μάλιστα διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Σικελίας· κατὰ τοῦτο ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Λιοδώρου ἀναπληροῖ πῶς μεγάλους ἱστορικούς, ὧν τὰ ἔργα ἀπωλέσθησαν.

β'. Φιλοσοφία. Στωϊκὴ φιλοσοφία. Ζήνων.

Κατὰ τοὺς ζοφεροὺς χρόνους, καθ' οὓς ἡ μὲν ἀρχαία θεοσκεία εὐρίσκετο ἤδη ἐν καταπτώσει, ἡ δὲ νέα εἰσέτι δὲν ἐπεκράτει, πολιτικὴ δὲ νάρκη ἐβασίλευε καὶ ἔκλυσις ἡθῶν, ἡ πρακτικὴ φιλοσοφία τῆς Στωᾶς ἐμφανίζεται ὡς ἡ παρήγορος τῶν τεθλιμμένων, ἡ τοῦ καθήκοντος εἰσηγήτρια καὶ τῆς ἠθικῆς ἡ διδάσκαλος. Ἡ Στωϊκὴ φιλοσοφία, ἥς ἰδρυτὴς ἐγένετο Ζήνων ὁ Κιτιεὺς (336—264) ἐκ τῶν ἀρχαιότερων τὰ δόγματα ἁρμονικῶς συγκεράσασα ἐκράτουνε τοὺς ἠθικοὺς νόμους καὶ συνέστησε τὰς ἠθικὰς ὑποχρεώσεις τοῦ ἀνθρώπου· τὸ δόγμα αὐτῆς ἦτο τὸ ὁμολογουμένως τῇ φύσει (συμφώνως πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὴν λογικὴν) ζῆν· κατ' αὐτὴν τὰ πάθη εἶναι νοσήματα τῆς ψυχῆς· διὸ συνίστα οὐ μόνον τὴν ἀπάθειαν καὶ τὴν ἀποχὴν ἀπὸ τῶν ἡδονῶν (ἀπέχου), ἀλλὰ καὶ τὴν ὑπομονὴν καὶ καρτερίαν κατὰ τὰς λύπας καὶ τὰς συμφορὰς τοῦ βίου (ἀνέχου)· κατ' αὐτὴν μόνος ὁ σοφός, ὅστις παρέχει τὸ κράτος εἰς τὸν λόγον καὶ κατ' αὐτὸν θυσιάζει τὰ πάθη, εἶναι ἐλεύθερος· τοῦ σοφοῦ μόνου ἡ ψυχὴ ἄρχει καὶ πρόθυμος εἶναι, ἵνα χάριν τοῦ καθήκοντος ὑποβληθῇ εἰς πᾶσαν θυσίαν καὶ εἰς αὐτὸν ἔτι τὸν θάνατον.

Πλὴν τῆς αὐστηρᾶς ἠθικῆς οἱ Στωϊκοὶ ἔκλινον καὶ πρὸς τὸν κοσμοπολιτισμὸν κηρύσσοντες «πάντας τοὺς ἀνθρώπους εἶναι δημότας καὶ πολίτας καὶ πάντας συγγενεῖς πρὸς ἀλλήλους»· διὸ καὶ ἐπὶ ἡμίσειαν χιλιετηρίδα (300 π. Χ.—200 μ. Χ.) ἐν μέσῳ τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ Ῥωμαϊκοῦ κόσμου ἡ Στωϊκὴ φιλοσοφία πρωταγωνιστεῖ· διὰ τῶν κοσμοπολιτικῶν τούτων ἀρχῶν οἱ Στωϊκοὶ ἠθέλον τὴν συντέλεσιν μιᾶς μόνης πολιτείας· καὶ ἐπειδὴ τοιαύτην δὲν ἠδύναντο νὰ δημιουργήσωσι, συνέλαβον τὸ σχέδιον,

ἡ ἐπὶ κούρῃ ? - ἐξορία;

ἵνα τὴν Ῥωμαϊκὴν κοσμοκρατορίαν ματαρρωθίσωσι κατὰ τὰς ἀξιώσεις τῆς Στοᾶς, ἣτις πολλοὺς καὶ μεγάλους τῆς Ῥώμης ἀνδρας ὀπαδοὺς ἔσχεν· ἐντεῦθεν καὶ οἱ φοβεροὶ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ ἐν Ῥώμῃ πόλεμοι.

Τῆς Γ' περιόδου σπουδαῖος συγγραφεὺς κατὰ τὸν β' αἰῶνα π. Χ. φαίνεται καὶ Ἀπολλόδωρος ὁ Ἀθηναῖος, τοῦ ὁποῦ το ἔργον «βιβλιοθήκη» (ἐκ τριῶν βιβλίων) εἶναι ἐπιτομὴ τῆς ἀρχαίας μυθολογίας· τὸ ἔργον τοῦτο διὰ τὴν εὐσύνοπτον διάταξιν καὶ τὴν σαφήνειαν εἶναι χρησιμώτατον καὶ φαίνεται ὅτι ἦτο προωρισμένον πρὸς χρῆσιν τῶν σχολείων.

Τῆς δὲ γραμματικῆς σπουδαιότατος ἀντιπρόσωπος εἶναι Διονύσιος ὁ Θραξ (τοῦ β' αἰῶνος π. Χ.), τοῦ ὁποῦ το σύγγραμμα «γραμματικὴ τέχνη» ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἦτο ἐν τῇ χρήσει τῶν σχολείων.

Τοῦ δὲ Ἀριστοξένου τοῦ μουσικοῦ, ὅστις ἦτο μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλους, περιεσώθησαν «ἀρχαὶ καὶ στοιχεῖα ἀρμονικὰ» (3 βιβλ.) καὶ ἀποσπάσματα *εὐθμικῶν στοιχείων*, ἅπερ πολυτιμώτατα ὄντα μαρτυροῦσι τὴν ἀξίαν τοῦ ἀρχαίου μουσικοῦ.

Τῆς δὲ μαθηματικῆς ἐπιστήμης σπουδαιότατοι ἀντιπρόσωποι εἶναι

Α' ὁ Εὐκλείδης ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Α' ἀκμάσας· τούτου σώζονται α' στοιχεῖα (δηλ. τῆς γεωμετρίας) 13, ὅπερ ἔργον μεταφράσθη εἰς πάσας τὰς γλώσσας καὶ μέχρι σήμερον παραμένει ὡς διδακτικὸν βιβλίον τῶν Ἑλλήνων καὶ ἄλλων πεπολιτισμένων λαῶν β' δεδομένα ἦτοι εἰσαγωγή εἰς τὴν ἀναλυτικὴν γεωμετρίαν γ' φαινόμενα δηλ. ἀρχαὶ ἀστρονομίας· δ' ὀπτικά καὶ κατοπτρικά.

Β' ὁ Ἀρχιμήδης (τοῦ γ' αἰῶνος π. Χ.), ὁ πάντων τῶν αἰῶνων εὐφρέσιτος μαθηματικός· πρῶτος οὗτος συνείδε τὴν δύναμιν τοῦ μοχλοῦ, ἐπενόησε τὴν μέτρησιν τοῦ κύκλου, τοῦ κυλίνδρου, τῆς σφαίρας κλπ. σώζονται πολλὰ ἔργα τούτου ἐν δωρικῇ διαλέκτῳ, α' τετραγωνισμὸς παραβολῆς, β' περὶ σφαίρας καὶ κυλίνδρου, γ' κύκλου μέτρησις, δ' περὶ ἐλίκαν, ε' περὶ κωνοειδέων καὶ σφαιροειδέων, ς' ψαμμίτης, ζ' ἐπιπέδων ἰσορροπία, η' περὶ τῶν ὀχουμένων ἦτοι περὶ τῶν ὕδατι ἐφισταμένων· πρὸς δὲ ὀνομαστὸς ἐγένετο καὶ διὰ τὰς μηχανικὰς ἐφευρέσεις, δι' ὧν ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐματαίωνε τὰς πολιορκητικὰς τῶν Ῥωμαίων τέχνας

καὶ δι' αὐτὸ ὁ Μάρκελλος πρὸς τὸν μυθικὸν Βριάρεων παρέβαλεν αὐτόν.

Γ' Ἀπολλώνιος ὁ Περγκιος (ἐκ Πέργης πόλεως τῆς Παμφυλίας τοῦ γ' αἰῶνος π. Χ.) ὅστις ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐπεκλήθη ὁ μέγας γεωμέτρης.

Δ' Ἀρίσταρχος ὁ Σάμιος (τοῦ γ' αἰῶνος π. Χ.), οὗτινος ἐσώθη ἡ διατριβὴ «περὶ μεγεθῶν καὶ ἀποστημάτων ἡλίου καὶ σελήνης». Πρῶτος οὗτος ἐδίδαξεν, ὅτι οὐχὶ ὁ ἥλιος κινεῖται περὶ τὴν γῆν, ἀλλ' ἡ γῆ περὶ τὸν ἥλιον καὶ τὸν ἴδιον αὐτῆς ἄξονα· ἀλλὰ διὰ τὴν διδασκαλίαν ταύτην, ἣτις ἐπὶ εἴκοσιν αἰῶνας περιέπεσεν εἰς λήθην, κατηγορήθη ὡς ἄθεος, ὡς καὶ μετὰ ταῦτα ὁ Γαλιλαῖος ὑπὸ τῶν θεολόγων.

Ε' Ἰππαρχος ὁ Νικαεὺς (τοῦ β' αἰῶνος π. Χ.), ὁ ἐνδοξότατος τῆς ἀρχαιότητος ἀστρονόμος καὶ ὁ τῆς τριγωνομετρίας θεμελιωτής· τούτου περιεσώθησαν δύο συγγράμματα, α' τῶν Ἀράτου καὶ Εὐδόξου φαινομένων ἐξηγήσεις (βιβλ. 3) καὶ β' Ἐκθεσεις ἀστερισμῶν ἢ περὶ τῶν ἀπλανῶν ἀναγραφαί.

Ἀλλὰ καὶ ἡ ἱατρικὴ ἐπιστῆμη ἔσχεν ἤδη μεγάλας προόδους· ταύτης δὲ ἀντιπρόσωποι σπουδαιότατοι εἶναι

α' Ἡρόφιλος ὁ Χαλκηδόνιος (τοῦ γ' αἰῶνος π. Χ.) ὅστις ἠσχολεῖτο μὲν καὶ περὶ τοὺς ἄλλους τῆς ἱατρικῆς κλάδους, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν ἀνατομικὴν, ἐνεργῶν τὰς ἀνατομικὰς αὐτοῦ ἐρεῦνας καὶ ἐπὶ ἀνθρωπίνων πτωμάτων. Τὰ πολύτιμα αὐτοῦ ἔργα ἐπεγράφοντο «Ἀνατομὴ ἢ Ἀνατομικὰ (ἐκ 3 βιβλ.), περὶ ὀφθαλμῶν, περὶ αἰτιῶν (παθολογικῶν) καὶ διαιτητικῶν· ὁ μέγας οὗτος ἀνατόμος διὰ τῶν ἀνακαλύψεων αὐτοῦ, διὰ τῆς συρροῆς τῶν πασχόντων κατέστησε τὴν Ἀλεξάνδρειαν κέντρον ἱατρικῶν σπουδῶν· διὸ καὶ πλείστοι μαθηταὶ αὐτοῦ ἐγένοντο, Ἡροφίλειοι ὀνομασθέντες.

β' Ἐρασίστρατος ἐκ τῆς Κέω, ὅστις ἐπίσης ἠσχολεῖτο περὶ τὴν ἀνατομικὴν μάλιστα καὶ εἰδικώτερον περὶ τὸ νευρικὸν σύστημα· οὗτος περιέγραψεν ἀκριβῶς τὸν ἐγκέφαλον, ὃν ἐθεώρει ἀρχὴν τῶν νεύρων.

Ἀνασκόπησις τῆς Γ' Περιόδου.

Κατὰ τὴν Γ' περίοδον, καθ' ἣν ἐστία καὶ κέντρον τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων γίνεται ἡ Ἀλεξάνδρεια, οἱ φιλόκαλοι καὶ φιλό-

μουσοι βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαῖοι ἰδρῶουσι πλουσιωτάτην *βιβλιοθήκην*, περίφημον *μουσεῖον* καὶ βασιλοπρεπῶς προστατεύουσι τὰ γράμματα, τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς τέχνας· ἐνταῦθα περισυλλέγονται ἐπιμελῶς οἱ μέχρι τοῦδε λογοτεχνικοὶ θησαυροὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ μετὰ θαυμαστῆς φιλοπονίας ἐρμηνεύονται καὶ σχολιάζονται· οὕτω δὲ παρήχθη νέος κλάδος τῆς φιλολογίας, ἡ *γραμματικὴ* καὶ ἡ *κριτικὴ*. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην πρωτότυπον εἶδος τῆς λογοτεχνίας φαίνεται ἡ *βουκολικὴ ποίησις*, ἐν δὲ τοῖς λοιποῖς ἀντὶ τῆς ποιητικῆς πρωτοτυπίας ἐμφανίζεται ἡ πολυμάθεια καὶ ἡ περίεργος μίμησις· ἀλλὰ τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα τὸ ὑστεροῦν ἤδη ἐν τῇ καλλιλογικῇ μορφῇ πλουτίζει τὴν ἐπιστήμην ἀνεγείρον μεγαλοπρεπῆ μνημεῖα ἐν τῇ μαθηματικῇ, τῇ ἀστρονομίᾳ, τῇ μηχανικῇ, τῇ φυσικῇ, τῇ γεωγραφίᾳ καὶ τῇ ἰατρικῇ. Ἄλλὰ πλὴν τῆς Ἀλεξανδρείας γίνονται καὶ ἄλλαι πόλεις ἐστία τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν ὡς ἡ Πέργαμος, ἧς ὁ βασιλεὺς Ἄτταλος ὁ Α' (241-197 π.Χ.) ἀμιλλώμενος πρὸς τοὺς Πτολεμαίους ἵδρυσεν μουσεῖον, βιβλιοθήκην πλουσιωτάτην καὶ τὴν περίφημον ἰατρικὴν Σχολήν, ἐξ ἧς κατόπιν ἐξῆλθεν ὁ πολὺς Γαληνός. Καὶ ἐπὶ τινὰ μὲν χρόνον οἱ ἐν Περγᾶμῳ ἐπορίζοντο ἐξ Αἰγύπτου τὸν ἀναγκαίουντα πάπυρον, ἀλλ' ὅτε οἱ Πτολεμαῖοι ἀπηγόρευσαν τὴν ἐξαγωγὴν τοῦ παπύρου, ἐν τῇ Περγᾶμῳ ἐτελειοποιήθη ἡ κατεργασία τῶν πρὸς γραφὴν διαφθερῶν ἢ δερμάτων, ἅτινα κατέστησαν ἤδη καὶ τοῦ παπύρου εὐχρηστότερα· ἐντεῦθεν τὰ καλῶς πρὸς γραφὴν κατεργασμένα δέγματα καλοῦνται ἔκτοτε *περγαμηναί* (διαφθεραὶ ἢ μεβρᾶναι).

Δ' ΠΕΡΙΟΔΟΣ (30 π. Χ. — 500 μ. Χ)

Α' Ποίησις. α' ἔπος.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τοῦ μὲν ἡρωϊκοῦ ἔπους ἀντιπρόσωποι εἶναι

Ὁ ἐκ Πανοπόλεως τῆς Αἰγύπτου **Νόννος** (ε' μ.Χ. αἰῶνος), ὅστις περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου ἐγένετο χριστιανός· τὸ σπουδαιότατον τῶν ἔργων αὐτοῦ, τὰ Διονυσιακά ἢ Βασσαρικά (βιβλ. 48 στίχ. 2 1000), εἶχον μὲν τοὺς μύθους τοῦ Διονύσου ὡς ὑπόθεσιν, ἀλλὰ

μετ' αὐτῶν καὶ πολὺ μέρος τῆς καθόλου μυθολογίας· ὁ Νόννος ὡς ἀληθῆς Αἰγύπτιος διὰ τῆς θερμῆς φαντασίας ἐκπλήττει μὲν, ἀλλ' ἀφίσταται πολὺ τοῦ κάλλους καὶ τῆς χάριτος τῆς ἑλληνικῆς· ἡ γλῶσσα αὐτοῦ ἔχει μὲν πληθὺν γραφικῶν ἐπιθέτων καὶ ῥητορικῶν σχημάτων, ἀλλ' ὁ ἦχος τούτων ἀντὶ τὰ τέρη μᾶλλον καταπονεῖ τὸν ἀναγνώστην. Ὁ ποιητὴς πρὸς τούτοις ἐνέτεινε καὶ τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον εἰς δακτυλικούς ἑξαμέτρους· ἀλλ' ἡ ποίησις αὐτοῦ ἔχει τοσοῦτον τὸ διθυραμβῶδες, ὥστε ἀποτελεῖ ἀπότομον ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ὑψηλὴν τοῦ Εὐαγγελιστοῦ ἀπλότητα.

Τοῦ δὲ διδακτικοῦ ἔπους ἀντιπρόσωποι σπουδαιότεροι εἶναι α' ὁ **Ὀππιανὸς** ἐκ Κιλικίας (τοῦ β' αἰῶνος μ. Χ.) ὅστις τοσοῦτον ἐτιμήθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Μάρκου Ἀντωνίου, ὥστε *χρυσοῦν* στατήρα δῶρον ἔλαβεν δι' ἕκαστον στίχον τῶν ποιημάτων· εἶναι δὲ ταῦτα α' **ἀλιευτικά** (βιβλ. 5) πραγματευόμενα περὶ τῆς διαίτης καὶ τῆς ἄγρας τῶν ἰχθύων, ἐν οἷς ὁ ποιητὴς δεικνύει χάριν πολλὴν καὶ σαφήνειαν, στιχουργικὴν εὐκολίαν μεγάλην, δεξιότητα περὶ τὸν χειρισμὸν τῆς ὕλης καὶ κόσμον ῥητορικόν· β' τὰ **ἰξευτικά**, ἀλλὰ τούτων, ὑπόθεσιν ἔχόντων τὴν δι' ἰξευτηρίου καλάμου ἄγραν τῶν πτηνῶν, διεσώθη μόνον παράφρασις.

β' **Διονύσιος ὁ Περιγηγητὴς** ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ καὶ Δομιτιανοῦ (69—100 μ. Χ.)· τούτου τὸ ποίημα, ὅπερ ἐπιγράφεται **«Περιήγησις τῆς Οἰκουμένης»** ἐν 1187 ἑξαμέτροις, εἶναι τὸ μέγιστον διδακτικὸν ἔπος τῆς περιόδου ταύτης καὶ ἀνεγινώσκετο οὐ μόνον ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ξένων· διὸ καὶ ἐγένοντο δύο λατινικαὶ μεταφράσεις αὐτοῦ· ὁ ποιητὴς διὰ τῆς καθαρότητος καὶ κομψότητος τῆς γλώσσης, διὰ τοῦ εὐκόλως ῥέοντος ῥυθμοῦ, τῆς ἐπιμεμελημένης στιχουργίας καὶ διὰ τῶν ποικίλων ἱστοριῶν, αἵτινες ἀρτύνουνσι καὶ καθιδύνουνσι τὴν ξηρὰν γεωγραφικὴν ὕλην, καταθέλγει τὸν ἀναγνώστην.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην καλλιεργεῖται καὶ τὸ **ἐπίγραμμα**· ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ σκωπτικὰ ἐπιγράμματα ἐποίουν, μετεχειρίσθησαν ἐν αὐτοῖς τὸ λαμβικὸν τρίμετρον ἢ τὸν σκάζοντα ἴαμβον· τὰ ἐπιγράμματα ὄντα ποιημάτια μικρὰ ὁμοιάζον πρὸς τοὺς δακτυλικίθους· διὸ μεμονωμένα ἐκινδύνευον ν' ἀπολεσθῶσιν· ἀλλ' εὐτυχῶς συνελέγησαν πρῶτως εἰς **Ἀνθολογίας**. Τὸ παράδειγμα τοῦτο ἔδωκε πρῶτος **Μελέαγρος**, ὁ κυνικὸς φιλόσοφος καὶ ἔξοχος ἐπι-

γραμματοποιός (80 π. X.), οὐταίνος ἡ συλλογὴ ἐκλήθη *Στέφανος*.

Β' Πεζὸς λόγος. α' Ἱστορία.

Κατὰ τὴν Δ' περίοδον ἐν μὲν τῇ ἱστοριογραφίᾳ ἀξιωματικότητοι εἶναι οἱ ἕξῃς

α' *Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς*, ὅστις ἐπὶ Αὐγούστου ἐλθὼν εἰς Ρώμην καὶ σπουδάζας τὴν λατινικὴν γλῶσσαν καὶ τὴν Ῥωμαϊκὴν λογοτεχνίαν ἐδίδασκε τὴν ῥητορικὴν ἐπὶ εἰκοσιν ἔτη τῶν ἱστορικῶν ἔργων αὐτοῦ σπουδαιότατον εἶναι ἡ *Ῥωμαϊκὴ ἀρχαιολογία* (ἕξ 20 βιβλίων). ὧν διετηρήθησαν ἀκέραια (1—11), τῶν δὲ ὑπολοίπων ἐπιτομὴ καὶ ἀποσπάσματα. Ἐν αὐτῇ ἀρχόμενος ἀπὸ τῶν ἀριστοτάτων χρόνων καταλήγει εἰς τὸ ἔτος 264 π. X., ὅθεν ἤρχοντο αἱ τοῦ Πολυβίου ἱστορίαι· ὥστε τὸ ἔργον αὐτοῦ ἀποβαίνει ὡς εἰσαγωγή τῆς τοῦ Πολυβίου συγγραφῆς· ὁ Διονύσιος ἔγραψεν ἔπι ῥητορικὰ καὶ κριτικὰ¹, ὧν ἕνεκα κατέχει ἐν τοῖς τεχνοκρίταις τὴν πρώτην μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη θέσιν.

β' Ὁ *Ἰουδαῖος Ἰώσηπος* (=Ἰωσήφ) ἔγραψε α' *Ἰουδαϊκὴν Ἀρχαιολογίαν* (20 βιβλ.), ἣτις διήκει ἀπὸ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου μέχρι τῆς ἀρχῆς τοῦ Νέρωνος· β' τὸν *Ἰουδαϊκὸν πόλεμον* (7 βιβλ.), ὅπερ σύγγραμμα περιέχει τὴν ἱστορίαν τῶν Ἰουδαίων ἀπὸ τῆς ὑπὸ Ἀντιόχου τοῦ Ἐπιφανοῦς (170 π. X.) ἀλώσεως τῶν Ἱεροσολύμων μέχρι τῆς ὑπὸ τοῦ Τίτου (70 μ. X.) ἀλώσεως.

γ' *Πλούταρχος* ὁ Χαιρωνεὺς (50-127 μ. X.), οὗτος μαθητεύσας ἐν Ἀθήναις παρὰ τῷ τότε ἀκμάζοντι φιλοσόφῳ Ἀμμωνίῳ, μετέβη κατόπιν εἰς Ρώμην, ἔνθα ἐσπούδασε μὲν περὶ τὰ Ῥωμαϊκὰ γράμματα, ἀλλ' «ὅπῃ καὶ πόρρω τῆς ἡλικίας ἀρξάμενος», οὐχὶ καλῶς ἔμαθεν αὐτὰ· ἐκεῖ προσεῖλκυσε τὴν εὐνοίαν τοῦ Τραϊανοῦ, ὅστις ἔδωκεν αὐτῷ ὑπατικὸν ἀξίωμα κατὰ τὴν Ἰλλυρίδα· ἀλλὰ προτιμῶν μᾶλλον τῆς πολιτικῆς τύρβης τὸν ἀπράγμονα βίον καὶ τὴν περὶ τὰ γράμματα διατριβὴν μετ' ὀλίγον ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ, ἐν ἧ ὡς ἱερεὺς διῆλθε τὸν ὑπόλοιπον βίον συγγραφῶν.

1. Ταῦτα δὲ ἐπιγράφονται, περὶ *συνθέσεως ὀνομάτων*, περὶ τῶν *ἀρχαίων ῥητόρων* ὑπομνηματισμοί, περὶ τῆς *λεκτικῆς* Δημοσθένους *δεινότητος*, περὶ τοῦ *Θουκυδίδου χαρακτήρος* καὶ *ιδιωμάτων*, *ἐπιστολὴ* πρὸς Ἀμμαῖον α' καὶ β', *ἐπιστολὴ* πρὸς Γναῖον Πομπήϊον καὶ *τέχνη ῥητορικῆς*.

Ἐκ τῶν ἔργων αὐτοῦ περιεσώθησαν 50 βίοι καὶ τὰ ἠθικά ἦτοι 83 πραγματεῖαι ποικίλου περιεχομένου, ὧν ὀλίγαι τινὲς θεωροῦνται νόθοι· τοσοῦτον πλοῦτον γνώσεων τὰ συγγράμματα τούτου περιέχουσιν, ὥστε ἐξ αὐτῶν μανθάνομεν πλείονα περὶ τῆς ἀρχαιότητος πράγματα ἢ ἐξ ἄλλου τινὸς συγγραφέως· ἡ τεραστία πολυμαθία αὐτοῦ ἀναπληροῖ ἐν πολλοῖς τὰ κενά, ὅσα ἐπῆλθον ἐκ τῶν μεγάλων καταστροφῶν, ἅς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ὑπέστησαν. Ὁ Πλούταρχος κατατάσσεται ἐν τοῖς ἱστορικοῖς ἕνεκα τῶν παραλλήλων βίων, οἵτινες εἶναι 23 ζεύγη· ἐν ἑκάστῳ δὲ τούτων βιογραφεῖ δύο ἐπιφανεῖς ἄνδρας, ἕνα Ἑλληνα καὶ ἕνα Ῥωμαῖον, οὓς ἐν τέλει παραλληλίζει καὶ συγκρίνει· διὸ καὶ παράλληλοι οἱ βίοι καλοῦνται· οὕτω συγκρίνει πρὸς ἀλλήλους λ. χ. τὸν Λυκοῦργον καὶ τὸν Νομᾶν, τὸν Θεμιστοκλέα καὶ τὸν Κάμυλλον, τὸν Ἀριστείδην καὶ Κάτωνα τὸν πρεσβύτερον, τὸν Ἀλέξανδρον καὶ τὸν Ἰούλιον Καίσαρα, τὸν Δημοσθένη καὶ τὸν Κικέρωνα, τοὺς τῆς Σπάρτης βασιλεῖς τὸν Ἄγιν καὶ τὸν Κλεομένη πρὸς τοὺς Γράακους τὸν Τιβέριον καὶ τὸν Γάϊον κλπ. Πρὸς τούτοις δὲ εἶναι καὶ τέσσαρες μεμονωμένοι βιογραφίαι πλὴν ἄλλων ἀπολεσθεισῶν, ὡς τῆς τοῦ Ἐπαμεινώνδου, τοῦ Λεωνίδου καὶ ἄλλων· τὴν ἱστορικὴν ὕλην ἠντλησεν ὁ συγγραφεὺς ἐξ ἑλληνικῶν καὶ ῥωμαϊκῶν πηγῶν, αἵτινες ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀπωλέσθησαν· τούτου ἕνεκα τὰ συγγράμματα τοῦ Πλουτάρχου κατέστησαν πολῦτιμα· καθ' ἅπαντας τοὺς αἰῶνας καὶ παρὰ πλείστοις λαοῖς οἱ παράλληλοι βίοι τοῦ Πλουτάρχου εὔρον ἀπειραριθμούς ἀναγνώστας καὶ θαυμαστάς· διὰ τὴν ἐκ τῆς ἀναγνώσεως αὐτῶν ψυχικὴν ἀπόλαυσιν καὶ ἡδονὴν ὠνομάσθησαν ὁ πνευματικὸς λειμὼν τῶν μεγάλων καὶ εὐγενῶν ψυχῶν· διότι ὁ συγγραφεὺς τιμῶν τὰς ἀρετὰς τῶν βιογραφουμένων οὐ μόνον στυγρῶς ἐνθουσιᾷ, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀναγνώστην σπουδάζει νὰ ἀφομοιώσῃ πρὸς τοὺς μεγάλους ἄνδρας· ἕκαστος βίος αὐτοῦ εἶναι ὡσπερ δρᾶμα, ἐν ᾧ ὁ ἀναγνώστης διδάσκειται νὰ ποιῇ τὸ ἑαυτοῦ ἦθος εὐγενές καὶ τὸ φρόνημα ὑψηλόν· ἐν τῇ γλώσσῃ ἔχει μὲν ὡς βάσιν τὴν Ἀττικὴν, ἀλλὰ πολλαχοῦ ἀφίσταται αὐτῆς¹, διὰ δὲ τὸ μῆκος τῶν περιόδων πολλάκις καθίσταται δυσπαρακολούθητος.

1. «Ὁ δὲ εὐθύς ἐξ ἀρχῆς μὴ τοῖς πράγμασιν ἐμφυόμενος, ἀλλὰ τὴν λέξιν Ἀττικὴν ἀξίων εἶναι καὶ ἰσχνὴν ὅμοιός ἐστι μὴ βουλομένῳ πιεῖν ἀντίδοτον, ἂν μὴ τὸ ἀγγεῖον ἐκ τῆς Ἀττικῆς Κωλιάδος ἢ κεκεραμευμένον» (ἠθ. μβ', δ').

δ') **Ο Ἀρριανός** (95—180 μ. Χ.), ὅστις κατήγετο ἐκ Νικομηδείας καὶ ἀνυψώθη εἰς ἀνώτατα πολιτικά ἀξιώματα ὑπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ· ὁ Ἀρριανός κατὰ τὸν βίον καὶ τὰς συγγραφὰς ὁμοιάζει πρὸς τὸν Ξενοφῶντα· ἐκεῖνος μὲν ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Σωκράτους, οὗτος δὲ τοῦ φιλοσόφου Ἐπικτήτου· ὡς ἐκεῖνος ἔγραψε φιλοσοφικά, ἱστορικά καὶ πολεμικά, οὕτω καὶ ὁ Ἀρριανός· καὶ φιλοσοφικά μὲν ἔγραψε *ἀ' διατριβὰς* Ἐπικτήτου, ἐξ ὧν ἤκουσε παρὰ τοῦ διδασκάλου· *β' ἐγχειρίδιον*, ὅπερ εἶναι ἐπιτομὴ τῶν διατριβῶν καὶ σφόδρα ἐτιμήθη οὐ μόνον ὑπὸ τῶν ἔθνικῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν χριστιανῶν διότι ἡ Στωϊκὴ φιλοσοφία ἔχει πολλὴν ὁμοιότητα πρὸς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν. Ἐκ δὲ τῶν ἱστορικῶν ἔργων αὐτοῦ σπουδαιότατον εἶναι ἡ *Ἀνάβασις Ἀλεξάνδρου* (7 βιβλ.), ἧς καὶ ἡ ἐπιγραφή καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν βιβλίων ἐγένετο κατὰ τὴν Ξενοφώντειον Κύρου ἀνάβασιν· περιέχει δὲ ἡ περιγραφή αὕτη οὐχὶ μόνον τὴν ἀνάβασιν ἢ τὴν ἐπὶ τὴν Περσίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐκστρατείαν, ἀλλ' ἅπασαν τὴν τοῦ *θαυματοῦ βασιλέως ἱστορίαν*· ἐν τῇ συγγραφῇ δὲ τῆς ἱστορίας ταύτης ὁ Ἀρριανός εἶχε μὲν πηγὰς ἀξιολόγους ἤτοι συγγραφεῖς ἀξιόπιστους, ἀπολεσθέντας ἤδη, ἀλλ' ὑπὸ δεισιδαιμονιῶν κατεχόμενος ἐσφαλμένως πολλάκις κρίνει τὰ πράγματα· διότι μνημονεύει ὀνείρων καὶ οἰωνῶν, τὰ δὲ κατορθώματα τοῦ Ἀλεξάνδρου κατ' αὐτὸν εἶναι μᾶλλον βούλησις τῆς εἰμαρμένης· γλῶσσαν δὲ ἔχει οὐχὶ τὴν τότε *κοινήν*, ἀλλὰ τὴν ἀττικίζουσαν πειρώμενος μετὰ τῶν ἄλλων Ἀττικιστῶν, ὅπως ἐπαναγάγῃ τὴν Ἀτθίδα· ἐκ τῶν ἄλλων ἔργων αὐτοῦ σφζονται ἡ *Ἰνδική* καὶ ὁ *περίπλους τοῦ Εὐξείνου πόντου* (γεωγραφικά), *ἐκταξίς* κατ' Ἀλανῶν καὶ τέχνη *τακτική*, αἵτινα μεγάλην σπουδαιότητα ἔχουσιν ὑπὸ πρακτικὴν ἔποψιν· τὴν ἀξίαν τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀρριανοῦ καταδεικνύει καὶ ὅτι ταῦτα ἦσαν ἐν χρήσει ἐν τοῖς σχολείοις· ἔνεκα δὲ τούτου καὶ διεσώθησαν τὰ πλεῖστα σχεδὸν ἀκέραια.

ε') **Ο Κάσιος Δίων Κορινθιανός** (155-235)· οὗτος ἐκ Νικαίας τῆς Βιθυνίας ὧν συνέγραψε Ῥωμαϊκὰ ἢ *Ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν* διήκουσαν ἀπὸ Αἰνείου μέχρι Ἀλεξάνδρου Σεβήρου (229 μ. Χ.)· ἀλλ' ἐκ τῶν 80 βιβλίων τῆς ἱστορίας αὐτοῦ περιεσώθησαν ἀπὸ τοῦ 36ου μέχρι τοῦ 60ου αἵτινα περιέχουσι σπουδαιότατα πολιτικά γεγονότα ἀπὸ τοῦ 68 π. Χ. μέχρι τοῦ 47 μ. Χ. τῶν δ' ὑπολοίπων ἔχομεν ἐπιτομήν· ὡς πρὸς τοὺς χρόνους τῆς

Ἐπίτομος Ἑλληνικὴ Γραμματολογία 9

παρακμῆς τῆς δημοκρατίας καὶ τοὺς τῶν Καισάρων ἢ ἱστορία τοῦ Κασσίου ἀποβαίνει πολῦτιμος· διὸ καὶ πάντες οἱ περὶ τὴν πολιτείαν καὶ τοὺς νόμους τῶν Ῥωμαίων ἀσχολούμενοι τοῦτον ἔχουσι βάσιν.

καὶ ὁ Ὁ **Ἡρωδιανός** (170-240 μ. Χ.), ὅστις ἐκ τῆς Συρίας ὧν ἔζησεν ἐν Ῥώμῃ καὶ ἔγραψεν *ἱστορίαν τῆς μετὰ Μάρκον βασιλείας* ἐν 8 βιβλίοις, περιέχουσαν γεγονότα 59 ἐτῶν ἤτοι μέχρι τοῦ Γορδιανοῦ (180-238)· ἡ γλῶσσα αὐτοῦ εἶναι σαφῆς καὶ ἀνεπιτήδευτος, χάριτος μετέχουσα καὶ ὑπεραπτικισμοῦ ἀφραστῶσα.

Ἐνταῦθα πρέπει νὰ καταλεχθῶσι προσέτι ὁ ἐξ Ἀμασειᾶς τοῦ Πόντου **Στράβων** (65 π.Χ.-23 μ. Χ.), ὁ κατ' ἐξοχὴν *γεωγράφος*· τὰ *γεωγραφικὰ* αὐτοῦ ἄπερ εἶναι συντεταγμένα ἐν τῇ ἀπερίττῳ καὶ ἀτημελήτῳ *κοινῇ* γλώσσῃ μετ' ἀγαστῆς σαφηνείας, διαιροῦνται εἰς 17 βιβλία· τούτων τὸ μὲν α' καὶ β' περιέχουσι τὴν φυσικὴν καὶ μαθηματικὴν γεωγραφίαν, τὸ δὲ γ'-ι' τὴν τῆς Εὐρώπης γεωγραφίαν, τὸ ια' ις' τὴν τῆς Ἀσίας καὶ τὸ ιζ' τὴν τῆς Ἀφρικῆς· ὁ γεωγράφος ἀποβαίνει χρησιμώτατος καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν γραμμάτων· διότι ἐν τῷ περὶ τῶν διαφορῶν πόλεων λόγῳ κάμνει μνείαν καὶ περὶ τῶν ἐξ ἐκάστης καταγομένων ἐπιφανῶν ἐν τοῖς γράμμασιν ἀνδρῶν.

Ἐτι δὲ καὶ ὁ ἐκ τῆς Μ. Ἀσίας **Ἡευσανείας** (β' αἰῶν. μ.Χ.), οὗτινος ἢ τῆς *Ἑλλάδος περιήγησις* χρῆσιμεῖται νῦν ὡς ἄριστος ὁδηγὸς εἰς τὰς ἀρχαιολογικὰς ἐρεῦνας· τὸ ἔργον διαιρεῖται εἰς δέκα βιβλία καθ' ἣν τάξιν καὶ ἡ περιοδεία αὐτοῦ ἐγένετο· α' Ἀττικά, β' Κορινθιακά, γ' Λακωνικά, δ' Μεσσηνικά, ε' καὶ ζ' Ἡλείακά, ζ' Ἀχαϊκά, ἦ Ἀρκαδικά, θ' Βοιωτικά καὶ ι' Φωικὰ· ἐποίησε δὲ τὴν περιήγησιν, ὡς λέγει, ἐξ ἀγάπης πρὸς τὴν πατρίδα καὶ ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα τῆς θρησκείας· ὅθεν αἱ ἱστορικαὶ καὶ γεωγραφικαὶ παρεκβάσεις καὶ αἱ καλλιτεχνικαὶ σημειώσεις τίθενται ἐν παρέργῳ παρ' αὐτῷ· ἡ γλῶσσα αὐτοῦ φαίνεται ξηρὰ καὶ ἀτεχνος, ἡ δὲ περιγραφή τῶν ὅσα ἐξ ἀτοψίας διηγεῖται ἀξιόπιστος· ὁ περιηγητὴς πολλάκις μνημονεῖται μὲν καὶ θαύματα, ἀλλ' ἐπιλέγει, ὅτι αὐτὸς δὲν πιστεύει εἰς αὐτά.

Ἐκ τῶν Προγυμνασμάτων τῶν ὀητορικῶν, ἐν οἷς οἱ σοφισταὶ ἐπραγματεύοντο *πλαστὰς ὑποθέσεις* προῆλθε νέον εἶδος τοῦ λόγου, ἡ *πλαστὴ ἱστορία* ἢ τὸ *πλαστὸν διήγημα* ὅπερ κατέστη γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα *μυθιστορία*.

Ἔχει δὲ ἡ **μυθιστορία**, ἣτις ἐν μεγίστη χοήσει σήμερον εἶναι, ὑπόθεσιν πλαστὴν ἱστορίαν ἢ ἔθνογραφικὴν ἢ καὶ ἐρωτικὴν μετὰ πολλῶν περιπετειῶν, ἣτις ὑπόθεσις καὶ ἐπεκράτησε· σπουδαιότεροι δὲ **μυθιστοριογράφοι** ἐγένοντο α' **Ἑεροφῶν** ὁ **Ἐφεσῖος** (250 μ. Χ.), οὗτινος τὰ **Ἐφεσιακά** ἔχουσιν ὑπόθεσιν τοὺς ἔρωτας **Ἀνθίου** καὶ τῆς **Ἀβροκόμης** (τὰ κατ' Ἀνθίαν καὶ Ἀβροκόμην) καὶ β' **Ἡλιόδωρος** (300 μ. Χ) ὁ Ἐμεσηνός (Ἐμεσα πόλις τῆς Συρίας), ὁ ἐπιφανέστατος πάντων τῶν μυθιστοριογράφων· τούτου δ' ἔργον εἶναι τὰ περὶ **Θεαγένην** καὶ **Χαρίκλειαν** **Αἰθιοπικά** (βιβλ. 10).

β' **Φιλοσοφία. Στωϊκὴ Φιλοσοφία.**

Ἡ **Στωϊκὴ Φιλοσοφία** ἐπικρατήσασα καὶ ἐν Ῥώμῃ, ὡς εἶδομεν, τὴν μὲν Ῥωμαϊκὴν κοσμοκρατίαν δὲν κατώρθωσε νὰ μεταπλάσῃ κατὰ τὰ δόγματα αὐτῆς, ἠδυνήθη δ' ὅμως ἐκ τῶν ταπεινῶν ἐδωλίων τοῦ φιλοσόφου **Ἐπικηῖτου** νὰ ἀναβιβάσῃ ἐπὶ τοὺς ὑψηλοὺς τῶν **Καισάρων** θρόνους τὸν **Μάρκον Ἀυρήλιον** (161—180) καὶ οὕτω πραγματοποιήσῃ τὸ τοῦ Πλάτωνος ἰδεῶδες. Ὁ Μάρκος Ἀυρήλιος ἐκ παιδικῆς ἡλικίας τὴν φιλοσοφίαν ἀγαπήσας **ἔστρεγγε μᾶλλον νὰ καλῆται φιλόσοφος ἢ βασιλεὺς**· εἰ καὶ ἡ κυβέρνησις τῆς ἀχανοῦς κοσμοκρατίας πολλὰς ἀσχολίας παρεῖχε καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ἐταλαιπωρεῖτο ἐν ταῖς στρατείαις, ὅμως εὗρε καιρὸν νὰ συγγράψῃ ἑλληνιστὶ οὐχὶ μικρᾶς ἀξίας ἔργον, ὅπερ ἐπιγράφεται **τὰ εἰ; ἑαυτὸν**· τὸ σύγγραμμα τοῦτο (12 βιβλ.) θεωρεῖται ὡς τὸ **Εὐαγγέλιον** τῶν Στωϊκῆς φιλοσοφίας· ὁ συγγραφεὺς οἰκτεῖρων πάντα τὰ ἀνθρώπινα, μόνον τὴν φιλοσοφίαν ἐξαίρει· διὸ ταύτην μὲν θεωρεῖ μητέρα, τὴν δ' αὐτὴν μητριαν· τὰς ἠθικὰς ἀρετὰς ὁ φιλόσοφος βασιλεὺς ἐφήρμοσε καὶ ἐν τῷ βίῳ, ἐπιδείξας εὐγένειαν ψυχῆς, ἀγνὸν φρόνημα, εὐσέβειαν, φιλανθρωπίαν, καὶ κατὰ τὴν φράσιν τῶν Στωϊκῶν διετήρησε «τὸν ἔνδον δαίμονα ἀνύβριστον καὶ ἀσινῆ».

γ' **Ῥητορεία Ἀσιανῆ. Νέοι σοφισταί. Λουκιανός.**

Ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου ἡ Ἀττικὴ Ῥητορεία παρήκμασεν καὶ ἀντ' ἐκείνης ἀνεφάνη ἡ Ἀσιανῆ, ἣς χαρακτὴρ ἦτο

τὸ πομπικόν, θεατρικόν καὶ ἀφιλόσοφον· διὸ καὶ ἠδδοκίμει παρὰ τοῖς ὄχλοις· ὅτε δὲ περιήλθεν ἡ Ἑλλάς ὑπὸ τοῦς Ῥωμαίους, ὡς ἅπαντα τὰ εἶδη τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐπέδρασαν ἐπὶ τοὺς νικητάς, οὕτω καὶ ἡ Ἀσιατικὴ ἡγετορεία, ἣτις τότε παρεσέδυσσε εἰς τὴν Ῥώμην· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐγένετο ἀνιδράσις κατ' αὐτῆς, ἐπειδὴ ἀνεφάνησαν οἱ Ἀττικισταὶ ῥήτορες, οἵτινες ὡς βάσιον εἶχον τὰ ἀθάνατα τῶν Ἀττικῶν μνημεῖα, οἱ δὲ ἀττικίζοντες ἔτυχον τῆς θερμῆς προστασίας τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος καὶ τοῦ Αὐγούστου· ἡ ἐπικράτησις δ' αὕτη τῶν Ἀττικιστῶν ὠφέλησε περιφανῶς καὶ τὰ γράμματα τῶν Ῥωμαίων· διότι ὁ Αὐγουστος ἐπραξεν ὅτι κατὰ τὸν μῦθον ὁ δυσειδὴς γεωργός, ὅστις φοβηθεὶς μὴ πατὴρ ὁμοίων τέκνων γίνῃ, συνεβούλευσε τὴν γυναῖκα, ὅπως *εἰκόνας ὠραίας βλέπῃ*· οὕτω δὲ τὰ τέκνα ἐγένοντο καλά, ὡς ἦσαν αἱ ὑπὸ τῆς μητρὸς ὀρώμεναι εἰκόνες· ἐτέθησαν λοιπὸν πρὸς τῶν ὀμμάτων τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ τὰ κάλλιστα πρότυπα τῶν Ἑλλήνων ῥητόρων· καὶ οὐ μόνον ὁ Αὐγουστος, ἀλλὰ καὶ πλεῖστοι ἄλλοι τῶν μετ' αὐτὸν αὐτοκρατόρων ὑπεστήριξαν τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ τὴν ῥητορικὴν ἰδίαν, ἀγῶνας ῥητορικοὺς τάσσοντες, ῥητορικὰς σχολὰς ἰδρύνοντες καὶ πολλὰς τιμὰς καὶ προνομίας εἰς τοὺς διδασκάλους αὐτῆς ἀπονέμοντες· οὕτως οἱ Ῥωμαῖοι αὐτοκράτορες ἀπέτινον εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰ τροφεῖα, πνευματικὴν μητέρα θεωροῦντες αὐτήν· ἀλλ' ἐν τοῖς χρόνοις τῆς αὐτοκρατορίας ἀδύνατον ἦτο νὰ ἀναθάλῃ ἡ πολιτικὴ ῥητορεία· τοῦτου ἕνεκα ἐκ τῆς μεγαλοπρεποῦς παλαιστρας τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου κατέφυγον οἱ ῥήτορες εἰς τὰς σχολὰς, εἰς τὰς οἰκογενειακὰς ἐορτὰς καὶ εἰς τὰς πανηγύρεις· καὶ οἱ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀσκοῦντες τὴν ῥητορικὴν ἐλέγοντο *νέοι σοφισταὶ* ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἐπὶ Σωκράτους καὶ ἦσαν ἐν πολλῇ τιμῇ.

Οἱ σοφισταὶ οὗτοι ἠσχολοῦντο περὶ τὸ πανηγυρικὸν μάλιστα εἶδος τῆς ῥητορείας, περὶ λόγους ἐπιταφίους, ἐπικηδείους, ἐγκώμια, προσφωνήσεις καὶ τὰ παραπλήσια· ἐν μὲν ταῖς σχολαῖς ἀπήγγελλον τὰς μελέτας αὐτῶν, ἦτοι τοὺς πρὸς ἀσκήσιν συντασσομένους λόγους· ἐν δὲ τοῖς ἀκροατηρίοις τὰς λαλιὰς ἦτοι φιλικὰς ὁμιλίαις· περιερχόμενοι δὲ διαφόρους πόλεις ἐθήρευον τὴν ἐπίδειξιν διὰ ῥητορικῶν ἀπαγγελιῶν· ἄξιοι δ' ἐπαίνου εἶναι, ὅτι ἐπετήδευον τὸ Ἀττικὸν ἰδίωμα καὶ ἐφρόντιζον περὶ τοῦ καθαρμοῦ τῆς γλώσσης· τοιοῦτοι σοφισταὶ ἐγένοντο πλεῖστοι καὶ ἐτιμῶντο μεγάλως, *δέκα* δὲ τούτων κατὰ μίμησιν τῶν Ἀττικῶν ῥη-

τόρων κατετάχθησαν εἰς κανόνα, ὡς Δίων ὁ Χρυσόστομος, Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς, Αἴλιος Ἀριστείδης καὶ Λουκιανὸς τοῦ β' αἰῶνος μ. Χ., ὁ Φιλόστρατος, ὁ Λιβάνιος καὶ ὁ Ἰουλιανὸς ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ γ' αἰῶνος, Θεμιστιος καὶ Ἰμέριος τοῦ δ' αἰῶνος.

Ἄλλ' ἐπιφανεστάτην θέσιν ἐν τοῖς σοφισταῖς κατέχει ὁ ἐκ Σαμοσάτων τῆς Συρίας **Λουκιανὸς** (120—200) μ. Χ.)· δικηγόρος τὸ πρῶτον ἐν Ἀντιοχείᾳ γενόμενος ἐτρόπη ἔπειτα εἰς τὴν σοφιστικὴν ῥητορείαν, ἐν ἣ διεκρίθη· ὡς σοφιστῆς δὲ περιῆλθε πλείστας πόλεις καὶ τέλος ἀφίκετο εἰς Ρώμην· ἐνταῦθα δὲ κατεμαγεύθη ὑπὸ τοῦ πλατωνικοῦ φιλοσόφου Νιγρίνου, πρὸς ὃν ἐν τῷ πελάγει καὶ τῇ νυκτὶ τοῦ βίου ὡς εἰς πυρσὸν ἀπέβλεπεν· ἀλλὰ μετὰ ταῦτα δι' ἀπορίαν χρημάτων ἐκ νέου περιπλανηθεὶς ὡς σοφιστῆς κατέληξεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ἐνθα θέσιν δημοσίαν ἀντιᾶδρου μισθοῦ ἐν τοῖς δικαστηρίοις ἔλαβεν. Ὡς ἔργα τοῦ Λουκιανοῦ φέρονται νῦν 82 συγγράμματα, ὧν τινα οἱ κριτικοὶ νομίζουσι ψευδεπίγραφα· ὁ ἐξελληνισθεὶς Σύρος εὐφυΐαν πολλὴν δεικνύει ἐν τοῖς διαλόγοις αὐτοῦ, ἐν οἷς συνέμειξεν ἑμμελῶς τὴν σπουδὴν μετὰ τῆς παιδείας, ἐπιχύσας ἀφθονον εὐτραπείαν καὶ τὰ σκώμματα τῆς κωμῆδος· διὸ καὶ σεμνύεται ὅτι νέον εἶδος τῶν γραμμάτων παρήγαγεν. Οἱ διάλογοι δὲ τούτου ἐπιγράφονται θεῶν διάλογοι, Ἐνάλιοι, Νεκρικοί· ἐν ἄλλοις δὲ διακωμωδοῦνται οἱ φιλόσοφοι πλὴν τοῦ Νιγρίνου· τῶν φιλοσοφικῶν δὲ τούτων διαλόγων μετέχει καὶ ὁ Λουκιανὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα Λυκίνος, ὡς ἐξελληνίζει τὸ ὄνομα αὐτοῦ· αὐθαίρετος ὧν ψέγει πᾶν φιλοσοφικὸν καὶ θρησκευτικὸν δόγμα, ὡς ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ὁ Βολταῖρος· ἐπὶ δὲ τῇ ἐλευθεροφροσύνῃ ταύτῃ σεμνυόμενος ὀνομάζει ἑαυτὸν **Παρρησιάδην Ἀληθίανος Ἐλεγκικλέους**, ἔτι δὲ **μισαλάζονα, μισογόητα, μισοψευδῆ καὶ μισότυπον**· ἀλλὰ θαυμαστός εἶναι ὁ Λουκιανός, διότι αἱ συγγραφαὶ αὐτοῦ εἶναι οἰονεὶ ζωγραφία τῶν ἀνθρωπίνων ἀδυναμιῶν καὶ στρεβλοτήτων· κατιδὼν μετὰ θαυμαστῆς ὄντως ὀξυνοίας τὰς πλημελείας, ἐκτροπὰς καὶ ἀπειροκαλίας τῶν συγχρόνων στιγματίζει μετὰ χάριτος αὐτὰς δι' ἰλαρῶν χαριεντισμῶν ἢ διὰ δηκτικῶν σκωμμάτων· σκώπτει δὲ καὶ χλευάζει οὐχὶ ἀπλῶς ἵνα εἰς γέλωτα τὸν ἀναγνώστην κινήσῃ, ἀλλὰ καὶ ἵνα διδάξῃ ἐπιδεικνύων τὴν παιδρὰν διαύγειαν καὶ τὸ κάλλος τῆς ἑλληνικῆς διανοίας καὶ ἀντιπαραβάλλων αὐτὴν πρὸς τὴν ἀπειροκαλίαν, τὴν μωρίαν καὶ τὸ ἡμιβάρβαρον τῶν συγχρόνων. Ἄλλὰ καὶ διὰ τὴν καλλιλογικὴν χάριν ἄξιος θαυ-

μασμοῦ φαίνεται ὁ Σαμοσατεύς· διότι, ἐν ᾧ Σύρος ὢν οὔτε τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καθόλου οὔτε τὴν Ἑλληνίδα ἰδίᾳ εἶχε μητροκῆν, ἠδυνήθη νὰ γράψῃ ἐν ἀκριβείᾳ τῶν γραμματικῶν τύπων μετὰ χάριτος ἅμα καὶ σαφηνείας Πλατωνικῆς, ἐκ τῶν βιβλίων μόνον τὴν γλῶσσαν ἐκμαθὼν εἰς τὴν τοιαύτην εὐμουσίαν τοῦ Λουκιανοῦ, ὡς εἰκός, λίαν ἀπήρεσκον οἱ ἀχάριτες καὶ ἀπειροκάλως τότε ἀτικίζοντες· διὸ τὸν Λεξιφάνη συμβουλεύει νὰ θύῃ ταῖς Χάρισι καὶ τῇ σαφηνείᾳ· τὸν Λεξιφάνη ἀτικίζοντα μόνον κατὰ τὰς λέξεις παραβάλλει πρὸς τὰ πῆλινα πλάσματα τῶν κοροσπλάθων, «ἅτινα ἔξωθεν κεχρωσμένα διὰ μίλου κυανοῦ ἐνδοθεν εἰσιν εὐθροπτα».

Χριστιανικὴ ῥητορεία.

Ἐφ' οὗτου τὸ Βυζάντιον ἐγένετο ἡ ἔδρα τῆς αὐτοκρατορίας καὶ ὁ χριστιανισμὸς ἀνεγνωρίσθη ὡς ἡ θρησκεία τοῦ Κράτους, τὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου βῆμα διαδέχεται ὁ τοῦ ἱεροῦ ναοῦ ἄμβων, καὶ τὴν ἐθνικὴν ῥητορείαν ἡ χριστιανικὴ ἢ ἡ ὀμιλητικὴ ἐν τῇ ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος ῥητορικῇ πλεῖστοι ὑπῆρξαν οἱ διαπρέψαντες, ἀλλὰ κορυφαῖοι αὐτῶν ἐγένοντο οἱ μεγάλοι πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, *Βασίλειος ὁ μέγας, Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, Γρηγόριος ὁ Νύσσης καὶ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος*, ζῶντες καὶ δρῶντες τὸν τέταρτον αἰῶνα (340—400). Οἱ μεγάλοι οὗτοι ῥήτορες, τοσοῦτον ἐκλείσαν αὐτήν, ὥστε ὁ κατ' οὐτούς χρόνος ὠνομάσθη «χρυσοῦς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ῥητορείας αἰὼν». Οἱ μεγάλοι οὗτοι ῥήτορες τῆς Ἐκκλησίας ἐν ταῖς Ἀθήνῃσι ῥητορικαῖς σχολαῖς τῶν σοφιστῶν σπουδάσαντες καὶ ἐν τοῖς νόμοις τῆς ἑλληνικῆς παιδείας ἐμβαπτισθέντες διήλλαξαν τὸν ἑλληνισμὸν καὶ τὸν χριστιανισμὸν πρὸς ἀλλήλους τέως διαμαχομένους καὶ ἀνύψωσαν τὴν ῥητορικὴν τοσοῦτον, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ ἐθνικοὶ καὶ οἱ αἰρετικοὶ ἀπεθαύμαζον αὐτούς· τὸ θεομὸν θρησκευτικὸν αἶσθημα παρ' αὐτοῖς ἐμμελῶς συναρμολογεῖται μετὰ τοῦ φιλοσοφικοῦ πνεύματος, τὰ δὲ ὑψηλὰ αὐτῶν νοήματα ἐξείρονται ἔτι μᾶλλον ἐκ τῶν ποιητικῶν εἰκόνων καὶ τῶν πλουσίων ῥητορικῶν σχημάτων¹.

1. Ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς πρέπει νὰ μνημονευθῶσι προσέτι α' οἱ ἀπολογηταί, ὡς Ἰουστίνος ὁ μάρτυς καὶ ὁ Ἀθηναγόρας, β' οἱ λό-

Ἄλλὰ καὶ ἐν τοῖς διαφοροῖς κλάδοις τῆς ἐπιστήμης ἐμφανίζονται κατὰ τὴν περίοδον ταύτην σπουδαῖοι συγγραφεῖς· καὶ α' ἐν τῇ ἱατρικῇ ἀξιωμακονοῦντο εἶναι

1. Ἄρκεταῖος ὁ Καππαδόκης (80—150 μ.Χ.), οὗτινος ἔχομεν α' περὶ αἰτιῶν καὶ σημείων ὀξέων καὶ χρονίων παθῶν, β' περὶ θεραπείας ὀξέων καὶ χρονίων παθῶν.

2. Ροῦφος ὁ Ἐφέσιος (τοῦ β' αἰῶνος μ. Χ.), οὗτινος τὰ ἔργα εἶναι α' περὶ ὀνομασίας τῶν τοῦ ἀνθρώπου μορίων, β' περὶ τῶν ἐν νεφροῖς καὶ κύστει παθῶν, γ' περὶ φαρμάκων καθαρτικῶν καὶ δ' περὶ ὀστέων.

3. Σωρανὸς ὁ Ἐφέσιος (τοῦ β' αἰῶνος μ. Χ.)· τούτου δὲ ἔργα εἶναι α' περὶ σημείων καταγμάτων, β' περὶ γυναικείων παθῶν.

4. Γαληνὸς ὁ Περγαμηνὸς (130—200 μ. Χ.), ὁ πολυγραφώτατος τῶν ἀρχαίων ἱατρῶν· μόνον ἑκατὸν συγγράμματα ἐκ τῶν τριακοσίων αὐτοῦ σώζονται.

5. Ὁρειβάσιος (325 μ. Χ.—400 μ. Χ.) ἐκ Περγάμου. ἀρχίατρος τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουλιανοῦ· τούτου σώζονται α' ἱατρικὴ πραγματεία (ἐκ βιβλίων 4) ὡς ἐπιτομὴ τῶν τοῦ Γαληνοῦ ἔργων· β' ἱατρικαὶ συναγωγαὶ (ἐκ βιβλ. 50) ὧν ἐπιτομὴ ἐγένετο ὑπ' αὐτοῦ εἰς 9 βιβλία. Τῆς δὲ φαρμακολογίας σπουδαῖος ἀντιπρόσωπος ἐγένετο ὁ Διοσκορίδης ἐκ Κιλικίας (τὸν πρῶτον μ. Χ. αἰῶνα), ὅστις ἔγραψε περὶ ἱατρικῆς ὕλης (βιβλ. 5).

Ἐν τῇ μαθητικῇ ἐπιστήμῃ σπουδαιότατοι συγγραφεῖς εἶναι 1. Πτολεμαῖος ὁ Ἀλεξανδρεὺς (τοῦ β' αἰῶνος μ. Χ.), οὗτινος ἔργα εἶναι α' μεγάλη σύνταξις τῆς ἀστρονομίας (βιβλ. 13), τὸ σπουδαιότατον τῆς ἀστρονομίας ἐγχειρίδιον. β' μαθηματικὴ σύνταξις τετραβιβλος, γ' πρόχειροι κανόνες, δ' φάσεις ἀπλανῶν ἀστέρων, ε' γεωγραφικὴ ὑφήγησις (ἐξ 8 βιβλίων), τὸ σπουδαιότατον γεωγραφικὸν ἐγχειρίδιον τῶν ἀρχαίων, ἐφ' οὗ θεμελιούμεναι μέχρι τῶν νεωτέρων ἔτι χρόνων ἔλαβον ἐπίδοσιν ἢ

γιοι πατέρες ὡς ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς καὶ ὁ Ὠριγένης καὶ γ' οἱ δογματικοὶ ἢ θεόσοφοι ὡς οἱ δύο πατριάρχαι τῆς Ἀλεξανδρείας Ἀθανάσιος καὶ Κύριλλος· ἐπὶ πᾶσιν ὁ τῆς Κυρηναϊκῆς Πενταπόλεως μητροπολίτης Συνέσιος, οὗτινος πλὴν τῶν ὕμνων καὶ ἄλλων σώζονται καὶ 155 ἐπιστολαί, ὑπόδειγμα ἐπιστολιμαίου χαρακτήρος καὶ πρότερον ἀτιμωτοῦ.

γεωγραφική ἐπιστήμη καὶ ἡ χαρτογραφικὴ τέχνη. καὶ 5' *ἀρμονικὰ* (βιβλ. 3) ἦτοι περὶ μουσικῶν διαστημάτων. 2. *Πάππος* ὁ Ἀλεξανδρεὺς (τοῦ γ' αἰῶνος μ. Χ.), οὗτινος ἔργα εἶναι *μαθηματικὴ συναγωγὴ* (ἐκ βιβλ. 8), ἣτις εἶναι πολυτιμωτάτη πηγὴ τῆς ἱστορίας τῆς ἐπιστήμης, περιέχουσα καὶ ἀπανθίσματα ἀρχαιότερων μαθηματικῶν. 3. *Θέων* ὁ Ἀλεξανδρεὺς, σύγχρονος τοῦ Πάππου, ὅστις συνέγραψεν *ὕπομνήματα* εἰς τὰ στοιχεῖα τοῦ Εὐκλείδου, καὶ *ἐξηγήσεις* εἰς τὸν Ἄρατον καὶ τὸν Πτολεμαῖον. οὗτος εἶναι ὁ πατὴρ τῆς περιωνύμου *ὑπατίας*, ἣτις ἐτίμησε τὴν μαθηματικὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν φιλοσοφίαν· ἀλλὰ τὰ μὲν μαθηματικὰ αὐτῆς ὑπομνήματα ἀπωλέσθησαν καὶ μόνον ὀλίγα ἐπιστολαὶ περιεσώθησαν.

Κατ' αὐτὴν τὴν περίοδον ἔγραψε προσέτι ὁ μὲν *Ὀνήσανδρος* (τοῦ α' αἰῶνος μ. Χ.) *στρατηγικά*, ὁ δὲ *Πολύαινος* (τοῦ β' αἰῶνος μ. Χ.) *στρατηγήματα* (8 βιβλ.), ὧν τὸ κείμενον λίαν ἐφθαρμένον περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς.

Ἐν τῇ *ζωολογίᾳ* σπουδαῖος συγγραφεὺς ἐγένετο ὁ *Κλαύδιος Αἰλιανὸς* (τοῦ γ' αἰῶνος μ. Χ.), οὗτινος σώζονται α' περὶ ζώων ἰδιότητος (βιβλ. 17) καὶ β' *ποικίλη* ἱστορία (ἐκ βιβλ. 14).

Τῆς δὲ γραμματικῆς καὶ λεξικογραφίας ἀντιπρόσωποι φαίνονται α' ὁ *Αἴλιος Ἡρῳδιανὸς* ὁ γραμματικὸς (τοῦ β' αἰῶνος μ.Χ.), ὅστις ἔγραψε περὶ μονήρους λέξεως, περὶ τῶν ζητουμένων κατὰ πάσης κλίσεως ὀνομάτων, περὶ βαρβαρισμοῦ καὶ σολοικισμοῦ, περὶ ἀκρολογίας, περὶ διχρόνων· β' ὁ *Αἴλιος Μοῦρις* (τοῦ β' αἰῶνος μ. Χ.), οὗτινος τὸ ἔργον ἐπιγράφεται «λέξεις Ἀττικά»· γ' ὁ *Φρύνιχος* (τοῦ β' αἰῶνος)· τούτου δ' ἔργον εἶναι «ἐκλογὴ ὀημάτων καὶ ὀνομάτων»· δ' ὁ Πολυδεύκης (β' αἰων. μ. Χ.) συνέγραψεν «ὀνομαστικὸν λεξικόν»· ε' *Ἀθήναιος* ὁ Ναυκρατίτης (τοῦ β' αἰῶνος μ. Χ.) συνέγραψε μακρότατον καὶ πολυτιμωτάτον ἔργον, ὅπερ ἐπιγράφεται «*δειπνοσοφισταί*» (βιβλ. 15) οἷονεὶ λεξικὸν ἐν σχήματι συμποσιακῶν διαλόγων.

ζ' Ὁ *Ἀρποκρατίων* (300 μ. Χ.) ἔγραψε λέξεις τῶν Ἀττικῶν ὀητόρων· ζ' *Ἀμμώνιος* (τοῦ δ' αἰῶνος) περὶ συνωνύμων ἦτοι περὶ ὁμοίων καὶ διαφόρων λέξεων· ἠ' *Ἡσύχιος* ὁ Ἀλεξανδρεὺς (τοῦ ε' αἰῶνος μ. Χ.) συνέγραψε *λεξικὸν* πολυτιμωτάτον.

Τὴν μουσικὴν ἐκπροσωποῦσιν ὁ *Ἡφαιστίων* (150 μ. Χ.) καὶ Ἀριστείδης ὁ *Κοῦντιλιανὸς* (300 μ. Χ.), ὧν ἐκεῖνος μὲν ἔγραψεν ἐγχειρίδιον περὶ μέτρων καὶ ποιήματος, οὗτος δὲ περὶ μουσικῆς (βιβλ. 3).

Προσέτι πρέπει νὰ μνημονευθῶσιν α' *Δογγίνος* (250 μ. Χ.) ὅστις συνέγραψε «*περὶ ὕψους*» ἐν ᾧ ὀρίζεται, τί ἐστι τὸ ὕψος ἐν τοῖς λόγοις καὶ τοῖς νοήμασι, τίνες αἱ πηγαὶ τῆς ὑψηγορίας καὶ πῶς δυνάμεθα νὰ προάγωμεν τὰς φύσεις ἡμῶν εἰς μεγέθους ἐπίδοσιν· τὸ συγγραμμάτιον τοῦτο εἶναι πολυτιμώτατον μνημεῖον τῆς καλλιλογικῆς κρίσεως, ἣτις ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐθεωρεῖτο μόνον τῆς γραμματικῆς καὶ δὴ τὸ κάλλιστον· ἡ κριτικὴ τοῦ συγγραφέως ἐμφαίνει πολλὴν λεπτότητα διανοίας καὶ εὐρυτάτην πολυμάθειαν.

β' *Ἐρμολόγιος* ὁ Ταρσεύς (τοῦ β' αἰῶνος μ. Χ.), οὗτινος τὸ ἔργον εἶναι *τέχνη ῥητορικὴ* (ἐκ 5 βιβλ.)· ταύτης δὲ σπουδαιότατον μέρος εἶναι τὸ «*περὶ ἰδεῶν*» ἥτοι περὶ τῶν εἰδῶν τοῦ χαρακτῆρος τοῦ λόγου, ἔξ οὗ μεγάλην πρακτικὴν ὠφέλειαν καὶ νῦν δύναται τις νὰ ἀρυσθῆ.

Μνημονευτέος προσέτι καὶ *Ἰωάννης ὁ Στοβαῖος* (τοῦ Ε' αἰῶνος)· τὸ *Ἀνθολόγιον* τούτου (ἐκ 4 βιβλίων), ἀπαρτισθὲν ἐκ πεντακοσίων καὶ πλέον ποιητῶν καὶ συγγραφέων, εἶναι ἔργον μεγίστης ἀξίας διὰ τὴν ἐπὶ λέξει παράθεσιν περικοπῶν συγγραφέων ἀπολεσθέντων ἤδη.

Τέλος σημειωτέος ὁ *Ζηνόβιος* (τοῦ β' αἰῶνος μ. Χ.) οὗτινος ἔχομεν συλλογὴν παροιμιῶν· ὁ *Ἰεροκλῆς* καὶ ὁ *Φιλάργιος*, ὧν σῶζεται συλλογὴ 262 ἀστέων παντοειδῶν, ἐπιγραφομένη ὁ *φιλόγελως*.

Ἀναθεωροῦντες τὴν Δ' περίοδον, καθ' ἣν ἐστία τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων εἶναι ἡ κοσμοκράτειρα Ῥώμη καὶ ἡ Κωνσταντινούπολις ἀπὸ τοῦ 334 μ. Χ., βλέπομεν ὅτι ὁ ἑλληνισμὸς νικηθεὶς διὰ τῶν ὅπλων ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἐνίκησεν αὐτοὺς πνευματικῶς καὶ τὴν σκληρὰν αὐτῶν καρδίαν μαλάξας ἠπιωτέρους κατέστησεν· οἱ μεγάλοι ἄνδρες τῆς Ῥώμης καὶ μάλιστα οἱ αὐτοκράτορες καταθελθέντες ἐκ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων παντὶ τρόπῳ προστατεῦσαι καὶ καλλιεργοῦσιν αὐτά, Σχολάζ ἰδρύνοντες καὶ ἄνδρας τῶν γραμμάτων τιμῶντες καὶ πολλαχῶς ἐπιθαρρύνοντες. Κατ' αὐτὴν τὴν περίοδον ὑπερεῖ μὲν ἡ ποίησις, ἀλλὰ τοῦ πεζοῦ λόγου πάντα τὰ εἶδη καλλιεργούμενα πολλὰ καὶ καλὰ προϊόντα παράγουσιν, αἵτινα δὲν ἔχουσι μὲν τὸ κάλλος τῶν Ἀττικῶν, ἀλλὰ διὰ τὸ περιεχόμενον αὐτῶν εἶναι πλείστου λόγου ἀξία. Πολύτιμα δὲ εἶναι καὶ τὰ τῶν διαφόρων κλάδων τῆς ἐπιστήμης προϊόντα αἰῆς περιόδου ταύτης. Ἀφ' οὗτου δὲ ἡ Κωνσταντινούπολις ἐγένετο

νέον κέντρον τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν, ὃ ἑλληνισμὸς λαμβάνει νέαν τινὰ χροίαν καὶ ἐκ τοῦ νέου θρησκευματος, ὑφ' οὗ ἐμπνευσθεὶς παράγει νέον εἶδος λόγου, τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἢ τὴν ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος ἠθοροεῖαν, κάλλιστον τῆς περιόδου ταύτης εἶδος.

Ε΄ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (500—1453 μ. Χ.)

Α΄ ποιήσεις. α΄ ἔπος.

Ἄντιπρόσωπος τοῦ ἔπους κατὰ τὴν περίοδον ταύτην εἶναι α΄ **Μηουσαῖος** (5΄ αἰῶνος)· τούτου τὸ ἐρωτικὸν ἐπύλλιον (340 στίχ.) ἐπιγράφεται «τὰ καθ' Ἡρῶ καὶ Λέανδρον»· κατὰ τὸν ποιητὴν ἢ μὲν Ἡρῶ εἰκονίζεται ἴσθρια τοῦ ἐν Σησιῶ ναοῦ τῆς Ἀφροδίτης ἐπὶ κάλλει διαπρέπουσα, ὃ δὲ Λέανδρος ἐραστὴς αὐτῆς ἐκ τῆς ἐν τῇ Ἀσιατικῇ τοῦ Ἑλλησπόντου παραλία Ἀβύδου· τὸ ποιημάτιον τοῦτο θεωρεῖται τὸ χαριέστατον προῖόν τῆς Βυζαντιακῆς ποιήσεως καὶ τὸ κύκνειον τῆς θνησκούσης ἑλληνικῆς μουσικῆς ἴσθρια.

β΄ ὁ πολυμνήμων **Ἡζέτις** (δωδεκάτου αἰῶνος) ὅστις πλὴν ἄλλων ἐποίησε τὰ **Ἰλιακά**, καὶ τὴν **ἱστορικὴν βιβλίον**, (αἱ χιλιάδες), ἧτις εἶναι σύμφυγμα μυθικῶν καὶ ἱστορικῶν διηγήσεων· ὑπὸ τούτου εἰσῆχθη εἰς τὸ ἔπος ἀντὶ τοῦ δακτυλικοῦ ἑξαμέτρου ὁ ἰομβικός τετράμετρος καταληκτικός, (ὁ πολιτικός ἢ δημοτικός στίχος, ὁ δεκαπεντασύλλαβος) ἐν ᾧ βάσις εἶναι οὐχὶ ὁ χρόνος τῶν συλλαβῶν (τὸ μακρὸν ἢ τὸ βραχύ), ἀλλ' ὁ τόνος, ὅπερ μέτρον ἔχουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰ δημώδη ἴσθρια καὶ τὰ ἠρωτικά (ἢ κλέφτικα τραγούδια).

γ΄ Ἐν πολιτικοῖς στίχοις ἐποιήθησαν καὶ δύο ἕτερα μνείας ἀξία ἔπη· α΄ ὁ **Διγενῆς Ἀκρίτας** καὶ β΄ τὸ **χρονικὸν τοῦ Μωρέως**· τὸ α΄ εἶναι τὸ ἔθνικόν τῶν Βυζαντινῶν ἔπος (τετρακισχίλιοι στίχ. περίπου), οὗτινος ἥρωες εἶναι ὁ Διγενῆς Ἀκρίτας τοῦ 10ου αἰῶνος· τὸ ποίημα τοῦτο εἶναι λαμπρὰ εἰκὼν τῶν μακρῶν καὶ δεινῶν ἀγῶνων, οὓς οἱ Ἀκρίται (=δροφύλακες) Βυζαντινοὶ διεξῆγον πρὸς τοὺς ἀπίστους ἔχθρους τοῦ ἔθνους· ὡς σκηνὴ τῶν ἀγῶνων τούτων, τελουμένων μεσοῦντος τοῦ δεκάτου αἰῶνος, γίνεται ἡ Καππαδοκία καὶ αἱ περὶ τὸν Εὐφράτην χῶραι· οἱ ἀκρίται κατὰ τὸν ἠρωϊσμὸν καὶ τὸ πρὸς τοὺς ἀπίστους τοῦ ἔθνους ἐχθρὸς μίσος ὁμοιάζουσι πρὸς τοὺς ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἀρηϊφί-

λους κλέφτας, οἵτινες διετέλουν ἐπὶ αἰῶνας ἠρωϊκῶς πρὸς τὸν τύραννον ἀγωνιζόμενοι· β' τὸ *χρονικὸν τοῦ Μωρῆως* (ἐννεακισχίλιοι στίχοι), εἶναι ἕμμετρος χρονογραφία καὶ ζοφερὰ εἰκὼν τῆς φραγκοκρατουμένης Πελοποννήσου· ἐποιήθη δὲ (περὶ τὸ 1320) ὑπὸ τινος ἑξελληνισθέντος Φράγκου, ὅστις ἐμφορούμενος φραγκικοῦ φρονήματος ἐκδηλοῖ σφοδρὸν πρὸς τοὺς Ἕλληνας μῖσος.

Τῆς δημώδους μούσης ἣτις ἀφυπνίσθη ἀπὸ τοῦ 10ου αἰῶνος ἀξιομνημόνευτα προσέτι εἶναι, α' *διδασκαλία παραινενική* Ἀλεξίου Κομνηνοῦ τοῦ λεγομένου *Σπανέα* (1100 μ. Χ.) πρὸς ἀνεψιὸν ἐν δεκαπεντασυλλάβοις στίχοις. β' τὰ ποιήματα Θεοδώρου τοῦ *Προσθρόμου* (τοῦ β' αἰῶνος) ὅστις μεμψιμοιρὸς ὢν ἐκάλει ἑαυτὸν Πτωχοπρόδρομον· τὰ ἀτελείωτα παράπονα τούτου κατὰ τῆς πείνης καὶ τῶν δεινῶν αὐτοῦ κινοῦσι μᾶλλον τὴν περιφρόνησιν ἢ τὴν συμπάθειαν πρὸς αὐτόν· δύο ποιήματα τούτου πρὸς τὸν Μανουὴλ τὸν Κομνηνὸν ἐξεδόθησαν ὑπὸ Κοραῆ 1828· γενικῆ ἔκδ. ὑπὸ Esseling καὶ Pernot 1910· γ' οἱ *γραμματικοὶ* στίχοι τοῦ Μιχαὴλ Γλυκᾶ (384 ὀκτωσύλλαβοι). δ' τὰ κατὰ *Καλλιμάχον* καὶ *Χρυσορροήν*, ἐρωτικὴ μυθιστορία, συνυφασμένη ἐκ διαφόρων μύθων τοῦ λαοῦ (ἐκ 1350 στίχ. δεκαπεντασυλλάβων τοῦ 13ου αἰῶνος)· ε' *Βέλθανδρος* καὶ *Χρυσάντζα*, ἐρωτικὴ ἀφήγησις (ἐκ 1350 στίχ. 15συλλάβων) τοῦ 13ου αἰῶνος.

ς' *Λύβιστρος* καὶ ἡ *Ροδάμνη* (3481 στίχοι), ἐρωτικὴ μυθιστορία ὡς καὶ ἡ προηγουμένη, τοῦ ἑλληνοφραγκικοῦ πολιτισμοῦ.

ζ' καὶ ἡ ἐρωτικαὶ ἱστορίαι τοῦ Ἱμπερίου καὶ Μαργαρώνας, ὡς καὶ τοῦ Φλωρίου καὶ τῆς Πλιατζαφλώρας.

θ' Ἑμμετροὶ ἱστορίαι τῶν ζῳῶν, ὁ φυσιολόγος, ὁ πούλο-λόγος κλπ.

ι' Ὀμηρικαὶ ἀφηγήσεις, ἡ Ἰλιάς τοῦ Ἑρμονιακοῦ.

ια' Δύο ἕμμετροι Ἀχιλλιάδες, κρᾶμα ὁμηρικῶν καὶ φραγκικῶν στοιχείων.

ιβ' ἱστορία τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου (14 αἰῶν.)

καὶ ιγ' τὰ ἐρωτικὰ τραγούδια τῆς Ῥόδου (ἀλφάβητος τῆς ἀγάπης τοῦ 15ου αἰῶνος)

1) Εἶναι δὲ καὶ πολλὰ ἄλλα ἔσματα (περὶ τὰ 1350) ἀποτελοῦντα τὸν Ἀκριτικὸν κύκλον.

Μυθολογία.

Ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἶδομεν, ὅτι τοὺς Αἰσωπεῖους μύθους ὄντας ἐν πεζῷ λόγῳ, ὁ Βάβριος καὶ ἄλλοι ἐνέτειναν εἰς στίχους ἰαμβικούς (χωλιάμβους)· τῶν μυθιάμβων δὲ τούτων τὸ μέτρον ὕστερον οἱ βυζαντινοὶ λύσαντες ἀπετέλεσαν νέας ἐν πεζῷ λόγῳ τῶν Αἰσωπεῖων μύθων συλλογὰς. Νῦν δὲ ἔχομεν ἕμμετρον μὲν τὴν ὑπὸ *Βαβρίου*· καὶ τὴν ὑπὸ *Ἰγνατίου τοῦ Διακόνου* (9' αἰῶνος μ. Χ.)· ἐν πεζῷ δὲ λόγῳ τὰς ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν παραφράσεις τοῦ μέσου αἰῶνος· οἱ Ἕλληνες μετεχειρίσθησαν τοὺς μύθους εἰς τὴν τῶν παιδῶν ψυχαγωγίαν ὡς δυναμένους πρὸς τὸ βέλτιον νὰ θυμιάζωσι τὰς ψυχὰς αὐτῶν· τοὺς τῶν Ἑλλήνων μύθους παρέλαβον καὶ οἱ Ῥωμαῖοι, διὰ τούτων δὲ καὶ οἱ νεώτεροι τῆς Εὐρώπης λαοί.

Ἐν τῇ προηγουμένη περιόδῳ εἶδομεν, ὅτι τὰ ἐπιγράμματα ὄντα ποιήματα μικρά, ὁμοιάζοντα πρὸς δακτυλιολίθους ἐκινδύνευον ν' ἀφανισθῶσιν, ἀλλ' εὐτυχῶς συνελέγησαν εἰς *Ἀνθολογίας* καὶ ὁ Μελέαγρος ἐφιλοπόνησε τὴν πρώτην *Ἀνθολογίαν* κατὰ τὴν παροῦσαν δὲ περίοδον ἔχομεν δύο, τὴν τοῦ *Πλανούδη* καὶ τὴν *Κωνσταντίνου* τοῦ Κεφαλαῖ, τὴν καὶ σπουδαιότεραν (ἐν ἀρχῇ τοῦ 1' αἰῶνος μ. Χ.)· ἡ ἀνθολογία αὕτη ὠνομάσθη *Παλατίνη*, ἐπειδὴ διεσώθη ἐν τῇ Παλατίνῃ τῆς Ἐιθελβέργης βιβλιοθήκῃ.

β' Χριστιανικὴ Λυρική.

Ὡς εἶδομεν, κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἀναβλαστάνει τὸ μέλος, ὅπερ ἤδη καλεῖται *ἐκκλησιαστικὴ ἢ χριστιανικὴ λυρική*· εἶδομεν προσέτι τὰς *ἁρμονίας* ἢ τοὺς *ἤχους*, ὡς καὶ τὰ διάφορα εἶδη τῶν ῥομάτων αὐτῆς.

Ἐπιφανέστατοι δὲ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ποιητῶν ἐγένοντο α' *Ῥωμανὸς* (500—550 μ. Χ.) ὁ καὶ Πίνδαρος τῆς ἐκκλησιαστικῆς μούσης κληθείς, ὅστις ἐποίησε κατ' ἐξοχὴν κοντάκια (χίλια)· β' *Σέργιος* ὁ Πατριάρχης, ὅστις ἐποίησε τὸ ἐπινίκιον «Τῇ ὑπερ-

1) Τῷ 1843 ἐλθοῦσαν εἰς φῶς ἐξ 133 μυθιάμβων συγκεκριμένην καὶ καθ' ἑκάστην διὰ νέων εἰρημάτων συμπληρουμένην.

μάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια» καὶ τὸν ἀκάθιστον ὕμνον· γ' **Ἄνδρέας ὁ Κρήτης**, ὁ τοῦ μεγάλου κανόνος ποιητής· δ' **Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός**, ὁ ἐπικληθεὶς χουσορρός· ὁ μελωδὸς οὗτος συνέθηκε τὴν ὀκτώηχον καὶ ἐποίησε κανόνας πολλοὺς ἐν ἰαμβείοις¹. Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς θεράποντες ἐγένοντο αὐτοκράτορες, ὡς ὁ Θεόφιλος, Λέων ὁ σοφός, Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, ἔτι δὲ πατριάρχαι καὶ εὐσεβεῖς γυναῖκες, ὡς ἡ Θέκλα καὶ ἡ ἐξ εὐπατριδῶν καταγομένη Κασιανή, ἡ ποιήσασα ἄλλα πολλὰ καὶ τὸ πασίγνωστον ἰδεόμελον «Κύριε ἡ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις...»

γ' Δραματικοὶ ποιηταί.

Δύο δράματα εἶναι ἀξιωμαζόμενα τῆς περιόδου ταύτης.

α' Τὸ δράμα, ὅπερ ἐποίησεν ἐπὶ Ἀναστασίου τοῦ Α' (491—516) ὁ ἐκ Γάζης **Τιμόθεος**· τῆς τραγωδίας τούτου ὑπόθεσις ἦτο τὸ χρυσάγγρον, φόρος τις κεφαλικὸς ἐπαχθέστατος· ἡ εἴσπραξις δ' αὐτοῦ ἀπειλεῖ ἀληθινὴν τραγωδίαν· διότι εἰ εἰσπράκτορες ἐξεβίαζον τοὺς ὀφειλέτας τοῦ δημοσίου καὶ διὰ βασάνων ἔτι τὸ δράμα ἐδιδάχθη παρόντος τοῦ αὐτοκράτορος, ὅστις συγκληθεὶς κατέλυσε τὸν φόρον πρὸς χρῶν τῶν ὑπηκόων.

β' δὲ δράμα μείας ἀξιὸν εἶναι ὁ **Χριστὸς πάσχων** (ἐκ 2640 στίχων τριμέτρων), οὗτινος ὁ μὲν ποιητὴς ἀμφισβητεῖται, ὁ δὲ χρόνος καθ' ὃν ἐποιήθη εἶναι ὁ 11ος ἢ ὁ 12ος αἰὼν· τὸ πλεῖστον τοῦ δράματος τούτου εἶναι συνεραμμένον ἐκ τῶν τραγωδιῶν τοῦ Εὐριπίδου μάλιστα, αὐτὸς δὲ ὁ ποιητὴς ὀλίγιστον μέρος συνέβαλεν· ἄρχεται τὸ δράμα ἀπὸ τῆς πορείας τοῦ θεανθρώπου εἰς τὸν Γολγοθᾶν καὶ λήγει εἰς τὴν Ἀνάστασιν αὐτοῦ· τὰ πρόσωπα εἶναι αὐτὸς ὁ Χριστὸς, ἡ Μαρία, ὁ Ἰωάννης, διάφοροι ἀγγελιοφόροι καὶ φρουροί· γυναῖκες δὲ ἐκ τῆς Γαλιλαίας ἀποτελοῦσι τὸν χορὸν τοῦ δράματος, ἀλλ' αὐταὶ δὲν ἄδουσιν, ὡς ἐν τῷ ἀρχαίῳ θεάτρῳ, ἀλλὰ διαλέγονται καὶ τὸ μέγιστον μέρος σύγκειται ἐκ διηγήσεων καὶ θρήνων· λίαν δ' ὅμως προσκρούει τὸ εὐσεβὲς τοῦ

1. Στεῖβει θαλάσσης κυματούμενον σάλον
ἤπειρον αὐτῆς Ἰσραὴλ δεδειγμένον,
μέλας δὲ πόντος τριστάτας Αἴγυπτίους
ἐκρυσπεν ἄρδην ὑδατόστρωτος τάφος
ῥώμῃ κραταιᾷ δεξιᾶς τοῦ δεσπότη·
θεῖω καλυφθεὶς ὁ βραδύγλωσσος γνόφῳ
ὦ τῶν ὑπὲρ νοῦν τοῦ τόκου σου θαυμάτων
νόμφῃ πάναγνε, μήτερ εὐλογημένη·
ἔσωσε λαὸν θαυματουργῶν δεσπότης.

χριστιανῷ αἴσθημα ὅταν βλέπῃ ὅτι ἡ θεομήτωρ παρίσταται
τοτὲ μὲν ὡς Μήδεια, τοτὲ δὲ ὡς Ἐκάβη καὶ ἄλλοτε ὡς Κασ-
σάνδρα.

Πεζὸς λόγος. α' ιστοριογραφία.

Ἡ Βυζαντιακὴ ιστοριογραφία ἀπολείπεται μὲν τῆς τῶν ἄλ-
λων περιόδων, ἀλλ' ἡ ἀξία αὐτῆς εἶναι ἀναμφισβήτητος· ὡς
πρὸς ἡμᾶς δὲ τοὺς Ἕλληνας ἔχει καὶ τοῦτο τὸ ἀγαθὸν ὅτι δι'
αὐτῆς δηλ. τὸ ἡμέτερον ἔθνος ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἔχει ἀδιάκοπον ἐν
τῇ ἑαυτοῦ γλώσση τὸν μίτον τῆς πατριῶν ιστορίας μέχρι τῆς ὑπὸ
τῶν Ὀθωμανῶν καταλύσεως τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἀνεξαρτησίας·
ἐκ τῶν πολλῶν δὲ ιστοριογράφων τῆς περιόδου ταύτης ἀξιωμα-
μόνευτοι εἶναι

α' **Ζώσιμος** (450—510 μ. Χ.) ὅστις ἐν τῇ ἱστορίᾳ (βιβλ.
6) αὐτοῦ ἦτις διήκει ἀπὸ τοῦ 30 π. Χ. μέχρι τοῦ 410 μ. Χ. πει-
ρᾶται νὰ ἀποδείξῃ τὸ ἐναντίον τοῦ Πολυβίου ἦτοι τὰς αἰτίας,
δι' ἃς οἱ Ρωμαῖοι ἐν βραχεῖ χρόνῳ ἔφθειραν τὴν ἀρχήν.

β' **Ἡρόδοτος** (500—562), οὗτινος ἔργα εἶναι α' αἱ ἱστο-
ρίαι περὶ τῶν πολέμων τοῦ Βελισαρίου κατὰ τῶν Περσῶν, τῶν
Βανδάλων καὶ τῶν Γότθων, οὓς ἐξ αὐτοῦ περιγράφει· β' τὸ
περὶ κτισμάτων ἦτοι τῶν λαμπρῶν καὶ μεγάλων μνημείων τοῦ
αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ, οὗ τὸς μεγάλας πράξεις καὶ εὐεργε-
σίας ἐξαίρει· ὅπως δὲ πρόσωπον τηλανγὲς προβάλλῃ, ἀρχεται ἀπὸ
τῆς ἁγίας Σοφίας ἣτις εἶναι οἰονεὶ ὁ Παρθενὼν τοῦ χριστιανικοῦ
ἑλληνισμοῦ· ὁ συγγραφεὺς κατὰ τὸ φιλάληθες ὁμοιάζει κατὰ
πολλὰ πρὸς τὸν Πολύβιον, οὗτινος ὑπερέχει κατὰ τὴν ὕψην τοῦ
λόγου· διότι ἡ γλῶσσα αὐτοῦ εἶναι καθαρὰ, ἔντονος καὶ κομψέ-
ας Ἀιτικῆς μεστή¹.

1. Ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ διακρίτεον τοὺς *ἱστορικοὺς* ἀπὸ τῶν *χρονογρά-
φων*· διότι ἐκεῖνοι μὲν πραγματεύονται σύγχρονα γεγονότα ἐν ἀρχαιοπρε-
πεὶ γλώσση καὶ μετὰ κριτικῆς ἐρεῦνης, ἔχοντες τοὺς ἀρχαίους ὡς πρότυπα
καὶ πρὸς τὸν κύκλον τῶν πεπαιδευμένων ἀποτείνοντο· οἱ δὲ χρονογράφοι
ἐν ἀπειροκάλῳ γλώσση συνοψίζουσι τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν ἀνευ πολλῆς
κριτικῆς ἐρεῦνης πρὸς θεοσεβῆ τῶν πολλῶν διδασκαλίαν· διὸ καὶ τοὺς
ἀρχαίους μύθους καὶ τὴν τῶν παγκοσμίων πραγμάτων πορείαν πρὸς τὴν
Γραφὴν μεθαρμόζουσιν.

γ' **Ἀγαθίας** (536-582) ὅστις ἐν τῇ περὶ τῆς Ἰουστινιανοῦ βασιλείας (552-558) ἱστορίᾳ συνεχίζων τὴν τοῦ Προκοπίου περιγράφει τοὺς Ναροῦν κατὰ Γότθων, Βινδάλων, Φράγκων καὶ Περσῶν πολέμους· τὸ λεκτικὸν αὐτοῦ εἶναι κατάφορον ἐξ εἰκόνων καὶ περικόμψων ἀρχαιοπρεπῶν φράσεων· ὁ ἱστορικὸς φαίνεται ὡσπερ ποιητῆς καὶ ῥήτωρ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Προκόπιον, τὸν πολιτικὸν καὶ στρατιώτην.

δ' **Θεοφύλακτος** ὁ Σιμοκάτης (βου αἰῶν.) ἐν ταῖς ἱστορίαις αὐτοῦ ἔχει ὡς ὑπόθεσιν τὴν τοῦ Μαυρικίου βασιλείαν (582-602)· ὁ ἱστορικὸς ὡς Αἰγύπτιος ἔχει πολὺ τὸ φανταστικόν, γίνεται δὲ μακρολόγος μὲν περὶ τὰ μικρά, σιωπηλὸς δὲ περὶ τὰ σπουδαῖα· ἡ φράσις αὐτοῦ ἔχει μὲν χάριν τινά, πλὴν ἡ τῶν τροπικῶν λέξεων καὶ τῆς ἀλληγορικῆς ἐννοίας κατακορηθῆς χρῆσις εἰς ψυχρολογίαν τινά καὶ νεανικὴν ἀπειροκαλίαν ἀποτελεῖται κατὰ τὸν Φώτιον.

ε' **Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος**· ὁ φιλόμουσος οὗτος αὐτοκράτωρ (919-959) συνέγραψε ἄ ἱστορικὴν διήγησιν Βασιλείου τοῦ Μακεδόνο, δι' ἧς ἐξαιρεῖ ἐν γλώσσῃ σαφεῖ καὶ ἐντέχνῳ πλοκῇ τὰς ἀρετὰς τοῦ πάππου· β' πρὸς τὸν υἱὸν Ῥωμανόν, ὃν διδάσκει τὴν τέχνην τοῦ διοικεῖν· γ' περὶ θεμάτων (τῶν διοικητικῶν, στρατιωτικῶν τμημάτων τοῦ κράτους)· καὶ δ' ἔκθεσιν τῆς βασιλείου τάξεως, περιέχουσαν τὰς ἐθιμοτυπίας τῆς αὐτῆς περὶ τῶν τελετῶν, ἐορτῶν, θρησκευτικῶν καὶ πολιτικῶν· τῇ συμβουλῇ καὶ εἰσηγήσει τούτου συνετάχθη ὑπὸ λογίων ἱστορικῆ ἐγκυκλοπαιδεία (ἐπιτομὴ δηλ. τῆς ἱστορίας καὶ τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης), γεωπονικά, ἰατρικά καὶ συλλογὴ τῆς περὶ τῶν ζώων ἱστορίας ἐξ ἀρχαίων συγγραφέων.

ς' **Λέων ὁ Διάκονος** ὅστις ἠκολούθησε τὸν Βασίλειον τὸν Βουλγαροκτόνον εἰς τὴν κατὰ τῶν Βουλγάρων ἐκστρατείαν (986)· τούτου ἡ ἱστορία (959-975) περιέχει τοὺς μεγάλους πολέμους τῶν Βυζαντινῶν κατὰ τῶν Ἀράβων πειρατῶν τῆς Κρήτης, κατὰ τῶν ἐν Ἀσίᾳ Σαρακηνῶν καὶ κατὰ τῶν Βουλγάρων ἅμα καὶ Ῥώσων· πηγὰς ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἔχει ὁ Λέων τὴν αὐτοψίαν καὶ τοὺς τῶν ἰδόντων λόγους, ἐν δὲ τῷ λεκτικῷ πειροῦται μὲν νὰ μιμηθῇ τὸ διηγησικόν τοῦ Ἀγαθίου ὕφος, ἀλλὰ συλλαμβάνει μόνον τὴν σκιὰν ἀντὶ τοῦ προτύπου.

ζ' Ἡ δὲ **Ἄννα ἡ Κομνηνή**, ἡ θυγάτηρ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου, συνέγραψε τὴν Ἀλεξιάδα (15 βιβλ.), ἣτις ἱστορία περι-

λαμβάνει τὰ γεγονότα ἀπὸ τοῦ 1096—1118· ἐν αὐτῇ δὲ ἀπεικονίζει ὡς ἐν ἰδεώδει μορφήν τὸν πατέρα, ὅστις διὰ τὴν πολιτικὴν σύνεσιν καὶ τὴν ἀνδρείαν ἐγένετο ἡ μεγαλοπρεπεστάτη μορφή τοῦ μεσαίωτος· ἡ λογία ἡγεμονίς οὐ μόνον τὴν ἀλήθειαν ἀγαπᾷ, ἀλλὰ καὶ πρὸς πᾶν ἑλληνικὸν ἐνθουσιᾷ· τόσην δὲ στοργὴν δεικνύει πρὸς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ὥστε νομίζει ὅτι ἡ μορφή αὐτῆς ἀποβάλλει τὴν χάριν, ὅσῳ ἐν ἀνάγκῃ μεταχειρίζεται λέξεις ξενικὰς· ἡ Ἀλεξιάς διὰ τὰς πολλὰς αὐτῆς ἀρετὰς θεωρεῖται ὡς ἐν τῶν περιφανεστάτων μνημείων τῆς ἑλληνικῆς ἱστοριογραφίας.

η' **Ἰωάννης ὁ Ζωναρᾶς** ζῶν ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν Ἀλεξίου καὶ Μανουὴλ συνέγραψε χρονικὸν ἥτοι ἐπιτομὴν τῆς ἱστορίας διήκουσαν ἀπὸ κτίσεως τοῦ κόσμου μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξίου (Κομνηνοῦ 1118 μ. Χ.)· ὁ συγγραφεὺς εἶχεν ὑπ' ὄψιν σπουδαίους ἱστορικοὺς ἀρχαίους καὶ ἡ γλῶσσα αὐτοῦ ποικίλλεται κατὰ τοὺς συγγραφεῖς ἐξ ὧν ἠντιλησεν· ἦτο δὲ προσφιλὲς τὸ χρονικὸν τοῦτο οὐ μόνον εἰς τοὺς Ἕλληνας, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ξένους· διὸ καὶ μεταφράσθη εἰς τὴν Σερβικὴν καὶ ἄλλας Σλαβικὰς γλώσσας· μετὰ δὲ τὴν Ἀναγέννησιν τῶν γραμμάτων εἰς τὴν Λατινικὴν, τὴν Γαλλικὴν καὶ τὴν Ἰταλικὴν.

θ' **Νικήτας ὁ Ἀκομινᾶτος** ἡ Χωνιάτης, οὗτινος ἡ ἱστορία περιγράφει τὰ γεγονότα ἀπὸ τοῦ 1118 μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν σταυροφόρων ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1206).

ι' **Γεώργιος ὁ Ἀκροπολίτης** συνεχίζων τὸν Ἀκομινᾶτον περιγράφει ἐν ἐκθέσει νηφαλίᾳ καὶ πραγματικῇ τὰ μέχρι τοῦ 1261 συμβάντα.

ια' **Νικηφόρος ὁ Γρηγορᾶς** συνέγραψεν ἱστορίαν ἣτις διήκει ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων μέχρι τοῦ 1359.

ιβ' Συνέχειαν τῆς τοῦ Γρηγορᾶ ἱστορίας ἀποτελεῖ ἡ τοῦ Μιχαήλου Δούκα, ἣτις ἐξικνεῖται μέχρι τοῦ 1462.

ιγ' **Λαόνικος ὁ Χαλκοκονδύλης**, ὅστις ἦτο ἐξ Ἀθηνῶν, συνέγραψε ἱστορίαν (1298—1463)· ταύτης τὸ κέντρον ἀποτελεῖ οὐχὶ πλέον τὸ Βυζάντιον, ὡς παρὰ τοῖς πρόηγουμένοις ἱστορικοῖς, ἀλλὰ τὸ Τουρκικὸν κράτος καὶ ἡ ταχεῖα καὶ καταπληκτικὴ αὐτοῦ αὔξησις, ὅπερ ἀνυψώθη ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν ἐρειπίων καὶ τῶν Φραγκικῶν καὶ Σλαβικῶν δυναστειῶν.

Καὶ τέλος **Γεώργιος ὁ Φραντζῆς** συνέγραψε τὴν ἱστορίαν

τῶν Παλαιολόγων (1258—1476), ἐν τῇ ἱστορίᾳ ταύτῃ, ἣς ἡ γλῶσσα εἶναι κράμα τῆς δημώδους καὶ τῆς καθαρευούσης, περιγράφεται καὶ ἡ ἄλωσις τῆς πρωτευούσης ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὁ ἥρωϊκὸς θάνατος τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος καὶ ἡ ὑποδούλωσις τῆς αὐτοκρατορίας ὅλης.

Τῆς ἑλληνικῆς ἱστοριογραφίας κλάδος εἶναι καὶ ἡ **Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία**, ἡ περιέχουσα τοὺς ἀγῶνας, τὰς περιπετείας καὶ τὰς τύχας, ἃς διῆλθεν ἡ θεόδοτος ἡμῶν Ἐκκλησία ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς· πρῶτος δὲ ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν ἔγραψεν, ὁ καὶ δικαίως πατὴρ αὐτῆς ἐπονομασθεὶς, **Εὐσέβιος** ὁ Παμφίλου ἐπίσκοπος τῆς Καισαρείας· τούτου τὸ ἔργον (10 βιβλ.) περιέχει πλὴν ἄλλων τὰς αἰρέσεις, τοὺς διωγμοὺς καὶ τὰ μαρτύρια τῶν πρώτων χριστιανῶν (—323)· συνέχειαν δὲ τῆς ἱστορίας τούτου ἔγραψε **Σωκράτης** ὁ Σχολαστικός, **Ἐρμείας** ὁ Σωζομενός, ὁ **Θεοδώρητος** καὶ ὁ **Εὐάγγελιος** οὗτινος ἡ ἱστορία διήκει ἀπὸ 429—593 μ.Χ.

Τὴν ἱστορίαν ἅμα καὶ τὴν **φιλοσοφίαν** κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐκπροσωπεῖ ὁ **Μιχαὴλ Ψελλὸς** (1018—1078), ὁ πολυμαθέστατος καὶ πολυγραφώτατος τοῦ 11ου αἰῶνος· καταγόμενος ἔξ εὐγενῶν ἀνῆλθεν εἰς τὰ ὑπάτα τῆς πολιτείας καὶ τῆς αὐτῆς ἀξιιώματα· ἦτο δὲ φιλόσοφος, ἱστορικός, φιλόλογος, θεολόγος, νομικός, φυσιοδίφης· διὰ τὴν ῥοπήν, ἣν ἔσχεν ἐπὶ τὰ γράμματα, παραβάλλεται πρὸς τὸν Φώτιον, Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον καὶ τὸν Βάκωνα· ὡς καθηγητῆς τῆς φιλοσοφίας κατέθελγε τοὺς ἀκροατὰς ἀναπτύσσων τὰς θεωρίας τοῦ Πλάτωνος, οὗτινος ἡ φιλοσοφία κατ' αὐτὸν συμφωνεῖ πρὸς τὸν χριστιανισμόν· διὰ τῆς Πλατωνικῆς αὐτοῦ διδασκαλίας ἐξήγειρε τὸν ζῆλον τῶν συγχρόνων πρὸς τὸ ἑλληνικὸν ἰδεῶδες καὶ παρεσκεύασε τὴν ἀναγέννησιν, ἣτις συνετελέσθη ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν. Ἡ ἐκ τῆς εὐγλωττίας αὐτοῦ φήμη τόσον εὐρέως διεδόθη, ὥστε συνέρρεον, ἵνα ποτισθῶσιν ἐκ τῶν ναμάτων τῆς σοφίας αὐτοῦ, Κελτοί, Πέρσαι, Βαβυλώνιοι, Ἀραβες, Αἰθίοπες καὶ Αἰγύπτιοι· ἐγκανχόμενος δὲ μάλιστα ἔλεγεν ὅτι ὁ μὲν Νεῖλος τὴν γῆν τῶν Αἰγυπτίων ἐπαρδεύει, ἡ δὲ γλῶσσα αὐτοῦ τὴν ἐκείνων ψυχὴν. Τὸ πλῆθος τῶν συγγραφῶν αὐτοῦ διεγείρει τὴν ἐκκλησίαν, ὅτι εὗρισκε καιρὸν ἐκ τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ ἀσχολιῶν πρὸς τηλικαύτην συγγραφὴν. Τὰ συγγράμματα αὐτοῦ εἶναι **φιλοσοφικά**, **θεολογικά** καὶ **φυσικά**· σπουδαιοτέρα δὲ εἶναι ἡ **παντοδαπὴ** διδασκαλία ποικίλων θεμάτων, περὶ **ῥητορικῆς**, **σύνοψις νόμων**, περὶ τῶν **νομικῶν ὄρων**
**Επίτομος Ἑλληνικὴ Γραμματολογία.* 10

ἦτοι περὶ τῶν *ὀνομάτων τῶν δικῶν*, ἔτι δὲ καὶ *χρονογραφία* τῶν ἐτῶν 976—1077. Ἡ Βυζαντινὴ αὕτη *ἐκατονταετηρίς* ἐν γλαφυρῇ γλώσσῃ καὶ μετὰ κριτικῆς ἐρεῦνης τῶν αἰτίων πληροῖ μεγάλα χάσματα τῆς ἱστορίας τῶν χρόνων ἐκείνων. Ἐπὶ πᾶσιν ἔγραψε καὶ *πεντακοσίας ἐπιστολάς* πρὸς ὑπουργούς, στρατηγούς, δικαστάς, φίλους καὶ *θανμαστὰς* ἐν αἷς βλέπει τις καὶ τὸ χρηστικὸν ἦθος τοῦ φιλοσόφου.

Εἰς τὴν περίοδον ταύτην πρέπει νὰ προστεθῶσι καὶ οἱ ἑξῆς.

α' *Στέφανος* ὁ Βυζάντιος τοῦ 5' αἰῶνος μ. Χ. Τὰ *Ἐθνικὰ* τούτου εἶναι ὡς *γεωγραφικὸν* λεξικὸν (ἐκ βιβλ. 60)· ἀλλὰ ἔξ αὐτοῦ σφύζεται μόνον ἐπιτομὴ ὑπὸ Ἑρμολάου.

β' *Φώτιος* ὁ Πατριάρχης (τοῦ 7' αἰῶνος), θεολόγος δεινὸς καὶ λόγιος μέγας, ὁ πολυμαθέστατος τῆς βυζαντινῆς περιόδου, νέος τις Ἀριστοτέλης· ἔργα τούτου εἶναι α' *μυριόβιβλον* ἢ βιβλιοθήκη πλουσία, μετὰ περιλήψεων καὶ ἀπανθισμάτων ἀναγραφῆ 270 συγγραφῶν, ὧν αἱ πλεῖσται δὲν σώζονται ἤδη· β' *λέξεων συναγωγῇ*.

γ' *Σουΐδας* τοῦ δεκάτου αἰῶνος· τούτου δ' ἔχομεν μακροτάτον λεξικὸν λέξεων καὶ πραγμάτων ἐρμηνευτικόν.

δ' *Εὐστάθιος*, ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης (1174—1194)· ἔργον δὲ τούτου πλὴν ἄλλων εἶναι «*Παρεκβολαὶ*» (σχόλια) εἰς τὴν Ὀμήρου Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσειαν, περιέχουσαι πλουσιώτατον θησαυρὸν ἀρχαίας σοφίας.

ε' *Θωμᾶς ὁ Μάγιστρος* τοῦ 13ου αἰῶνος· ἔργον δ' αὐτοῦ σφύζεται «ὀνομάτων Ἀττικῶν ἐκλογαί».

Ἐν τῇ Νομικῇ πρέπει νὰ σημειωθῇ

α' *Δέων* 5' ὁ σοφὸς (αὐτοκράτωρ 886—912), οὗτινος ἔχομεν τὰ *Βασιλικά* (ἦτοι βασιλικῶν διατάξεων βιβλία ἐξήκοντα), μνημειῶδες ἔργον.

Καὶ β' Κωνσταντῖνος *Ἀρμενόπουλος*· τούτου δ' ἔχομεν α' *πρόχειρον* τῶν νόμων (βιβλ. ἑξ)· διὸ καὶ *ἐξάβιβλος* ἐκλήθη· καὶ β' *ἐπιτομὴν* τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων.

Καὶ τέλος ἐν τῇ ἱατρικῇ ἀξιοσημείωτος εἶναι *Παῦλος ὁ Αἰγινήτης* τοῦ 7ου αἰῶνος· τούτου τὸ ἔργον «*ἱατρικῆς ἐπιτομῆς*» βιβλία ἑπτὰ εἶναι μεγάλης ἀξίας.

Ἀναθεωροῦντες δὲ καὶ τὴν Ε' περίοδον καθ' ἣν ἐστία τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων εἶναι τὸ Βυζάντιον (Κωνσταντινούπολις), βλέπομεν, ὅτι κατ' αὐτὴν τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα ἐκπέμπον τὴν τε-

λευταίαν αὐτοῦ ἀναλαμπὴν καλλιεργεῖ μὲν πάντα σχεδὸν τὰ εἶδη τοῦ λόγου, ἀλλὰ τῶν προϊόντων τούτων τὸ ποιὸν δὲν ἀναλογεῖ πρὸς τὸ ποσόν· ὁ ἑλληνισμὸς ἤδη λαμβάνει νέαν τινὰ χροιάν καὶ ἐξ ἄλλων ἔξωθεν ἐπιδράσεων καὶ μάλιστα ἐκ τοῦ νέου θρησκευάματος· τὰ τῆς ποιήσεως δὲ εἶδη θεραπεύονται μὲν ἱκανῶς, ἀλλὰ ταῦτα ἔχουσιν ἤδη τὴν τοῦ δυομένου ἡλίου λάμπην.

Τὸ δὲ δράμα δὲν ἦτο δυνατὸν ν' ἀναπτυχθῆ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην σπουδαίως καὶ δι' ἄλλας αἰτίας καὶ διὰ τὴν σύνθεσιν τοῦ Κράτους· οἱ χριστιανοὶ δὲν ἠείχοντο τὴν διδασκαλίαν τῶν ἀρχαίων δραμάτων, ἐν οἷς ἔξυμνοῦντο οἱ θεοὶ τῶν ἐθνικῶν· οἱ δὲ κωμφοδοὶ ἦσαν μῦμοι λίαν ἀκόλαστοι καὶ χυδαῖοι, καὶ αἱ γυναῖκες μιμάδες διὰ πολλῶν ἀκόσμων δολωμάτων ἐπειρῶντο νὰ σαγηνεύωσι τοὺς θεατὰς πρὸς ἀνηθικούς σκοπούς. Πρὸς ταῦτα δὲ πάντα ἀντέκειτο ἡ σεμνότης τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, ἥτις μάλιστα ἐκήρυξε καὶ πόλεμον ἀμείλικτον κατὰ τοῦ θεάτρου, τοῦ δὲ πολέμου τούτου ἡγέτης ἐγένετο αὐτὸς ὁ πατριάρχης Χρυσόστομος. Καὶ εἰσῆγαγε μὲν κατόπιν ὁ πατριάρχης Θεοφύλακτος, υἱὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ῥωμανοῦ τοῦ Α' (919-934), τὸ δράμα εἰς αὐτὸν τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἐν ᾧ διὰ χορῶν καὶ θυμεικῶν ᾠσμάτων διεδραματίζοντο χριστιανικαὶ ὑποθέσεις, ἀλλὰ τοῦτο δὲν διητηρήθη πολὺ, ὅπερ ὠφέλησε τὴν Ἐκκλησίαν. Οὐχ ἤττον ὅμως παρέλαβεν αὕτη ἐκ τοῦ ἀρχαίου θεάτρου στοιχεῖά τινα, λ. χ. τὸ ἱερὸν αὐτῆς ἐπέχει τὴν θέσιν τῆς σκηνῆς ἐκείνου καὶ ἔχει τρεῖς πύλας ὡς καὶ ἐκείνη· ὁ χώρος τῶν ἱεροφυλατῶν ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν ὀρχήστραν ἐκείνου καὶ ἡ ἅγια τράπεζα πρὸς τὴν θυμέλην.

Μετὰ δὲ τὴν ἀποφράδα ἡμέραν, καθ' ἣν ἡ πρωτεύουσα τοῦ ἔθνους ἔπεσε, πλειὰς λογίων φευγόντων τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας φέρει μεθ' ἑαυτῆς εἰς τὴν Ἰταλίαν τὸ πνευματικὸν τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ πῦρ, ὅπερ ἐπὶ δώδεκα αἰῶνας ἐν Κωνσταντινουπόλει ἄσβεστον διητηρήθη· οὕτω δὲ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος νικῆσαν μὲν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐξελληνίζει τοὺς λαοὺς αὐτῆς, νικηθὲν δὲ ὑπὸ τῶν Τούρκων κληροδοτεῖ εἰς τὴν Δύσιν τὸν φιλολογικὸν αὐτοῦ θησαυρὸν, ὅστις θαυμασίως συντελεῖ εἰς τὴν ἐκεῖ Ἀναγέννησιν τῶν γραμμάτων, τῶν καλῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν. Ἀπὸ δὲ τοῦ τοῦ 15ου αἰῶνος διὰ τῆς Ἀναγεννήσεως οἱ μεγάλοι λαοὶ τῆς Εὐρώπης μετὰ θερμοτάτου ζήλου καὶ θαυμαστῆς ἀμίλλης καλλιεργοῦσι τὰ ἑλληνικὰ γράμματα· καὶ ἕκαστοι μὲν τὴν ἑαυτῶν

λογοτεχνίαν πρὸς ἐκεῖνα θυμίζουσι, πάντες δὲ εὐγνωμόνως τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα πνευματικὴν μητέρα ἀναγνωρίζουσιν· οὕτω δὲ τὰ μνημεῖα τοῦ ἑλληνικοῦ λόγου διὰ τῶν παντοίων τῆς ἀνθρωπότητος μεταβολῶν διατελοῦσι τιμώμενα ὡς ἰδανικὰ πρότυπα καὶ κατέχουσιν ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἐκπαιδεύσει περιφανῆ θέσιν, ἐξ ἧς ἡ ἡμιμάθεια, ἡ ἐπιπολαιότης καὶ ἡ ὕλιστικὴ τῶν νεωτέρων χρόνων ὁρμὴ μάλιστα προσπαθοῦσι νὰ ἐκβάλωσιν αὐτά.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Γ΄.

Τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων μέχρι τῆς ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως (1453—1821).

Ἐν ᾧ ἡ τουρκικὴ θηριωδία ἐξέχυνε τὸν φόβον καὶ τὸν τρόμον ἐν τῇ Ἀνατολῇ, πολλοὶ τῶν λογίων Ἑλλήνων ὡς ἐλέχθη, μὴ ἀνεχόμενοι τὸν τουρκικὸν ζυγὸν ἐζήτησαν ἄσυλον εἰς τὴν Δύσιν· ἐκεῖ δὲ διὰ τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν ἤδη ἀνατέλλει νέον φῶς, ἐν ᾧ σκότος κατεκάλυψε τὴν Ἀνατολήν. Τὴν δὲ εἰς Ἰταλίαν προσφυγὴν καὶ ὑποδοχὴν τῶν λογίων φυγάδων εἶχε προπαρασκευάσει ὁ Μανουὴλ Χρυσολωρᾶς καὶ ὁ Γεώργιος Τραπεζοῦντιος. Τῶν ἐκεῖ καταφυγόντων λογίων Ἑλλήνων ἀξιωματιμώμενοι μάλιστα εἶναι δύο, ὁ **Γάιος Δάσκαρις** (1443—1535) καὶ ὁ Μάρκος Μουσοῦρος,

Ὁ πρῶτος μετεκόμισεν εἰς τὴν Ἑσπερίαν οὐ μόνον τὰ λείψανα τῆς ἑλληνικῆς σοφίας, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τὸν πυρῆνα· εἶναι ὁ πρῶτος μετὰ τὴν ἄλωσιν ἀνακαινιστῆς τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας καὶ ὁ πρῶτος ἀνορθωτῆς τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως, διακηρύττων ὅτι μόνον διὰ τῆς ἀκραιφνοῦς ἑλληνικῆς παιδείας, τῆς τεθησαυρισμένης ἐν τοῖς ἔργοις τῶν ποιητῶν καὶ συγγραφέων, δύναται τὸ ἔθνος ν' ἀνακτήσῃ τὴν ἐλευθερίαν. Οὗτος τῇ χορηγίᾳ τοῦ Λαυρεντίου Μεδίκου ἐπλούτισε διὰ πλείστον καὶ πολυτίμων ἑλληνικῶν χειρογράφων τὴν βιβλιοθήκην τῆς Φλωρεντίας, διὰ τῆς ἐνθουσιώσεως αὐτοῦ δράσεως ἔπεισε τὸν Πάπαν νὰ ἰδρῦσῃ ἐν Ρώμῃ ἑλληνικὸν Γυμνάσιον, ὅπερ ἐγένετο φυτώριον τῆς ἑλληνικῆς παιδείας. Ἐν Παρισίοις ἐδίδασκε τὸν Βουδαῖον τὰ ἑλληνικὰ καὶ μετ' αὐτοῦ ἰδρυσεν τὴν βασιλικὴν Βιβλιοθήκην τοῦ Φοντανεβλώ· ἐν Ἑνετίᾳ τέλος ἐγένετο καὶ ὁ

νοῦς τῶν μεγαλοπρεπῶν τυπογραφείων τοῦ Ἄλδου, ἐν οἷς ἐργά-
ται, στοιχειοθέται, καλλιγράφοι, διορθωταὶ καὶ κριτικοὶ πάντες
ἦσαν Ἕλληνες, καὶ ἐπεμελεῖτο τῶν τιμαλφῶν ἐκδόσεων αὐτοῦ.
Ὁ Λάσκαρις διέπρεψε καὶ ὡς φιλόλογος ἄριστος καὶ ὡς πολιτικὸς
ἔξοχος καὶ ὡς ποιητὴς ὑψηπέτης, θαυμαζόμενος ὑπὸ τῶν συγχρό-
νων κορυφαίων λογίων, οἷος ὁ Βουδαῖος καὶ ὁ Ἔρασμος.

Ἔργα δ' αὐτοῦ εἶναι *πλεῖστα ἐπιγράμματα, ἐπιστολαὶ*
ἑλληνιστὶ καὶ λατινιστὶ καὶ *πλεῖσται ἐκδόσεις κριτικαὶ* Ἑλλή-
νων ποιητῶν καὶ συγγραφέων γενόμεναι ἐν τοῖς τυπογραφείοις
τοῦ Ἄλδου, ὑφ' οὗ καὶ μεγάλως ἐτιμήθη.

Μάρκος Μουσοῦρος (1479—1517) ἐκ Κρήτης ὢν καὶ ἐκ-
παιδευθεὶς ἐν Ἰταλίᾳ ἐδίδαξε τὰ ἑλληνικὰ ἐν τοῖς Πανεπιστημί-
οις τοῦ Παταβίου, ἐν Ἐνετίᾳ καὶ τέλος ἐν Ρώμῃ θανασατῆς
καὶ θιασώτης γενόμενος τῶν ἀρχῶν τοῦ Ἰ. Λασκάρεως ὄνειρον
γλυκὸν καὶ αὐτὸς εἶχε τὴν παλιγγενεσίαν τοῦ ἔθνους, ἣτις μόνον
διὰ τῶν φώτων τῆς ἑλληνικῆς παιδείας ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ·
ἔθανμάσθη ὑπὸ τῶν συγχρόνων καὶ τῶν μεταγενεστέρων ὡς
ποιητῆς ὑψηπέτης, ἑλληνιστῆς καὶ λατινιστῆς ἄριστος καὶ κριτι-
κὸς διάσημος· διὸ καὶ ἐγένετο ἡ ψυχὴ τῶν περιωνύμων τοῦ Ἄλ-
δου τυπογραφείων. Τὰ ἔργα αὐτοῦ *ἐπιστολαί, ἐπιγράμματα*
καὶ ποιήματα συνεξεδόθησαν μετὰ τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐπεξεργα-
σμενων Ἑλλήνων συγγραφέων, ἡ δὲ πρὸς *Πλάτωνα ᾠδή* (ἐκ
200 στίχ.) προετάχθη ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν ἔργων τοῦ φιλοσόφου.
Αἱ ἐκδόσεις τοῦ Ἀριστοφάνους, Πλάτωνος, Πανσανίου, Ἀθη-
ναίου καὶ Ἡσυχίου εἶναι φιλοτεχνήματα κριτικῆς ἐπιστήμης ἐξαι-
ρετα, τὸ δὲ Μ. Ἐτυμολογικὸν κρίνεται τυπογραφικὸν ἀριστούρ-
γημα.

Δημώδης ποίησις. Τὰ ἠρωϊκὰ ἢ κλέφτικα τραγούδια.

Ἐν ᾧ δὲ εἰς τὴν Δύσειν διὰ τῶν λογίων Ἑλλήνων φυγάδων φῶς
νέον διεχύνετο, εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐκ τῆς τουρκικῆς λαίλαπος ζοφε-
ρὸν σκότος ἐξηπλώθη· ἐκ τῆς τουρκικῆς θηριωδίας τρομάξαν τὸ
ἔθνος ἔμμενεν ἐν καταπλήξει καὶ σιγῇ· νύξ δὲ κατεκάλυψε τὴν γώ-
ραν, τὴν ἄλλοτε ἀκτινοβολοῦσαν καὶ ἡ ἀμάθεια ἐπεκράτησεν, ὅπου
ἡ ἐπιστὴμὴ πρότερον ἐφωτοβόλει. Ἡ τουρκικὴ κατατιγὶς συνέ-
τριψε πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὴν λύραν τῶν Μουσῶν, ἀλλ' αἱ χορ-

δαὶ αὐτῆς καὶ μετὰ τὴν συντριβὴν παλλόμεναι ἐκ τῆς πνοῆς τῶν ἀνέμων ὑπεδείκνυον ὅτι δὲν εἶχον ἀπολέσει τελείως τὴν εὐτονίαν αὐτῶν καὶ μόνον εὐκαιρίαν ἀνέμενον, ἵνα καὶ πάλιν διαχύσωσι τὴν μαγικὴν αὐτῶν μελωδίαν.

Καὶ ἡ εὐκαιρία δὲν ἐβράδυνε ν' ἀναφανῆ· ἐν ᾧ πᾶσα ἡ χώρα ἦτο βεβυθισμένη εἰς τὸ σκότος τῆς δουλείας, ἡ ἐλευθερία ἔστησε τὸ κράτος αὐτῆς εἰς τὰς φάραγγας τῶν ὑψηλῶν ὄρεων· νέοι γενναῖοι μὴ ἀνεχόμενοι τὸν ζυγὸν τοῦ βαρβάρου ἐζήτησαν τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν ἐπὶ τῶν ὄρειων δειράδων, ὅθεν ἡ κλαγγὴ τῶν νικηφόρων ὄπλων διεμαρτύρειτο κατὰ τοῦ τυράννου. Οἱ ἦρωες οὗτοι ἐκαλοῦντο *κλέφται*, ἡ μάχη ἦτο ἡ χαρὰ καὶ ἡ ζωὴ αὐτῶν, ἡ δὲ ἐκδίκησις καὶ ἡ ἐλευθερία ἦσαν τὰ αἰσθήματα τὰ ἐμπυχοῦντα αὐτούς· ἡ τάξις τῶν ἀτιθᾶσων τούτων Ἑλλήνων, ὁ κλάδος οὗτος ὁ ἀκαλλέργητος, ἀλλ' εὐχυμος τοῦ κοπέντος κορμοῦ, ὁ διακεκριμένος οὗτος χαρακτὴρ τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ ἀπεικονισθῆ ἐν τῇ ποιήσει· καὶ ὄντως τὴν λεοντόθυμον καὶ φιλελεύθερον ταύτην τάξιν ἀπεικονίζουσι τὰ δημώδη ἠρωϊκὰ ἔξματα, τὰ κοινῶς λεγόμενα *κλέφτικα τραγούδια*· ἡ ποίησις αὕτη ἐκφράζουσα τὴν ἀγρίαν καὶ ὑπερήφανον ἐλευθερίαν τῶν ἠρωϊκῶν τούτων ἀνδρῶν, γεννηθεῖσα αὐθορμητῶς ἐκ γενναίας ψυχῆς, οὐδὲν ἐδανείσθη ἐκ τῶν ξένων θεωριῶν· τὰ ἔξματα αὐτῆς ἦσαν ἄνθη ἀναφυέντα ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ Παρνασσοῦ, ἐκ γῆς χέρσου ὑπὸ τὴν αὔραν τῆς ἐρήμου καὶ ἐκ τοῦ διαπύρου πόθου τῆς ἐλευθερίας. Τὸ ὕφος αὐτῶν τολμηρὸν καὶ ἀφελές, εἰκονικὸν καὶ συχνὰ ὑψηλόν, φέρει τὸν τύπον τοῦ τόπου, ὅπου ἐβλάστησαν καὶ τῆς εὐρώστου ψυχῆς τοῦ λαοῦ, ὅστις εἶναι ὁ ποιητὴς αὐτῶν ἀνώνυμος, ὡς καὶ ὁ ἦρωες.

Ἡ ζωηρὰ τοῦ ποιητοῦ φαντασία ἐνεψύχωσε τὴν φύσιν ὄλην· ὄρη καὶ ποταμοί, δάση καὶ πτηνά, ἥλιος καὶ σελήνη, γῆ καὶ οὐρανός, συμπαθοῦσι πρὸς τὸν κλέφτην, θαυμάζουσι τὸν ἠρωϊσμὸν καὶ θρηνοῦσι διὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ· ἐν τῇ ποιήσει ταύτῃ ἀπεικονίζεται προσέτι ἡ τρυφερὰ τῆς μητρὸς καὶ τῆς γυναικὸς στοργή, καὶ ἡ παρηγορία πρὸς αὐτὰς ἀπορφανιζομένας· ἡ δὲ φιλοπατρία εἶναι φλογερά, ὡς καὶ τὸ κατὰ τῶν τυράννων μῖσος.

Οὕτω π. χ. ὁ ἀτίθασος καὶ φιλελεύθερος νέος λέγει πρὸς τὴν μητέρα

«Μάνα, σου λέω, δὲν ἔμπορῶ τοὺς Τούρκους νὰ δουλεύω·
... θὰ πάρω τὸ ντουφέκι μου νὰ πάω νὰ γίνω κλέφτης·
... κι' εὐχῆσου με, μανοῦλά μου, Τούρκους πολλοὺς νὰ σφάζω.

Ἐπισημειώνεται ὅτι ὁ ἕρως τοῦ Ὀλύμπου καυχᾶται ὅτι δὲν ἐπατήθη ὑπὸ τοῦ βαρβάρου ὡς ὁ ταπεινὸς Κίσαβος.

«Ὁ Ὀλύμπου κι' ὁ Κίσαβος τὰ δυὸ βουναὶ μάλωνουν.
... ἐγὼ εἶμαι ὁ γέρο Ὀλύμπου ἰσὸς τὸν κόσμον ἔξαιουμένους.

Ἐπισημειώνεται ὅτι ὁ ἕρως τραυματισθεὶς θανασίμως λέγει πρὸς τὸν ἀετόν, ὅστις κρατεῖ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἐντὸς τῶν ὀνύχων του·

»Φάγε, πουλί, τὰ νιάτά μου, φάγε καὶ τὴν ἀνδρεία μου
νὰ κάμης πῆχυν τὸ φτερό καὶ πιθαμὴ τὸ νύχι.

Ἐπισημειώνεται ὅτι ὁ καπετάνιος Δῆμος ἀποθνήσκων λέγει πρὸς τὰ παλληκάρια του :

«κάμετε τὸ κιβούρι μου πλατύ, ἕψηλό νὰ γίνῃ,
νὰ στέκ' ὀρθὸς νὰ πολεμῶ καὶ δίπλα νὰ γερῶ,
κι' ἀπὸ τὸ μέρος τὸ δεξιὸ ἀφήστε παραθύρι,
τὰ χελιδόνια νὰ ἔρχονται, τὴν ἀνοιξὶ νὰ φέρουν».

Τινὰ τῶν ἁμαρτιῶν τούτων ἐποιήθησαν ὑπ' αὐτῶν τῶν κλεφτῶν αὐτουργῶν ὄντων ἢ μαρτύρων τῶν κατορθωμάτων, ἀπερῆξαν ἐξυμνοῦσι, τὰ δὲ πλεῖστα ἐγένοντο ὑπὸ ῥαψωδῶν, οἵτινες διὰ τινος μετεμψυχώσεως οὕτω περιέλαβον ἐν ἑαυτοῖς τὰ αἰσθήματα καὶ τὰ φρονήματα τῶν ἡρώων οὓς ἐξυμνοῦσιν, ὥστε δυσκόλως δύναται τις νὰ κρίνῃ, ἂν ἐν τοῖς στίχοις τῶν ῥαψωδῶν ἢ ἐν τῷ βίῳ τῶν ἡρώων αὐτῶν ὑπάρχει πλεῖστον μῖσος κατὰ τοῦ Τούρκου, θερμότερος ἔρως πρὸς τὴν ἐλευθερίαν· ὅσοι δὲ μᾶλλον ἀνεπιτήδευτα καὶ ἀκαλλώπιστα εἶναι τὰ ποιήματα ταῦτα, τόσο μᾶλλον συγχινοῦσιν· ἐποιήθησαν μὲν μετὰ ταῦτα ἡ κατ' ἀπομίμησιν καὶ ὑπὸ λογίων ἐντεχνῶς τοιαῦτα ποιήματα, ἐπιτηδεῖα δ' ὅμως τῶν ἀνθέων ἀπομίμησις δύναται μὲν νὰ τέρπῃ τὸν ὀφθαλμόν, ἀλλὰ μόνον τῆς φύσεως τὰ ἄνθη μεθύσκουσι διὰ τῆς εὐωδίας.

Ἐπισημειώνεται ὅτι ἡ δημοδὸς μουσικὴ κρούονται πᾶσαι αἱ χορδαὶ τῆς λύρας ἀπὸ τοῦ βαρυτάτου τόνου μέχρι τοῦ ὑψηλοτάτου, ἐξυμνοῦνται πᾶσαι αἱ περιπέτειαι τοῦ ἐθνικοῦ καὶ οἰκογενειακοῦ βίου· ἡ ποίησις αὕτη εἶναι ἐναργεστάτη εἰκὼν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἀναπληροῦσα τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ ἐν οἷς χρόνοις ἢ ἱστορία λησμονεῖται· οὕτω πλὴν ἄλλων μανθάνομεν ὅτι πρῶτος ἄρματωλὸς ἀνεγνωρίσθη ὁ ἐξ Ὀλύμπου Καραμιχάλης περὶ τὸ 1489 καὶ

τόπος τῆς δράσεως αὐτοῦ εἶναι ὁ Ὀλυμπος, ὅπου ὠρίσθη καὶ τὸ πρῶτον ἀρματωλίκιον.

Ἔτερα δὲ λυρικά ποιήματα τῆς δημόδου μούσης εἶναι καὶ οἱ *ἐθνικοὶ θρηνοὶ*, ὡς ὁ θρηνὸς διὰ τὴν *πτῶσιν τῆς Τραπεζοῦντος* (1461), ὁ τῆς *Ῥόδου* (1520) καὶ ὁ τῆς *Κύπρου*· ἀλλ' ἀρχαιότερος καὶ σπουδαιότερος εἶναι ὁ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, γενόμενος εὐθύς μετὰ τὴν ἄλωσιν (ἐκ 1045 δεκαπεντασυλλάβων στίχων).

«σημαίνει ὁ θεός, σημαίνει ἡ γῆ, σημαίνουν τὰ οὐράνια·

»σημαίνει καὶ ἡ ἀγία Σοφία, τὸ ἅγιον Μοναστήρι». . . .

«πάλι μὲ χρόνους, μὲ καιρούς, πάλι δικά μας θὰ εἶναι».

Ἄλλα δὲ λυρικά ἀπεικονίζουσι τὸν βίον τὸν ἰδιωτικὸν τοῦ λαοῦ ἀπὸ τοῦ λίκνου μέχρι τοῦ τάφου, οἷον τὰ *γανουρίσματα* ἢ βαυκαλήματα, *γαμήλια*, *ἐργατικά*, *ἐορταστικά*, *ἐρωτικά*, τὰ τῆς *ξενιτειᾶς* καὶ τὰ μοιρολόγια, ὧν τὰ τρία τελευταῖα ἔχουσι καὶ μεγάλην λογοτεχνικὴν ἀξίαν.

Ἐπὶ πᾶσιν ἡ δημόδης ποίησις ἀπεικονίζει καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ λαοῦ πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὰς καλλονὰς αὐτῆς· διὸ καὶ ἔχει τὴν πλαστικὴν χάριν τῶν ἐννοιῶν καὶ τὸ κάλλος τῶν μεταφορῶν. Ἔτερον δὲ χαρακτηριστικὸν αὐτῆς εἶναι καὶ εἶδος τι μελαγχολίας, ἣτις γεννᾶται ἐκ τῆς συναισθήσεως τοῦ ἀνθρώπου, ὅτι ἡ μὲν φύσις εἶναι αἰωνία, αὐτὸς δὲ ἐφήμερος, οὗτος μὲν αἰσθάνεται καὶ λύπας, ἡ δὲ φύσις οὐδὲν τοιοῦτον πάσχει.

Ἡ δημόδης αὕτη μούσα τρανῶς ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ ποίησις, ἣτις ἄλλοτε ὑπῆρξε τὸ κάλλιστον χαρακτηριστικὸν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, οὐδέποτε τελείως ἐσβέσθη· γλῶσσα τῶν αὐτομάτων τούτων ποιητικῶν προϊόντων εἶναι ἡ δημόδης, ὀμιλουμένη ἢ τοῦλάχιστον νοουμένη ὑπὸ πάσης τῆς Ἑλλάδος μετὰ τινων ποιητικῶν διαλεκτικῶν κατὰ τόπους.

Μέτρον δὲ τῶν ποιημάτων αὐτῆς εἶναι συνήθως ὁ δεκαπεντασύλλαβος πολιτικὸς στίχος ἀντιστοιχῶν πρὸς τὸ ἰαμβικὸν τετράμετρον καταληκτικόν, ὅπερ προτιμήσασα ἡ ἀρχαία κωμῶδία δημοτικὸν κατέστησεν· οὐχ ἦττον δ' ἐν χρήσει εἶναι καὶ τὸ τροχαϊκὸν τετράμετρον, ὅπερ οὐχὶ σπάνιον ἐν τῷ ἀρχαίῳ δράματι ἦτο· ἐνίοτε δὲ ἀπαντᾷ καὶ τὸ ἰαμβικὸν τρίμετρον, τὸ προσφιλές ἐν τῷ διαλόγῳ τοῦ ἀρχαίου δράματος μέτρον.

Ἐρωτόκριτος.

Ἄλλὰ πλὴν τῆς Τουρκικῆς δεσποτείας τὸ ἔθνος ἔδοκίμασε καὶ ἄλλας· ἡ Κύπρος, ἡ Κρήτη καὶ ἄλλαι νῆσοι ὑπέστησαν τὴν δεσποτείαν τῶν Ἐνετῶν καὶ τῶν Φράγκων· διὰ τοῦτο καὶ ἡ φιλολογία τῶν νήσων ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν τοῦ μεσαιωνικοῦ ἱπποτισμοῦ τῆς Δύσεως· τὰ τῶν χρόνων ὅμως τούτων προϊόντα τῆς ἑλληνικῆς Μούσης φέρουσι μὲν τὰ ἴχνη τοῦ ἀπὸ δυσμῶν πνεύσαντος αἰσθήματος καὶ φρονήματος, ἀλλὰ διευπλώθησαν κατὰ τρόπον οἰκείον πρὸς τὸν ἑλληνικὸν χαρακτήρα. Τὸ σπουδαιότατον δὲ τῶν ἐν Κρήτῃ παραχθέντων ἔργων, τὸ καὶ κάλλιστον, εἶναι ὁ **Ἐρωτόκριτος**, ἐπικὸν ἱπποτικὸν μυθιστόρημα (ἐκ δεκακισχιλίων στίχων διηρημένων εἰς 5 μέρη)· ὁ ποιητὴς αὐτοῦ «**Βιτζέντζος Κορνάρος** ἀπὸ τὴν χώραν τῆς Σητείας, τοῦ νησίου τῆς Κρήτης», καίπερ ἔλκων τὸ γένος ἐκ τῶν Ἐνετῶν φαίνεται τοσοῦτον ἐξοικειωθείς πρὸς τὴν νέαν αὐτοῦ πατρίδα, ὥστε κατέλαβε θέσιν ἐπιφανῆ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας· τὸ δὲ ποίημα αὐτοῦ καίπερ ἀπεικονίζον τὰ τοῦ μεσαιῶνος ἐν τῇ Δύσει ἦθη, ἐξέλλημισθὲν ἀπέβη τὸ δημοτικώτερον τῶν ἀναγνωσμάτων τῆς Ἀνατολῆς ἐπὶ δύο αἰῶνας (17ον, 18ον)· παριστᾷ μὲν τοῦτο ἱπποτικὸς ἀγῶνας καὶ ἱπποτικὰ φρονήματα, ἀλλ' οὔτε εἰς ξένας χώρας παρὰσφύρει τὸν ἀναγνώστην οὔτε πρόσωπα ἀλλόφωνα εἰσάγει· αἱ πράξεις τοῦ ποιήματος τελοῦνται ἐν Ἀθήναις, πρωταγωνισταὶ δὲ εἶναι ἡ θυγάτηρ τοῦ βασιλέως Ἀρετοῦσα καὶ ὁ Ἐρωτόκριτος, οἵτινες τρέφουσι μὲν ἔρωτα πρὸς ἀλλήλους, ἀλλ' ὁ ἔρωσ αὐτῶν ἀπαντᾷ πολλὰς δυσκολίας καὶ οἱ ἔρασταὶ δοκιμάζουσι πολλὰς περιπετείας· ὁ ἐν τῷ ποιήματι εἰκονιζόμενος ἔρωσ εἶναι ἀφελὴς μὲν, ἀλλὰ θερμὸς καὶ ἀγνός, ἐκδηλῶν τὴν ἰδιάζουσαν ἔμπνευσιν τοῦ ἑλληνικοῦ κλίματος μᾶλλον ἢ τὴν ἱπποτικὴν κομπορρέπειαν τῆς Δύσεως. Τὸ ποίημα στρεφόμενον μόνον περὶ τὸν ἔρωτα τῶν πρωταγωνιστῶν ἄνευ ἐπεισοδίων διαποικιλλόντων τὴν ὑφήν, καταντᾷ μονότονον, πλὴν δὲ τούτου ἐκτρέπεται συχνὰ εἰς πολυλογίαν καὶ παλιλογίαν πολλὰκις ἀνιαράν· ἀλλ' ἡ χάρις τῆς διηγήσεως ἐν γλαφυρᾷ γλώσσῃ, ἡ ζωηρότης καὶ ἡ ἀγνότης τοῦ αἰσθήματος, πρὸς δὲ ἡ ποικιλία καὶ τὸ κάλλος τῶν εἰκόνων ἐξουδετεροῦσι τὰ μειονεκτήματα ταῦτα καὶ ἐφέλκουσι τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου μέχρι τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν ὁ γάμος ἀνταμείβει

τὰ μακροχρόνια καὶ ποικίλα παθήματα τῶν δύο ἔραστῶν (α' ἔκδ. 1713 ἐν Ἑνετίᾳ καὶ νεωτάτῃ 1915).

Μετὰ τὸν Ἐρωτόκριτον ἕτερον ποίημα Κρητικὸν ἄξιον λόγου εἶναι ἡ **Ἐυμορφή βοσκοπούλα**, ἣς ποιητὴς εἶναι ὁ ἐξ Ἀποκορώνων Νικόλαος Δριμυτηνός. Ὑπόθεσις δὲ τοῦ εἰδυλλίου εἶναι ὁ ἔρωτος τοῦ βοσκῶ πρὸς τὴν βοσκοπούλαν καὶ ὁ θάνατος τῆς νέας. διότι ὁ ἔραστής ὑποσχεθεὶς ὅτι θὰ ἤρχετο εἰς τὸ σπήλαιον τῆς κόρης μετὰ ἓνα μῆνα, ἵνα τελεσθῇ ὁ γάμος, ἔνεκα νόσου ἤλθε μετὰ δύο μῆνας, εὐθὺς δὲ τὸν πατέρα τῆς νέας μανθάνει, ὅτι ἡ μνηστὴ ἀπέθανε πρὸ ἑννέα ἡμερῶν· ὁ βοσκὸς περίλυπος ἔνεκα τούτου πλανᾶται ἀνά τὰ ὄρη καὶ τὰ δάση ἔχων σύντροφον τὸ λευκὸν ἀρνίον, ὅπερ εἶχε τᾶξει ὡς δῶρον τῆς νύμφης· τὸ εἰδυλλιακὸν τοῦτο ποίημα, ὅπερ ὑπενθυμίζει πῶς τὴν τοῦ Θεοκρίτου ποιήσιν, δὲν στερεῖται χάριτος καὶ ἀφελείας· τόσον λαμπρῶς ἀπεικονίζει τὰ δάση, τὰ λιβάδια, τὰ ποτάμια, τὰ δροσερὰ καὶ χλοερὰ καλάμια, ὧν ἐν τῷ μέσῳ συμβαίνουν τὰ ἱστορούμενα γεγονότα, ὥστε ὁ διατρέχων ταῦτα ἀναγνώστης νομίζει ὅτι ἀναπνέει τὰς εὐώδεις καὶ ζωοποιοὺς τῆς φύσεως ἐκείνης αἴρας. Τὸ εἰδυλλιον (ἐκ στίχ. 498) ἔχον μέτρον τὸν ἐνδεκασύλλαβον στίχον, ὅστις τὸ πρῶτον ἐμφανίζεται ἐν τοῖς Κυπρίοις ἐρωτικοῖς ποιήμασι, ἐξεδόθη ἐν Ἑνετίᾳ τῷ 1627 καὶ πλειστάκις ὕστερον.

Τοῦ δὲ **Κρητικοῦ θεάτρου** σπουδαιότερος ἀντιπρόσωπος εἶναι ὁ **Γεώργ. Χορτάτζης** ἐκ Ῥεθύμνου, περριοικισμένος ἐκ φύσεως διὰ ζωηρᾶς φαντασίας· ἡ τραγωδία τούτου ἐπιγραφομένη **Ἐρωφίλη**, ἐν ἣ διαλάμπει ποιητικὴ χάρις, ζωηρότης καὶ ποικιλία εἰκόνων, διηρημένη εἰς πράξεις πέντε, ἔχει τὴν ἐξῆς ὑπόθεσιν· ὁ βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου Φιλόγονος εἶχε φονεῦσαι τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ἵνα καταλάβῃ τὸν θρόνον· ἐπειδὴ δὲ ἡ περικαλλὴς θυγάτηρ αὐτοῦ **Ἐρωφίλη** ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ πατρὸς ἔλαβεν εἰς γάμον νέον ἐξ ἔρωτος, διέταξεν ἐκεῖνος ἵνα ἀποκοπῇ ἡ κεφαλὴ τοῦ γαμβροῦ καὶ δῶρον γαμήλιον εἰς τὴν κόρην σταλῇ· καὶ ἐκείνη μὲν ἰδοῦσα τοῦτο ἐκ λύπης αὐτοκτονεῖ, ὁ δὲ χορὸς ἀποτελούμενος ἐκ νεανίδων ἀκολούθων τῆς ηγεμονίδος, πνίγει τὸν τύραννον· ἐν τῷ τέλει δὲ ἐπιφαίνεται ἡ σκιὰ ἐξωργισμένη τοῦ δολοφονηθέντος ἀδελφοῦ, ἣτις ἐπιχαίρει διὰ τὴν δικαίαν ἐκδίκησιν· τὰ λυρικά μέρη τοῦ δράματος εἶναι λίαν ἐπιτυχῆ καὶ πολὺ ἀνώτερα τῶν διαλογικῶν, γλῶσσα δὲ ἡ δημώδης τῆς Κρήτης ποικιλομένη διὰ λέξεων ἰτα-

λικῶν ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ἐν Ἑνετίᾳ τῷ 1637, πολλάκις ἐφεξῆς καὶ τῷ 1928 ὑπὸ Ξανθουδίδου.

Πατριαρχεῖον. Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολή.

Πλὴν τῶν μνημονευθέντων τῆς Κρήτης ποιημάτων ἐποιήθησαν καὶ ἄλλα ὑπὸ πεπαιδευμένων ἐν γλώσῃ ἀρχαίᾳ. Ὡς ὁ Λάσκαρις καὶ ὁ Μουσοῦρος, οὓς εἶδομεν, ἐποίησαν καὶ ἄλλοι Κρητῆς καὶ Κερκυραῖοι λόγιοι ἐπιγράμματα σπουδαῖα, ἄξια νὰ καταχωρισθῶσιν ἐν τῇ Ἀνθολογίᾳ· ὁ δὲ ἐκ Κερκύρας Ἔπαρχος (Ἀντώνιος) ἐν μακρατάτῃ ἐλεγειακῇ ᾠδῇ ἐθρήνησε τὴν ὑποδούλωσιν τοῦ ἔθνους (1568).

Ἄλλα δὲ τινα ποιητικὰ προϊόντα οὐχὲν μεγάλης ἀξίας, ὁμοίοντα πρὸς τὰ ἀνθῆ τῆς ἐρήμου, δύνανται νὰ ἐφελκύσωσι τὴν προσοχὴν τοῦ φιλόλογου· διότι εἶναι τὸ κύκνειον ἄσμα τῆς ἐκπνεούσης Ἑλλάδος, εἶναι αἱ τελευταῖαι ἀκτῖνες τοῦ δυομένου αὐτῆς ἡλίου, αἱ χρυσίζουσαι εἰς τὰς κορυφὰς τῶν ὄρεων, πρὶν οὗτος ἀφανισθῆναι.

Καὶ πεζογράφοι δὲ δὲν ἐξέλιπον τελείως, ἀλλ' οὗτοι στρέφονται περὶ τὴν θρησκείαν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν· ὁ ἐκ τοῦ ἀγρίου κατακτητοῦ τρόμος συνέπνιξε πάντα τὰ αἰσθήματα τοῦ ἔθνους πλὴν τοῦ θρησκευτικοῦ, ὅπερ εἶναι τὸ ἐνδότερον καὶ μᾶλλον ἔμπεδον· ἡ δὲ θρησκεία ἐγένετο τὸ τελευταῖον καταφύγιον τῆς ἐθνικῆς ὑπάρξεως· σπινθήρ τις ἐκφυγῶν ἐκ τῆς ἀποσβεννυομένης ἐστίας, ἥτις πρότερον ἐφώτιζε τὸν κόσμον, ἐξηκολούθει νὰ διατηρῆται ὑπὸ τὴν τέφραν τοῦ ἱεροῦ βωμοῦ. Ἐν τῷ μεγάλῳ τῆς βαρβαρότητος κατακλυσμῷ ἡ Ἐκκλησία ἐγένετο ἡ Κιβωτὸς τῆς σωτηρίας τοῦ ἔθνους, ἣν ὁ κατακτητὴς διὰ λόγους πολιτικοὺς ἐσεβάσθη. Ὁ περιουστάτος Γεννάδιος, εὐθὺς ὡς ἀνέβη εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον, πρῶτον μέλημα ἔσχε νὰ περισώσῃ τὴν παιδείαν· διὸ καὶ παρθευθὺς ἴδρυσεν τὸ περιώνυμον ἐκπαιδευτήριον, ὅπερ ὠνομάσθη *Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολή*· ταύτην δὲ καθ' ἐκάστην προκόπτουσαν ὁ ἱστορικὸς Καντεμῆρ, ἡγεμὼν τῆς Μολδαβίας, λήγοντος τοῦ 17ου αἰῶνος, ἐκάλεε ἑλληνικὴν *Ἀκαδημίαν*. Ὁ θησαυρὸς τῆς γλώσσης, ἣν ἡ ἀμάθεια καὶ ἡ μετὰ βαρβάρων ἔθνῶν ἐπαφὴ εἰς πάντα τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος διέφθειρον, ἐπιμελῶς διετηρήθη ἐν τῇ Σχολῇ τοῦ Γένους, ἐν τῇ τοῦ Πατριαρχείου αὐτῇ καὶ ἐν τῇ κοινῳνίᾳ, ἥτις περιέβαλλε τὸ δύο ταῦτα κέντρα

τοῦ ἔθνικοῦ πολιτισμοῦ· *ἐκατὸν πενήηκοντα ἔτη* ἀπὸ τῆς ἀλώσεως ἢ πρωτεύουσα τοῦ ἔθνους ἐνέκλειεν ἱκανὸν ἀριθμὸν ἀνδρῶν, οἵτινες ἀπανταχόθεν τῆς Ἑλλάδος ἐκεῖ συρρέοντες ἐγένοντο ὀνομαστοὶ ἐπὶ παιδείᾳ· τούτων τινὲς μάλιστα εἶχον ἀνταποκρίσεις πρὸς τοὺς σοφοὺς ἑλληνοστὰς τῆς Γερμανίας, τὸν Μελάγχθονα (1560) καὶ τὸν Μαρτίνον Κρούσιον, ὅστις συνέταξε τὴν *Turcograeciam* (1584), ἐν ἣ ἀπεθησαύρισε σὺν τῇ γλωσσικῇ καὶ ἱστορικῇ ὕλῃ διάφορα ἔγγραφα καὶ πολυτίμους εἰδήσεις περὶ τῆς πολιτικῆς καὶ πνευματικῆς καταστάσεως τῆς Τουρκοκρατουμένης Ἑλλάδος· ἔτεροι διετήρουν ἀνταποκρίσεις πρὸς τὸν Ἄγγλον Μίλτωνα (1600) καὶ ἄλλοι προσκληθέντες ἐδίδαξαν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ὡς καθηγηταὶ ἐν τοῖς Πανεπιστημίοις τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γερμανίας.

Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἕλληνες μὴ δυνάμενοι νὰ ἀνακύψωσιν ἐκ τῆς τυραννίας ἀπέβλεπον πρὸς τὴν δόξαν τοῦ παρελθόντος καὶ πρὸς τὸν οὐρανὸν ὅπου τὰ παθήματα εὐρίσκουσιν παρηγορίαν, διὰ τοῦτο μέχρι τοῦ 1700 τὰ συγγράμματα αὐτῶν φέρουσι τὸν διπλοῦν τοῦτον χαρακτῆρα, τὸν τῆς ἀρχαίας φιλολογίας, μάλιστα δὲ τὸν θρησκευτικόν. Ἀλλὰ πλὴν τοῦ Πατριαρχείου καὶ τῆς Ἐκκλησίας συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς παιδείας καὶ μία τάξις *πολιτικῆ*, ἣτις περιεστοίχιζε τὸ Πατριαρχεῖον, κατοικοῦσα ἐν τῇ περὶ αὐτὸ συνοικίᾳ, ἣτις ἐκαλεῖτο *Φανάριον*. Οἱ Ἕλληνες δὲ οὗτοι παιδευόμενοι καὶ μορφούμενοι ἀπετέλεσαν τὴν ἀριστοκρατίαν τοῦ ἔθνους καὶ καλοῦνται

Φαναριῶται.

Ἐξ ὅτου οἱ Τούρκοι ἠναγκάσθησαν ἐξελθόντες ἐκ τῆς ἀγερώχου αὐτῶν μονώσεως νὰ συνάπτωσι σχέσεις πρὸς τὰς κυβερνήσεις τῆς Εὐρώπης, ἐνήργουν ταύτας διὰ *διερωμηνέων* μὴ καταδεχόμενοι ἐν τῇ βαρβάρῳ αὐτῶν ὑπερηφανίᾳ νὰ μανθάνωσιν αὐτοὶ τὴν γλῶσσαν τῶν ξένων· τὰ καθήκοντα ταῦτα τὰ περιφρονούμενα ἐπεδίωξε νὰ καταλάβῃ καὶ ἐπέτυχε τῷ 1630 ὁ *Παναγιώτης Νικουσίος* (1613—1673), Ἕλλην ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ὅστις μετὰ τῆς εὐφυΐας συνήνου γλωσσομάθειαν καὶ εὐρεΐαν παιδείουσιν, ἦν ἠνέλιξεν ἐκ τῶν Πανεπιστημίων τῆς Ἰταλίας. Τὴν περινοίαν τούτου δὲν διέλαθε, πόσον μεγίστη δύναμις ἦτο ὁ ὑπήκοος νὰ καταστῇ κύριος τῶν μυστικῶν τῆς δεσποζούσης αὐτοκρατορίας. Τὸ ἀξίωμα δὲ τοῦτο τοῦ *διερωμηνέως* καταλαβὼν κατώρθωσε διὰ τῆς σπανίας αὐτοῦ δεξιότητος καὶ εὐφυΐας ἐν τῇ διαχειρίσει τῶν δημοσίων ζητημάτων νὰ διατηρήσῃ

μέχρι θανάτου· γενόμενος δὲ ὁ μόνος κύριος τῶν διπλωματικῶν σχέσεων τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, ἠνοιξεν εἰς τὸ ἔθνος αὐτοῦ τὴν ὁδόν, δι' ἧς ἔμελλε νὰ φθάσῃ εὐκολώτερον εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν πόθων αὐτοῦ. Ἡ προσωπικὴ ἐπίδρασις τούτου ἔσωσεν ἐκ τῆς ὁμοφάτιας τῶν Τούρκων τοὺς Κρητας, οἵτινες ἴν' ἀποφύγῃσι τὸν ζυγὸν τῶν Τούρκων ἐδέχθησαν τὰς ἐλαφροτέρας ἀλύσεις τῶν Ἐνετῶν καὶ εἶχον ἀγωνισθῆ ὑπὲρ τῶν δεσποτῶν, ὡς ἀγωνίζε-
 ται τις ὑπὲρ τῆς ἰδίας ἐλευθερίας. Πρὸς τούτοις ὑπέρομαχος ἰσχυ-
 ρὸς τῆς Ἐκκλησίας ὢν ἐπέτυχε τὴν εἰς αὐτὴν ἀπόδοσιν τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις ἀγίων τόπων· καὶ ἐνὶ λόγῳ οἱ Ἕλληνες ἀπέλευ-
 σαν πολλῶν ἀγαθῶν δι' αὐτοῦ. Ὁ Νικούσιος ἐπιτοφορεῖτο πρῶ-
 τος *διερμηνεὺς καὶ σεκριτάριος* τῆς Ὀθωμανικῆς αυτοκρατο-
 ρίας· συγγράμματα δ' αὐτοῦ εἶναι *Διάλεξις* πρὸς Βανῆ-ἐφέν-
 δην περὶ τῆς πίστεως τῶν χριστιανῶν, περὶ τοῦ *ὀβελίσκου* τῆς
 Κωνσταντινουπόλεως καὶ *ἐπιστολαὶ* πρὸς Εὐγένιον τὸν Αἰτωλόν.

Τὸν Παναγιώτην Νικούσιον διεδέχθη ὁ *Ἀλέξανδρος Μαυ-
 ροκορδάτος* (1636—1708), ὅστις παιδευθεὶς ὡς καὶ ἐκεῖνος ἐν
 τοῖς Πανεπιστημίοις τῆς Ἰταλίας ἀπέκτησε γνώσεις βαθεῖας ἐν τῇ
 φιλολογίᾳ, ταῖς θετικαῖς ἐπιστήμαις καὶ τῇ ἱατρικῇ· οὕτω δὲ
 καταπληκτικὴ τις διαφορὰ ἦτο μεταξὺ τῶν δύο λαῶν οὓς ἡ τύχη
 τῆς κατακτήσεως εἶχεν ἠνωμένους· ὁ μὲν ἄρχων πεποιθὼς εἰς τὸ
 ξίφος αὐτοῦ, ὅπερ ἐνίστε διεξέφευγεν ἐκ τῆς χειρός, ἐκλυίετο εἰς
 παχυλὴν ἀμάθειαν, ὁ δὲ ὑποτεταγμένος λαὸς διὰ τῆς μαθήσεως
 καὶ τῆς ἐπιστήμης προσελάμβανε δύναμιν, δι' ἧς ἀνώτερος τοῦ
 κυριάρχου καθίστατο· ὁ Μαυροκορδάτος διεκρίθη καὶ ὡς καθη-
 γητὴς ἐν τῇ Πατριαρχικῇ σχολῇ καὶ ὡς συγγραφεὺς· τὰ ἐν ἀρ-
 χαίᾳ γλώσσῃ περὶ φιλοσοφίας, ἱστορίας καὶ φιλολογίας ἔργα
 αὐτοῦ διακρίνονται διὰ τὴν βαθεῖαν παιδείαν καὶ τὴν κλασσικὴν
 καθαρότητα τοῦ ὕφους· μία τῶν ἐπιστημονικῶν αὐτοῦ διατριβῶν
 εἶναι καὶ ἡ περὶ τῆς *κυκλοφορίας τοῦ αἵματος*, μόλις τότε
 γνωσθείσης, ὡς καὶ περὶ τῆς ἑλληνικῆς *συντάξεως*· αἱ ἐπιστολαὶ
 αὐτοῦ δημοσιευθεῖσαι ἐν Κωνσταντινουπόλει μαρτυροῦσι ἐπιμε-
 μελημένην καλαισθησίαν καὶ χάριν πνεύματος. Ὡς μέγας διερ-
 μηνεὺς τῆς Πύλης μετέσχεν ἐνεργῶς τῶν ἐν Καρλοβιτζίῳ συνθη-
 κῶν καὶ διακριθεὶς ἔλαβε τὸν τίτλον ὁ *διερμηνεὺς ὁ ἐξ ἀπορρη-
 τῶν*, ὃν πάντες οἱ μεγάλοι διερμηνεῖς ἔκτοτε διετήρησαν.

Ὁ δὲ *Νικόλαος Μαυροκορδάτος* (1670—1730) υἱὸς τοῦ
 προηγουμένου καὶ οὐχ ἦτιον πεπεπαιδευμένος διεδέχθη τὸν πα-

τέρα ἐν τῷ τοῦ *διεργμηνέως* ἀξιώματι, ὅπερ διετήρησεν εἴκοσι περὶ τοῦ ἔτη τῷ δὲ 1707 διωρίσθη ἡγεμὼν τῆς Μολδαβίας, κατόπιν δὲ τῆς Βλαχίας, ὅπερ ἀξίωμα ἐκράτησε μέχρι θανάτου· ἔκτοτε δὲ αἱ δύο αὐταὶ ἡγεμονίαι τῆς Μολδαβίας καὶ τῆς Βλαχίας, κατέστησαν κληρονομίαι τῶν Ἑλλήνων μέχρι τοῦ 1821· οὕτω δὲ οἱ Ἕλληνες μετὰ δουλείαν δύο αἰῶνων ἀνήρχοντο εἰς ὑψηλότετα ἀξιώματα διὰ τὴν ἠθικὴν καὶ πνευματικὴν ὑπεροχὴν αὐτῶν. Ἐν τῷ δὲ οἱ Τοῦρκοι διέσπειρον τὰ σκότη τῆς βαρβαρότητος εἰς χώρας ἄλλοτε εὐτυχεῖς καὶ ἐνδόξους, οἱ Ἕλληνες μολίς χαλαρώσαντες τὸν δεσποτικὸν ζυγὸν διέδιδον ἀφθόνως τὰ ἀγαθὰ εἰς χώρας ἐφ' ὧν τὸ φῶς τοῦ πολιτισμοῦ δὲν εἶχε ποτε ἀνατείλει. Τυπογραφεῖα, σχολεῖα παντὸς βαθμοῦ, θέατρα, διέχονον τὰ φῶτα, ὧν ἡ ἀνταύγεια ἐξικνεῖτο καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα· αἱ αὐλαὶ τῶν ἡγεμόνων τούτων ἦσαν τὰ ἐντεκτῆρια τῶν διαπρεπῶν ὁμογενῶν καὶ ξένων· οἱ Ἕλληνες οὗτοι, οἵτινες ἐκ τῶν ἀλύσεων τῆς δουλείας κατώρθωσαν νὰ δημιουργήσωσι σκῆπτρον, ὀνομάζοντο *Φαναριῶται* ἐκ τῆς συνοικίας ἣν ἐν Κωνσταντινουπόλει κατῴκουν μετὰ τοῦ Πατριάρχου καὶ τοῦ ἀνωτέρου κλήρου.

Ἐκ τῶν πολλῶν συγγραμμάτων τοῦ Νικ. Μαυροκορδάτου ἐδημοσιεύθη μόνον τὸ ἐπιγραφόμενον «Φιλοθέου Πάρεργα», μυθιστόρημα τερπνὸν ἅμα καὶ διδακτικόν· β' *περὶ καθηκόντων*, ὅμοιον πρὸς τὸ τοῦ Κικέρωνος, καὶ γ' τὸ *ἑλληνικὸν θέατρον*, ὅπερ ἐδημοσιεύθη τῷ 1758.

Ἄλλ' ἀπὸ τοῦ 17ου αἰῶνος ἐπεφάνησαν καὶ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς, ὧν ἡ παιδεία περιελάμβανεν εὐρύτερον τοῦ ἱερατικοῦ αὐτῶν ἀξιώματος ὀρίζοντα, καὶ οἵτινες εἰμίμησαν τὴν ἑλληνικὴν φιλολογίαν καὶ ἐκλείσαν τὴν Ἐκκλησίαν· Τούτοις δὲ μάλιστα ἀξιωματιάζονται εἶναι

α' ὁ *Ἡλίας Μηνιάτης* (1669—1714), ὁ ἄριστος τῶν ἱεροκηρῶν ἐξ ὧν ἀνέδειξεν ἡ Ἑλλάς κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα καὶ ὁ κράτιστος τῶν ὧν ἡ φωνὴ ἀντήχησεν ἐν Ἀνατολῇ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Φωτίου. Γεννηθεὶς ἐν Κεφαλληνίᾳ ἐσπούδασεν ἐν Ἐνεσίᾳ, ὅπου διακριθεὶς ἐτιμήθη ὑπὸ τῶν ἐκεῖ προυνότων. Πλήρης ἐνθέου ζήλου πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ἀφιέρωσε σχεδὸν ἀποκλειστικῶς τὸν βίον εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτῆς ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος διδάσκων· οἱ λόγοι αὐτοῦ γεγραμμένοι ἐν τῇ κοινῇ γλώσσῃ ἦν ἀνύψωσεν εἰς Δημοσθένειον εὐφράδειαν, διακρίνονται διὰ τὴν φυσικὴν εὐγλωτίαν, τὴν θερμότητα τῶν θρησκευτικῶν πεποιθῆ-

σεων και τὸ ὕψος τῶν ἐννοιῶν, αἵτινες ἐμπνέουσιν αὐτάς. Τὸ προοίμιον τοῦ εἰς τὴν *Σταύρωσιν λόγου* εἶναι θαυμάσιον, ὃ δὲ *ἐπίλογος* τοῦ πανηγυρικοῦ τοῦ ἐκφωνηθέντος τῇ 25ῃ Μαρτίου 1686 ἐν Ἑνετία, ὅστις εἶναι ἐπικλήσις πρὸς τὴν Θεοτόκον ὑπὲρ ἀπελευθερώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, βαθέως και νῦν συγκινεῖ πᾶσαν ἑλληνικὴν ψυχὴν· διότι ἐδίδασκεν ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος τὴν χριστιανικὴν ἀρετὴν, ὡς και τὰ τοῦ πολίτου καθήκοντα, τὴν πρὸς τὸν θεὸν πίστιν και τὴν ἀφοσίωσιν πρὸς τὴν πατρίδα. ἔβροντοφώνει, ὅτι ἡ πατρίς ἀπώλεσε τὴν αὐτονομίαν αὐτῆς, διότι ἐπεκράτησεν ἡ Ἑρηνὺς τῆς διχονοίας. Δὲν ἐκήρυτε μόνον ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος ὡς ἱεροκῆρυξ, ἀλλ' ἐδίδαξε και ἀπὸ τῆς διδασκαλικῆς ἔδρας ἐν Ἑνετία, Κεφαλληνία, Ζακύνθῳ, Κερκύρα, Βουκουρεστίῳ, και ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἡ φήμη δ' αὐτοῦ ἐγένετο τόσον μεγάλη και ἔξω τῆς Ἑλλάδος, ὥστε ἐτίμησεν αὐτὸν και ὁ ἡγεμὼν τῆς Μολδαβίας Καντεμῆρ ἀναθέσασ· εἰς αὐτὸν σπουδαίαν διπλωματικὴν ἀποστολήν. Ἀλλὰ και ὁ Ἑνετὸς διοικητῆς τῆς Πελοποννήσου τιμῶν αὐτὸν προσεκάλεσε νὰ διδάξῃ και ἐν Ναυπλίῳ και ὑπὸ τούτου συνεπίσθη νὰ χειροτονηθῇ ἐπίσκοπος Καλαβρυτῶν τῷ 1711, ὅπου και ἀπέθανε. Ἐν τοῖς λόγοις τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τούτου ῥήτορος ἐνοπτριζεταί και τὸ αἰώνιον τῶν Ἑλλήνων ὄνειρον, ὃ διακαῆς αὐτῶν πόθος πρὸς ἀπελευθέρωσιν, ὃ πληρῶν τὴν καρδίαν αὐτῶν ἀπὸ τοῦ λίκνου μέχρι τοῦ τάφου και ὡς θυμίαμα ἀναδιδόμενος ἐκ τῶν βωμῶν τῆς θρησκείας. Αἱ *διδασκαλίαι* αὐτοῦ ἐτυπώθησαν ἐν Ἑνετία 1727 και πλειστάκις ἀνετυπώθησαν μέχρι σήμερον.

β' ὁ *Μελέτιος* (1661—1714) ἐξ Ἰωαννίνων, σύγχρονος τοῦ Μηνιαίου· συμπληρώσας τὰς σπουδὰς αὐτοῦ ἐν τοῖς Πανεπιστημίοις τῆς Ἰταλίας ἐγένετο σχολάρχης ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ· μετ' ὀλίγον δὲ ἐχειροτονηθῆ ἀρχιεπίσκοπος Ναυπάκτου και κατόπιν μητροπολίτης Ἀθηνῶν· ὑπῆρξεν ἀξιάγαστον ἐγκαλλώπισμα τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, ἱεροκῆρυξ εὐγλωττος και τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης εἰδήμων· ὑπηρετήσεν δὲ τὸ γένος ἡμῶν ἀπὸ τε τῆς διδασκαλικῆς ἔδρας και ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ ἄμβωνος, διὰ τῆς ποιμαντορικῆς διοικήσεως, ὡς και διὰ πολλῶν και σοφῶν συγγραμμάτων. Σπουδαιότερα δὲ τούτων εἶναι δύο, α' *ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία* ἐν ἀρχαίᾳ γλώσσῃ (εἰς τόμους 3) διήκουσα μέχρι τοῦ 1693, β' «*Γεωγραφία* παλαιὰ τε και νέα ἐκ διαφόρων ἐπιγραφῶν τῶν ἐν λίθοις εἰς κοινὴν διάλεκτον ἐκτεθεῖσα χάριν τῶν πολλῶν τοῦ ἡμετέρου γένους» ἧτις ἐξεδόθη τῷ 1728· τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ

σοφοῦ ἱεράρχου δικαίως διεφημίσθη· διότι ὡς νέος Παιουσανίας μετὰ πολλῶν ταιλαιπωριῶν, ἃς ἡ Τουρκικὴ διοίκησις παρεῖχε, ἐπισκεφθεὶς πλεῖστα μέρη τῆς ὑποδοῦλου πατρίδος συντάξε μίαν γεωγραφίαν συγκριτικὴν, τὸ πρῶτον δοκίμιον ἀρχαιολογικῆς γεωγραφίας τῆς Ἑλλάδος· δύναται τις εὐλόγως νὰ ἐννοήσῃ τίνας ἐντυπώσεις ἢ ἀνάγνωσις τοιοῦτου βιβλίου ἔμελλε νὰ παραγάγῃ εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαόν, ὅστις ἔβλεπεν ἐν αὐτῷ, τίς ἦτο ἡ παλαιὰ λαμπρότης καὶ τίς ἡ παροῦσα ἀθλιότης, τὰς πόλεις ἃς ἄλλοτε ἐπέστεφεν ἡ δόξα, ἔβλεπε νῦν εἰς ἄτιμα ἐρείπια μεταβλημένας ἢ καὶ παντάπασιν ἐξηφανισμένας· ἢ ἀνάγνωσις δὲ τοιοῦτου βιβλίου ἔμελλεν εἰκότως νὰ ἐξεγείρῃ καὶ τὸ μῖσος αὐτοῦ κατὰ τῆς τυραννίας καὶ τὸν ἔρωτα πρὸς τὴν ἐλευθερίαν· ὅθεν τὸ ἔργον τοῦτο μεγάλως ἐξετιμήθη ἐν Ἑλλάδι· ἀλλὰ καὶ ἐν Εὐρώπῃ εὐλόγως ἐθεωρήθη ὡς τὸ πρῶτον καὶ μέχρι τότε τὸ μόνον, ὅπερ παρέσχεν εἰδήσεις πλήρεις καὶ ἀξιόπιστους περὶ τῶν ἱστορικῶν χωρῶν, ἃς ὁ πέπλος τῆς λήθης ἔνεκα τῆς τυραννίδος εἶχεν ἐπικαλύψει.

γ' ὁ **Νικηφόρος Θεοτόκης** (1736-1800) εὐπατριδῆς Κερκυραῖος· οὗτος ἀφ' οὗ ἐσπούδασεν ἐν τοῖς Πανεπιστημίοις τῆς Ἰταλίας, ὑπηρετήσε τὴν πατρίδα αὐτοῦ διδάσκων ἐν τῇ Σχολῇ καὶ ὡς ἱεροδιάκονος κηρύττων ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος τὸν λόγον τοῦ θεοῦ· ἢ φήμη αὐτοῦ ταχέως διεχύθη καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὴν βασιλεύουσαν ἐλθὼν διωρίσθη ἱεροκῆρυξ τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον προσεκλήθη νὰ διευθύνῃ τὴν ἐν Ἰασίῳ ἡγεμονικὴν Σχολὴν καὶ τέλος διεδέχθη ἐν τῷ ἀρχιεπισκοπικῷ θρόνῳ τῆς Χερσῶνος τὸν Εὐγένιον παραιτηθέντα· καθὼς δὲ ὡς ἀπλοῦς λόγιος δὲν ἔπαισε μοχθῶν ὑπὲρ τοῦ φωτισμοῦ τοῦ ἔθνους, οὕτω καὶ ὡς ἀρχιεπίσκοπος δὲν ἀπέκαμεν ὀρθοτομῶν τὸν λόγον τοῦ θεοῦ· τὰ δὲ τελευταῖα αὐτοῦ ἔτη διήγαγεν ἐν Μόσχῃ, ὅπου μεγάλως ἐτιμήθη ὑπὸ τῆς αυτοκρατείας Αἰκατερίνης. Ὁ Θεοτόκης ἐγένετο εἰς τῶν πολυμαθεστέρων συγγραφέων τοῦ 18ου αἰῶνος, πρόμαχος ἐνθερμος τῆς ὀρθοδοξίας, ἐνθεος ζηλωτὴς τῆς παιδείας καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ συνεδέθη μετὰ τοῦ Εὐγενίου, μεθ' οὗ δεσμὸς ἱερῶς φιλίας συνήνωσεν. Ἐχομεν τρεῖς τόμους *λόγων* αὐτοῦ πολυτίμων τόσον διὰ τὴν εὐσέβειαν καὶ τὰ διδάγματα τοῦ Εὐαγγελίου, ὅσον καὶ διὰ τὴν καθαρότητα τοῦ ὕφους καὶ τὴν ῥητορικὴν ἀξίαν. Ἔργον ἐπωφελέστατον αὐτοῦ εἶναι καὶ τὸ **Κυριακοδόμιον** ἐν γλώσσῃ καθαρᾷ καὶ καταληπτῇ ἐνέχον ἐρμηνείαν εἰς τὸ κατὰ Κυριακὴν ἐν ταῖς ἀγίαις

τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησίαις ἀναγινωσκόμενον Εὐαγγέλιον· πρὸς τοῦτοις χάριτι τῶν σχολείων ἐδημοσίευσε σειρὰν μαθηματικῶν τρίτομον, καὶ φυσικῶν δίτομον καὶ γεωγραφίαν, βιβλία ὧν ἡ ἀξι-
α δὲν ἡμαυρώθη καὶ μέχρι σήμερον. Ὁ Θεοτόκης ἀπελείπετο μὲν τοῦ Εὐγενίου κατὰ τὴν μάθησιν, ἀλλ' ἐγένετο ὠφελιμώτερος ἐκείνου ἐπιδείξας πνεῦμα πρακτικόν.

δ' Ὁ *Εὐγένιος Βούλγαρις* (1716—1806) Κερκυραῖος· οὗτος ἐγένετο μέγας τοῦ ἔθνους διδάσκαλος, σεμνὸς ἱεράρχης, φιλόσοφος βαθύς, χαλκέντερος συγγραφεὺς καὶ κάτοχος θαυμαστῆς γλωσσομαθείας (δέκα γλωσσῶν). Ἡ εὐστροφὸς αὐτοῦ διάνοια ἐσπούδασε μετ' Ἰησῆς ἐπιτυχίας περὶ πάντας τοὺς κλάδους τῆς ἀνθρωπίνης ἐπιστήμης· τὰ παντοειδῆ αὐτοῦ συγγράμματα δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἡ ὑψίστη ἔκφρασις τῆς φιλολογικῆς ἐνεργείας καὶ πνευματικῆς ἀναπτύξεως τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα. Ὡς διδάσκαλος διηύθυνε τὰς Σχολὰς τῶν Ἰωαννίνων, τῆς Κοζάνης, τὴν Ἀθωνιάδα καὶ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει μεγάλην τοῦ Γένους Σχολήν καὶ εἰσήγαγε σπουδαίαν ἀναμόρφωσιν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ· οἱ μέχρι τοῦδε διδάσκαλοι ἔβλεπον ἐν τῇ γραμματικῇ τὴν ἀνωτάτην ἐπιστήμην, τὴν ἐστίαν πασῶν τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων, καὶ ἐνόμιζον ὅτι διαπράττουσιν ἀσέβειαν εἰσάγοντες θέματα φιλοσοφίας καὶ τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν. Ἀλλ' ἡ φωτεινὴ διάνοια τοῦ Εὐγενίου ἀπελευθερωθεῖσα ἐκ τοῦ ἀνοήτου τούτου ἐμπειρισμοῦ (rutina), εἰσήγαγε πᾶσαν τὴν ἀναγκαίαν βελτίωσιν εἰς τε τὴν διδασκαλίαν καὶ εἰς τὰ συγγράμματα, δι' ὧν καὶ ἐφημίσθη καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Ὁ Εὐγένιος διάκονος ἐν Ἰωαννίνοις, μοναχὸς ἐν Ἀγίῳ ὄρει, ἱερεὺς ἐν Ῥωσίᾳ καὶ ὕστερον ἐπίσκοπος Χερσῶνος, ὑπερήσπιζε μετὰ ζήλου τὰς ἀληθείας τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τῶν ἀλλοθρήσκων καὶ τῶν Λατίνων. Πλὴν τῶν θρησκευτικῶν ἔργων ἐποίησεν ὠδὰς, ἐπιγράμματα, συνέγραψε Λογικὴν ἐν ἀρχαίᾳ γλώσσῃ, ἀστρονομίαν, στοιχεῖα μεταφυσικῆς, μαθηματικῆς καὶ φυσικῆς διατριβὰς εὐμεθόδους, ἐν αἷς ἐκθέτει τὰς προόδους αἷς ἡ ἐπιστήμη μέχρι τότε εἶχεν ἐπιτελέσει ἐν τῇ ἀστρονομίᾳ δ' ὅμως ἐνέμενε πιστεύων κατὰ τὴν ἀγίαν Γραφήν, ὅτι ὁ ἥλιος κινεῖται περὶ τὴν γῆν. Ἀλλ' ὁ μέγας διδάσκαλος ἤθελεν ἀποβῆ ὠφελιμώτερος εἰς τὸ ἔθνος, ἂν παρεῖχε τροφήν εὐπεπτοτέραν καὶ ἐν γλώσσῃ ὁμαλωτέρα· διότι ὁ γλωσσικὸς αὐτοῦ ἀρχαϊσμὸς μόνον εἰς ὀλίγους ἦτο προσιτός. Ὡς ἑλληνιστὴν δὲ καὶ φιλόλογον

ἐξαίρει μᾶλλον αὐτὸν ἢ τῆς Αἰνεϊάδος καὶ τῶν Γεωργικῶν τοῦ Βιργιλίου μετάφρασις ἐν ὁμηρικοῖς στίχοις. Τὸ μνημειῶδες τοῦτο ἔργον ἐξετέλεσε κατ' ἀξίωσιν τῆς αὐτοκρατείας Αἰκατερίνης τῆς Β', ἣτις συγκατέλεξεν αὐτὸν εἰς τὰ μέλη τῆς ἐν Πετρούπολει αὐτοκρατορικῆς Ἀκαδημίας.

Ὡς ἐπίστεψις δὲ καὶ καρπὸς ὄριμος τῆς διδασκαλίας καὶ ἐνεργείας τῶν προηγουμένων ἀνδρῶν, θιασωτῶν τὰς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἔθνους, ἐπιφαίνεται

Ῥήγας ὁ Φεραῖος (1757—1798), ὅστις γεννηθεὶς ἐν Φεραῖς (Βελεστίνω) συνεπλήρωσε τὰς σπουδὰς αὐτοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ, ἐνθα ἠκμαζον τὰ ἑλληνικὰ ἐκπαιδευτήρια ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν ἐκεῖ Ἑλλήνων ἡγεμόνων· εὐγενῆ καὶ ἡρωϊκὴν τὴν ψυχὴν ἔχων εἰργάσθη μετ' ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ ἔθνους· ἵνα δὲ διαφωτίσῃ τὸ πνεῦμα τῶν ὁμογενῶν καὶ ἐξάψῃ τὸ φρόνημα αὐτῶν συνέταξε χάριτην τῆς Ἑλλάδος, στρατιωτικὸν ἐγκόλπιον, προσωρινὸν πολιτικὸν κανονισμόν, καὶ τοὺς Ὕμνους οἵτινες ἐπὶ τριακονταετίαν ἀδόμενοι ὑπ' ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἐχρησίμευσαν ὡς πορφύρος θρυαλλίς εἰς τὴν ἔκρηξιν τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821· ἀλλ' ἐν τῇ ἐνθουσιᾷ αὐτοῦ δράσει συλληφθεὶς ἐν Τεργέστη ὑπὸ τῶν Αὐστριακῶν ἀρχῶν παρεδόθη εἰς τοὺς Τούρκους, οἵτινες ἐστραγγάλισαν αὐτὸν ἐν τῇ εἰρκτῇ τοῦ Βελιγραδίου τῇ 12ῃ Ἰουνίου 1798. Μαρτυρικὸν δὲ τὸν θάνατον εὐρῶν δικαίως πρωτομάρτυς τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας ἐπεκλήθη καὶ δι' ἀνδριάντος πρὸ τοῦ Πανεπιστημίου ἐτιμήθη· ἡ ποίησις τοῦ Ῥήγα εἶναι τὸ λυκαυγὲς τῆς ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τὸ προανάκρουσμα τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας. Ὁ κάλλιστος τῶν ὕμνων αὐτοῦ εἶναι ὁ **Θούριος**, γνωστὸς εἰς πάντας τοὺς Ἑλληνας,

«Ὡς πότε παλληκάρια νὰ ζῶμεν ἴστα στενά,
μονάχοι σὰν λιοντάρια ἴστες ῥάγες, ἴστα βουνά·
καλλίτερα μιᾶς ὥρας ἐλεύθερη ζωὴ
παρὰ σαράντα χρόνια σκλαβιά καὶ φυλακή».

Ἀνασκοποῦντες τὴν ἕκτην περίοδον βλέπομεν, ὅτι εἰς μὲν τὴν Δύσιν διὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ φῶς διαχύνεται, ἐξ οὗ αὕτη ἀναγεννᾶται, ἐν δὲ τῇ Ἀνατολῇ ἢ τουρκικῇ λαίλαψ εἰς σκότος βαθὺ τὸν ἑλληνισμόν βυθίζει· ἀλλὰ ἐκ τῆς ἀποσβεσθείσης μεγαλοπρεποῦς ἐστίας σπινθῆρές τινες ἐκραγέντες φωτοβολοῦσι τῆδε κακείσε, ἀνά τὰ ὄρη ἀντηχεῖ τὸ ἡρωϊκὸν ἄσμα, διὰ τῆς Ἐκκλησίας,

διὰ τῶν Φαναριωτῶν καὶ τῶν λογίων τοῦ ἔθνους ἀνδρῶν παρεσκευάσθη ἡ ἐλευθερία, ἣν προανέκρουσεν ὁ Ῥήγας.

Ζ' ΠΕΡΙΟΔΟΣ (1821—1930).

Ἦδη τοῦ Τουρκικοῦ ζυγοῦ ἀποτιναχθέντος, αἱ Μοῦσαι πέτονται ἐλευθέρως καὶ ἡ φιλολογία διαχύνεται εἰς εὐρύτεραν καὶ φαινοτότεραν ἐπιφάνειαν τείνουσα νὰ περιλάβῃ πάσας τὰς ἀνθρωπίνους γνώσεις· ἀντιπρόσωποι δ' αὐτῆς εἶναι πολλοί, ἀλλ' ἡ κατάταξις αὐτῶν ἐνέχει δυσκολίαν· ἡ μὲν κατὰ χρονικὴν ἀκολουθίαν δὲν ἔχει τῆς ὕλης τὴν ἐνότητα· ἡ δὲ καθ' ὕλην διαίρεσις αὐτῶν δὲν παρέχει ἀκριβῆ τῆς τάξεως τὰ ὄρια· διότι τινὲς εἶναι μὲν λυρικοὶ ποιηταί, ἀλλὰ ταυτοχρόνως καὶ δραματικοὶ καὶ ἐπικοί· τινὲς δὲ εἶναι μὲν ποιηταί, ἀλλὰ καὶ ἐπιστήμονες καὶ πολιτικοί· ἄλλοι δὲ πάλιν εἶναι ποιηταί ἅμα καὶ λόγιοι· οὕτω δὲ ἡδυνάτο τις νὰ χωρίσῃ αὐτοὺς εἰς τὴν τάξιν τῶν λογίων καὶ ἱστορικῶν, τὴν τῶν δραματικῶν ποιητῶν, τὴν τῶν σατυρικῶν, τὴν τῶν λυρικῶν καὶ εἰς μεμονωμένας τινὰς ἐκφάνσεις· ἀλλὰ προτιμῶμεν τὴν κατὰ χρονικὴν ἀκολουθίαν.

Τηλαυγὲς πρόσωπον τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος ἀποτελεῖ ὁ *Ἀδαμάντιος Κοραῆς* (1748-1833)· οὗτος ἐκ Σμύρνης ὡν ἐσπούδασεν ἰατρικὴν ἐν Μομπελιὲ τῆς Γαλλίας, κατόπιν δὲ ἐγκατεστάθη ἐν Παρισίοις· γλωσσομαθέστατος γενόμενος καὶ περὶ τὴν φιλολογίαν διατρίψας ἀπέκτησεν εὐρωπαϊκὴν φήμην, εἶναι δὲ κατ' ἐξοχὴν ἐπιστήμων τῆς Ἑλλάδος· ἐκ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἐνθουσιασθεὶς ἐνέτεινε πάσας τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἔθνους· πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ὑπεδείκνυεν εἰς μὲν τοὺς Εὐρωπαίους ἐπιστήμονας καὶ πολιτικοὺς τὰ δικαιώματα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, εἰς δὲ τοὺς Ἕλληνας τὴν εὐγενῆ αὐτῶν καταγωγὴν· ἵνα δὲ διαφωτίσῃ τούτους ἐξέδιδε τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας συγγραφεῖς μετὰ σοφῶν συμβουλῶν καὶ σχολίων. Αἱ μὲν ἐκδόσεις αὐτοῦ ἐμπεριέχονται ἐν τῇ *Ἑλληνικῇ* αὐτοῦ βιβλιοθήκῃ (ἐκ 16 τόμων), τὰ δὲ Πάρεργα σύγκεινται ἐξ ἐννέα τόμων καὶ τὰ *Ἀτακτα*, ἐν οἷς εἶναι πολλὴ ὕλη λεξικογραφικὴ, ἐκ πέντε. Ἀλλὰ τὰ μέγιστα εὐηργέτησε τὸ ἔθνος ὡς πρὸς τὴν ὀφθμισιν τῆς γλώσσης συμβουλεύσας νὰ ἐκβάλλωνται ἐξ αὐτῆς αἱ ξένα λέξεις, Τουρκικαὶ καὶ Σλαβικαὶ καὶ Ἰταλικαὶ, νὰ πληροῦνται δὲ τὰ κενὰ ἐκ τοῦ θησαυροῦ τῆς ἀρχαίας.

Ἰωάννης Βηλαγᾶς (1771-1823) ἔξ Ἡπείρου, ὅστις προσληφθεὶς ὡς ἰατρός εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Βελῆ υἱοῦ τοῦ Ἄλῃ πασᾶ συντάξεσσι πσίμα, ἵνα ἐξάρῃ τοὺς κατὰ τῶν Σουλιωτῶν ἀγῶνας τοῦ αἰμοβόρου τυράννου· διὰ πολλῶν λυρικῶν ποιημάτων ἐπέδειξεν εὐφυῖαν στιχογραφικὴν. Τὰ σπουδαιότερα τῶν ποιημάτων αὐτοῦ εἶναι τὰ *ἔρωτικά* καὶ τὰ *σατυρικά*· ἀλλ' οὗτος ἐπειράθη νὰ καταργήσῃ τελείως τὴν ὀρθογραφίαν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν τινι πραγματείᾳ, ἣς ἐπεγράφετο «η ρωμενηκη γλωσσα».

Ἀθανάσιος Χριστόπουλος (1772-1847) γεννηθεὶς ἐν Καστορίᾳ καὶ σπουδᾶσας ἰατρικὴν καὶ νομικὰ διήλθε πολλὰ ἔτη ἐν Βουκουρεστίῳ πρῶτον μὲν ὡς οἰκοδιδάσκαλος τῶν τέκνων τοῦ ἡγεμόνου Μουρούζη, εἶτα δὲ ὡς δικαστὴς· ἐπιφανὴς ποιητὴς ὧν ἐφημίσθη ὡς νέος Ἀνακρέων, ἔχων τὸ δῶρον νὰ ᾄδῃ μετὰ χάριτος καὶ ζωηρότητος τὸν ἔρωτα καὶ τὸν Βάκχον· γλώσσαν ἔχει δημοτικὴν καθαρὰν, γλαφυρὰν καὶ ῥέουσαν ἐπιχαρίτως· πάντες δὲ οἱ περὶ ἔρωτος καὶ οἴνου στίχοι αὐτοῦ εἶναι ἀθῶοι χαριεντισμοί· διότι ὁ ποιητὴς διήγαγε βίον λίαν σώφρονα. Ἐγράψε πρὸς τοὺς καὶ δρᾶμα ἡρωϊκόν, ὃ Ἀχιλλεύς, πολιτικὰ παράλληλα, ἑλληνικὰ ἀρχαιολογήματα καὶ γραμματικὴν αἰολοδωρικὴν (1).

Ἰωάννης Ζαμπέλιος (1787-1856) ἐκ Λευκάδος ὧν ὑπῆρθε τῆσε τὴν ποίησιν ὡς δικαστὴς καὶ διὰ τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ ἀνῆλθεν εἰς τὸν ὑπατὸν βαθμὸν τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας· ἐνεργὸν δὲ μέλος τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας ὧν εἰργάσθη προθύμως εἰς τὴν προπαρασκευὴν τῆς Ἐπαναστάσεως· ἐπιδοθεὶς δὲ καὶ εἰς τὴν θεραπείαν τῶν Μουσῶν ἐποίησε δώδεκα τραγωδίας διακρινομένας διὰ τὴν ἐν αὐταῖς διάθεσμον φιλοπατρίαν· τὰ μὲν θέματα τούτων ἔλαβεν μάλιστα ἐκ τῆς ἔθνικῆς παλιγενεσίας, ἀντὶ δὲ τῆς ὁμοιοκαταληξίας προσετίμησε τὸν ἴαμβον τὸν σκάζοντα· ἐπιγράφονται δ' αὐταί, Τιμολέων, Κων. Παλαιολόγος, Πήγας Φεραῖος, Μᾶρκος Μπότσαρις, Γεώργ. Καραϊσκάκης, Χρηστὶνα Ἀναγνωστοπούλου, Διάκος, Ὀδυσσεὺς Ἀνδρουτσου, κλπ. ἐν νεορῷ δ' ἡλικίᾳ ἐδημοσίευσεν καὶ ᾄσματα Ἀνακρεόντεια.

Σπυρίδων Τρικούπης (1788—1873) ἐκ Μεσολογγίου σπουδᾶσας ἐν τῇ Ἰονίῳ Ἀκαδημίᾳ τοῦ Γκύλφορδ ἀνῆλθεν εἰς τὰ ἀνώ-

(1). (Ἐκ τῶν Ἐρωτικῶν) Τὴν ἀνοιξὶ μιά μερὰ ἐκεῖ ποῦ τραγουδοῦσα ψηλά 'πὸ τὸν αἰθέρα κατέβηκεν ἡ Μοῦσα ἢ ψάλτρα Ἐρατώ,

τατα τῆς πολιτείας ἀξιώματα κατὰ τὴν ἐπανάστασιν καὶ μετ' αὐ-
τὴν ὡς πρεσβευτῆς δ' ἐν Λονδίῳ συνετέλεσεν ἵνα ἀποδοθῆ ἡ
Ἑπτάνησος εἰς τὴν Ἑλλάδα· ὁ εἰς τὸν Βύρωνα ἐπιτάφιος αὐτοῦ
λόγος μετεφράσθη εἰς πολλὰς εὐρωπαϊκὰς γλώσσας, ἡ δὲ τετρα-
τομος τῆς ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως ἱστορία αὐτοῦ διὰ τὴν σα-
φήνειαν, τὸ ἐπαγωγὸν τῆς διηγήσεως καὶ τὴν ὀρθὴν τῶν γεγο-
νότων ἐκτίμησιν εἶναι ἔργον μνημειῶδες. Τὸ πρῶτον αὐτοῦ
ποίημα ὁ Δῆμος, ἀπηχεῖ τὰ ἄσματα τὰ ἠρωϊκὰ ἢ κλέφτικα· ἐξαί-
ρετος προσεῖ εἶναι καὶ ἡ ἔμμετρος ὑπ' αὐτοῦ παράφρασις τῆς
ἔλεγείας τοῦ Τυρταίου·

»τί τιμὴ ἴστο παλληκάρι, ὅταν πρῶτο ἴστη φωτιά
σκοτωθῆ γιὰ τὴν πατρίδα μὲ τὴ σπάθα στὴ δεξιᾷ»

Ἀνδρέας Κάλβος (1792—1867), γεννηθεὶς ἐν Ζακύνθῳ καὶ
σπουδᾶσας ἐν Ἰταλίᾳ, Γαλλίᾳ καὶ Ἑλβετίᾳ, τῷ 1827 ἦλθεν εἰς
Κέρκυραν ὅπου διωρίσθη καθηγητῆς τῆς Ἰταλικῆς φιλολογίας ἐν
τῇ Ἀκαδημίᾳ τοῦ Γκύλφορδ'· ἀλλὰ παθὼν τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀπῆλ-
θεν εἰς Λονδίνον ἀναγκασθεὶς ν' ἀποχαιρετήσῃ τὰς Μούσας, ὧν
θερμὸς θιασώτης ὑπῆρξεν· ὡς ποιητῆς συνέθεσεν *εἴκοσιν* φῶδας
διαδυραμβιώδεις, ἐμπαθοῦς ἔρωτος πρὸς τὴν πατρίδα, ὧν ὑπο-
κείμενον εἶναι μάλιστα ὁ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγὼν τοῦ ἔθνους, ἡ
θύσια τοῦ ἱεροῦ λόχου, καὶ ἡ καταστροφὴ τῆς Χίου. Τὰ ποιήματα
ταῦτα τοῦ Κάλβου, φαντασίας καὶ δυνάμεις λόγου μεστὰ, μετε-
φράσθησαν εἰς τὴν Γαλλικὴν καὶ τὴν Ἀγγλικὴν γλῶσσαν· αἱ φῶδαι
πᾶσαι ἔχουσιν ὁμοίῳ ῥυθμῷ τὴν κατασκευὴν, ἐκάστη στροφὴ
συγκειμένη ἐκ τεσσάρων στίχων ἐπιτασυλλάβων, οἷς προστίθεται
πέμπτος πεντασύλλαβος, ὑπομιμνήσκει πῶς τὴν Σαπφικὴν· ἀλλὰ
τὸ ἀκανόνιστον τῆς γλώσσης καὶ τὸ ἰδιόῃ ῥυθμῷ τοῦ μέτρου παρ-
εκώλυσαν τὴν διάδοσιν τῶν ποιημάτων τούτων, ἐν οἷς οὐχὶ
σπανίως ἀνευρίσκει τις καὶ Πινδαρικὰς καλλονὰς.

Διονύσιος Σολωμός (1798—1856) ἐγεννήθη ἐν Ζακύνθῳ
καὶ ἀπέθανεν ἐν Κερκύρᾳ· σπουδάζων ἐν Ἰταλίᾳ τὴν λατινικὴν
καὶ τὴν ἰταλικὴν φιλολογίαν παρέσχεν ἐκ νεότητος δείγματα με-
γάλης ποιητικῆς εὐφυΐας· ὅτε δὲ ἐπανῆλθεν εἰς Ζάκυνθον τῷ
1818, ἐφαίνετο μᾶλλον Ἰταλὸς, ὁμιλῶν καὶ γράφων τὴν ἰταλικὴν
γλῶσσαν· ἀλλὰ συνειδὼς τὰς θυσίας καὶ τὸν ἠρωϊκὸν τοῦ ἔθνους
ἀγῶνα ἐθεώρησε καθῆκον αὐτοῦ νὰ καταστῇ Ἕλλην ποιητῆς καὶ
εἰς τὴν ἱερὰν ταύτην σπουδὴν ἀφιέρωσεν ἐφεξῆς τὸν βίον. με-

λειτών τὴν ἀρχαίαν καὶ νέαν ἑλληνικὴν φιλολογίαν προσεπάθησε νὰ μορφώσῃ τὴν ποιητικὴν αὐτοῦ γλῶσσαν· διότι ἐν τῇ πατριδί αὐτοῦ ἐπίσημος μὲν ἦτο ἡ Ἰταλική, ἡ δὲ ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὀμιλουμένη ἑλληνικὴ ἦτο κατάφορτος ἐξ ἰταλικῶν λέξεων· οὕτω δὲ τῷ 1823 συνέταξεν ἐν γλώσσῃ ὀπλῇ, ἑναργεῖ καὶ εἰκόνων μεστῇ τὸν εἰς τὴν *Ἐλευθερίαν ὕμνον*, ὃν ἀσπληθῶς ἐτόνισεν ὁ Κερκυραῖος συνθέτης Μάντζαρως. Οὗτος δὲ εἶναι καὶ ὁ *ἔθνικὸς ἡμῶν ὕμνος* ¹ ἐξ 158 στροφῶν συγκείμενος· τῷ 1825 ἐποίησε τὸν εἰς τὸν θάνατον τοῦ Βύρωνος ² ὕμνον· ἐξαισίον δὲ εἶναι καὶ τὸ ὑπὲρ τῶν Ψαρῶν ³ αὐτοῦ ποίημα.

Φίλιππος Ἰωάννου (1798-1880) ἐκ Θεσσαλίας καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου διεκρίθη ὡς φιλόσοφος καὶ φιλόλογος ἄμα· ἔχων θαυμασίαν εὐχέρειαν εἰς τὸ μεταφράζειν ἐκ τοῦ Λατινικοῦ καὶ συντάττειν ἐν ἀρχαίᾳ γλώσσῃ ποιήματα ἐφιλοτέχνησε πλείστα ἔργα ποιητικὰ καὶ πεζά. Τὰ *φιλολογικὰ αὐτοῦ Πάρεργα* σύγχεινται ἐξ 700 σελίδων ἐν οἷς περιέχονται μεταφράσεις· α' ἡ τοῦ Τακίτου *Γερμανία*, ὅπερ ἔργον ἠθέλε τις νομίσει ἀπόσπασμα τοῦ Στράβωνος· β' ἐκ τοῦ 64 βιβλίου τοῦ Κατούλλου τὸ *ἐπιθάλαμιον τοῦ Πηλέως ἐν* ἑξαμέτροις· γ' ἐκ τοῦ 66 βιβλίου τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ ἡ *κόμη τῆς Βεργίνικης* ἐν μέτρῳ ἑλεγειακῷ, ἣν ὁ Κάτουλλος μετέφρασεν ἐκ τῆς τοῦ Ἑλληνος Καλλιμάχου ἀπολοθείσης. δ' Τὰ 5 πρῶτα βιβλία τῶν *Μεταμορφώσεων* τοῦ Ὀβιδίου. ε' *Τρία εἰδύλλια τοῦ Βιοργίλιου* ἐν δωρικῇ διαλέκτῳ. ς' μία φδὴ τοῦ Ὀρατίου ἐν Σαπφικαῖς στροφαῖς· ζ' ἐκ τοῦ ποιήματος Schiller *οἱ Θεοὶ τῆς Ἑλλάδος* ἐν ἰάμβοις. Τὰ δὲ πρῶτό-τυπα αὐτοῦ ἔργα εἶναι *φδοῖα, ἑλεγεῖται καὶ ἐπιγράμματα* ὡς τὸ

1. Σὲ γνωρίζω ἀπὸ τὴν κόμη
τοῦ σπαθιοῦ τὴν τρομερή...
2. Λευθεριά γὰρ λίγο παῦσε
νὰ χτυπᾷς μὲ τὸ σπαθί,
τώρα σίμωσε καὶ κλαῖσε
εἰς τοῦ Μπαίτρον τὸ κορμί..
3. Στῶν Ψαρῶν τὴν δόξαν ἄρα
περπατῶντας ἡ δόξα μόναχη
τὰ λαμπρὰ μελετᾷ παλληκάρια
καὶ στὴ κόμη στεφάνι φορεῖ,
γενομέν' ἀπὸ λίγα χορτάρια
ποῦ εἶχαν μείνει στὴν ἔρημη γῆ.

εἰς τὸν Ῥήγαν, τὸν Πατριάρχην, τὸν Κοραῖν ἐν γλώσση καλλιπεῖ μετὰ ὑψηλῶν ἔννοιῶν· μίαν δὲ τῶν ἐλεγείων (ἐκ στίχ. 560) ἐποίησε πρὸς τιμὴν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ πεσόντος ἐν τῷ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνι τῆς πατρίδος, ὑπὲρ ἧς καὶ αὐτὸς ἠγωνίσθη κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν.

Ἀλέξανδρος Σοῦτσος. (1803-1863) ἀνήκων εἰς μίαν τῶν ἐπισημοτέρων Φαναριωτικῶν οἰκογενειῶν ἔτυχεν ἀνωτέρας παιδείας καὶ μορφώσεως· κατεῖχε τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν φιλολογίαν ὡς καὶ τὴν γαλλικὴν καὶ ἦτο θιασώτης τοῦ Βολταίρου καὶ τοῦ Ῥουσσώ· πολλοὶ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ ἐθουσιάζθησαν εἰς τὸν τῆς πατρίδος ἀγῶνα καὶ αὐτὸς ἔσπευσε ἐκ Παρισίων ἵνα μετασχη αὐτοῦ. Τὸ ἰδεῶδες αὐτοῦ ἦτο νὰ ἴδῃ μεγάλην ἀναγεννωμένην Ἑλλάδα, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐμφυλίων ἐρίδων καὶ τῶν κομματικῶν διαμαχῶν ἀπογοητευθεὶς ἔβλεπε μόνον τὴν κακὴν ὄψιν τῶν πραγμάτων· διὸ καὶ ἐπολέμησε τὸν Καποδίστριαν διὰ τοῦ σατυρικοῦ αὐτοῦ καλάμου μετ' ἐμπαθείας ἥκιστα πρεπούσης εἰς εὐγενῆ τῶν Μουσῶν θεράποντα. Τὰ ἔργα αὐτοῦ εἶναι 4 *σάτυραι* δημοτικώταται, *ἱστορία* τῆς ἑλληνικῆς Ἐπανάστασεως γαλλιστί, ὁ *Ἄσωτος*, κωμῳδία πολὺ τὸ σατυρικὸν ἄλλας ἔχουσα· ὁ *ἔξόριστος*, πολιτικὸν μυθιστόρημα· γενικωτέρας δὲ ἐπιδοκιμασίας ἔτυχε τὰ ἐπικολυρικά, ὁ *Περιπλανώμενος* καὶ ἡ *Τουρκομάχος Ἑλλάς*. ὡς ἐκ τῆς ἀριστοκρατικῆς αὐτοῦ φύσεως καὶ παιδεύσεως οὐδὲν θέλητρον αἰσθανόμενος ἐκ τῆς δημώδους γλώσσης μετεχειρίσθη τὴν καθαρεύουσαν σαφῆ καὶ ἑναργῆ. (1)

Παναγιώτης Σοῦτσος (1806-1866), ἀδελφὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἔτυχεν ὡς ἐκεῖνος ἀνωτέρας παιδεύσεως, ἀλλ' εἶχε φύσιν πραιοτέραν· ἦτιν τοῦ ἀδελφοῦ ἐρεθιζόμενος ἐκ τῶν πολιτικῶν

(Ἐκ τῆς Τουρκομάχου Ἑλλάδος).
Μακροῦς αἰῶνας παρείδες Μοῦσα
τὸν Ἑλικῶνα σιωπηρὸν
καὶ δὲν ἠκούσθης καλλιφωνοῦσα
κανὲν κελᾶδημα ὑψηλόν·
ἀηδονόστομος καθὼς τὸ πάλοι
τὴν Τουρκομάχον Ἑλλάδα ψάλλε
ἥτις εἰς δάφνας τοῦ Μαραθῶνος,
τῆς Σαλαμίνας, τῶν Πλαταιῶν
ἤνωσεν ἄλλας νέου ἀγῶνος
ἐνδοξοτέρας τῶν παλαιῶν.

σφαλμάτων τοῦ περιβάλλοντος ἔστρεφε τὰ βλέμματα πρὸς τὰς φυσικὰς καλλονὰς τῆς χώρας· ἤρχισεν ἐκ τῆς λυρικῆς ποιήσεως καὶ ὑπέστη ἰσχυρὰν τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Βύρωνος· ἀλλ' ἐφείλκυεν αὐτὸν μᾶλλον ἢ ἀπαισιοδοξία καὶ ὁ ἔρωσ πρὸς τὴν δυστυχίαν παρὰ ὁ ἐπαναστατικὸς χαρακτὴρ τοῦ Ἑγγλοῦ ποιητοῦ· ἐκ τῆς τοιαύτης δὲ μελαγχολικῆς διαθέσεως εἶναι ἐμπεποτισμένον τὸ πρῶτον αὐτοῦ ποίημα ὁ *ταξειδιώτης*· ἡ γλῶσσα τούτου εἶναι τεχνικωτέρα τῆς τοῦ ἀδελφοῦ καὶ τὸ ποιητικὸν αἶσθημα λεπτότερον· ἡ μὲν *Κιθάρα* εἶναι συλλογή, περιέχουσα τὰ κάλλιστα τῶν λυρικῶν αὐτοῦ ἔργων· δράματα δ' αὐτοῦ εἶναι *ὀδοιπόρος*, *Ἄγνωστος*, *Καραϊσκος* (τὸ καὶ κράτιστον), *Εὐθύμιος Βλαχάβας*, *Μεσσίας* (τὰ πάθη τοῦ Ἰησοῦ)· ἅπαντα τὰ δραματικὰ ταῦτα ἔργα γέμουσι λυρικῶν καλλονῶν· Νεαρῶτατος τῷ 1823 ἐδημοσίευσεν καὶ ἐν Παρισίοις γαλλιστὶ *συλλογὴν φῶδων* ἃς διανθίζει τὸ ἁρμονικὸν τοῦ Ῥακίνα ὕφος καὶ τὸ ἀνθηρὸν τοῦ Λαμαρτίνου, ἔτι δὲ καὶ ἄρωμά τι ἀναταλικόν, ἅπερ ἐφείλκυσαν τὴν προσοχὴν καὶ τοὺς ἐπαίνους τοῦ Γαλλικοῦ τύπου.

Γεώργιος Ζαλοκώστας (1805-1858) Ἡπειρώτης, διακόψας τὰς ἐν Ἰταλίᾳ σπουδὰς αὐτοῦ ἔδραμε μετὰ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ ἀδελφοῦ δεκαεξαετῆς εἰς Μεσολόγγιον καὶ ἐγένετο εἰς τῶν προμάχων τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος· διαμείνας μέχρι τέλους τοῦ βίου εἰς τὸ στρατιωτικὸν στάδιον καθιέρωσε τὰς ὥρας τῆς ἀνέσεως εἰς τὴν θεραπείαν τῶν Μουσῶν ἕδων τὰ τρόπαια τοῦ ἀγῶνος ἢ θρηνῶν ἐθνικὰς καὶ ἰδίας συμφορὰς· ἔγραψε πλείστα λυρικά ποιήματα καὶ τινὰ ἐπικολυρικά, ἐν οἷς διαλάμπει ἡ ἐπικὴ σεμνοπρέπεια· ἡ ποίησις αὐτοῦ διακρινομένη διὰ τὴν ἔμπνευσιν καὶ τὴν τρυφερότητα τοῦ αἰσθήματος εἶναι ἔντονος, κομψὴ καὶ χαρίεσσα ὡς ἐν ἀρχαίῳ τύπῳ χυθεῖσα. Δύο τῶν ποιημάτων αὐτοῦ ἐβραβεύθησαν ἐν διαγωνισμῷ, τὸ *Μεσολόγγιον* καὶ οἱ *Ἄρματαλοι* καὶ Κλέφται, ὅπερ ἰδίως εὐμοιρεῖ καλλίστων περιγραφῶν· γλῶσσαν μετεχειρίσθη τὴν καθαρεύουσαν, τὸ καλλίτερον δ' ὅμως αὐτοῦ προῖδν ἐγράφη ἐν τῇ δημῳδίᾳ.

Ἀλέξανδρος Ρίζου Ραγκαβῆς (1809—1892) ἐκ τῶν Φαναριωτῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οὗ τὸ γένος ἀνήρχετο εἰς αὐτοκρατορικὸν οἶκον τοῦ Βυζαντίου. Ὑψηρέτησε τὴν πατρίδα τὸ πρῶτον ὡς ἀξιωματικὸς τοῦ πυροβολικοῦ, κατόπιν ἐγένετο καθηγητῆς τῆς ἀρχαιολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, ὑπουργὸς τῶν ἔξωτερικῶν καὶ τέλος πρεσβευτῆς· ὡς δὲ ἡ ὑπηρεσία αὐτοῦ ἐγένετο

ποικίλη, οὕτω καὶ τὰ ἔργα, ἅτινα εἶναι, ἀ' ἱστορία τῆς ἀρχαίας τέχνης δίτομος· β' ἑλληνικαὶ ἀρχαιότητες εἰς τέσσαρας τόμους· γ' ποιητικῶν ἔργων ἐπτά τόμοι, ἐν οἷς 1. λυρική ποίησις, πᾶσα σχεδὸν ἐν καθορευούσῃ γλώσσῃ. 2. διηγηματικὴ ποίησις καὶ 3. δραματικὴ εἰς δύο τόμους· τὰ δράματα, οἱ *τριάκοντα* (δηλ. τύραννοι), ὁ *Δούκας* (ἐπὶ τῶν σταυροφόρων) καὶ ἡ *Φροσύνη* (τοῦ Ἄλῃ πασᾶ) ἐλήφθησαν ἐκ τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας. 4 κωμωδία, ὧν χαριεστέρα, τοῦ *Κουτρούλη ὁ γάμος*. Παραφράσθησαν ἐμμέτρως ὑπ' αὐτοῦ τραγωδία τοῦ Σοφοκλέους καὶ κωμωδία τοῦ Ἀριστοφάνους καὶ μετεφράσθησαν ἐκ τῆς ξένης φιλολογίας «ἡ Ἱερουσαλήμ τοῦ Τάσσου, ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ τοῦ Σαίξπηρου, ὁ Νάθαν τοῦ Λέσιγγ, ἡ Ἰφιγένεια τοῦ Γκαίτε καὶ ἡ κόλασις τοῦ Δάντου». Τέλος συνέγραψε καὶ ἱστορίαν τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας γαλλιστί, καὶ ἐπιτομὴν αὐτῆς ἑλληνιστί.¹

Ἐφεξῆς δὲ ἀξιωματιμώμεντος εἶναι ὁ *Ἰούλιος Τυπάλδος* (1814-1883), Κεφαλλῆν ποιητῆς, μιμηθεὶς τὸν Σολωμόν· τῶν ποιημάτων αὐτοῦ συλλογὴ ἐδημοσιεύθη τῷ 1856, ἐξ ὧν τὸ *πλάσμα τῆς φαντασίας* μάλιστα δεικνύει τὸ ἄλλαντον τοῦ ποιητοῦ.

Θεόδωρος Ὁρφανίδης (1817—1886) ὡς καθηγητῆς τῆς βοτανικῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ἐξερευνήσας τὴν ἑλληνικὴν χλωρίδα ἐπλούτισε τὴν ἐπιστήμην ἀνακαλύψας πολλὰ νέα εἶδη φυτῶν καὶ καταβάλων τὰς βάσεις τῆς ἑλληνικῆς βοτανικῆς ὀνοματολογίας. Ὡς ποιητῆς δ' ἔγραψε μέγαν ἀριθμὸν λυρικῶν εἰδῶν, ἔτι δὲ καὶ *ἐπικά*, ὡς ἡ Χίος δούλη, ὁ ἅγιος Μηνᾶς καὶ ὁ πύργος τῆς Πέτρας, ἐν οἷς διαλάμπει ζωηρὰ φαντασία καὶ ἔμπνευσις δραματικῆ· ἐν δὲ ταῖς περιγραφαῖς διακρίνει τις τὸν ἔραστήν καὶ λάτριν τῆς φύσεως, ἣν ἐξυμνεῖ ὡς ὁ Γκαίτε· μιμούμενος τὸν Ἄλεξ. Σοῦτσον ἐποίησε τὸν *Ἀπατριν* κατὰ τὸν *Ἐξόριστον* καὶ τὸν *Περιπλανώμενον* ἐκείνου· ἐπὶ τὰ ἴχνη ἐκείνου ἐβάδισε καὶ ἐν τοῖς *σατυρικοῖς*· τὸ *Τίρι-Λίρι* καὶ ὁ *Ἰώτας* ἀναδεικνύουσιν αὐτὸν σατυρικὸν πρώτης τάξεως.

1 Μαύρη 'νε ἡ νύχτα 'στά βουνά
'στοὺς βράχους πέφτει χιόνι,
'στά ἄγρια 'στά σκοτεινά,
'στῆς τραχειαῖς πέτραις 'στά στενά,
ὁ κλέφτης ξεσπαθώνει, 'ξεσπαθώνει.

Σύγχρονος τοῦ Ὀρφανίδου καὶ *οἰονεὶ δορυφόρος τοῦ Ἀλεξάνδρου Σούτσου* εἶναι ὁ *Σοφοκλῆς Καρύδης* (ὑποδωνῶν τῷ 1893), εἰς τῶν δημοτικωτέρων ποιητῶν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, γνωστὸς ἐκ τοῦ σατυρικοῦ φύλλον, ὅπερ ἐξέδιδε, τὸ *Φῶς*, σατυρίζων τὰς πολιτικὰς ἀσχημίας τῆς ἡμέρας· διὸ καὶ κατεδιώχθη καὶ ἐφυλακίσθη. Τὰ σατυρικά ποιήματα αὐτοῦ περιέλαβον οἱ τρεῖς τόμοι, *Φαρέτρα*, *Τόξον Βέλη*· ἀλλ' εἶναι καὶ ἄλλαι συλλογαὶ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ ἀξιόλογοι, ὡς ἡ *Ἀύρα*, τὰ *Ἐλεγεία* καὶ ὁ *Βωμός*. Εἶχε δὲ καὶ *ἐπικολυρικά* καὶ *δράματα*, ἀλλ' ἐν τῇ σατύρᾳ ὑπῆρξεν ἀνεξάντλητος ἀναμφοβητικῶς, ὑπερέβαλλε μὲν τὸ μέτρον ἐν τῷ σατυρίζειν, ἀλλ' ἡ εὐφυνία καὶ τὸ ποιητικὸν αὐτοῦ τάλαντον δὲν δύναται τις ν' ἀμφοβητήσῃ.

Ἀνδρέας Δασκαράτος (1811—1901), οὗ τὰ διάφορα στιχογραφήματα ἐδημοσιεύθησαν τῷ 1872· ἡ σάτυρα αὐτοῦ ἦτο λίαν δριμύεια καὶ ἡ δημοτικὴ γλῶσσα ἰδιωματικὴ τῆς πατρίδος αὐτοῦ Κεφαλληνίης· ὁ ποιητὴς φαίνεται ἐχθρὸς τοῦ κλήρου καὶ προλήψεων τινῶν θρησκευτικῶν, καὶ ἐγένετο ἐξοχος εἰς τὴν πολιτικὴν παρῳδίαν.

Εἰς τοὺς σατυρικοὺς τούτους πρέπει νὰ προστιθῇ καὶ ὁ

Γεώργιος Σουρῆς (1853—1919) εὐφρέστατος σατυρικός ποιητὴς, οὐτινος ἡ ἰδιοφυΐα ἐξειλίχθη εἰς τὸν Ρωμῆον (1884), ἐβδομαδιαῖον ἔμμετρον φύλλον· ὁ λυρικός ποιητὴς, καλλιτέχνης τοῦ στίχου, ἀντὶ νὰ θρηνηῖ ὡς ἄλλοι ῥωμαντικοὶ ποιηταί, τοῦναντίον ἐγέλα καὶ ἐπαίξεν ἀποκρύπτων τὸν ψυχικὸν αὐτοῦ πόνον διὰ τὰς πέριξ ἀσχημίας. Ὁ Ρωμῆος ἀπεθησαύρισε μὲν τὸ ποιητικὸν αὐτοῦ ἔργον, ἀλλ' ἐξεδόθη εἰς ἑξ τόμους καὶ συλλογὴ τῶν ἐλεγκτοτέρων αὐτοῦ ποιημάτων· καὶ ἡ παράφρασις δὲ τῶν Νεφελῶν τοῦ Ἀριστοφάνους ἐκρίθη εὐστοχον δραματικὸν δοκίμιον· ἡ σκαπτικὴ τοῦ Σουρῆ μοῦσα δὲν εἶχε τὴν δριμύτητα τὴν ἐμποιοῦσαν μῖσος καὶ ἐκδίκησιν, ἀλλ' ἦτο ἀθῶα, ἀχολος, παιγνιώδης, ὥστε νὰ τέρπῃ καὶ αὐτοὺς τοὺς σατυριζομένους.

Ἡλίας Τανιαλίδης (1818-1876) ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, διάδοχος τοῦ Χριστοπούλου. Ὑπῆρξε βαθὺς φιλόλογος καὶ θεολόγος, ψυχὴ εὐαίσθητος καὶ ἐμπαθὴς τῆς φύσεως λάτρης· ἀλλ' ἐστερήθη λίαν προώρως τῶν ἀπολαύσεων αὐτῆς, διότι ὡς ὁ Μίλων νέος ἀπώλεσε τὸ φῶς τῶν ὀφθαλμῶν· ἄλλα καὶ τυφλὸς γενόμενος ἐξηκολούθει νὰ θεραπεύῃ τὰς Μούσας. Τὰ ποιήματα αὐτοῦ ἐν γλώσῃ καθαρᾷ δύναται νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ὑποδεί-

γματα χάριτος και καλλιπείας, αλλά δια τὰς θελκτικωτέρας αὐτοῦ ἐμπνεύσεις προετίμα τὴν δημόδη, ἣν μετεχειρίζετο μετὰ σπανίας δεξιότητος. Εἶναι δὲ τὰ ποιήματα αὐτοῦ, *ᾧδῃ εἰς τὸν Μάϊον, τὰ παίγνια* και τὰ *ιδιωτικὰ στιχουργήματα*, λυρική συλλογή ἐν γλώσῃ καθαρᾷ· ὀρθοπέπια, χάρις, σαφήνεια, κυριολεξία διακρίνουσιν αὐτὴν, ὡς και πᾶν ἐν γένει προῖον τῆς μουσῆς τοῦ Θρακῆς αἰδοῦ· τέλος ἐδημοσίευσε και πολλά *πεζογραφήματα* ἀξιόλογα διὰ τὴν ὀρθὴν κρίσιν και τὰς ὑγιεῖς ἀρχάς.

Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης (1824-1879) ἦτο ἐκ Λευκάδος. τυχὼν δὲ ἀνωτέρας παιδείας ἐν Γαλλίᾳ και Ἰταλίᾳ ἐξεπροσώπησε τὴν γενέτειραν νῆσον εἰς τὴν ἐν Κερκύρα Βουλὴν τῶν Ἰονίων και εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις τῶν Ἑλλήνων. Εἰς τὴν διάθεμον αὐτοῦ φύσιν ἐπέδρασε ἡ ποίησις τοῦ Βίκτωρος Οὐγκῶ και τὰ ἠρωϊκὰ τῶν κλεφτῶν τραγούδια· τὰ ὄρωμαντικά αὐτοῦ ποιήματα ἀποπνέουσι μένος και πάθος κατὰ τῶν Τούρκων, ἀλλ' ἡ ἐμπνευσις αὐτοῦ ἔχει ὑπέρμετρον ὄρωμαντισμόν, τὸ δὲ ἰδεῶδες τοῦ ποιητοῦ εἶναι ὁ ἠρωϊσμός και ἡ ἐθελουσία τῶν κλεφτῶν. Τὰ ποιήματα τούτου ἐκδοθέντα και ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Μαροσλῆ *εἰς τρεῖς τόμους* εἶναι *Στιχουργήματα, Μνημόσυνα* (1), *Κυρὰ Φροσύνη* και *Ἀθανάσιος Διάκος*. Φανταστικὸν και τρομερὸν εἶναι ὁ *Ἀστροπογίαννος*, ὅστις τραυματισθεὶς ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἀπαιτεῖ ν' ἀποκόψῃ φίλος τὴν κεφαλὴν, ἵνα μὴ πέσῃ εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἀπίστων.

Κωνσταντῖνος Παπαρρηγόπουλος (1825-1891) καθηγητῆς τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ἐγένετο ὁ κατ' ἐξοχὴν ἱστορικός τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος· ἡ ἐκ 5 τόμων ὀγκωδῶν ἱστορία αὐτοῦ ἐξεδόθη τὸ πρῶτον τῷ 1866, τῷ δὲ 1925 ὑπὸ Κωνστ. Ἐλευθερουδάκη ἐγένετο πέμπτη ἐκδοσις αὐτῆς εἰκονογραφημένη μετὰ προσθηκῶν και σημειώσεων πολλῶν εἰς ἣν

(1) Καλόγερε, τί καρτερεῖς κλεισμένος μεσ' στοῦ Κιοῦκι;
πέντε νομάτοι σου 'μειναν κι' ἐζεινοὶ λαβωμένοι
>κι' εἶναι χιλιάδες οἱ ἐχθροί, ποῦ σ' ἔχουσι ζωμένον·
>ἔλα νὰ δώσης τα κλειδιά, πέσε νὰ προσκυνήσης
>κι' ἀφέντης ὁ Βελήπασας Λεσπότη θὰ σὲ κἀνῃ·
>ἔτσι ψηλά 'πὸ τὸ βουνὸ φωνάζει ὁ Πήλιο-Γκούσης».
Εἰς τὸν Πατριάρχη Γρηγόριον
>Πῶς μὰς θωρεῖς ἀκίνητος, ποῦ τρέχει ὁ λογισμὸς σου,
>τὰ φτερωτά σου ὄνειρα, γιατί στοῦ μέτωπό σου . . . »

προσετέθη και ἕκτος τόμος ὑπὸ Παύλου Καρολίδου συμπληρῶν τὴν ἱστορίαν τοῦ ἔθνους ἀπὸ τοῦ 1830-1881. Τὸ ἔργον τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ εἶναι μνημειῶδες και πολύτιμον κόσμημα τῆς φιλολογίας τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος· ἀκολουθεῖ μὲν τὰ ἔγχη τοῦ Γρόττε και τοῦ Γίββωνος, ἀλλ' ἔχει και ἀνεξαρτησίαν κρίσεως και πρωτοτυπίαν· τὸ καλλιπεῖς και χαριέν ὕφος και ἡ ἐνάργεια τῆς ἐκθέσεως προσδίδουσιν εἰς τὸ ἔργον ἀξίαν φιλολογικὴν πρώτης τάξεως, ἡ δὲ ὀρθότης τῶν παρατηρήσεων και ἡ εὐγενὴς ἀπροσωπολήψια τάσσουναι τὸν συγγραφεὰ εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τῶν προαγόντων τὴν ἀρετὴν.

Μαρκοῦās Γεράσιμος (1826 1911) εὐπατριδὴς Κερκυραῖος· τούτου τὰ *ποιητικά* ἔργα ἐδημοσιεύθησαν τῷ 1896, ἐν οἷς τὸ ἐπικολυρικὸν «Ὁ Ὀρκος» εἶναι ἀριστούργημα τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας.

Αἱ ἑλληνικαὶ παροιμίαί τοῦ Λονδίνου, Λιβερπούλης και Μαγχεστρίας ἐφημίσθησαν ἐν τῷ κύκλῳ τῆς ἐμπορίας και τῆς χρηματιστικῆς, ἀλλὰ μέλη τινὰ τούτων ἐθεράπευσαν και τὸν λόγιον Ἑρμῆν ἐπίσης ἐπιτυχῶς ὡς και τὸν κερδῶνον. Ὁ **Δημήτριος Βικέλας** (1830 1908) δύναται νὰ ληφθῆ ὡς σπουδαῖον παράδειγμα τούτων· οὗτος πλὴν πεζογραφημάτων τινῶν ἐφιλοτέχνησε και ποιήματα, ἐν οἷς διαλάμπει χάρις και εὐφυΐα· τὰ πλείονα τούτων εἶναι ἐν δημοτικῇ γλώσσῃ μετέφρασε προσέτι και τὸν Σαιξπήρον· και ἡ μετάφρασις τῶν τραγῳδιῶν, Ῥωμαίου, Ἀμλέτου και Μάκβεθ, εἶναι λίαν εὐστοχος· ἐπὶ πᾶσιν ἐγένετο και κοινωφελὴς ἀνὴρ ἰδρύσας τὸν *σύλλογον τῶν ὠφελίμων βιβλίων* και τὸ *ἐκπαιδευτικὸν Μουσεῖον*.

Δημήτριος Βερναρδάκης (1834 1907) καθηγητὴς τῆς γεντικῆς ἱστορίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, φιλόλογος ἅμα και ποιητὴς· τὸ πρῶτον τραπεὺς περὶ τὴν σάτυραν ἐποίησεν ἐν τριμέτροις τὴν *Γρασομαχίαν* και τὸν *Περίδρομον* κωμῳδίαν· ἐν ἀμφοτέροις δὲ τούτοις ἀναγνωρίζει τις πνεῦμα λεπτόν, πρωτότυπον και καυστικόν. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐστράφη εἰς τὴν διηγηματικὴν ποίησιν και ἐφάνη οὐχ ἥτιον περροικισμένος και ἐν τῷ εἶδει τούτῳ· πρὸς τούτοις δὲ ἐποίησε και δράματα πολλά, ὧν τινὰ ἔχουσιν ὑπόθεσιν κλασσικὴν, ὡς οἱ *Κυψελίδαι* ἐκ τῆς ἀθλῆς τοῦ Περιάνδρου, τυράννου τῆς Κορίνθου, ἡ *Ἀντιόπη* και ἡ *Μερόπη*, ἄπερ θέματα και πολλοὶ ἀρχαῖοι δραματικοὶ ἐπραγματεύθησαν· ἕτερον

αὐτοῦ δράμα εἶναι ἡ *Φαῦστα* καὶ ἡ *Μαρία Δοξαποιεῖη*, τὸ ἀρχαιότατον τῶν δραμάτων αὐτοῦ (1858), ἧς ἡ ὑπόθεσις ἐλήφθη ἐκ τοῦ χρόνου καθ' ὃν ἐγένετο ἡ σύρραξις τοῦ ἔθνους πρὸς τὴν Δύσιν ἐκ τῆς Φραγκοκρατίας· ἐν ἅπασιν τοῖς δράμασιν αὐτοῦ ἡ γλῶσσα εἶναι ἀνθηρὰ, διαυγῆς καὶ ποιητικὴ μετὰ πολλῶν καλλῶν ἐν ταῖς λεπτομερείαις.

Ἀχιλλεὺς Παράσχος (1835—1895) εἶναι ἐκ τῶν ποιητῶν, οἵτινες καλλιεργήσαντες τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ ἀνέπτυξαν ὕφος κομψὸν καὶ ἐπιμελεημένον· ἀλλ' ὅποιανδήποτε γλῶσσαν καὶ ἂν μεταχειρίζεται, ὅποιανδήποτε χορδὴν τῆς λύρας αὐτοῦ καὶ ἂν κρούῃ, πάντοτε γνωρίζει νὰ παράγῃ τοὺς μελωδικωτέρους τόνους· κέκτηται εἰς τὸν ὕψιστον βαθμὸν τὰ θελκτικὰ πλεονεκτήματα τοῦ λυρικοῦ ποιητοῦ· εἴτε τὴν χαρὰν ἢ τὴν λύπην ἄδει, εἴτε τὸν ἔρωτα ἢ τὴν πατριδα, συνδυάζει πρὸς τὴν θέρημν τοῦ αἰσθήματος τὸ νευρῶδες, πρὸς τὸν φλογερὸν ἐνθουσιασμὸν εὐαισθησίαν ἠδεῖαν, ἔχει μεγάλην πρωτοτυπίαν ἰδεῶν καὶ μελωδίαν στιχοῦργίας ἀπαράμιλλον· διὸ καὶ εἶχε καταστῆ ὁ δημοφιλέστερος τῶν συγχρόνων ποιητῶν. Τὰ ποιήματα αὐτοῦ, ὧν ἀξιωματικώτατα εἶναι ὁ *ποταμός*, ὁ *ἔρως*, ὁ *Δῆμος*, ἡ *Σαλαμίς* τὸ *ὄραφον*, ἐξεδόθησαν εἰς τόμους τέσσαρας.

Ἄγγελος Βλάχος (1838—1920), γνωστότατος ὡς λογογράφος, ποιητῆς, διευθυντῆς τοῦ βασιλικοῦ θεάτρου καὶ πολιτικῶς· διότι ἐγένετο βουλευτῆς, ὑπουργὸς καὶ πρεσβευτῆς· γλωσσομαθέστατος ὢν μετέφρασε πλεῖστα ἔργα, ὡς τοῦ Βίκτωρος Οὐγγῶ, τοῦ Βύρωνος, τοῦ Λέσσιγγ, τοῦ Γκαίτε, τοῦ Σίλλερ καὶ τοῦ Ρακίνα· καὶ ἐν γένει ὅτι ἀριστούργημα δραματικὸν εἶχον αἱ ξέναι φιλολογίαι, ἐφιλοτιμήθη ὁ ἀκαταπόνητος λόγιος νὰ ἐξελληνίσῃ ἐν γλώσῃ καλλιπεσσετάτῃ μετὰ κλασικῆς ἀυστηρότητος· πολῦτιμος δὲ εἶναι καὶ ἡ μετάφρασις τῆς τοῦ Σαينت—Μαρκ—Γεραρδίνου δραματολογίας (τόμ. 4), ἀξιωματικώτατος ἔτι εἶναι καὶ ἡ μετάφρασις εἰς δημοτικὴν γλῶσσαν τῶν ᾠμάτων τοῦ Heine. Τέλος ἡ μουσικὴ αὐτοῦ γλῶσσα συνετέλεσε νὰ ἀποδώσῃ ἐμμέτρως καὶ τὰς ἁρμονίας τοῦ Λαμαρτίνου· τὰ δὲ πρωτότυπα αὐτοῦ ποιήματα λυρικά καὶ σχολικά ἐξεδόθησαν ἐν ἰδίῳ τόμῳ.

Ἀλέξανδρος Βυζάντιος (1841—1898) υἱὸς τοῦ λεξικογράφου Σκαρλάτου Βυζαντίου, πολυμαθέστατος καὶ κριτικώτατος· ἤθελεν ἀποβῆ καὶ ποιητῆς ἄριστος, ἄγ μὴ ἐγκατέλειπε τὸ ποιητικὸν στάδιον, ἵνα ἐγκατασταθῇ ἐν Τεργέστη ὡς διευθυντῆς τῆς

Ἐκεῖ πολιτικῆς ἐφημερίδος «*Ἡμέρα*» ἣτις περιοποίησε τιμὴν εἰς τὴν ἑλληνικὴν δημοσιογραφίαν· ἐν ἓκ τῶν ποιητικῶν αὐτοῦ προϋόντων «*Σωκράτης* καὶ Ἀριστοφάνης», διακρινόμενον διὰ τὴν πρωτοτυπίαν καὶ τὰς ἐν ταῖς λεπτομερείαις καλλονάς, εἶναι ὥραία μικρογραφία μεγάλης εἰκόνης τοῦ ἀρχαίου βίου, ἔχουσα ὅλην τὴν εὐγένειαν καὶ τὴν καθαρότητα τῶν γραμμῶν διὰ χαρακτηριστικῶν ζωηρῶν καὶ ἀληθινῶν· ἡ γλῶσσα τοῦ ποιητοῦ εἶναι καλλιπεσιτάτη καὶ χαρίτων μεστή.

Σπυρίδων Βασιλειάδης (1844—1874) ἐκ Πατρῶν νομικός καὶ ποιητής· τὰ ἔργα αὐτοῦ περιέλαβεν ἡ τετράτομος ἐκδοσις τῶν *Ἀττικῶν νυκτῶν*, περιέχουσα λυρικά ποιήματα, δράματα καὶ κριτικά ἄρθρα· ἐκ τῶν δραμάτων αὐτοῦ σπουδαιότερον εἶναι οἱ *Καλλέργαι*, ὁ *Λουκάς Νοταρᾶς* καὶ ἡ *Γαλάτεια*, ἣτις μεταφράσθη καὶ εἰς ξένας γλώσσας· πρὸ τῶν ὁμμάτων τοῦ ἐμπεπνευσμένου ποιητοῦ, ὅστις ἦτο θαυμαστής καὶ λάτρης τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἀνέζων ἰσραεὶ ὀπτασίαι τῆς ἀρχαιότητος.

Γεώργιος Βιζυηνός (1848-1890) ἐκ Θράκης ὢν καὶ μαθητὴς τοῦ Τανταλίδου ἐγένετο ὑφηγητὴς τῆς φιλοσοφίας καὶ καθηγητὴς τοῦ δραματικοῦ τμήματος ἐν τῷ Ὀδεῖῳ τῶν Ἀθηνῶν· τὰ ποιητικὰ αὐτοῦ προϊόντα εἶναι ἄξια νὰ παραβληθῶσι πρὸς τὰ τοῦ διδασκάλου καὶ τοῦ Χριστοπούλου· τὸ δὲ μακρὸν αὐτοῦ ποίημα, ὁ *Κόδρος*, ἔχει στίχους μεγάλης καλλονῆς καὶ ποιητικῆς ἀξίας ἐν καθαρευούσῃ γλώσσῃ· λάτρης τῆς ἀρχαιότητος ὢν γνωρίζει ν' ἀποδίδη αὐτὴν διὰ τόνων ἀνταξίων· ἡ πλοκὴ τοῦ ποιήματος ἐνυφασμένου ἐν ἱστορικοῖς στοιχείοις εἶναι λίαν ἔντεχνος καὶ ἐπαγωγός· κατόπιν δ' ἔγραψε καὶ τὰς *Ἀνθίδας αὖρας* καὶ ἄλλα ἐν δημοτικῇ γλώσσῃ· οὐκ κατώτερον τοῦ ποιητικοῦ ἔργου αὐτοῦ εἶναι τὸ *διηγηματογραφικόν* ἐν ᾧ θεωρεῖται ὡς ὁ πρῶτος δημιουργὸς τοῦ ἑλληνικοῦ διηγήματος μετὰ λεπτῶν ψυχολογικῶν χαρακτήρων.

Ἰωάννης Παπαδιαμαντιόπουλος (1856-1910) παγκοσμίου φήμης Ἕλλην τὸ γένος καὶ τὴν ψυχὴν, Γάλλος δὲ τὴν φιλολογίαν ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον *Ζὰν Μωρεᾶς* καταλιπὼν τὰς Ἀθήνας εἰκοσαετῆς ἦλθεν εἰς Παρισίους, τὴν πόλιν τῶν ὀνείρων καὶ θελημάτων, ὅπου διέμεινε μέχρι τέλους τοῦ βίου. Πρὶν ἐκπατριεσθῆναι ἐδημοσίευσεν συλλογὴν ποιημάτων, ἣτις ἐπεγράφετο «*τρυνόνες καὶ ἔχιδναι*», ἐξ ἧς πολλὰ εἶχεν νὰ ἐλπίζῃ· ἡ ἐλπὶς ἐπετεύχθη, ἀλλ' ἡ Ἑλλάς ἀπώλεσε ποιητὴν μεγίστης ἀξίας· Ἐν Γαλλίᾳ διαμέ-

νων καὶ εὐδοκιμῶν ἐγκατέλιπε τελείως τὴν μητρικὴν γλῶσσαν κράτιστα τῆς ποιητικῆς αὐτοῦ δημιουργίας ὡς πρὸς τὴν ἔμπνευσιν καὶ τὸ ὕψος θεωροῦνται δύο, αἱ Στάνς (Stances), ᾧδαὶ στροφικαὶ καὶ ἡ Ἰφιγένεια ἢ ἐν Αὔλιδι κατὰ τὴν Εὐριπίδειον.

Ἰωάννης Πολέμης (1862—1924) ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις καὶ θεωρεῖται εἰς τῶν σπουδαιότερων ποιητῶν ἐν τῷ δράματι ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν τοῦ βορρᾶ καὶ μάλιστα τὴν τοῦ Μαίττερλιγγ, ὡς δεικνύουσι τὰ δράματα αὐτοῦ, τὸ *εἰκόνημα* καὶ τὸ *ὄνειρον* ἀλλὰ διετήρησε καὶ τὴν ἑλληνικὴν φύσιν, ἥτις εἶναι ἁρμονικωτέρα· ἕτερον δράμα δίπρακτον αὐτοῦ εἶναι «βασιλεὺς ἀνήλιαστος»· κωμῳδία δέ τις ἐν στίχοις κομποῖς καὶ μετ' εὐφυοῦς πλοκῆς ἐπιγράφεται «ἡ γυναῖκα». Τὰ περιφημότερα τῶν ποιημάτων αὐτοῦ περιέλαβε μικρὸς τόμος ἐπιγραφόμενος «τὰ *ἀλλάβαστρα*»· παρὰ τὰ λεπτοφυῆ ἐν αὐτῷ ποιήματα ἀποπνέοντα τὴν εὐωδίαν τῶν Ἰων εὐρίσκει τις καὶ πολλὰ πλήρη σφρίγγους· αἴσθημα δὲ μεγάλης εὐσεβείας ἀποπνέει τὸ ποίημα «*προσευχὴ πρὸς τὴν Παρθένον*».

Κώστας Κρουσάλλης (1868-1894) ὢν ἐξ Ἠπείρου εἶχεν ἔμπνευσιν ποιητικὴν, τὸ δὲ πρῶτον αὐτοῦ ἔργον αἱ *Σκιαὶ τοῦ Αἰδου* (1886) ἐμφαίνουσι τὴν εὐαισθησίαν καὶ τὴν ὀξεῖαν αὐτοῦ παρατήρησιν. Τὰ σπουδαιότερα τῶν ἔργων αὐτοῦ εἶναι τὰ *ἀγροτικά* ἐν οἷς ἡ γλυκεῖα τῶν στίχων ἁρμονία συνάδει πρὸς τὸ ζωηρὸν πνεῦμα τῆς πραγματικότητος. Τὰ δὲ *πεζογραφήματα* αὐτοῦ, ἅτινα ζῶν ἐξέδωκεν, εἶναι ἡ *εορτὴ τῆς Καστριτσας*, ἡ *διδασκάλισσα τοῦ χωρίου* καὶ αἱ *Λατομίαι*, ἄριστοτεχνικὴ περιγραφή, ἐν ἧ βλέπει τις τοὺς κατοίκους χωρίου μετ' ἐνθουσιασμοῦ σπεύδοντας νὰ συγκομίσωσι τὸ ὕλικόν πρὸς ἀνέγερσιν τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ πολιούχου αὐτῶν.

Καὶ τὸ *μυθιστόρημα* δέ, ὅπερ σήμερον ἐν ταῖς νεωτέραις φιλολογίαις πρωτεύει, ἐκαλλιεργήθη καὶ παρ' ἡμῖν· σπουδαιότερος δ' αὐτοῦ ἀντιπρόσωπος εἶναι ὁ **Ἐμμανουὴλ Ροῦθς** (1835—1904) ὅστις, ἔχων διάνοιαν ὀξεῖαν καὶ τὸ αἶσθημα τοῦ καλοῦ λεπτόν, ἐσπούδασε καὶ περὶ τοὺς διασημότερους τῶν ἐν Ἡ Γαλλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ αἰσθητικῶν. Τὸ μυθιστόρημα τούτου, ἡ *Πάπισσα Ἰωάννα*, ἐξήγειρε τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ κλήρου καὶ τῶν εὐσεβῶν, ἀλλὰ αὐτὸ τοῦτο προνκάλεσε καὶ πλῆθος ἀναγνωστῶν. Τὸ ἔργον εἶναι ἀξιοσημείωτον διὰ τὴν πλοκὴν, ἀλλὰ τὸ ὕψος αὐτοῦ τὸ δηκτικὸν ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τῆς καλαισθησίας

καὶ εὐπρεπείας· καὶ ἡ εἰρωνεία δέ, ἕξ ἧς εἶναι ἐμπεποτισμένον τὸ μυθιστόρημα, ἔχει δριμύτητα, ἣν δὲν εἶχε τὸ ἀπικτὸν ἄλλας· γλῶσσαν ἔχει *καθαράν*, γλαφυράν καὶ ἐπαγωγόν, ἀλλὰ παραδόξως πως ὁ συγγραφεὺς ἔγραψε τόμον ὀλόκληρον, τὰ *Εἰδωλα*, κατὰ τῆς καθαρουσύσης, διατεινόμενος ὅτι δῆθεν ἤθελε νὰ ἐκβάλῃ ἕξ αὐτῆς νεκρά τινα στοιχεία.

Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης (1851—1911) ἐκ Σκιάθου υἱὸς ἱερέως ἐγένετο ἀριστοτέχνης ἐν τῇ διηγηματογραφίᾳ ἐν ἧ ἀπετυπώθη καὶ ἡ θρησκευτικὴ εὐσέβεια καὶ ἡ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ἀφοσίωσις τῆς παιδικῆς αὐτοῦ ἡλικίας· τὰ πολλὰ τῶν διηγημάτων αὐτοῦ ἀναφέρονται εἰς τὸν βίον τῶν κατοίκων τῆς γενεθλίου νήσου, ἀλλὰ καὶ ἡ κοινωνία τῶν Ἀθηνῶν, ἐν ἧ ἕξῃ, παρεῖχεν οὐχὶ ὀλίγα θέματα εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ· ἐν τῷ διαλόγῳ μόνον, οὐχὶ δὲ καὶ ἐν ὄλῳ διηγήματι, γράφει τὴν διάλεκτον τῆς πατρίδος αὐτοῦ, ἐγκαταμεινύων καὶ λέξεις ἐκ τῆς ἁγίας Γραφῆς. Ἐκ τῶν ἔργων αὐτοῦ τινὰ ἐπιγράφονται ἡ *νέα Τσιγγάνα*· *περιγραφή τῆς ἐορτῆς τοῦ Πάσχα* ἐπὶ ὄρους ἐν τῷ ναῶ τοῦ ἁγίου Ἀναστασίου, ἀλλὰ τὰ ἄριστα τῶν διηγημάτων αὐτοῦ καὶ ἐκ τῶν ὠραιότερων τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας εἶναι ἡ *Νοσιαλοῦσα*, ἡ *βασιλικὴ δροῦς*, τὸ *ὄνειρο στὸ κῦμα*, ὁ *ἔρως στὰ χιόνια*.

Ἀξιωματικὸς πρὸς τούτοις εἶναι ἂ ὁ Ἄνδρέας *Καρκαβίτσας* διὰ τὰ μυθιστορήματα ἡ *Λιγερή*, ὁ *Ζητινός* καὶ τὰ *Λόγια* τῆς *Πλώρης*· β' ὁ *Ἰωάννης Κονδυλάκης* διὰ τὸ Κρητικὸν διήγημα «ὁ Πατούχας καὶ ὁ θάνατος τοῦ παλληκαριοῦ»· γ' ὁ *Γιάννης Κομπύσης* διὰ τὰ δράματα «οἱ Κοῦρδοι καὶ τὸ δαχτυλίδι τῆς Μάννας» καὶ δ'

ὁ *Ἰωάννης Ψυχάρης* καθηγητὴς ἐν Παρισίοις γλωσσολόγος· οὗτος δημοσιεύσας τῷ 1888 τὸ *Ταξεῖδι*· ἐγνωμάτευσεν «γράφω τὴν κοινὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ, ὅταν ἡ δημοτικὴ μας δὲν ἔχει μίαν λέξιν, ποῦ μᾶς χρειάζεται, παίρνω τὴν λέξιν ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν καὶ προσπαθῶ νὰ τὴν ταιριάξω μὲ τὴν γραμματικὴν τοῦ λαοῦ»· ὁ Ψ. θεωρητικὸς ὑπέρμαχος τῆς δημοτικῆς ὡν ἠρνήθη νὰ δεχθῇ γλωσσικὰ φαινόμενα καθιερωθέντα εἰς τὸν κοινὸν τοῦ λαοῦ προφορικὸν λόγον ἐκ τοῦ γραπτοῦ καὶ τῆς καθαρουσύσης, ἥτις εἶναι καὶ αὐτὴ μία πραγματικότης· αἱ ὑπερβολαὶ καὶ αὐθαιρεσίαι αὐτοῦ ἐν τῷ τυπικῷ καὶ τῇ φθογγολογίᾳ εὔρον ἀντίδρασιν καὶ εἰς τὰς μεγάλας λαϊκὰς μάζας. Καὶ εἰς πολλοὺς δὲ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ δὲν εἶναι

σήμερον άνεκτοί τύποι «λεφτομέρεια, έμπνεψη, *συγγραφήςδες, σκήμα, περίφτωση, όχτρος, Όρφές, Παρθενός*» (άντι Όρφεύς, Παρθενών).

Άλλά και τό *γυναικείον φΰλον* δέν ύστέρησεν έν τή θεωραπεία τών Μουσών και τής φιλολογίας· διεκρίθησαν δέ μάλιστα έν αύτῇ αί γυναίκες τής άνωτέρας έν Κωνσταντινουπόλει τάξεως τυγχάνουσαι επιμελημένης άνατροφής και παιδεύσεως· πασών δ' όμως άξιολογωτάτη έγέμετο ή *Αικατερίνη Δοσίλου* (1820—1855).

Έκ δέ τών ζώντων ποιητών έξαιρετικώς μνημονευτός ό *Κωστής Παλαμάς*, όν πάντες οί σημερινοί ποιηταί *διάσκαλον* άναγνωρίζουσι και μετά στοργής και σεβασμού περιβάλλουσιν· ένεκα δέ τής μεγάλης τιμής ής έν Έλλάδι άπολάμει, έφημίσθη και έν τή άλλοδαπή και πολλά τών ποιημάτων αύτου μετεφράσθησαν είς την Γαλλικήν και την Άγγλικήν γλώσσαν· την ποιητικήν αύτου ιδιοφυΐαν έξαιρεί και θαυμαστή πολυμάθεια· διότι ό ποιητής είναι κάτοχος ού μόνον τής έλληνικής φιλολογίας, αρχαίας τε και νέας, αλλά και τών σπουδαιότερων ευρωπαϊκών· διό και γονιμώτατος έγέμετο ού μόνον είς ποιητικά έργα, αλλά και είς πεζά· την μέν ποίησιν αύτου χαρακτηρίζει φαντασία ζωηρά και ύψιπέτις, έμπνευσις ευγενής· δξύνοια και πρωτοτυπία· τά δέ πεζογραφήματα, άτινα είναι κριτικά μελέται, άρθρα φιλολογικά και κοινωνιολογικά, διακρίνει καλλιπέπια και χάρις άγαστή· εκ τών ποιημάτων αύτου σπουδαιότερα κρίνονται οί *Ύαμβοι και άνάπαιστοι*, ό *τάφος* (μοιρολόγι δημοτικόν μετά δεμβασμών φιλοσοφικών), οί *βωμοί, πολιτεία και μοναξιά*, ή *φλογέρα του βασιλειά*, και μάλιστα ή *ασάλευτη ζωή*· ώς ποιητής έγέμετο μέν θιασώτης τής δημόδους γλώσσης, αλλά και είς την χρῆσιν τής *καθαρευούσης* έδείχθη άληθής καλλιτέχνης.

Ε Π Ι Λ Ο Γ Ο Σ

Ἐν τῇ ἔξιστορήσει τῆς νέας φιλολογίας περιελάβομεν τοὺς ἐπιφανεστέρους τῶν λογίων, ἀπεφύγομεν δὲ νὰ μνημονεύσωμεν τοὺς ζῶντας, εἰ καὶ πολλοὶ τούτων ἀξιόλογοι ὑπάρχουσιν. Ἀλλὰ πλὴν τῶν μνημονευθέντων καὶ ἄλλοι οὐχὶ ὀλίγοι, καλλιεργοῦντες τὰς χαμηλοτέρας κλιτῆς τοῦ Παρνασσοῦ, συνετέλεσαν νὰ καταστήσωσι γόνιμον τὸ ἔδαφος, ὅπερ ἡ δουλεία εἶχε καταδικάσει νὰ μένη χέρσον ἐπὶ αἰῶνας. Ἐκ τῆς ἔξιστορήσεως ταύτης εἶδομεν, ὅτι τὰ γράμματα ἐν Ἑλλάδι ἠκολούθησαν κατὰ βῆμα τὰς τύχας τῆς χώρας, ἥτις ὑπῆρξεν ἡ ἀρχαία κοιτὶς καὶ τὸ ἱερὸν αὐτῶν. Ἡ φιλολογία ἀνεπτύσσετο ἐν αὐτῇ ἀναλόγως τῆς ἐλευθερίας, ὑπὸ δὲ τὴν δεσποτείαν ἐφαίνετο μὲν σπινθήρ τ.ς λάμπων, ἀλλὰ ἔτοιμος ἦτο νὰ σβύσῃ. Καὶ μέχρις οὗτου μὲν τὸ ἔθνος ἀνακτήσῃ τὴν ἐλευθερίαν, αὐτὴ διασχίζουσα τὰ σκότῃ ὡς ἀκτὶς φωτοβολοῦσα ἔτινε μόνον πρὸς ἓν σημεῖον, ἀποτιναχθέντος ὅμως τοῦ ζυγοῦ διεχύθη εἰς φωτεινότεραν ἐπιφάνειαν, ἥτις περιέλαβε πάσας τὰς γνώσεις τὰς ἀνθρωπίνας.

Π Α Ρ Ο Ρ Α Μ Α Τ Α

Σελ.	12	στίχ.	22	γραπτέον σκόλια, παροίγια
»	120	»	6	» 149 ἀντὶ 146
»	149	»	11	» 1470 » 1479

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	σελίς		σελίς
Ἄγαθίας	143	Ἀρχιμήδης	123
Ἀγάθαν	77	ἀτικισταί	18.132
Ἀθήναιος	136	Ἀυρήλιος Μάρκος	131
Αἰνεΐας ὁ τακτικός	116		
Αἰσχίνης	112	Βαβρίας	140
Αἰσχύλος	62-65	Βακχυλίδης	45
Αἴσωπος	33	Βαλαωρίτης	171
Ἀκομινᾶτος Νικήτας	144	Βασιλειάδης	174
Ἀκροπολίτης Γεώργιος	144	Βερναρδάκης Δημήτριος	172
Ἀλκαίος	40	Βηλαρᾶς	134
Ἀλκμάν	43	Βιζυηνὸς	174
Ἀνακρέων	42	Βικέλας	172
Ἀναξαγόρας	91	Βλάχος Ἄγγελος	173
Ἀνδοκίδης	110	Βόλφιος Wolf	30
Ἀνθολογία	126, 140	βουκολικὴ ποίησις	118
Ἄννα Κομνητὴ	143	Βούλγαρις Εὐγένιος	161
Ἀντίμαχος ἐπικός	50	Βυζάντιος Ἀλέξανδρος	173
Ἀντιφῶν	109		
Ἀπολλόδωρος	123	Γαληνὸς	135
Ἀπολλώνιος ὁ Περγαῖος	124	Γεννάδιος	155
Ἀπολλώνιος ὁ Ῥόδιος	116	Γλυκᾶς Μιχαήλ	139
Ἄρατος ὁ Σολεὺς	116	Γοργίας	92.93.100
Ἀριστάρχος ὁ Σάμιος	124	γραμματεία	4
Ἀριστάρχος ὁ Σαμόθραξ	29	γραμματολογία	4.5.18
Ἀριστόξενος	123	Γρηγορᾶς Νικηφόρος	144
Ἀριστοτέλης	29.30.101-103		
Ἀριστοφάνης ὁ Βυζάντιος	29	Δείναρχος	115
Ἀριστοφάνης ὁ κωμικός	78	Δημόδοκος	20
Ἀρίων	44	Δημόκριτος	91
Ἀρριανὸς	129	Δημοσθένης	113 115
Ἀρχίλοχος	37	δημῶδης ποίησις	149-153

	σελίς		σελίς
διάλεκτος Αιολική, Δω- ρική,	17	Εὔμορφη βοσκοπούλα,	154
Ἴωνική, Ἀττική	»	Εὐνομία	34
Διγενής Ἀκρίτας	138	Εὐπολις ὁ κωμικός	78
διθύραμβος	12.44.	Εὐριπίδης	69-79
δικαστήρια	109	Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου	145
Διογένης Λαέρτιος	104	Εὐστάθιος	146
Διόδωρος	121	Ζαμπέλιος Ἰωάννης	164
Διονύσιος Ἀλικαρνασσεύς	127	Ζαλοκόστας	168
Διονύσιος ὁ Θραξ	123	Ζηνόδοτος	29
Διονύσιος ὁ Περιγητής	126	Ζήνων ὁ Κιτιεύς	122
Δισκορίδης	»	Ζωναράς Ἰωάννης	144
Δοσίου Αἰκατερίνα	»	Ζώσιμος	142
Δούκας	144		
δραῦμα	13.50.117.140	Ἡλιόδωρος	131
δραμάτων διδασκαλία	60	Ἡοῖα	33
		Ἡράκλειτος	90
		Ἡρίννα	41
ἐγκώμιον	12	Ἡρόδοτος	82-84
εἰδύλλιον	119	Ἡρόφιλος	124
ἐκκλησία τοῦ δήμου	108	Ἡρωδιανὸς ὁ γραμματικὸς	136
ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία	145	Ἡρωδιανὸς ὁ ἱστορικὸς	130
ἐλεγεία	9.34 36.117	Ἡρώνας	118
ἐμβατήρια	34	Ἡσίοδος	32-35
ἐπίγραμμα 36, 117, 126, 140		Ἡσύχιος λεξικογράφος	136
ἐπιθαλάμια μέλη	12		
ἐπικήδεια	12	Θαλήτας	43
ἐπιλήνια	12	Θέατρον	57-60
ἐπιμύλια	12	Θεμιστοκλῆς	105
ἐπνίκιον καὶ ἐπνίκος	12	Θεόγνις	35
Ἐπίχαρμος κωμικός	77	Θεογονία	32.33
ἔπος ἠρωϊκὸν	7.21.49.116	Θεόκριτος	118
ἔπος διδακτικὸν	8.32.116	Θεοτόκης Νικηφόρος	160
ἔπος φιλόσοφον	33	Θεόφραστος	103
Ἐρασίστρατος	124	Θεοφύλακτος Σιμοκάττης	143
Ἔργα καὶ Ἡμέραι	32	Θέσπις	51
Ἐρωτόκριτος	153	Θουκυδίδης	84-88
Εὐκλείδης	123		

	σελίς		σελίς
Θρήνος	12	Λέων ὁ Διάκονος	143
Ίαμβος	10.36	Λογγίνος	137
Ίβυκος	44	λογογράφου	48
Ίγνατίος ὁ Διάκονος	140	λογοτεχνία	4
Ίλιάς	21-22	Λουκιανὸς	133
Ίππαρχος	124	Λυκοῦργος ὁ ῥήτωρ	112
Ίππίας ὁ Ἡλεῖος	93	Λυκόφρων	117
Ίπποκράτης	115	λυρική ποίησις	8.13.50
Ίππῶναξ	38	Λυσίας	110
Ίσαῖος	112	Μᾶρκος Αὐρηλῖος	131
Ίσοκράτης	111	Μαρκοῦᾶς	172
ἱστοριογράφοι	48	μέθοδοι τῆς ἱστοριογραφίας	5
ἱστοριογραφία	119, 127, 145	Μελέαγρος	126
Ίωάννου Φίλιππος	166	Μελέτιος	159
Ίώσηπος	127	Μαυροκορδάτος Ἀλέ- ξανδρος, Νικόλαος	157-58
Κάλβος	165	Μεγάλη τοῦ Γένους	
Καλλίμαχος	117	Σχολή	155
Καλλίνος	34	μέλος	8. 11. 38
Καρύδης	169	μέλος αἰολικόν, δωρικόν	38, 48
Κάσσιος Δίων	129	Μένανδρος	81, 82
Κοραῆς	163	Μηλιάτης Ἡλίας	158
Κόριννα	42	Μίμνερος	35
Κρατῖνος ὁ κωμικὸς	78	μῦθος	14.118
Κρυστάλλης	175	Μουσαῖος	138
κυκλικὸι ποιηταὶ	31	Μουσοῦρος Μᾶρκος	149
κωμωδία	14, 77, 82	μῦθος	33. 140
κωμωδία Σικελιωτικὴ	77-78	μυθογραφία	140
κωμωδία Ἀττικὴ, ἀρ- χαία, μέση, νέα	78, 82	μυθιστορία	131.139
Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρο- γέννητος	143	Μύρτις	42
Λᾶσος	46	Μωρεᾶς Ζᾶν (Ίωάννης)	174
Λασκαρᾶτος	170	Μωρεᾶς χρονικόν	139
Λάσκαρις Ἰάνος	148	Νίκανδρος	117
		Νικούσιος Παναγιώτης	158
		Νόννος	125

	σελίς		σελίς
Ξενοφῶν Ἀθηναῖος	88-90	Πρόδρομος, πτωχοπρόδρο-	
Ξενοφῶν Ἐφέσιος μυθι-		μος	139
στοριογράφος	131	Προκόπιος	142
Ὀδύσσεια	21,24-26	προσμήρειος ποίησις	19
Ὅμηρος	20-31	προσόδιον	12
Ὅμηρικῶν ποιημάτων		Πρωταγόρας	92
ἀξία	26	Πτολεμαῖος	135
» » Ἱστορία	28	Πυθαγόρας	91
Ὅμηρίδαι	29		
Ὅμηρικοί ὕμνοι	31	Ραγκαβῆς Ἀλέξανδρος	168
Ὀππιανός	126	Ρήγας Φεραῖος	162
Ὀρειβάσιος	135	δητορεία δητορική	16,
Ὀρφανίδης Θεόδωρος	169		104,110
		δητορικοῦ λόγου ἀνάλυσις	107
παῖαν	12	Ροῦθης Ἐμμανουήλ	175
Παλαμᾶς Κωστῆς	177	Ῥωμανός ὁ μελωδός	140
Πανύσιος ποιητής	50		
Παπαδιαμάντης	176	Σαπφῶ	40-41
Παπαδιαμαντόπουλος	174	σατυρικὸν δράμα	76
Παπορρηγόπουλος Κων.	171	Σιμωνίδης Ἀμοργῖνος	37
Παράσχος Ἀχιλεὺς	173	Σιμωνίδης ὁ Κεῖος	36 44,45
παρθένεια	12	σκόλιον	12
παροῖνια	12	Σολωμὸς Διονύσιος	165
Πατριαρχεῖον	155	Σόλων	35
Πανσανίας	130	Σουΐδας	146
Πεζὸς λόγος	5.14-16 48	Σουρῆς Γεώργιος	170
Περικλῆς	105	Σουῦτσος Ἀλέξανδρος, Πα-	
Περίοδοι τῆς γραμματο-		ναγιώτης	167
λογίας	18	σοφισταὶ	92-94
Πίνδαρος	46-48	σοφισταὶ νέοι	131-132
Πλάτων	96 101	Σοφοκλῆς	65-69
Πούταρχος	127	Σπανέας	139
ποίησις	5 6	Στέφανος ὁ Βιζάντιος	146
Πολέμης Ἰωάννης	175	Στησίχορος	44
Πολυδεύκης Ἰούλιος	136	Στοβαῖος Ἰωάννης	137
Πρατίνας	61	Στράβων	130
Πρόδικος	93	Στωϊκὴ φιλοσοφία	122.131

	σελίς		σελίς
Σωκράτης	94-96	Φανάριον-Φαναριῶται	156
Σώφρων	118	Φήμιος	20
		Φιλήμων	82
Τανταλίδης Ἡλίας	170	φιλολογία	3
Τέρπανδρος	38-40	φιλοσοφία	15. 90.104
Τζέτζης Ἰωάννης	138	Φραντζῆς Γεώργιος	144
Τιμόθεος δραματικός, λυ- ρικὸς	141-50	Φρύνιχος τραγικός, γραμ- ματικός	62-136
Τιμοκρέων	46	Φωκλίδης	35
Τουρκογραικία Turco- graecia	145	Φώτιος	146
τραγωδία	14	Χαλκοκοδύλης Λαόνικος	144
τραγωδίας, γένεσις, ὀρι- σμός	51-54	Χοιρίλος ἐπικός, δραματι- κός	50. 62
τραγωδίας κατὰ ποσόν, κατὰ ποιὸν μέρη	55-57	Χορὸς ἐν τῇ τραγωδίᾳ, τῇ κωμωδίᾳ	52. 78
Τρικούπης Σπυρίδων	164	Χορτάτζης Γεώργιος	154
Τυπάλδος Ἰούλιος	170	χριστιανικὴ λυρική, ῥητο- ρεία	134.140
Τυρταῖος	34	Χριστόπουλος Ἀθνάσιος	164
Ὑμεναιος	12	Χριστὸς πάσχων(δραῦμα)	141
ὕμνος	12	Χωρίζοντες	29
Ὑπερείδης	115		
ὑποκριταὶ ἐν τῇ τραγω- δίᾳ	51-52	Ψελλὸς Μιχαὴλ	145
		Ψυχάρης Ἰωάννης	176

